

XAMIDOV JAMSHID
ABDISAMIYEVICH

TEKNOLOGIYA VA UNI
O'QITISH METODIKASI

373.167
2-24

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV TAILIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

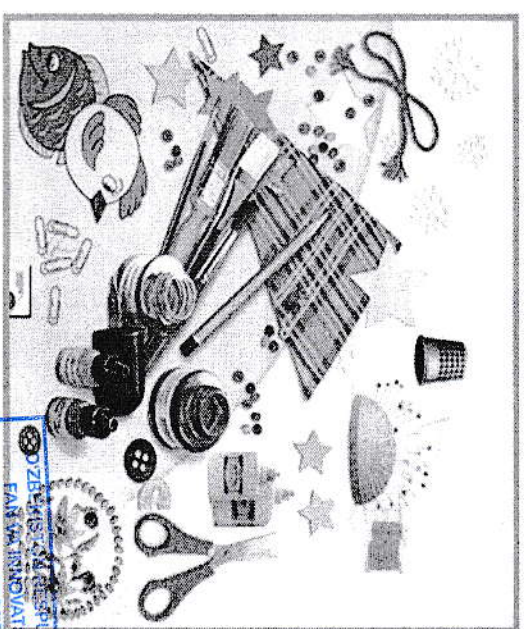
XAMIDOV JAMSHID ABDISAMIYEVICH

**TEKNOLOGIYA VA UNI O'QITISH
METODIKASI**

O'quv qo'llanma

60110500 – Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalari uchun

- 14063/100 -

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV TAILIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI
2-FILIALI

Toshkent - 2023
«City of books»

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIV TAILIM,
FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI

UDK 373.167.1:377
КВК 74.200.52
X-24

Xamidov Jamshid Abdissamiyevich / Technologiya va uni o'qitish metodikasi / O'quv qo'llama. - Toshkent: «City of books», 2023. - 284 bet

ANNOTATSIYA

Mazkur o'quv qo'llama 60110500 – Boshlang'ich ta'lim yo'natishi talabalari va boshlang'ich sinf texnologiya fani o'qituvchilari uchun mo'ljallangan bo'lib, unda fanning maqsad va vazifalari, metodologik asoslari, tarixiy taraqqiyoti, didaktik asoslari, ta'lim metodlarining tasnifi, interfaol ta'lim metodlari hamda fanni o'qitishda interfaol ta'lim metodlaridan foydalanish, mehnat tarbiyasi asosida o'quvchilarda kasb – hunarga qiziqishini o'rnatish hamda ularning ijodkorlik qobiliyatlarini shakllantirishga qaratilgan metodik ko'tarilmalar kabi masalalar yoritilgan.

АННОТАЦИЯ

Данное учебное пособие предназначено для учащихся направления начальных классов - 60110500 и учителей технических наук начальной школы, содержит цели и задачи науки, методологические и дидактические основы, историческое развитие, классификацию методов обучения, интерактивные методы обучения и использование интерактивных методов обучения в науке, направленных на повышение интереса учащихся к профессии и ремеслу на основе трудового воспитания и формирование у них творческих способностей, так как методические указания.

ANNOTATION

This manual is intended for students on primary education major field - 60110500 and teachers of technical sciences at primary schools and contains the goals and objectives of science, methodological and didactic principles, historical development, classification of teaching methods, interactive teaching methods and the use of interactive teaching methods in teaching the course, increase the interest of students in the profession on the basis of labor education and methodological instructions intended to formulate their creative abilities.

Muallif:
J.A.Xamidov – Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Technologik ta'lim" kafedrasida katta o'qituvchisi

Tag'richilar:
X.A.Umarov – Nizomiy nomidagi TDPU "Technologik ta'lim" kafedrasida mudiri, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent
O.M.Jahborova – Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Boshlang'ich ta'lim metodikasi" kafedrasida mudiri, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori

ISBN 978-9910-9950-8-8

© Xamidov J.A., 2023
©«City of books», 2023

КІРІШ

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikni qo'lga kiritgach, hayotning barcha sohalarida tub islohotlar olib borilmoqda. Ushbu islohotlar respublikaning rivojlanish va taraqqiyot yo'li deb e'tirof etilgan demokratik, insonparvar, huquqiy jamiyatni barpo etish uchun xizmat qiladi. Demokratik, insonparvar, huquqiy jamiyatni barpo etish vazifasi o'sib kelayotgan yosh avlod zimmasiga yuklatilar ekan, bu o'z navbatida ularning ta'lim-tarbiyasini maqsadli amalga oshirishga bevosita jamiyat, oila va ta'lim tizimi birdek ma'suldir.

Oxirgi yillarda jadal rivojlanib kelayotgan mamlakatimiz ta'lim tizimini modernizatsiya qilish jarayoni so'nggi paytlarda yanada tartibli shaklga ega bo'ldi hamda bugungi kungacha davom etmoqda. Maktab ta'limining hozirgi bosqichida o'quvchilarni mehnatga tayyorlash, o'sib kelayotgan avlodning ta'lim va tarbiyasidagi eng zarur masalalardan biridir.

Ayniqsa boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni mehnatga tayyorlash ularning qiziqishlari, moyilliklar va imkoniyatlariga asoslangan qo'l mehnati hisoblanadi. Shu munosabat bilan mehnat ta'limi jarayoni boshlang'ich ta'lim sinf o'quvchilarida bilim, mehnat, axloqiy, estetik iqtisodiy-ekologik va aqliy imkoniyatlarni aniq mehnat jarayonlarida rivojlantirishga qaratilgan, natijada ularni mehnatga tayyorlashni qo'l mehnati jarayonida bolalar asosan ishlab chiqarish texnologiyalar chiqindilari (qog'oz, karton, sim, yog'och, gazlama va boshqalar) bilan tabiiy va sun'iy xom ashyolar (maxsus loy, yog'och va plastmassalar, plastfin, yelim va boshqalar) bilan ishlash keyingi o'rta va yuqori sinflarda davom ettirilishi uchun zarur aloqadorlik hosil qiladi.

XX asr oxiriga kelib umumiy o'rta ta'lim muassasalaridagi mehnat ta'limi fani yangi "Technologiya" fani nomini oldi, ammo bu uning mazmunini sezilarli darajada yangilashga olib kelmadi. Aksincha, bu holat ko'p jihatdan "mehnat" darslariga nisbatan an'anaviy qarashning mustahkamlanishiga yordam berdi, unga ko'ra ular faqat hunarmandchilik va texnologik ta'lim doirasida ko'rib chiqilmoqda.

Ushbu fanni fan sifatida o'qitishning zamonaviy metodikasi uning mazmunini qanday bo'lishi kerakligini va bu mazmunni o'zlashtirishda maktab o'quvchilarining faoliyatini umumta'limning dolzarb muammolari nuqtai nazaridan qanday tashkil etishni aniqlashga chaqirilgan.

"Texnologiya va uni o'qitish metodikasi" fanining yana bir muhim vazifasi mustaqil fikr yurita oladigan, turli xil uslubiy va amaliy materiallarni, muqobil dasturlarni, mehnat ta'limi tushunchalarini tahlil qila oladigan, o'z tanlovini amalga oshira oladigan va o'z ishini talablar asosida qura oladigan ijodkor o'qituvchini tayyorlashdan iboratdir.

Pedagogika oliy o'quv yurtining ushbu fanni o'zlashtirgan bitiruvchisi o'z ixtiyorida faqat tavsiyalar va uslubiy ko'rsatmalar to'plamiga ega bo'lmay, balki texnologiyaning har qanday an'anaviy yoki yangi yondashuvlarini mustaqil baholash va ijodiy qo'llash qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Albatta, bu maqsadga erishish bolalarning bilish jarayonlari va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish qurilgan psixologik va didaktik asoslarga asoslangan metodologiyaning barcha masalalarini o'rganishni o'z ichiga oladi.

Hech kimga sir emaski, hali ham kichik yoshdagi o'quvchilar uchun individual hunarmandchilikni yaratish bo'yicha ko'rsatmalar to'plami sifatida tuzilgan o'quv nashrlari mavjud hamda hozirgi kunda o'qituvchilar va kichik yoshdagi o'quvchilarning ota-onalari uchun bolalar uchun qulay va qiziqarli bo'lgan turli xil mahsulotlarni tayyorlash bo'yicha batafsil amaliy tavsiyalarni o'z ichiga olgan adabiyotlarni topish qiyin emas. Ushbu materiallardan foydalangan holda, har qanday qiziqqan o'qituvchi, birinchidan, matolardan yumshoq o'yinchoqlar yoki plastilin, qog'oz, tabiiy materiallardan o'yinchoqlar, suvenirlar va boshqalarni ishlab chiqarish texnologiyasini o'zlashtira oladi, ikkinchidan, bolalarga buni o'rgatadi, ularga murakkab bo'lmagan narsalarni yasashda yordam beradi. Bunday adabiyotlar bolalarning bo'sh vaqtini tashkil etishda, to'garak ishlarini olib borishda pedagog yoki ota-onalarga katta yordam berishi

shubhasizdir. Biroq, bunday materiallar o'quv mavzusi materialini tashkil etmaydi, balki faqat individual hunarmandchilik qilish imkonini beradi.

Ushbu kitob texnologiya saboqlarini talqin qilishda mulqo yangi yondashuvni asoslaydi. Mazmun jihatidan ularni boshlang'ich dizayn ta'limining tizimni kursi sifatida ko'rib chiqish taklif etiladi, chunki ko'p hollarda talabalar amaliy foydalanish uchun mo'ljallangan narsalarni yaratadilar va bu ularni ishlab chiqarish qoidalarini tushunishni talab qiladi. Shu tarzda belgilangan ushbu darslarning mazmuni, bir tomondan, inson madaniyatining zamonaviy g'oyasiga to'liq mos keladigan, ikkinchi tomondan, nom olgan o'quv fanining o'ziga xos xususiyatlarini aniq aks ettiruvchi yakli tizimni tashkil etadi.

Mazkur o'quv qo'llanma pedagogika institutlarining 60110500-Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabalari uchun "Texnologiya va uni o'qitish metodikasi" fani bo'yicha mo'ljallangan bo'lib, talabalar uchun fan bo'yicha nazariy mashg'ulotlarida bajaradigan ishlarining namunalariga yo'llanmani o'z ichiga oladi. Har bir nazariy mashg'ulotlarning mavzusi, unga tayyorlanish jarayonida talaba bajarishi lozim bo'lgan metodik ko'rsatmalar va eng muhim nazariy manbalar keltirilgan. O'quv qo'llanma talabalar uchun mashg'ulotlarga tayyorlanishda foydalanishlari uchun, ularning mustaqil ta'limlarini tashkil etish uchun mo'ljallanganidir.

I-BOB. TEXNOLOGIYA TA'LIMI VA TARBIVASINING MAQSAD VA VAZIFALARI.

1.1. Texnologiya va uni o'qitish metodikasi fanining mazmuni. Fanining oldiga qo'ygan maqsad va vazifalari.

Pedagogika oliy o'quv yurtlarining "Boshlang'ich ta'lim" yo'nalishi o'quv rejasidagi "Texnologiya va uni o'qitish metodikasi" fanining **maqsadi** talabalarini umumiy o'rta ta'lim maktablarining boshlang'ich ta'limdagi "Texnologiya" fanini Davlat ta'lim standarti (DTS) asosida tashkil etish va o'qitish, pedagogika, psixologiya va maxsus fanlardan olgan bilimlarini umumlashtirgan holda ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil qilish va amalga oshirish yo'llarini bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'quvchilarini metodikaga oid bilim, ko'nikma va malakalar bilan qurullanirishdan iborat.

"Texnologiya va uni o'qitish metodikasi" fanida talabalar o'qitish tamoyillari va mazmuni, shakl va metodlari, boshlang'ich ta'lim yo'nalishi bo'yicha dasturlar mazmuni, texnologiya ta'limi darslari va darsdan tashqari ishlarda o'quvchilarning fikrlash va ijodkorlik qobiliyatlarini o'stirish, o'quv va metodik adabiyotlarni o'rganish hamda tahlil qilish, darslarni rejalashtirish, meyoriy hujjatlarni yuritish, texnologiya ta'limi o'quv xonalarining jihozlanishi, pedagogik amaliyotning maqsadi, vazifalari va mazmuni, o'quv-moddiy texnik baza tahlili, respublika ta'lim markazi, tashxis markazi faoliyati bilan tanishadilar.

"Texnologiya va uni o'qitish metodikasi" fanining **vazifalari** quyidagilar:

- pedagogik-psixologik bilimlarni o'quvchilarda politeknik ko'nikma va malakalarni shakllantirish jarayonida ta'dbiq etish;
- talabalarni umumiy o'rta ta'lim maktablarida "Texnologiya" fanining maqsad va vazifalari, o'quv rejasida tungan o'rni bilan tanishtirish;
- politeknik bilimlarni berishda, bevosita tanlangan sohalardagi metodik muammolarni zamonaviy pedagogik texnologiyalar hamda axborot texnologiyalari asosida hal etish;

- texnologiya ta'limini o'qitishni tashkil etish hamda uni amalga oshirish metodikasini o'rgatish;
- texnologiya ta'limida qo'llaniladigan didaktik tamoyillar, texnologiya ta'limida o'qitish metodlari va shakllarini o'rgatish;
- texnologiya ta'limi darslarini tashkil qilishni, rejalashtiruvchi hujjatlarni ishlab chiqishni va tahlil qilishni o'rgatishdan iborat.

"Ta'lim to'g'risidagi" qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da texnologiya ta'limi faniga oid g'oyalarning aks ettirilishi. Kadrlar tayyorlash, ta'lim tizimini o'z rivojida shaxsning madaniyatini shakllantirish, jamiyadagi hayotga moslashish, kasbiy va ta'lim dasturlarini bilib tanlash hamda o'zlashtirish, jamiyat, davlat, oila oldidagi o'z mas'uliyatini anglab yetuvchi har tomonlama komil insonni tarbiyalash uchun huquqiy, tashkiliy, ruhiy-pedagogik shart-sharoitlarni ta'minlashga qaratilgandir. Bu borada umumiy o'rta ta'lim maktablari uchun tayyorlanadigan pedagoglarni va shu jumladan texnologiya ta'limi o'quvchilarini tayyorlashni tubdan o'zgartirish zaruratini keltirib chiqardi.

Ushbu zarurati keltirib chiqargan obyektiv omillar quyidagilardan iboratdir:

- Yangi O'zbekistonning haqiqiy iqtisodiy mustaqilligini ta'minlovchi sharoitlarini shakllantirish;
- xo'jalik yuritishning iqtisodiy mexanizmini takomillashtirishni davom ettirish, bozor iqtisodiyotiga o'tishni tezlashtirish va uni samarasini ko'tarish, respublika iqtisodiyotini xom ashyo ishlab chiqaruvchidan so'rangi mahsulot ishlab chiqarishga yo'naltirilgan ilg'or texnologiyalarni qayta ishlovchiga ixtisoslashtirish;
- texnologiya ta'limi tamoyillarini ilmiy va axborotli texnologik resurslarni yaratish hamda faol foydalanish tashkili etish;
- texnologiya ta'limi sohasidagi ilmiy-texnikaviy taraqqiyot sura'tlarini ishlab chiqarish sohasida chuqur o'zgartirishlarga olib kelish maqsadida tezlashtirish;
- aqliy mehnat hissasini oshirish, buning natijasida shaxsning ta'lim saviyasiga uning professional moslashuviga qo'yiladigan talablarning oshishi;

➤ har bir mehnatni kasb egallash ta'lim jarayoni bilan yakunlash shaxsdan fuqaroviy kamolot, ijtimoiy faollik va mas'uliyatni talab etuvchilikni keng demokrallashtirish.

Kasbiy tayorgarlikda milliy o'zlikni anglashni oshirish, vatanparvarlikni shakllantirishni, o'z vatani uchun g'ururlanish tuyg'usining, o'z xalqining boshqa millat va elatlarning milliy-madaniy va tarixiy an'analariga hurmat tuyg'ularini shakllantirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

1.2. Boshlang'ich ta'limda texnologiya ta'limi va tarbiyasining vazifalari

Ma'lumki, har qaysi davlat, har qaysi millat avvalo o'z farzandlari qiyofasida, unib-o'sib kelayotgan yosh avlod timsolida shu xalqqa xos xususiyat va fazilatlarni namoyon etadigan, uning azaliy orzu-intilishlarini ro'yobga chiqaradigan buyuk kuchni ko'radi. Ma'naviy va jismoniy barkamol avlodni voyaga yetkazish masalasi biz uchun umummilliy, umumdavlat miqyosidagi vazifa bo'lib, bu ezgu maqsad yo'lida amalga oshirilayotgan ishlarimizni izchil va qat'iyatlik bilan davom ettirish bugungi siyosatimizning diqqat markazida turtbdi. Har qanday jamiyada yosh avlod ta'lim-tarbiyasi muayyan maqsad asosida tashkil etiladi. Ta'lim – tarbiyaning maqsadi jamiyat taraqqiyoti, uning rivojlanish yo'nalishi, ijtimoiy munosabatlardir mazmunidan kelib chiqib belgilanadi. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida tashkil etilayotgan ta'lim-tarbiyaning asosiy maqsadi komil insonni tarbiyalab voyaga yetkazishdan iborat. Shunga ko'ra har bir kishini hayotga tarbiyalashda aniq o'zgarishlar qilishi lozim. Har bir o'quvchida zamonaviy ishchi shaxsining sifatlarini shakllantirish uchun oldinroq maktabgacha ta'lim muassasalarida, keyinroq maktabning boshlang'ich sinflarida va yuqori sinflardagi ta'lim va tarbiyani rivojlantirish, keyinchalik oliy o'quv yurtlarida o'z bilimlarini davom ettirishlari lozim. O'quvchilarni mehnatga tarbiyalash va kasbga tayyorlash vazifalari boshlang'ich sinflarda butun ta'lim va tarbiya tizimida hamda barcha o'quv predmetlari yordamida hal etiladi. Bu o'rinda mehnat darslari yetakchi rol

o'ynaydi. Umumiy o'rta ta'lim muassasalarining boshlang'ich sinflarida mehnat ta'limining dastlabki tushunchalari, bilim, malaka va ko'nikmalari texnologiya darslarida shakllantiriladi hamda rivojlantiriladi. Bunda umumiy o'rta ta'lim muassasalarida amaliy ish darslari an'anaviy tarzda o'ziga xos hisoblanadi.

Xususan, yillar davomida barcha ta'lim dasturlarida ushbu o'quv fanining **ustuvor vazifalari** qatorida quyidagilar ko'rsatilgan: mehnatsevarlikni, mehnatga va mehnatkashlarga hurmatni tarbiyalash; politexnika va mehnat malakalarini shakllantirish; kasblar haqidagi bilimlarni shakllantirish va kasb tanlashga tayyorlash (kasbga yo'naltirish). Oxirgi yillarda (fanning nomi o'zgarishi bilan birga) ularga talabalarni texnologik o'qitish vazifasi qo'shildi. Shunday qilib, ushbu o'quv intizomining o'ziga xosligi dastlab maktab o'quvchilarining mehnat, kasbiy va texnologik tayyorgarlikdagi o'ziga xos alohida roli bilan belgilanadi. Biroq bunday talqin xatodir va u davom etar ekan, bu darslarning umumiy tarbiyaviy roli ortib bormaydi. Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ularning maqomini haqiqatan ham o'zgartirish va ularni umumiy ta'lim tizimiga kiritish uchun, birinchi navbatda, odatiy yondashuvlarni qayta ko'rib chiqish va texnologiya fanining haqiqiy o'ziga xosligini belgilaydigan yangi jihatlarni aniqlash kerak bo'ladi. Muammoni tahlil qilishni terminologiyadan boshlash maqsadga muvofiqdir. Bu sohaga oid ilmiy-tadqiqot ishlarda va mehnatga o'rgatish metodologiyasida an'anaviy tarzda uchraydigan tushunchalar orasida eng ko'p uchraydigan tushunchalar: mehnat ta'limi, politexnika ta'limi, kasbga yo'naltirish hamda texnologik ta'lim. Ushbu tushunchalarning har birining ma'nosini ko'rib chiqamiz.

Mehnat ta'limi - yosh avlodni tarbiyalash tizimining ajralmas qismi bo'lib, umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarida mehnatga bo'lgan munosabatni, politexnik ta'limni kengaytirish va chuqurlashtirish, o'quvchilarni mehnat tarbiyasiga va kasb tanlashgacha tayyorlashni hamda umumiy mehnat madaniyati ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan.

Politeknik ta'lim - sanoat va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishning asosiy tarmoqlari asoslari to'g'risidagi bilimlarni hamda ishlab chiqarish mehnatida ishtirok etish uchun zarur bo'lgan amaliy ko'nikmalarni ta'minlaylashga qaratilgan. Politeknika ta'limi barcha umumta'lim fanlari bo'yicha mashg'ulotlar jarayonida, shundan tashqari mashg'ulotlarda va darsdan tashqari vaqtlarda amalga oshiriladi.

Kasbga yo'naltirish - bu yoshlarni og'li ravishda kasb tanlashga tayyorlash.

U uchta asosiy yo'nalishda amalga oshiriladi:

- 1) kasbiy ta'lim (xalq xo'jaligi tarmoqlari va kasblar to'g'risidagi bilimlar);
- 2) barqaror kasbiy manfaatlarini tarbiyalash;
- 3) maslahat ishi (kasb tanlashda yordam berish).

Texnologik ta'lim - politeknika va mehnat ta'limining eng muhim tarkibiy qismi bo'lib, barcha turdagi ishlab chiqarish faoliyati asoslari bilan tanishish; har xil turdagi xom ashyo, yarim tayyor mahsulotlar, mahsulotlarni qayta ishlash va qayta ishlash sohasidagi bilim va ko'nikmalarni egallashga qaratilgan o'qitish jarayoni hisoblanadi.

Shuni ta'kidlash lozimki, ko'rib chiqilayotgan atama va tushunchalarning ba'zilari umumiy pedagogik ma'noga ega bo'lib, amaliy ish darslariga emas, balki barcha ta'lim jarayoniga taalluqlidir, ba'zilari atamalar esa kasb-hunar ta'limi sohasidan olingan.

Qolaversa, o'quvchilarda mehnatsevarlikni tarbiyalashda amaliy ish alohida o'rin tutadi, degan fikrlar ham munozaralidir. Axir mehnat faqat amaliy, jismoniy harakatlar emas, balki mehnat odamda har qanday ishlab chiqarish faoliyatida namoyon bo'ladigan tashkilotchilik, iroda kabi shaxsiy fazilatlariga ega bo'lishini nazarda tutadi. Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'qituvchilariga kelajak, ular uchun asosiy ish — bu dars berishdir. Ta'lim jarayoni katta aqliy, hissiy va irodaviy harakatlarni talab qiladi va bolaning butun hayot tarzi bilan birga u shaxsning eng muhim mehnat fazilatlarini shakllantirishga hissa qo'shadi.

1.3. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini mehnatga axloqiy, ruhiy va amaliy tayyorlash

Davlatimizda ta'lim siyosati sohasidagi zamonaviy jarayonlar axloqiy, texnologik, estetik, jismoniy va oilaviy tarbiyaning ilmiy asoslarini asoslashning yangicha yondashuvlarini ishlab chiqishni taqozo etmoqda. Bu muammoni hal etish yo'nalishlaridan biri o'quvchilarga texnologik ta'lim berish va ularni zamonaviy sharoitda mustaqil hayot va mehnatga tayyorlashdan iboratdir. Bu muammoning eng muhim jihati komil shaxsni tarbiyalash va shakllantirishning asosiy vositasi mehnat hisoblanadi. Zero, aynan mehnat o'quvchilarni jittimoiy munosabatlarning murakkab tizimi bilan tanishtiradi, qadriyat yo'nalishlarini shakllantiradi va hayotda o'ziga mos kasbni egallashlarida yordam beradi.

Umumiy o'rta ta'lim muassasi o'quvchilarining kasblar to'g'risidagi bilimlarini shakllantirish, umuman kasbga yo'naltirish ishlari haqida ham shuni aytish mumkinki, ushbu muammoni hal qilishda barcha o'quv fanlari teng ravishda ishtirok etadilar. O'quvchilar turli kasb egalari haqida adabiy o'qish, atrofdagi dunyo, musiqa, tasviriy san'at darslarida deyarli ko'proq ma'lumotga ega bo'ladilar. Maktabning barcha fanlarini o'rganish orqali olingan umumiy ta'lim esa kelajakda har qanday kasbni tanlash uchun eng ishonchli asosdir.

Texnologik ta'limga keladigan bo'lsak, bu ham munozarali masalalardan biridir. Bu ma'noda eng ko'p kutish mumkin bo'lgan narsa - bu individual hunarmandchilik texnologiyalarini egallashdir. Texnologiya odamda har qanday biznesning shaxsiy tomonidir, shuning uchun texnologiyalarni o'zlashtirish bevosita faoliyatning ma'lum bir turini o'rganish jarayonida amalga oshiriladi. Ko'pincha bu ma'lum bir kasbni egallash davrida sodir bo'ladi. Masalan, pedagogik texnologiyalarni pedagogika oliy o'quv yurtiga o'qishga kirgan maktab bitiruvchilari o'rganadilar.

Shunday qilib, bu fanning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda umumiy o'rta ta'lim muassasasi boshlang'ich sinflarida texnologiya (amaliy ish) darslarining mazmuni va metodikasini aniqlashga ilmiy yondashuvlarni ishlab

chiqarish, hunarmandchilik deb ataladigan ta'lim sohasida emas, balki butun o'quv jarayoni uchun umumiy bo'lgan sohalar: birinchi navbada didaktika va ta'lim nazariyasida, bilish faoliyat psixologiyasidan izlash kerak. Shuni ta'kidlash kerakki, bu darslar haqiqatan ham kichik yoshdagi o'quvchilarni har tomonlama rivojlantirish uchun juda muhimdir.

Ularning umumiy ta'lim tizimidagi o'ziga xos imkoniyatlari quyidagi o'zaro bog'liqlik jihatlarda aniq ifodalangan:

- 1) bilish faolligini oshirish imkoniyati (idrok va faoliyatning turli shakllarining kombinatsiyasi tufayli);
- 2) shaxsning ijtimoiy moslashuvchanlik imkoniyati (amaliy ko'nikmalarni shakllantirish va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish orqali);
- 3) shaxsning rivojlanishini uyg'unlashtirish imkoniyati (ta'lim jarayonida bolaning funksional imkoniyatlarini va rivojlanishning tabiiy qonuniyatlarini yanada aniqroq hisobga olish asosida).

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarining boshlang'ich sinflaridagi texnologiya darslarining asosiy vazifalari mehnatga axloqiy, ruhiy va amaliy tayyorlash, o'quvchilarni boshlang'ich politexnik bilimlar bilan qurullanitirishdan iboratdir. Ushbu tushunchalarning har birining ma'nosini ko'rib chiqamiz.

Mehnatga axloqiy tayyorlash - o'zaro do'stona yordamni berishni, ijodiy tashabbuskorlik, tashkilotchilik qobiliyatlarini namoyish qilishni, mehnatkash odamlarni va mehnat natijalarini hurmat qilishni o'rgatishdan iboratdir. Shuningdek, mehnatga munosabat shu mehnatning muhimligi va zarurligini tushunish, bunday mehnatda jonbozlik ko'rsatish, ishga shaxsan mas'uliyatni his qilgan holda yondashish ijtimoiy mulkka tejamkorlik bilan munosabada bo'lishni anglatadi. Texnologiya ta'limi va tarbiyasini tashkil etishda jamoa asosidagi mehnatni uyushtirish muhim masalalardan biridir. Zero, jamoa ishtirokida o'lkazilayotgan mehnat jarayonida o'quvchilarda do'stlik, o'rtoqlik, o'zaro yordam va hamkorlik, jamoa mehnat samaralaridan quvonish kabi xislatlar tarbiyalanib boradi.

Mehnatga ruhiy tayyorlash - murakkab, uzoq davom etuvchi va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u butun mehnat ta'limi va tarbiyasiga singib ketgandir. U garchi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lsada, mehnatga axloqiy tayyorlashga juda yaqindir. Kichik yoshdagi bolani mehnatga ruhiy tayyorlash - bu unda mehnatga nisbatan uning yoshiga mos keluvchi ongli va ijodiy munosabatlarni tarkib topirish, unda amaliy malaka va ko'nikmalarni egallashga qiziqishni shakllantirishdan iboratdir.

Bunda o'quvchining vazifasi o'quvchilarga yoshligidan boshlab mehnat - bu har bir kishining vijdoni va burchi ekanligini, inson o'z mehnati bilan sharaflanishini, faqat Vatan farovonligi yo'lida qilingan mehnatidagina insonning eng yaxshi sifatlari rivojlanishi hamda takomillashishi mumkinligini anglashlariga yordam berishdir. Bolalarning mehnatga qobiliyati har bir kishi jamiyatning hayoti va faoliyati, uning farovonligi uchun zarur bo'lgan vositalarni ishlab chiqarishda qatnashishi zarurligini anglashlari juda muhimdir. Shuningdek, bolalar jamiyada kishi mehnatsiz yashay olmasligini ham bilib olishlari lozim bo'ladi.

Mehnatga ruhiy tayyorlash turli psixologik jarayonlarni rivojlantirish va takomillashirishni nazarda tutadi. Bular sezib anglash, emosional idrok, diqqat, xotira, tafakkur va shu kabi jarayonlardir. Boshqacha qilib aytganda, ular mehnatning psixologik komponentlari deb ataladi.

Mehnatga o'rgatishda bolaning imkoniyatlarini nazarda tutib, hissiy bilish jarayonini takomillashirish zarur. Ma'lumki, mehnat faoliyati, mehnat ta'limi uchun ham turli sezgilar yig'indisining (ko'rish, eshitish, his etish, ta'm bilish, teri, muskul harakati) namoyon bo'lishi xarakterlidir. Shuning uchun o'quvchilar boshlang'ich sinf o'quvchilariga yangi materialni yoki asboblarni tanishtirish jarayonida bolalardagi sezgining barcha turlarini faollashtiradilar: bolalar qog'ozni ushlaydilar va silaydilar, har tomonlama ko'rib chiqadilar, uning qanday ovoz chiqarishiga quloq soladilar. Sezgilarning bunday faollashuvi ma'lumot haqida to'liqroq tasavvurga ega bo'lishga yordam beribgina qolmay, balki bu psixologik jarayonni rivojlantiradi hamda takomillashiradi.

O'qituvchi texnologiya darslarida faqat tushuntiribgina qolmay, balki asosan materiallar va buyumlar namunasi, asboblarni metarialga ishlov berish usullarini, ish bosqichlarini tizimlilikni ko'rsatadi. Shuning uchun mehnat ta'limida eshitish, ko'rish xotirasi va harakatlantiruvchi xotira muhim rol o'ynaydi. O'quvchilarda bir darsdan ikkinchi darsgacha yangidan-yangi bilim va ko'nikmalar mujassamlashtirib boradi, ularni esa anglash va xotiralar qolish kerak.

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga mehnat malaka va ko'nikmalarini o'rgatish natijalari ko'p jihatdan psixologik jarayonlarining rivojlanganligiga, bosh miya nazorati ostidagi mushak harakat apparatining takomillashganligiga bog'liqdir.

Texnologiya darslarini to'g'ri olib borilishida emosional jarayonlar ham xarakterlidir, bu esa bolalarni qiyinchiliklarni yengishga, qo'yilgan maqsadga yerishish yo'lida matonat va qat'iyat bilan kirishishga, boshlagan ishni chala tashlab ketmay, balki oxiriga yetkazishga o'rgatish lozim bo'ladi. Bu o'rinda ijobiy emotsiyalar: mehnatdan quvonish, lazzatlanish va qoniqish hissiyotlarining namoyon bo'lishi juda muhimdir. Mehnatda turli psixologik holatlar: faollik, diqqatning jamlanishi, qiziqish, mustaqil fikr yuritish, qoniqmaslik kabi tuyg'ular namoyon bo'ladi. Mehnatda shaxsning qiziqish, qobiliyat, temperament kabi individual psixologik xususiyatlari shakllanadi.

Mehnatga amaliy tayyorlash – bu maktab o'quvchilarida mehnat ko'nikma va malakalarini shakllantirish hamda ular tomonidan biror-bir politeknik kasblaridan birini o'zlashtirishda mehnat tajribasini to'plashdan iboratdir. Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida bu vazifalar qo'l mehnati, uy-ro'zg'or ishlari, kasb-hunarga o'rgatish jarayonida va jittimiy ishlab chiqarish amaliyotida hal etiladi hamda o'qish davomida kichik yoshdagi o'quvchilar jamoaviy mehnat faoliyatida mashqlarning butun tizimidan o'tadilar. O'quvchilar fan asoslarini o'rganish jarayonida hayolda zarur bo'lgan amaliy ko'nikma va malakalarni oladilar. Masalan, matematika va rasm darslarida turli o'lchovlar qilishni o'rganadilar, muayyan asboblardan (lineyka, qaychi va boshqalar) bilan ishlash ko'nikma va malakalarini egallaydilar. Ammo o'quvchilarning mehnat ko'nikma va

malakalarini egallashlari uchun texnologiya darslari va kasb-hunar ta'limi tizimi fundamental ahamiyatga ega.

Ushbu tizim qo'l mehnati va uy-ro'zg'or ishlari, ustaxonalarda ishlash, maktab maydonchasida ishlash, sanoat korxonalarida yoki qishloq xo'jaligida ishlab chiqarish amaliyotini o'z ichiga oladi.

Dasturda nazarda tutilganidek, I-IV sinflarda qo'l mehnati quyidagi yo'nalishlarda amalga oshiriladi:

- a) Qog'oz va karton bilan ishlash.
- b) Tabiiy va turli materiallar bilan ishlash.
- c) Gazlama va totali materiallar bilan ishlash.
- d) Badiiy qurish-yasash va texnik modellashirish.
- e) Qishloq xo'jalik mehnati

O'quvchilarning turli xil mahsulotlar ishlab chiqarishdagi amaliy faoliyati o'quvchiga bolalarni materiallarning xususiyatlari va ularni qayta ishlashning eng oddiy asboblari bilan eksperimental, ko'rgazmali tarzda tanishtirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Qo'l ishlari uchun sinfda bolalar jamoada ishlab chiqarish va shu bilan bog'liq holda muayyan qoidalarga rioya qilish tajribasiga ega bo'ladi.

Qo'l mehnati esa o'quvchilarda mehnat muammolarini hal qilishda mustaqillik, tashabbuskorlik va qat'iyatlikni, topshirilgan vazifa uchun mas'uliyat hissini rivojlantiradi. Ayniqsa, bolalar o'zlari yasagan narsalar (kitoblar uchun xatcho'plar, hisoblash uchun sanoqcho'plar va boshqalar) juda zarur ekanligini ko'rganlarida, bu tuyg'u yanada kuchayadi. Biroq, umumta'lim predmetlarini o'qitish texnologiya darslarini ma'lum darajada politeknik asoslarda, darsdan-darsga politeknik bilimlarni qo'shib olib borishga yordam beradi.

Politeknik tayyorgarlikka ega bo'lib, qo'yilgan mehnat vazifalarini bajarishda asboblardan to'g'ri foydalanishga yordam beradi. Shuningdek, bu tayyorgarlik kerakli ishlab chiqarish bosqichlarini qanday va qaysi izchillikda amalga oshirish, qanday asboblarni qo'llash va undagi sabablarni anglashga ko'maklashadi. Bu esa

o'quvchilarda fan-texnika yutuqlariga nisbatan qiziqish uyg'onishiga yordam beradi.

Amaliy texnologiya darslarida jismoniy rivojlanish o'quvchilar mehnati aqliy va jismoniy harakatlarini uyg'unlashtirganligi bilan bog'liq. Amaliy vazifalarni bajarish ma'lum bir mushak ishi bilan bog'liq bo'lib, buning natijasida organizmdagi metabolik jarayonlar faollashadi va ular bilan hujayra o'sishi va mushaklarning rivojlanishi sodir bo'ladi. Shu bilan birga, shuni hisobga olish kerakki, bolalarda katta muskullar kichik mushaklarning o'sishidan ustun turadi, shuning uchun 6-7 yoshi bolalar qalamni zo'rg'a ushlab turishadi, mayda mushaklar faoliyati bilan bog'liq turli xil ishlarni beparvoqlik bilan bajaradilar: yozish, belgilash, raqamlarni kesish va h.k.

Bundan tashqari, bu yoshda ular hai bilak va qo'lining birlashmasini shakllantirmagan, shuning uchun qo'l harakatlarini muvofiqlashtirish etarfi darajada rivojlanmagan. Texnologiya darslarida nazarda tutilgan amaliy operatsiyalar bolaning jismoniy rivojlanishini tezlashtirish va uyg'unlashtirishga yordam beradi.

Yuqorida aytilganlarning barchasini hisobga olgan holda shuni ta'kidlash mumkin, texnologiya fani asosida qurilgan amaliy ish darslari o'quvchilarning umumiy ta'lim tayyorgarligini chuqurlashtirish, ularning ma'naviy madaniyatini shakllantirish hamda texnologik bilim, ko'nikma va malakalarini rivojlantirish uchun barcha imkoniyatlar mavjud.

1.4. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mehnat malakalari va ko'nikmalarini shakllantirish

Ma'lumki, hozirgi vaqtda texnologik ta'limning maqsadi o'quvchilarni zamonaviy ishlab chiqarish, transport, qurilish, texnik xizmat ko'rsatishning turli sohalarini asoslari bilan tanishtirish hamda mehnat o'quvchilarida zarur texnologik ko'nikma va malakalarni shakllantirishdan iborat. Shuning uchun boshlang'ich sinf o'quvchilarini komil inson qilib tarbiyalash va ularni bo'lajak amaliy faoliyatga

16

14063/100

tayyoriashda mehnat malakalari va ko'nikmalari katta rol o'ynaydi. Shuningdek, boshlang'ich sinf o'quvchilariga texnologiya fanini o'qitishning vazifalaridan yana biri ularda bir qator mehnat malakalari va ko'nikmalarini shakllantirishdan iboratdir.

Mehnat malakalari va ko'nikmalari faqat texnologiya fanining natijasi bo'lib qolmay, balki o'quvchilarni mehnat faoliyatiga, ijtimoiy foydali ishlab chiqarish mehnatini bajarishga jalb qilish sharti hamdir. Bundan tashqari, texnologiya darslarida talabalar turli ob'ektlarning shakli va tuzilishi, materiallarni qayta ishlash asboblari, ular bilan ishlash usullari va boshqalar haqida ma'lumot oladi.

Binobarin, kichik yoshdagi o'quvchilarning texnologik tayyorgarligi ularda bilim, ko'nikma va malakalarni amaliy qo'llashga ongli munosabatini shakllantirish uchun asos bo'lib, bunga boshlang'ich sinflarda texnologik tayyorgarlik darslarini tashkil etish va o'tkazish yordam beradi.

Faoliyat va maqsad vazifalaridan kelib chiqib, boshlang'ich sinf o'quvchilari gazlama, qog'oz, plastilin, tabiiy materiallar bilan ishlash va oddiy qo'l asboblari bilan ishlash, mahsulot olish uchun oddiy texnologik operatsiyalarni bajarish bo'yicha elementlar ko'nikma va malakalarni oladilar.

Ko'nikma - bu kishining bilim va elementlar tajriba asosida egallagan, ma'lum harakatchi ongli bajarishga bo'lgan qobiliyatidir. Masalan, kartonni kesa bilish ko'nikmasi, qaychini to'g'ri ushlay bilish, harakatchi aniq muvofiqlashtirish, yo'nalish, kuch va bosimning tengligini saqlash, gomatni muvofiq keluvchi tarzda tutish degan ma'noni anglatadi. Bu o'rinda ustalik bilan harakat qilib, ma'lum ish shartlariga, masalan, ishning sur'ati va aniqligiga rioya qilish kerak. Aks holda ish qo'pol chiqishi mumkin.

O'quvchilarning bilimlari ish jarayonida bajarilayotgan harakatlarning nazariy asosi hisoblanadi. Harakatning ayrim bosqichlari va ularning izchilligini ana shu bilimlar orqali anglatadi, tushuniladi.

Elementlar tajriba o'quvchilarga faoliyatlarning ma'lum turi bo'yicha tasavvur beradi. Bunday tasavvurlar faoliyatlarning ma'lum turi bo'yicha tasavvur beradi.

OXBOROT RESURS MARKAZI
CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

2-FILIALI

OXBOROT RESURS MARKAZI

o'zgarlar tajribasining (so'z, grafik tasvir orqali berilgan natural ko'rsatish va shu kabllarning) ular tomonidan idrok etilishi ahamiyatlidir. Biroq shaxsiy tajriba yetakchi rol o'ynaydi. O'zgarlar tajribasini idrok etish faqat shaxsiy tajriba mayjud bo'lgandagina ijobiy natija ko'rsatadi. O'rganuvchilarning shaxsiy tajribasi o'zgarlar tajribasini o'rganish uchun zamindir deb ta'kidlagan edi. Berilayotgan vazifani o'zlashtirish - bu o'zgarlar tajribasining natijalarini o'z tajribasining ko'rsatkichlari bilan qiyoslashdir. O'zgarlar tajribasi bo'tajak ish uchun o'ziga xos namuna, yo'l yo'rliqdir.

O'zi uchun yangi bo'lgan harakatni bajarishda o'rganuvchi dastlab ko'p oriqcha harakatlarni qiladi, ularni moslashtira olmaydi, harakatlarni no'noqlik bilan qiladi, tez charchaydi. Mazkur harakat ko'p karra takrorlanganda o'rganuvchi mehnat mahoratini va chaqqonlikni egallaydi. Mehnat harakatlarning mukammallashuvi sintetik bosqichda maxsus mashqlar ta'sirida yuzaga keladi. O'rganuvchining ongi ayrim harakatlarni yaxlit harakaga birlashtirish jarayoniga yo'llangan bo'ladi.

Malaka - faoliyatning mashq qilishlar jarayonida yetilgan, tezlashgan komponentidir. Bu tez va aniq bajarishni mashq qilish tufayli tarkib topgan elementar avtomatlashgan ko'nikmadir.

Malaka bu ma'lum miqdordagi mashq va usullar bajarilganda ko'nikmadan sakrab o'tish degan ma'noni anglatadi. Shuning uchun mazkur ko'nikma agarda malakani yuzaga keltirishni nazarda tutgan mashq va usullar to'g'ri tuzilgan bo'lsa, u to'g'ri malakaga aylanishi mumkin. Biroq malakaning takomillashuv darajasi o'qishning turli bosqichlarida turlichadir va uning strukturasi ham o'zgaruvchidir. Mashqlar jarayonida o'quvchilar bajarayotgan harakatlarni murakkablashib borgan sari, asta-sekin oddiy malakalarning murakkab malakalarga birlashuvi sodir bo'ladi.

Shu bilan birga barcha ko'nikmalar malakaga aylanavermaydi. Faqat faoliyatning u yoki bu turini, uning ayrim harakatlarni bajarishning texnik tomonigina avtomatlashadi. Faoliyatning o'zi ongli ravishda murakkab ko'nikma

bosqichida davom etaveradi, bu ko'nikma tarkibiga ko'pgina elementar malakalar (o'lehay bilish, asboblarni ishlata bilish va boshqalar) kiradi. Amaliy mashg'ulotlardagi vaqtning cheklanganligi tufayli boshlang'ich sinflardagi texnologiya darslaridagi ish ko'nikma bilan yakunlanadi.

Malaka o'quvchilarni bilim bilan qurollantirish jarayoni uzviy bog'liq holda shakllantiriladi va asosan ana shu bilimga tayanadi. Boshlang'ich sinflarning texnologiya darslarida o'quvchilar harakatni sinov uchun qilishlari asta-sekin ish harakatiga aylanadi. Ayrim harakatlarni bir butun harakarga qo'shilib ketadi, uni bajarish asosida chaqqonlik va ravonlik shakllanadi hamda quyidagi jarayonlarni o'z ichiga oladi.

Birinchi sinfda allaqachon materiallarning xossalari va ularning kelib chiqishi bilan amaliy tanishish, materiallar bilan ishlash uchun asboblar va materiallarni belgilash, oddiy texnologik operatsiyalarni bajarish usullarini o'zlashtirish va mahsulot ishlab chiqarish bo'yicha ishlarni bajarish amalga oshiriladi.

Keyingi sinfda bolalar geometrik shakldagi mahsulotlarni ishlab chiqarish texnologiyalari bilan tanishadilar; mahsulotlarni chizmalar bo'yicha belgilash, shablondan foydalanish va o'lehash vositalari yordamida: ular mahsulotlarni ishlab chiqarish ketma-ketligini rejalashtiradilar, hisob-kitoblarni amalga oshiradilar, o'lehanlarni aniqlaydilar, kerakli material miqdorini hisoblab chiqadilar, mahsulotlarni moddiy tejash bilan mos ravishda ishlab chiqaradilar va har xil bezaklar beradilar.

Boshlang'ich ta'limning oxirgi sinfida texnologik bilim, ko'nikma va malakalar hajmi mos ravishda kengayadi, o'quvchilar murakkab shakldagi chizmalarni qurish qoidalari bilan tanishadilar; mahsulot detallarini ishlab chiqarish, asbob-uskunalarini avaylash va ularni ishga tayyorlash ko'nikmalarini egallash; mahsulotlarni badiiy loyihalash va texnologik operatsiyalarni bajarish bo'yicha ishlarni bajarish amalga oshiriladi.

Shuningdek, mehnat malaka va ko'nikmalarini shakllantirish quyidagicha asosiy bosqichlardan tarkib topadi:

- a) dastlabki ma'lumotlarni berish;
- b) mehnat harakatlarini sinov uchun bajarish;
- c) ish harakatlari va uning natijasi;
- d) yakuniy xulosa chiqarish.

Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida mehnat malakalari va ko'nikmalarini shakllantirishga mo'ljallangan amaliy ishlar faqat vaqfga meyoriga rioya qilgan holda ma'lum tizim asosida amalga oshirilganda ijobiy natija beradi.

Mehnat malakasi va ko'nikmalarini shakllanishining bir nechta shartlari mavjud. Bular:

Birinchi sharti qo'yilgan maqsadning aniqligi, faoliyat natijasida nimaga ega bo'lishini anglatiradi. Mehnat darslarida o'qituvchi o'quvchilarga yasatishi lozim bo'lgan buyumni namunasini ko'rsatadi. Keyin uning ayrim qismlarini qanday tayyorlash kerakligini to'g'risida ma'lumot beradi, o'quvchilar esa o'z ishlari o'qituvchining ko'rsatmalariga amal qilib, kerakli harakatlarni egallab boradilar.

Ikkinchi sharti amalga oshirishi lozim bo'lgan faoliyatni rejalashtirishdan iboratdir. Faoliyatni rejalashtirish ishning maqsadini yaxshiroq anglash, mehnat mahsulotini, mehnat natijasini tasavvur qilish, mehnat jarayonlarini o'ylab chiqish hamda uning nozik joylarini ajratish imkonini beradi. O'quvchi o'z faoliyatini mustaqil rejalashtirmas ekan, uning malakasi hech qachon to'liq bo'lmaydi.

Uchinchi sharti mashg'ulot davomida o'quvchining o'zini-o'zi nazorat qila olishidir. O'zini-o'zi nazorat qilish mashg'ulot yakunida hamda mehnat jarayonida amalga oshiriladi. O'zini-o'zi nazorat qilish mehnat malakasini shakllantirish jarayonida mehnatning qanday amalga oshirilayotganligi, unda qanday nuqsonlar va ijobiy vaziyatlar mavjudligini kuzatish imkonini beradi. Nazoratning yo'qligi ko'pincha xato va nuqsonlarning mashqlar jarayonida ortib borishiga olib keladi, bu esa o'z navbatida yakuniy yemagan harakatlarning shakllanishiga olib keladi.

Nazorat uchun savollar

1. Texnologiya fanining maqsadi nimadan iborat?
2. Texnologiya fanining qanday ustuvor vazifalari mavjud?
3. Texnologiya darslarining o'ziga xosligi nimadan iborat?
4. Shaxsning hayotga moslashuvida texnologiya darslarining ahamiyati nimada?
5. Texnologiya darslari jismoniy o'sishga qanday ta'sir ko'rsatadi?
6. Politexnik bilimlar texnologiya darslarida qanday amalga oshiriladi?
7. Mehnat malakasi va ko'nikmasi qanday shakllantiriladi?

II-BOB. TEKNOLOGIYA VA UNI O'QITISH METODIKASI FANINING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI.

2.1. Texnologiya va uni o'qitish metodikasi fanini o'qitish metodologiyasi

Texnologiya fani o'qituvchilarini tayyorlash pedagogika oliy ta'lim muassasalarida amalga oshiriladi. Texnologiya ta'limi o'qituvchilarini tayyorlash o'quv rejasida umumkasbiy fanlari va maxsus fanlar blokida o'qitish nazarda tutilgan. Texnologiya fani o'qituvchisini tayyorlashda "Texnologiya va uni o'qitish metodikasi" ixtisoslashtiruvchi fan hisoblanadi. Bu fan boshqa fanlarni takrorlama yoki ular bilan yaqin bog'lanishda bo'ladi.

Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi "Texnologiya va uni o'qitish metodikasi" fanini o'rganar ekan umumiy o'rta ta'lim maktabidagi "Texnologiya" fanining vazifalarini, shu fan bo'yicha o'quv jarayonining tashkiliy tamoyillarini va uning mazmunini tushunib olishi, umumiy o'rta ta'lim muassasasi o'quv ustaxonalarida ta'lim-tarbiya jarayonini muvaffaqiyatli olib borishida yordam beradigan metodik vositalar tizimini egallashi lozim bo'ladi.

Boshlang'ich ta'lim yo'natishida "Texnologiya va uni o'qitish metodikasi" fanining alohida ahamiyati shundaki, o'quvchilarni mehnatga tayyorlash jarayonida ularda mehnatga havas, hurmat, to'g'ri munosabat tarkib topitirish kerak. Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchisiga ana shu sharoitlardan qanday qilib foydalanishni o'rgatish va ko'rsatish "Texnologiya va uni o'qitish metodikasi" fanining vazifalaridan biri hisoblanadi.

"Texnologiya va uni o'qitish metodikasi" fani pedagogikaning tarmog'i sifatida o'z obektlari, vazifalari va tadqiqot metodlariga ega. Boshlang'ich sinflarda "Texnologiya" fanini o'qitish jarayoni, shu jarayonning barcha jihatlari:

- ✓ o'quv materialining mazmuni;
- ✓ o'qitish metodlari;
- ✓ o'quvchilarning bilish faoliyati;
- ✓ o'qitish natijalari;

22

✓ pedagogik texnologiyalardan foydalanish hisoblanadi.

Bu jarayonning hamma tomonini o'rganish o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda o'quv dasturiga muvofiq amalga oshirilishi lozim.

Pedagogika fanining tarmog'i sifatidagi "Texnologiya va uni o'qitish metodikasi" fani oldiga quyidagi asosiy vazifalarini qo'yadi:

1. "Texnologiya" fani vazifalarini asoslash, ularning ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi ahamiyatini ochib berish. "Texnologiya" fanining vazifalari fan va tomonlarning hamda hozirgi zamon ishlab chiqarish sohasining rivojlanishi yoshlarni mehnatga tayyorlash bilan bog'liqdir. "Texnologiya" fanini o'qitish jarayoni o'quvchilarda mehnatga muhabbat, mehnatkash odamlarga hamda bivoyning mehnatini qadrlash hissinii shakllantirishi kerak.

2. O'quv materialii mazmunini asoslash. Ayrim hollarda o'quv materialii mazmunini umumiy holatdan ajratib, yakka holatga olib tushuntirish ham yaxshi natija beradi. O'quv materialini tizimli mavzuga solib undan umumii foydalanish kerak.

3. Ta'lim jarayonini tashkil etishning tamoyillari va usullarini ishlab chiqish hamda unga amal qilish kerak. Umumiy o'rta ta'lim muassasalari amaliyotida o'quvchilar ishini tashkil etishning 3 ta asosiy shakl (frontal, guruhiy va individual) larda ishlash o'zining ijobiy natijalarini ko'rsatdi;

4. Sinfdan va maktabdan tashqari ishlar mazmuni va metodikasini asoslash. Davlat ta'lim tizimiga ko'ra 9-sinfdan boshlab kash tanlash erkinligi, shu bilan birgalikda majburiy ta'lim joriy qilingan.

Yuqoridagi ko'rsatilgan barcha vazifalarni hal qilishda ushbu quyidagi asosiy ilmiy tadqiqot metodlariga asoslanadi.

1. Kuzatish.
2. Eksperiment.
3. Ilg'or pedagogik tajribani o'rganish va umumlashtirish.
4. Nazariy tadqiqotlar.

23

Pedagogika fani o'sib kelayotgan yosh avlodni o'sish hamda hayotga tayyorlash qonuniyatlarini o'rgatadi va o'rganadi. Tarbiya jarayonida shunchalik muhim va ko'p qirraligidan pedagogika fanidan ayrim fanlar ajralib chiqdi.

- Fizika o'qitish metodikasi,
- Matematika o'qitish metodikasi,
- Texnologiya va uni o'qitish metodikasi kabi fanlardir.

“Texnologiya va uni o'qitish metodikasi” ham o'z navbatida ayrim qismlardan iboratdir. Hozirgi vaqtda 1-4 sinflar uchun boshlang'ich ta'lim metodikasi, 5-9 sinflarda o'quv ustaxonasi (Texnologiya va dizayn, Servis xizmati) larida qo'llaniladigan metodika, qishloq xo'jalik yeridagi tajriba-amaliy va maishiy xizmat ko'rsatish metodikalari mavjud.

Maktab o'quv ustaxonalarida texnologiya ta'limi metodikasi o'z oldiga o'quvchilarni texnika asoslari bilan tanishtirish, o'rgatish orqali ularda bilim va malakalarni texnologik tizim asosida oshirishni o'z oldiga vazifa qilib qo'ydi.

Hammamizga ma'lumki, bilim, ko'nikma va malakalar o'zaro bir-biri bilan chambarchas bog'liqdir. Maktabni bitirib chiquvchi yosh avlod texnik bilimlar malaka va ko'nikmalar bilan qurolangan bo'lishi kerak. O'quvchilarda mehnat qilishga muhabbat, mehnat qilish birinchi ixtiyoriy ekanligini tarbiyalash texnologiya ta'limi darslarida amalga oshiriladi.

2.2. Texnologiya fanini o'qitish tamoyillari

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarining “Texnologiya” fanida qo'llaniladigan asosiy didaktik tamoyillar o'rganilar ekan, avval uning o'zi nima ekanligini aniqlash kerak bo'ladi. Ta'lim tamoyillari tarbiyaning maqsad va vazifalarini amalga oshirishga qaratilgan o'qitish va o'qitish jarayonining xarakteri, yo'nalishi, o'quvchilar tomonidan ilmiy bilimlarning o'zlashtirilishi, tegishli ko'nikma va malakalar hosil qilishning asosiy qonun va qoidalarini, shuningdek, o'qituvchi va o'quvchining faolligini o'z ichiga oladi. Shunga ko'ra, o'qitish tamoyili

ta'limning eng muhim masalalarini nazariy va amaliy jihatdan to'g'ri hal qilishning asosiy negizi hisoblanadi.

Ta'limning maqsadi obyektiv hayot talablariga muvofiq holda o'zgarib borгани kabi ta'limning xarakteri, yo'nalishi ham tarbiyaning maqsadiga qarab o'zgarib boradi.

Didaktika tamoyillari deganda ta'limning asosini tashkil etuvchi, uning hammasi tomonlarini, yagona didaktik-materialistik asosga ega, bu tamoyillar ilmiy taraqqiyot talablariga javob beradi hamda psixologiyada olingan tadqiqot natijalarini ilg'or pedagogika tajribalarini hisobga oladi. Didaktika tamoyillari umumiy o'rta ta'lim maktablarimiz oldida turgan vazifalar asosida belgilanadi hamda o'zaro bir – boriga mustahkam bog'langan holda amalga oshiriladi.

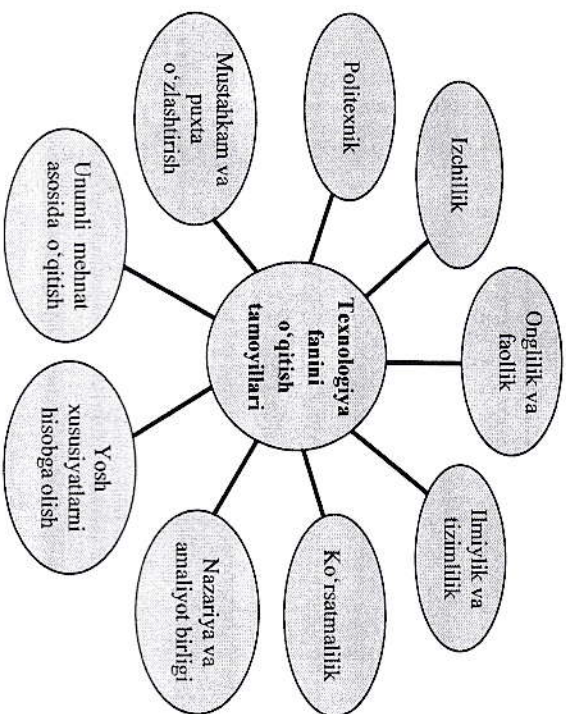
Ta'lim tamoyillari (lotincha *principium* so'zidan olingan bo'lab, - *asos, boshlanish*) ta'lim jarayonining qurilishini, o'qitish va o'qitishning butun kursini belgilovchi ko'rsatmalar degan ma'noni bildiradi.

Boshqacha qilib aytganda, ta'lim tamoyillari deb - o'qituvchi tomonidan ta'lim jarayonida o'quvchilarga o'quv rejasi va o'quv dasturlari talablari asosida u yoki bu fandan bilim berish, malaka hosil qildirish hamda iqtidori qilishga qo'yiladigan asosiy qoidalar majmu'iga aytiladi.

Buyuk pedagoglar Yan Amos Komenskiy, J.J.Russo, CH.R.Pestalotssi, Vilgelm Disterverg, K.D.Ushinskiy va boshqalar o'z asarlarida ta'lim (didaktika) tamoyillarini asoslab bergan edilar. Didaktik prinsiplarning sistemasi o'qitish jarayoni qonuniyatlarini ifodalaydi va tarbiya maqsadlari bilan belgilanadi. Shunga ko'ra, o'qitish tamoyili ta'limning eng muhim masalalarini nazariy va amaliy jihatdan to'g'ri hal qilishning asosiy negizi hisoblanadi.

Texnologik ta'lim tamoyillarini ta'riflashda ularni juftlab o'rganish tamoyilini to'g'ri deb hisoblamog kerak. Shunday qilganda “Texnologiya” fani didaktikasining ayrim tamoyillari o'rtasidagi mavjud aloqani ko'rsatishga imkon yaratiladi. Chunonchi texnologik ta'limning onglik, izchillik, faollik, ta'lim berishning punktaligi kabi didaktik tamoyillariga ta'rif berganda ular o'rtasidagi

o'zaro ta'sir ko'rsatadigan aloqani belgilab bo'lmaydi. Aksincha texnologik ta'limning didaktik tamoyillari jufflikda ularning asosiy qoidalarining birligini hisobga olgan holda ko'rib chiqilsa, u holda ushbu tamoyillarning tizimi qo'yidagicha bo'lishi mumkin:

1-shakl

Boshlang'ich sinf "Texnologiya" fani o'qituvchisi shuni unutmashligi kerakki, o'quv ustaxonalaridagi har qanday amaliy mashg'ulotlarda yuqorida sanab o'tilgan texnologik ta'lim tamoyillaridan bita, ikkita emas, balki o'quvchilarga o'quv materialini to'liq va sifati qilib yetkazib berish imkonini beradigan didaktik tamoyillarining butun tizimiga amal qilish talab etiladi.

Onglilik va faollik. "Texnologiya" fani darslarida o'quvchi qilayotgan amaliy ishining mazmunini yaqqol tasavvur qilgandagina ishga ongli ravishda kirishadi. Ushbu tamoyil o'quvchilarda ilmiy bilimlarni hamda ularni amalda qo'llash metodlarini ongli va faol egallab oladigan, ularda ijodiy tashabbuskorlik va o'quv faoliyatida mustaqillik, tafakkur, nutqi rivojlanadigan yordam beradi.

"Texnologiya" darslaridagi o'quvchilarning faolligiga har bir mashg'ulotning maqsad va vazifalari, uning mazmunini aniq bayon etish, o'quvchilarga ijodiy turdagi amaliy topshiriqlar berish, ta'limning interfaol metodlaridan foydalanish natijasida erishish mumkin.

Boshlang'ich ta'lim "Texnologiya" fani dasturlarida keltirilgan yasalishi lozim bo'lgan modelni ishlatish jarayonida o'quvchilarga modelning alohida qismlarini konstruksiyalash va tayyorlash, tayyorlangan model qismlarini o'rnatidagi aloqani ta'minlash kabi ijodiy topshiriqlar beriladi. Bu kabi topshiriqlar o'quvchilarda texnologiya darslariga qiziqish, maqsadga erishish yo'lida uchraydigan to'siqlarni yengib o'tishda faollik ko'rsatish istigini uyg'otadi. Shunday qilib texnologik ta'limda onglilik va faollik tamoyili o'quvchilarga mustaqil ijodiy fikrlashni atroflicha singdirishni taqozo qiladi.

Ilmiylik va tizimlilik. Ilmiy bilimlar kishilarning ishlab chiqarish faoliyati ehtiyojlari asosida yuzaga keladi. Shuning uchun o'quvchilarga bilim berish uchun taqdim etilayotgan materiallar ilmiy jihatdan asoslangan, amalda sinab ko'rilgan ma'lumotlar bo'lishi talab etadi. Texnologiya darslari bunday ma'lumotlarni tanlab olishda bugungi kundagi fan va texnikaning eng so'ngi yutuqlari va kashfiyotlaridan foydalanish kerak.

Ilmiy bilimlarni egallash jarayonida o'quvchilarda ilmiy dunyogorash, tafakkur rivojlanadi. Har bir darsda o'qitiladigan o'quv materialining ilmiy mazmunini keng va chuqur bo'lishi o'quvchida nafaqat bilim, balki tafakkur hosil qilishi hamda uning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirishi kerak bo'ladi. Buning uchun esa o'qituvchi o'zining ilmiy saviyasini izchil ravishda oshirib borishi talab etiladi hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalar, kashfiyotlar va ilmiy yangiliklardan xabardor bo'lishi lozim.

Tizimlilik — bu o'qitishni shunday tashkil etishni talab etadiki, bunda o'quv fanlarini o'qitish qat'iy mantiqiy tartibda olib boriladi. O'quvchilar bilim ko'nikma va malakalarini izchillik bilan egallab boradilar hamda amaliy vazifalarni hal qilish uchun ulardan foydalanishni o'rganadilar. **Tizimlilik tamoyili** pedagogik

Jarayonning hammasi bo'g'inlarida amalga oshiriladi. Uning talablari darsliklar va dasturlarni tuzishda o'z aksini topadi. O'quv materialini to'g'ri taqsimlash ya'ni oddiydan murakkabga, oddiy operatsiyalardan qiyinroq operatsiyalarni bajarishga o'tishni talab qiladi.

Nazariya va amaliyot birligi. Hozirgi kunda fanlarda aniqlangan qoidalarni o'zlashtirish, faqat ayni fan-texnikada qabul qilingan atamalardan foydalanish, fan-texnika sohasida mamlakatimizda va xorijiy davlatlarda erishilgan yangi yutuqlarni o'rganish o'quvchilarga texnologik ta'lim berish va kasb-hunarga yo'naltirish ularning mehnatga oid turli xil texnik ma'lumotlarni o'zlashtirishdan boshlanadi. Bu bilimlarni egallash uchun ularni mazmunan o'zlashtirish va amalda qo'llash kerak bo'ladi.

Bunday ma'lumotlar o'quvchilarga texnologiya darslarining boshlanishida o'tkaziladigan kirish instruktajlarida, joriy instruktajlar vaqtida hamda amaliy mashg'ulotlar davomida tushuntiriladi. Amaliy mashg'ulotlarda o'quvchilar o'qituvchi rahbarligida tajriba sharoitida olingan bilimlarini tekshiradilar, mustahkamlaydilar va chuqurlashtiradilar. Olingan nazariy bilimlarini amaliyotda qo'llab ko'nikma va malakalarini hosil qiladilar. Bu bilan bilish nazariyasining muhim qoidalaridan biri hisoblangan nazariya bilan amaliyotning aloqasi amalga oshiriladi. Texnologiya darslarida o'quvchilarga tushuntiriladigan texnik ma'lumotlar ularning amaliy ko'nikma hosil qilishiga hamda ikkinchi tomondan egallangan amaliy tajriba dasturidagi navbatdagi mavzularning texnik ma'lumotlarini yaxshi o'zlashtirib olishlariga yordam beradi.

Ta'lim va tarbiya birligi. Umumiy o'rta ta'lim maktablariida o'quvchi yolg'iz bilim, ko'nikma va malakalarini egallabgina qolmaydi, balki u har tomonlama hayotga tayyor bo'lishi uchun mukammal tarbiyalanadi. Aqliy, ruhiy, ahloqiy, jismoniy va amaliy mehnat jarayonida xarakter xususiyatlari va hatii-harakat ko'nikmalari va odatlarni tarbiyalaydi. O'tilayotgan mavzu mazmunidan kelib chiqadigan tarbiyaviy tomonlarini to'g'ri belgilash ham tarbiyani ta'lim bilan birga bir butunlikda amalga oshirishni ta'minlash juda katta ahamiyatga ega.

Shuningdek, o'qituvchining nazariy va amaliy mashg'ulotlar davomida mehnat usullarini ko'rsatish vaqtida shahsiy namunasi, uning umumiy madaniyati o'quvchilar uchun kuchli tarbiyaviy vosita bo'lib hisoblanadi.

Ko'rsatmalilik tamoyili - O'qitishning ko'rsatmaliligi shuni tasdiqlaydiki, agar o'quvchilarda o'rganilayotgan jarayonlarni narsa va hodisalarni bevosita idrok qilish bilan bog'liq muayyan hissiy amaliy tajriba bo'lgan taqdirdagina ular bilimlarni ongli ravishda o'zlashtiradilar hamda ularda ilmiy tasavvur va tushunchalar hosil qilish mumkin. Ko'rsatmalilik ekskursiyalar tashkil etish, amaliy ish bajarish texnikasini ko'rsatib berish, plakat, sxema, buyum namunalarni va jihozlarini ko'rsatish, o'quv filmlar, diafilm va ko'rgazmalarni namoyish qilish yo'li bilan amalga oshiriladi. Bu tamoyil o'qitish jarayonida turli sezgilaridan: eshitish, ko'rish, sezish va idrok etishning boshqa turlaridan foydalanishni talab etadi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablari "Texnologiya" darslarida o'quvchilarning malaka va ko'nikmalarini hosil qilish uchun amaliy mashg'ulotlarda ish ketma-ketligi va texnik operatsiyalarini ko'rsatishdan keng foydalaniladi. Ko'rsatmalilik o'quvchilarni qiziqishini orttiradi va qiziqiradi, o'tilayotgan darsni yaxshi esda saqlab qolishga yordamlashadi.

Mustahkam va puxta o'zlashtirish. Bu tamoyilda o'qituvchilar o'tilayotgan dars mazmunini o'zlashtirib qolmay, balki oldingi o'tilgan dars yuzasidan ko'nikma va malakalarni takomillashtiradilar, kerak bo'lib qolganda esa yodga tushirib amaliy ish davomida qo'llaydilar. Yodda qoladigan bilimlarni o'zlashtirish maqsadida o'tilgan materialni tizimli ravishda takrorlab borishni, yangi ma'lumotlarni mustahkamlash choralarini ko'rish zarurligini nazarda tutadi. Buning uchun materiallarni tushunarli bayon etish, mashqlar o'tkazish, oldin o'tilgan ma'lumotlarni o'z o'rinda takrorlash, o'tilayotgan o'quv materialini sekin o'ta murakkablashtirib borish, o'qituvchilarning bilimlarini, o'quv va malakalarini tizimli ravishda hisobga olib borish yo'li bilan amalga oshiriladi.

Yosh va individual xususiyatlarni hisobga olish. O'quvchilarga berilayotgan ta'lim mazmuni, qiyinlik darajasi o'quvchilarning aqliy, jismoniy va yosh xususiyatlariga to'g'ri kelishi zarur. Bu talablar o'quv materiallarini qismlarga to'g'ri taqsimlash (bajarishga kuch yetarli bo'lishi, yengildan og'irroqqa o'tishni ta'minlash, o'qitishning turli usullardan foydalanish), vaqtning obyektiiv normalarini belgilash, o'quvchilarning a'lo o'qishini ta'minlash maqsadida individual xususiyatlarini hamda qiziqishlarini o'rganish yo'li bilan erishiladi. O'quvchilarning yosh individual xususiyatlarini o'rganib amaliy ish jarayonida ularning yomon tomonlarini yo'qotishga harakat qiladi va yaxshi tomonlarini ta'biyalaydi.

Izchillik tamoyili - elementar didaktika qoidalariga amal qilishni talab etadi: oddiydan murakkabga, ma'lumdan no'malumga. Mavzularni o'tishda yoki texnologik muammolarni yechishda o'quvchi darsni shunday rejalashtirishi kerakki, o'quvchilarning hammasiga tushunari bo'lsin. Bunda ham o'quvchilarni yosh va individual xususiyatlarini hisobga olinishi lozim. Shuningdek, texnologiya darslarida izchillik o'quvchilar oldin o'tilgan ma'lumotlarni o'zlashtirib olgandan so'ng berilayotgan yangi mavzu materialini o'zlashtirishga o'tishni nazarda tutadi.

Politexnik tamoyili. Texnologik ta'lim bosqichlari orasidagi izchillik politexnik tamoyili uchun katta ahamiyatga ega. O'quv ustaxonalaridagi mashg'ulotlarda o'smirlar boshlang'ich ta'lim sinflarida o'zlashtirgan qator politexnik malakalarni qo'llashi va takomillashtirishi juda muhim. Qog'ozni rejalashda lineyka va qalamdan foydalanish malakasini egallash keyingi murakkabroq modellarning qismlarini rejalashda qo'llashi kerak. Bundan tashqari texnologiya fani o'quvchisi o'z darsida o'quvchilarning fan asoslari bo'yicha (tabiiatshunoslik, fizika, kimyo, matematika, rasm va hokazolaridan) olgan bilimlaridan bajariladigan obyektlar: texnikaviy qurilma, model, maket va boshqalarni tayyorlash texnologiyasini asoslashda foydalanishi kerak. Modellashirish jarayonida o'quvchilar yana shu ish bo'yicha boshlang'ich ta'lim

sinflarida olgan bilimlarini qo'llashi va hokazolar uchun cheklangan imkoniyatlar vujudga keladi.

Umumli mehnat asosida o'qitish. ayrim pedagogika nazariyotchilari o'qitishni umumli mehnat bilan qo'shib olib borib bo'lmaydi degan fikrni ilgari surgan edilar. Texnologiya ta'limi darslarida beriladigan texnik bilimlar amaliy ishlarida mashqlar asosida olib borilsa yetarli bo'ladi degan noto'g'ri fikrlar ham yo'q emas. Lekin hayot bu fikr noto'g'ri ekanligini ko'rsatdiki ya'ni o'quvchi o'z mehnatining yakunini ko'rgandagina unda mehnatga qiziqish hamda mehnat kishisiga hurmat o'rinishi isbotlangan. Shuning uchun ham xozirgi kunda boshlang'ich ta'limda texnologiya fani darslari umumli mehnat asosida olib borilmoqda.

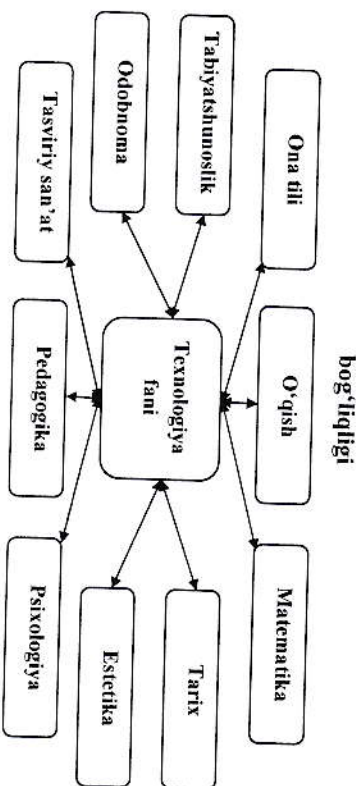
2.3. Texnologiya fanining boshqa fanlar bilan uzviyligi

Umumiy o'rta ta'lim muassasasidagi "Texnologiya" fani pedagogika, psixologiya, tabiat, tarix, ona tili, tasviriy san'at, o'qish, o'quv ustaxonasida amaliy mashg'ulot metodikasi hamda iqtisod bilan bog'liqlikda olib boriladi. Buni tizimli ko'rinishda qo'yidagicha ifodalash mumkin. (2-shaki)

Matematika darslarida o'quvchilar o'rgangan son, sanog son yig'indi, ayirma, mavzularini texnologiya darsida ishlatishi mumkin. Masalan: O'quvchilar bir necha gul yaproqlarini sanab chiqib qirg'adilar. Gullarni qirg'ishda sanog asosida doira shakllari chizib qirg'iladi. Barcha olingan bilimlar texnologiya darsida mustahkamlanadi.

Ona tili darslarida o'rgangan mavzular texnologiya darslarida ham qo'llash mumkin. Masalan: Sifat mavzusi texnologiya darsining ko'p mavzularida qo'llanadi. Ortirma, qiyosiy daraja, kamayirma musbat tushunchalar bo'ladi. Rang va xajmlarning farqlanishi: Qizil, to'q-qizil, qizg'ish, katta, kattaroq, kichik, kichikroq.

Texnologiya fanining boshqa fanlar bilan bog'liqligi

O'qish darslarida masal, ertak, she'r hamda hikoyalar o'qishadi.

Boshlang'ich ta'lim texnologiya darslarida aplekatsiya, qog'oz va karton bilan ishlash, plastilin va loy bilan ishlash kabi mavzular mavjud. Masalan: 1-sinflarda o'qish darslaridan o'rganilganlar "Bo'g'irsoq", "Sholg'om" kabi ertaqar asosida texnologiya darslarida aplekatsiya yordamida ertak qaxramonlarini yasashadi. Aplekatsiyani bajarishdan oldin o'quvchi tomondan ertak so'zlab beriladi.

Tabiyatshunoslik fani bilan bog'liqligi darslarda o'quvchilar tabiat in'om elgan barglar, urug'lar, mevalar, postloq, daraxt shoxlari, parranda patlari, loylardan o'yinchoqlar, aplekatsiyalar yasashadi.

Tarix fani bilan bog'liqligi texnologiya darslarida har bir kasb-hunar sohasi yo'nalishi: qog'irchoqbozlik, kashtachilik, zardo'zlik, naqqoshlik, kulolchilik, misgarchilik, yog'ochsozlik hunarlarining tarixi haqida o'quvchilarga tushunchalar berib boriladi. Bunda o'quvchilarga o'zimizning qadimiy bo'lgan kasb-hunar turlariga hamda milliy an'analarimizga nisbatan qiziqish va muhabbat uyg'onadi.

Tasviriy san'at fani bilan texnologiya fani o'zaro chambarchas bog'liqdir. Bu ikki fan har doim bir-birini to'ldirib boradi. Chunki yasalishi lozim bo'lgan buyum yoki modelning umumiy ko'rinish tasviri, qismlarning alohida chizmasi

avval chizib olinadi. Ana shu chizmalar asosida buyum qismlarining kerakli shakllari qirqib olinadi va buyum yasaladi.

Pedagogika fani ta'lim-tarbiya usullarini o'rgatuvchi fan bo'lganligi sababli texnologiya darsi bilan doim bog'liq.

Psixologiya fani o'quvchilarning yosh xususiyatlarini bilgan holda texnologiya darsini olib boradi. Texnologiya darslari tashkili etilayotgan har bir amaliy mashg'ulotlarda o'quvchilarning ruhiy jarayonini hisobga olish lozim.

Tarix fani bilan bog'liqligi o'quvchilarni atrofda bo'ladigan barcha yangiliklar, shu jumladan fan-texnika doir yangi bilimlar asosida texnologiya darslarini tashkili etish, o'quvchilarning fikrlash va ijodkorlik qobiliyatlarini kengaytirishga, ekskursiyalar tashkili qilish va ekskursiya davomida ko'rgan narsalarni amaliyotda bajarishga o'rgatadi.

O'quv ustaxonada amaliy mashg'ulot bu fanga bog'liqligi o'qishda bajaradigan har bir ishlar tayyorlanadigan ko'rgazmalar va ulardan qanday foydalanish kerakligini qaysi fanlar bilan bog'liq holda yangi usul bilan dars berish Texnologiya va uni o'qitish metodikasi fanida tushincha beriladi.

Nazorat uchun savollar

1. Boshlang'ich ta'limda "Texnologiya va uni o'qitish metodikasi" fani qanday ahamiyatga ega?
2. "Texnologiya va uni o'qitish metodikasi" fani o'z oldiga qanday vazifalarni qo'yadi?
3. Didaktika tamoyillari deganda nimani tushunasiz?
4. "Texnologiya" fani didaktikasining qanday tamoyillari mavjud?
5. Onglilik va faollik tamoyilini izohlab bering?
6. Nazariya va amaliyot birligi tamoyilini izohlab bering?
7. Yosh va individual xususiyatlarni hisobga olish tamoyilini izohlab bering?
8. Texnologiya fani qanday fanlar bilan uzviylikda olib boriladi?

III-BOB. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MEHNATSEVARLIK TARBIVASINI RIVOJLANTIRISH

3.1. Mehnat tarbiyasi va uning mohiyati.

Mehnat – jamiyatning moddiy va ma'naviy boyishining asosiy manbaidir. Jamiyatdagi har bir inson mehnat qilishi kerak, chunki mehnat shaxs tarbiyasining asosi hisoblanadi. Agar inson uzoq va samarali mehnat qilsa, u o'zi egallagan ko'nikmalarini har qanday faoliyatda qo'llashi mumkin. Shuning uchun ham "Texnologiya" fani ta'lim jarayonining asosiy tarkibiy qismi sifatida belgilanadi.

Mehnat tarbiyasi pedagogikadagi ta'riflardan biri bo'lib, o'quvchilarni jamiyat uchun foydali bo'lgan har xil turdagi mehnatga jalb qilishni anglatadi. Mehnat tarbiyasi ijtimoiy tarbiyaning tarkibiy qismidir. Mehnat tarbiyasining bosh g'oyasi shaxsda mehnat faoliyatini tashkil etish ko'nikma va malakalarini hosil qilish, ijtimoiy mehnatni qadrlash, mehnatsevarlik hislatini tarbiyalash sanaladi. Insoniyat tomonidan yaratilgan barcha moddiy va ma'naviy boylik, ijtimoiy tarqiqiyot asosida mehnat faoliyati hamda uning samarasi aks etadi. Jamiyatda tashkil etiladigan mehnat tarbiyasi yosh avlodni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash, ularning Vatani ravnaqi, yurt farovonligi yo'lida mehnat qilish, rivojlangan demokratik va huquqiy davlatni barpo etish jarayonida faol ishtirok etishga bo'lgan ishtiroqni uyg'otish, yagona maqsad yo'lida harakat qilishga tayyorlashdan iborat jarayonni o'z ichiga oladi.

Pedagogikaning yetuk mutafakkirlari va sharq allomalari tomonidan mehnatning shaxs kamoloti, shuningdek, jamiyat rivojidadagi roliga yuksak baho berishgan. Zero, mehnat insonning ham jismonan, ham ruhan kamolga yetishini ta'minlaydi. Inson o'z mehnati bilan moddiy va ma'naviy boyliklarini yaratib berar ekan, ayni vaqtda uning o'zi ham shaxs sifatida shakllanib boradi. Chunki inson aksariyat hollarda o'z mehnat faoliyati bilan ijtimoiy munosabatlari ishtirokchisiga aylanadi. Shuning uchun insonni yoshlikdan mehnat faoliyatiga jalb etish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi. Ijtimoiy tarbiyani tashkil etish jarayonida

mehnat tarbiyasi o'quvchilarni ruhiy va amaliy jihatdan mehnatga, mehnat faoliyatini yo'lga qo'yishga yo'naltirilganligi bilan o'ziga xos o'rin tutadi.

Ijtimoiy jamiyatning umumiy va iqtisodiy rivojlanishi zamonaviy bosqichda bunyod etuvchi, yaratuvchi hamda ishlab chiqaruvchi shaxsga nisbatan yuksak talablarini qo'ymoqda. Chunonchi, mehnatga nisbatan eng muhim ijtimoiy burch sifatida yondashish, har qanday mehnat faoliyatiganisbatan vijdonan munosabatda bo'lish; mehnat va uning mahsulini qadrlash; mehnatni tashkil etishga jamoa asosida yondashish; doimiy ravishda tashabbuslar bilan chiqish, mehnatni faol, ijodiy tashkil etish; aqiliy va jismoniy quvvatga tayangan holda mehnat qilish (shahriyatning ichki ehtiyojiga aylanishi, mehnatni ilmiy tashkil etish, mehnatga nisbatan asosiy hayotiy zarurat sifatida munosabatda bo'lish, mehnatga, mehnat qilishga ruhiy tayyorlik quyidagi vazifalarni hal etadi:

- a) mehnatning maqsad va vazifalarini anglash;
- b) mehnat faoliyatini tashkil etish rag'batini qaror toptirish;
- d) mehnatni tashkil etish ko'nikma va malakalarini shakllantirish.

Umumiy o'ra ta'lim muassasalarida mehnat tarbiyasini olib borish maxsus dastur asosida amalga oshiriladi. Texnologiya fani dasturi namunali xususiyatga ega. Ushbu dasturda maktab, o'quvchi va o'quvchilar mehnat faoliyatini baholash bo'yicha ta'lim va tarbiya natijalariga nisbatan davlatning minimum (eng kuchi) talablar aks etadi. Shuningdek, Texnologiya fanining quyidagi funksiyalarini qaratib ko'rsatish mumkin:

1. Shaxsning jismoniy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatish (ayniqsa, ish ochiq havoda amalga oshirilsa);
2. Shaxsning aqiliy va ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirish;
3. Axloq va mehnat tarbiyasida mehnat muhim o'rin tutadi;
4. Shaxsning o'ziga bo'lgan hurmatini oshiradi (mehnat jarayonida inson o'zining jamiyat tarqiqiyoti uchun naqadar muhim ekanini tushunadi, ijtimoiy burchini anglaydi);

5. O'rtog'lik va jamoaviy munosabatlarni o'rnatish (mehnat jarayonida inson jamoaviy ishlashni o'rganadi);

6. Kasb tanlashga, muayyan faoliyat turiga moyilligini aniqlashga yordam beradi.

Texnologiya fani o'quvchilari uchun mehnat faoliyatini turli yo'nalishlarda tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Bu esa o'quvchilarga qandaydir biznesda o'zini sinab ko'rishga va kelajakdagi kasbini to'g'ri tanlashga yordam beradi. Shu sababli texnologik ta'lim va tarbiyasi yuqori o'ringa qo'yish lozim. Oqibatda shaxsga qo'lga kiritilgan mehnat muvaffaqiyatidan quvonish, o'z qadr-qimmatini anglash hamda o'z mehnatidan g'ururlanish tuyg'usi qaror topsin. Mehnat tarbiyasiga nisbatan yangicha yondashish o'quvchilar, tomonidan egallangan bilimlarni amaliyotda qo'llay olishlarini ta'minlashga olib keladi. Bugungi kunda mehnat tarbiyasining tarkibiy tuzilmasi ham o'zgaribmoqda. U o'zida texnika va texnologiyalarni tasavvur qilish hamda amaliy vazifalarni hal etish ko'nikmasini ifoda etadi. Ushbu hislatlarni o'quvchilarda shakllantirish uchun ularni ijodiy mehnatga yo'naltirish kerak bo'ladi. Bunda maktab va maktabdan tashqari ta'lim-tarbiya muassasalarida tashkil etiladigan ijodkorlik to'garaklari alohida ahamiyatga egadir. Bunday to'garaklar faoliyati o'quvchilarning aqlini, tafakkurini va texnika sohasidagi ijodkorligini o'stiradi.

Bundan ko'rinib turibdiki mehnat tarbiyasini samarali tashkil etishda sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar muhim o'rin tutadi. Mazkur tadbirlar shaxs uchun ham, jamiyat uchun ham foydali deb hisoblaymiz.

3.2. O'quvchilarda mehnatsevarlikni rivojlantirishda texnologiya fanining maqsad va vazifasi

Mehnat tarbiyasi jarayonida bu boradagi bilim, ko'nikma va malakalarga ega bo'lish maqsadning o'ziga va pedagogik faoliyatning yakuniy mahsuli emas, balki eng muhim insoniy layoqat – *mehnatsevarlik hislatini rivojlantirish* uchun vosita hisoblanadi. Shu bois bugungi kunning talabi "Texnologiya" fanini tashkil etishda an'anaviy metodlar rolini kamaytirib, yuksak darajadagi mantiqiy fikrlash

hamda yaratuvchanlik asosini hosil qiluvchi interfaol metodlardan foydalanish hisoblanadi.

Texnologiya fanining maqsadi – o'quvchilarga mehnat ko'nikma va malakalarini berish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish hamda ularda mehnatga muhabbat, ish sifatini muntaзам ravishda oshirish istagi, faol hayotda ishtirok etishni o'rgatishdan iborat.

Texnologiya fanining vazifasi – boshlang'ich kasbiy ta'limni amalga oshirish, mehnatsevarlikni, shuningdek, boshqa axloqiy fazilatlarni rivojlantirish, mehnatga va uning natijalariga ijodiy munosabada bo'lish ko'nikmalarini shakllantirishdan iboratdir.

Ishga ijodiy munosabat ishontirish, tushuntirish va mashq qilish kabi usullar orqali erishiladi. Doimiy jismoniy mashqlar ajoyib natijalarga olib keladi va bu odamga quvonch va yanada qattiqroq ishlash isagini beradi. Mehnatsevarlik shunday shakllanadi. Quyidagi elementlar mashqqaqari mehnatni belgilaydi:

- ✓ Ishga motivatsiya;
- ✓ Ishlash qobiliyati;
- ✓ Mehnat jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan qiyinchiliklarni yengish uchun iroda;
- ✓ O'zi va butun jamiyat uchun mehnatni ongli ravishda bajarish.

Bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim muassasalarida amaliy ishlarning juda ko'p turlari mavjud. Shulardan asosiyisi o'quvchining o'zining tashvishini qilish, ya'ni o'quv qurollari gigienasi, shaxsiy gigiena, atrof-muhit tozaligi e'tibor berishi lozim. Bunda o'quvchilarning kichik yoshida mehnat qilish qobiliyatini va mehnatsevarlik hislatlarini shakllantirishda o'ila muhim rol o'ynaydi. Bolaligidan boshlab, bola ishlashga odalangan, o'z vazifalariga ega (o'yinchoqlarni tozalaydi, kiyimini, yuzini, qo'llarini tozalaydi). Axir, inson yoshligidan o'zining va boshqa odamlarning mehnati natijalariga ehtiyokkorlik bilan munosabada bo'lishni o'rganadi, chunki u buning uchun ma'lum harakatlar sarflanganligini tushunadi.

Maktab hayotiga kirishi bilan mehnat faoliyati doirasi kengayadi, bu erda bolaning hayotida qarama-qarshiliklar paydo bo'ladi. Bunday qarama-qarshilik maktab va uy ishlari o'rtasidagi farq tufayli yuzaga keladi. Biroq, mehnat faoliyati turlarining ko'payishi bilan bolaning mehnatga qiziqishi ham ortadi. Mehnat ta'limi va tarbiyasini tashkiliy shakllarini o'qituvchilar yosh, psixologik xususiyatlari, mahalliy shart-sharoitlardan kelib chiqqan holda tanlaydigan. Mehnat tarbiyasini yo'lga qo'yishga shunday shakl va metodlardan foydalanish lozimki, natijada mehnat insonning eng sevimli mashg'ulotiga aylansin, shaxs mehnat samarasi, yutuqi va quvonchi bilan yashay olsin. Umumiy o'rta ta'lim davrida o'quv ustaxonalarida, maktabga tegishli o'quv tajriba maydonlarida, otaliq korxonalari sexlarida anchagina murakkab mehnat faoliyatini tashkil eta boshlaydilar. Bunday sharoitda mehnat qilish egallagan nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llay olish imkoniyatini beradi.

Shuningdek, boshlang'ich ta'lim o'quvchilarida shakllantirilayotgan mehnat tarbiyasi – mehnatga va mehnatkashlarga hurmatni tarbiyalaydi. Mehnat tarbiyasi to'g'ri yo'lga qo'yilgan ta'lim muassasalarida o'quvchilar maktabga kelgan dastlabki kuni dan o'zlarini yosh va psixologik xususiyatlariga mos mehnat faoliyatiga jalb qilinadilar. Bunda ular o'z-o'ziga xizmat qilish borasidagi eng oddiy yumushlarni bajaradilar (chunonchi, sinfxona ozodaligini saqlash, o'quv qurollarini ta'mirlash (kitoblarni yelmlash) o'quv anjomlarini darsga tayyorlash va hokazolar). Jumladan, yuqori sinf Texnologiya darslari jarayonida o'quvchilar zamonaviy qishloq xo'jaligi va sanoat ishlab chiqarishi, transport, qurilish tarmoqlari bazasi bilan tanishadilar. Mehnat bolalarni kasb-hunariga o'rgatishda muhim o'rin tutadi, chunki u ongli ravishda kasb tanlashga, individual qobiliyat va ko'nikmalarga asoslanadi.

Mehnat jarayonida o'quvchilarda mehnat madaniyatining unsurlarini hosil qilib borish muhim talablardan biri sanaladi. Mehnat madaniyati – bajarilayotgan ishga ongli munosabatta bo'lish, uni ilmiy jihatdan to'g'ri tashkil etish (puxta rejalashtirish vaqtdan umumli foydalanish), ish o'rini ozoda tutish, mehnat

qurullariga ehtiyotkorona munosabatta bo'lish, boshlangan ishini oxiriga yetkazish, uning samarali bo'lishiga erishishga yo'naltirilgan faoliyat ko'rsatkichi hisoblanadi. Mehnat madaniyati tushunchasi o'zida o'quvchining mustaqil harakat olib borishini mehnat qilish va dam olishni to'g'ri tashkil eta olishni ham aks ettiradi.

Bugungi kunga qadar maktab o'quvchilari mehnatga tayyor emasligi, mehnatga dangasa va beparvo munosabatta bo'lishlari, beparvolik va beparvolik namoyon bo'layotgani qayd etilgan. Bu salbiy hodisalarni keltirib chiqaradigan keskinlashgan qarama-qarshiliklar ta'siri ostida sodir bo'ladi. Maktab o'quvchilari topshiriqlarni bajarishni istamaydilar, chunki ularning ishlari ibtidoiy va xilma-xil emas. Biroq, buni tuzatish mumkin. Buning uchun talabalar uchun ijtimoiy foydali mehnatni tashkil etishga, iqtisodiy bilimni shakllantirishga harakat qilishimiz kerak.

3.3. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida iqtisodiy bilim tushunchalarini shakllantirish.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikni qo'lga kiritgach, o'z yo'lini belgilab, bozor iqtisodiyoti yo'nalishini tanlab oldi. Bozor iqtisodiyoti ongli kishilik taraqqiyotining hamma bosqichlarida bo'lgan va bundan keyin ham davom etaveradi. U insonlarga hamisha yo'l do'shdir. O'quvchilar ongiga jamiyatimizning demokratik asosida iqtisodiy islohatlarni yanada rivojlantirish, mahnaviy-ahloqiy, mehnat tarbiyasi tushunchalarini shakllantirish, mehnat darslarida iqtisodiy tushuncha berish ishlari muhim ahamiyat kasb etadi.

"Texnologiya" fani barcha fanlar asosini chuqur va amaliy o'zlashtirishda, bolalarni mehnatga bo'lgan munosabatini ijodiy ish faoliyatida mustaqil shakllantirishda, fikr yuritishga o'rgatuvchi ilmiy vositalardan biridir. Ko'p asrlik tajriba shuni ko'rsatadiki, insonlarning mehnat tufayli cheksiz boyliklar orttirish va ko'plab imkoniyatlarining kalitidir. "Texnologiya" fani iqtisodiy rivojlanishning asosiy omili hisoblanib, o'quvchilarning chuqur iqtisodiy bilimni

mustahkamlaydi. Haliygaicha iqtisodiy mehnat tarbiyasida ilg'or umumbashariy va milliy g'urur, ularning tarbiyaviy harakteri o'z ifodasini topgani yo'q. Shuning uchun texnologiya darslarida o'quvchilarning iqtisodiy faolligini oshirish va tadbirkorlik mehnat faoliyati ko'nikmalarini shakllantirish va kuchaytirish lozim.

Iqtisodiy tarbiyaning qator vazifalari texnologiya darslarida amalga oshiriladi.

Bu vazifalardan biri tadbirkorlik bo'lib, bu mahsulot ishlab chiqarish va uni sotish, tushgan mablag'ni joy-joyiga sarflay olishdan iboratdir. Bu tadbirkorlik talablarini texnologiya darslari jarayonida mashg'ulotlar qanchalik qiziqarli va foydali tashkil etilisa, o'quvchilar shunchalik iqtisodiy bilimga va malakaga ega bo'ladi. Avvalo bu darslarning mazmunini to'g'ri belgilab olish kerak.

- ✓ texnologik ta'lim va tarbiyasining ijtimoiy – iqtisodiy yo'nalganligi;
- ✓ texnologiya darslarini bozor iqtisodi talablari asosida pedagogik texnologiyalardan va malakalardan ununli foydalanish;
- ✓ o'quvchilarning qiziqishlarini hisobga olib, ularni ijodkorlik to'garaklariga jalb qilish;
- ✓ o'quvchilarni texnologiya darslarida iqtisodiy bilim berishda yoshi, shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish;
- ✓ o'quvchilarni mehnat natijalarini rag'batlantirish va kamchiliklarni do'stona hal qilish;

Texnologiya darslari bolalar uchun iqtisodiy bilimlar bilan tevarak-atrofdagi hayotni o'ziga xos tarzda bog'lovchi omil bo'lishi lozim. Shuning uchun hozirgi kunda texnologiya darslarida "o'z – o'zini boshqarish" va "o'z – o'zini mablag' bilan tahlmlash" kabi tadbirkorlik ishlarini tashkil qilish lozim. Masalan, o'quvchilarning texnologiya darslarida materiallarni isrof qilmaslikni, ishning sifatligini, estetik jihatdan bejirim va chiroyli bo'lishiga e'tibor berishlari kerak. Shuningdek, boshlang'ich sinflarda texnologiya darsi jarayonida tadbirkorlik tushunchalarini, kelgusi mehnat faoliyatida muhim o'rin egallash ekanligi ko'rsatish, tushuntirish pedagog o'quvchilarning oldida turgan muhim vazifalardan biri ekanligini ta'kidlash zarur.

O'quvchilarda texnologiya darsi jarayonida tadbirkorlik tushunchalarining dastlabki bosqichlarini amalga oshirishda qoydagi vazifalarni bajarish ko'zda tutiladi.

1. O'quvchilarni mehnat tahlmiga oid nazariy va amaliy bilim berishni uzviyligini mustahkamlash;
2. Kasblar xususiyatni farqlay bilishga o'rgatish orgali ularni turli kasblarni to'g'ri tanlashga yo'naltirish;
3. Umumiy mehnat qilib yuqori samaradorlikka erishishni o'rgatish;
4. Mehnat jarayonida erishilgan natijani maktab jamoasi va ota-onalar ishtirokida namoyish etish;
5. Bajartirgan ishlar sifatini oshirishda kim oshdi savdo maskanlarini tashkil etish;

Umumiy o'ra ta'lim muassasalarida tadbirkorlikni rivojlantirishda "Texnologiya" darslarida o'quvchilarning o'z qo'llari bilan yasagan buyumlaridan maktab sharoitidan kelib chiqib har xil ko'rgazmalar va o'quvchilarning o'zlari uchun maktab bozori tashkil qilinsa maqsadga muvofiq bo'lar edi. Bunda o'quvchilar o'zlari bajargan ishlar natijalarini, diqqatga sazovor bo'lganligini, o'zini mablag' bilan qisman ta'minlanganligini, o'zini boshqara olishini ko'rib, o'z mehnatiga va o'zgalar mehnatiga hurmat ko'zi bilan qaraydi.

Shuningdek, o'quvchilar ongida mehnatsevarlik hissi o'yg'onadi va mehnatga bo'lgan muhabbati o'z samarasini topadi. Buning natijasida davlatimizning iqtisodini yuqori darajaga ko'tara oladigan, o'zining kasb-hunarini hurmat qiladigan, jamiyatimizning rivojlanishida o'z hissasini qo'shadigan barkamol avlodni tarbiyalashimizda yordam beradi.

3.4. O'quvchilar mehnati faoliyatini turlari va ularga qo'yiladigan pedagogik talablar.

Hozirgi vaqtda umumiy o'ra ta'lim muassasalarida o'quvchilar mehnat faoliyatining turlari xilma-xil bo'lib, ular: maishiy mehnat, o'quv mehnati, aqliy va jismoniy mehnatni tashkil etadi.

Maishiy mehnat. Bolalar bajaradigan ilk mehnat turi maishiy mehnat bo'lib, u o'z - o'ziga xizmat ko'rsatishdan boshlanadi. Bola maktabgacha bo'lgan yosh davridayoq o'z-o'ziga xizmat ko'rsatishga doir eng oddiy mehnatni bajarishi, ya'ni, kiyim boshi, oyog kiyimini ozoda tutishi, o'yinchoqlarini tartibga keltirish, zarur gigiyenik talablarga rioya qilishi kerak. Har bir oilada o'quvchilarda mehnat tarbiyasining dastlabki unsurlari qo'llaniladi. Bola aqlini tanish yoshiga to'lgach ota-onasiga yordamlashishni boshlaydi, o'z imkoniyatlarini anglab yetadi va kelgusida o'quv mehnatiga muntazam tayyorlanib boradi. Umumiy o'ra ta'lim muassasalarida o'z-o'ziga xizmat ko'rsatishga oid quyidagi mehnat ko'rimlari: sinfxona, maktab binosi va hovlisini ozoda saqlash, sinfxonadagi gullarni o'stirish, ularga qarash va parvarish qilish, maktab oshxonasida, sport zali va suv havzalarida o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish kabi yumushlarga jalb qilinadi. Maishiy mehnat yoki o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish mehnatida o'quvchilarda mehnatsevarlik, qat'iylik, tashabbuskorlik, oldinga intilish kabi hislatlar tarbiyalanadi.

O'quv mehnati o'quvchilarning asosiy mehnat turi hisoblanib, u o'quvchidan katta axloqiy, irodaviy va jismoniy zo'r berishni kuchli talab qiladi. O'quv mehnati faqat bilim olishga oid ko'nikma va malakalarni qaror toptirib qolmay, balki bolada o'qishga bo'lgan ishtiyoq va qiziqishini rivojlantirishga ko'maklashadi. O'qishga bo'lgan qiziqish va ishtak hamda o'qishdagi muvaffaqiyatlardan xursand bo'lishni bilish, his etish aynan boshlang'ich sinf partasidan tarbiyalanib boriladi. Bu kabi vazifalar o'quvchilarning mustaqil bilim olish ko'nikmalariga erishish va ularda bilish faoliyatini tashkil etish layoqatini hosil qilish orqali hal etiladi.

Aqliy va jismoniy mehnat. O'quvchining aqliy va jismoniy mehnati turi darslarda turli tartibda tashkil etiladi. Xususan texnologiya va jismoniy tarbiya darslarida harakati mashqlar mazkur ikki darsning asosini tashkil etsa, matematika, fizika, astronomiya, geografiya va chizmachilik darslarida aqliy faoliyat hamda mantiqiy fikrlash asosiy o'rinni egallaydi. Maktab o'quv rejasiga o'quvchilarning yosh va psixologik xususiyatlarini inobatga olish asosida shunday

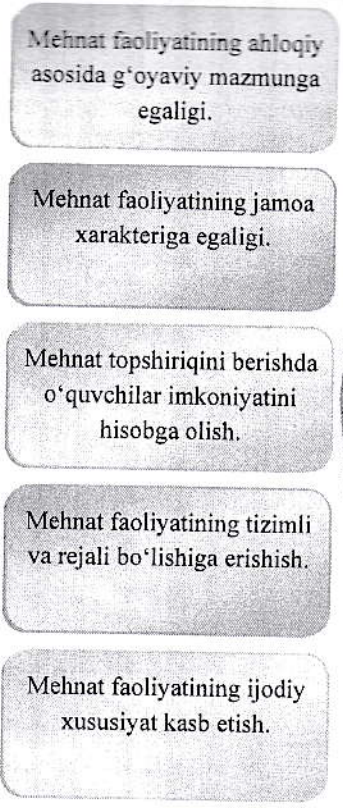
kanalar kiritilganki, ularning asosiy vazifasi o'quvchilarga texnologik ta'lim va faoliyatini berishdan iborat.

O'quvchilar boshlang'ich sinfdayoq texnologiya darslarida qo'l mehnati shartlari o'rganadilar, turli materiallar bilan tanishadilar, dastlabki mehnat ko'nikmalariga ega bo'ladilar. O'quvchilar mehnat faoliyatini tashkil etishga qo'yiladigan talablar biri-biri bilan o'zaro bog'liq holda qo'llanilishiga ijobiy natijalar beradi. O'quvchilar mehnat faoliyatini tashkil etishga qo'yiladigan pedagogik talablar qo'yiladi. (3-shakl)

Mehnat faoliyatining ahloqiy asosda g'oyaviy mazmunga egliligi.
 O'quvchilar mehnat faoliyatiga qo'yiladigan mazkur talab ularni vatan ravnaqi, mamlakatning baxtu-saodati yo'lida mehnat qilayotganliklari, mehnat faoliyatini tashkil etish jarayonida umumjamiyat manfaatlarini ustun bo'lishga harakat qilayotganliklarida namoyon bo'ladi. Mehnat faoliyatini tashkil etish jarayonida o'quvchilarda fidoyilik, chidamlilik, sabr-toqatga ega bo'lish, onglilik, to'g'ri ko'zlik, halollik, mehnatga nisbatan vijdonan yondoshish kabi hislatlar shakllanadi. Hunda u tomonidan bajarilayotgan mehnati o'ziga, yon atrofdagilarga yoki jamiyat uchun foyda keltirishini tushuntirib borish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

O'quvchilar mehnat faoliyatini tashkil etishga qo'yiladigan pedagogik talablar

3-shakl

Mehnat faoliyatining jamoa xarakteriga ega. O'quvchilar mehnat faoliyatiga qo'yiladigan mazkur pedagogik talab ularda mehnat faoliyati davomida jamoatchilik ko'nikmalarini hosil qilish, o'zaro yordam va do'stlik aloqlarini mustahkamlashni ko'zda tutadi. Jamoa asosida tashkil etiladigan mehnat faoliyati jarayonida har bir o'quvchining yagona maqsad asosida mehnat qilish uchun sharoit yaratiladi. O'quvchi mustaqil harakat qilish bilan birga o'rtloqlariga yordam qo'lini chuzadi. Bunda olib borilayotgan mehnat faoliyatining ijodiy samarasi uchun jamoadagi har bir o'quvchining mas'ulligi ortib boradi.

Mehnat topshiriqlarini berishda o'quvchilar imkoniyatini hamma vaqt o'quvchining kuchi va imkoniyatiga muvofiq bo'lishi kerak. Mehnat faoliyati turlarini almashtirib turish jismoniy mehnatni aqiliy mehnat bilan yoki dam olish bilan qo'shib olib borish, mehnat jarayoniga o'yin metodlarini qo'llash, mehnatni tashkil etish chog'ida o'quvchilarni charchab qolishini hamda mehnatdan zerikishini oldini oladi.

Mehnat faoliyatining tizimi va rejali bo'lishiga erishish. O'quvchilar mehnat faoliyati bir o'quv yili bo'yicha rejalashtiriladi va texnologiya fani o'quv rejasida, dars jadvalida qayd etiladi. Mehnat faoliyatining tizimli bo'lishi oddiy mehnat turidan murakkabroq mehnat turiga o'tish, shuningdek, sinfda, maktabda qilinayotgan mehnatdan maktabdan tashqari sharoitda olib boriladigan mehnatga o'tish tarzida olib borish maqsadga muvofiq bo'ladi. O'quvchilar mehnat faoliyatining tizimli va rejali bo'lishi mehnatning o'quvchi tomondan hayotiy ehtiyoji zarurat sifatida e'tibor berilishiga olib keladi.

Mehnat faoliyatining ijodiy xususiyatini kasb etish. Mazkur talab ham o'quvchilar mehnat faoliyatining qaysi turiga jalb etilmasin unda aqiliy va jismoniy mehnatning uyg'unlashuviga erishish uchun, unga nisbatan ijodiy yondoshish uchun keng sharoit yaratilmog'i lozim. Mehnat faoliyatini tashkil etish jarayonida uning har bir bosqichida o'quvchiga yo'l-yo'riq ko'rsatish, maslahat berish hamisha ham to'g'ri bo'lavermaydi, aksincha topshiriqni berish paytida uni qanday bajarilishini tushuntirish lozim, kerak bo'lsa bajarib ko'rsatib berish esa mehnat

jarayonida o'quvchining mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish uchun imkoniyat yaratib beradi. O'quvchi mehnat jarayonida o'rtirilgan tajriba asosida, iudqiqotchilik vazifalarini hal etish asosida amaliy topshiriqlar bajarilganida ijodiy yondashadi. Aynan shu holatda o'quvchida politeknik ko'nikma va malakalari yunmuda mustahkamlanadi. Bunday mehnat o'quvchida qiziqish uyg'otadi, unda mehnatga nisbatan munosabatni qaror toptiradi.

O'quvchilarni ijodiy mehnatga yo'naltirishda maktab va maktabdan tashqari ta'lim-tarbiya muassasalarida tashkil etiladigan texnika va fan to'garaklari alohida ahamiyatga ega. Bunday to'garaklar faoliyati o'quvchilarning aqlini va texnika mehnatidagi ijodkorligini o'stiradi. Shu sababli texnologik ta'lim va tarbiyasi yuqori o'ringa qo'yish lozim, oqibatda shaxsga qo'lga kiritilgan mehnat muvaffaqiyatidan quvonish, o'z qadr-qimmatini anglash hamda o'z mehnatidan g'ururlanish tuyg'usi qaror topsin. Mehnat tarbiyasiga nisbatan yangicha yondashish o'quvchilar, tomondan egallangan bilimlarni amaliyotda qo'llay olishlarini ta'minlashga olib keladi.

Nazorat uchun savollar

1. Mehnat tarbiyasi va uning mazmunini izohlab bering?
2. Mehnat tarbiyasini rivojlantirishda texnologiya fanining funksiyalari ayting?
3. Mehnatsevarlikni shakllantirish elementlarni izohlang?
4. Iqtisodiy tarbiya nima va texnologik ta'limda u qanday ko'rinishga ega?
5. Texnologik ta'limda tadbirkorlik qanday amalgaga oshiriladi.
6. O'quvchilar mehnat faoliyatini qanday turlarini bilasiz va ularni ta'riflang?
7. O'quvchilar mehnat faoliyati qo'yiladigan pedagogik talablarni izohlang?

IV-BOB. BOSHLANG'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA TA'LIMINING MAZMUNI

4.1. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida texnologiya fanining tarixiy taraqqiyoti va istiqbollari

“Texnologiya” fanining fan sifatida umumiy o'rta ta'lim maktablariga kirib kelishi sobiq ittifoq yillariga to'g'ri kelib, bu davrlarda ushbu fan “Mehnat ta'limi” nomi bilan atalgan hamda ishlab chiqarish mehnati bilan uyg'unlashtirilgan. Bir guruh metodistlar va fan o'quvchilari maktabda o'qitiladigan fanlarni hayot bilan bog'lash uchun maktabda texnologiya (mehnat ta'limi) fanining mustaqil fan sifatida kiritilishi zarurligi taklifini berishdi. Yana bir guruh pedagoglar birinchi guruh mutaxassislarining fikrlarini inkor qilib, maktab o'quv rejasidan o'rin olgan boshqa fanlarni o'qitish orqali ham o'quvchilarni mehnatga o'rgatish mumkinligini ma'qullaydi.

1920-yildan boshlab texnologiya (mehnat ta'limi) fani maktab o'quv rejasida fan sifatida emas, balki kompleks tizim, keyinchalik loyihaga asosida o'qitila boshlandi. 1932-yilda boshlang'ich va o'rta maktablarning o'quv dasturlari va rejimi to'g'risidagi qarorida maktablarda fan asoslarini predmetli o'qitish ishlab chiqildi. Bunga ko'ra maktab o'quv rejasiga boshqa o'quv fanlari bilan bir qatorda texnologiya (mehnat ta'limi) ham mustaqil fan bo'lib kiradi. Bu davrda texnologiya (mehnat ta'limi) fani o'quvchisi mutaxassisligi ta'minlanmaganligi hamda maktablarda moddiy baza yaratilmaganligi sababli 1937-yilga kelib ushbu fan maktablarda mustaqil o'quv fani sifatidagi tugatildi.

1952-yilga kelib, mehnat ta'limiga jamoatchilik e'tibori qaratildi va umumiy o'rta ta'lim maktablarida politehnika ta'lim va mehnat tarbiyasini rivojlantirish zarurligi ko'rsatildi. 1954-yilda texnologiya (mehnat ta'limi)ni umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quv rejasiga o'sib kelayotgan yosh avlodni kamol topirish vositalaridan biri sifatida kiritildi va shu yildan boshlab texnologiya (mehnat ta'limi) fanida o'quvchilarni kasbiy tayyorlash yo'lga qo'yildi va 200 turdagi kasblarga tayyorlandi.

Barchamizga ma'lumki, ushbu davrlarda ishlab chiqarish sanoatini rivojlantirishga katta ahamiyat berildi. Shu sababli 1984-yilga kelib umumiy o'rta ta'lim muassasalarida texnologiya (mehnat ta'limi) faniga ajratilgan umumiy soat ikki barobarga oshdi, o'quvchilar umumiy mehnatga va ishlab chiqarish mehnatiga o'rgatildi. Bunda 8-9-sinflarda profilni o'qitish boshlandi va “Ishlab chiqarish amoslari va kasb tanlashga yo'llash” fani kiritildi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishganidan so'ng, 1997-yilda qabul qilingan “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” va “Ta'lim to'g'risidagi qonun” asosida mehnat ta'limi fan dasturi mazmuni ham barcha umumta'lim fanlari kabi milliylashtirildi. Bugungi vaqtda umumiy o'rta ta'lim maktablarining o'quv rejasida texnologiya (mehnat ta'limi) o'quv faniga I-IV – sinflarda haftasiga 1 soatdan, V-VII – sinflarda 2 soatdan va VIII-IX – sinflarda 1 soatdan vaqt yuklamasi ajratilgan. Shundan boshlang'ich sinflar uchun hammasi bo'lib bir yilga 135 soat o'quv yuklamasi bajarilishi belgilangan.

“Texnologiya” fanining tarixiy taraqqiyoti tahlil qilinganda turli siyosiy davrlarda fanning mazmuni o'zgarib borganligini kuzatish mumkin. Jahondagi rivojlangan davlatlar ta'lim tizimi o'rganilganda texnologik ta'limga katta e'tibor qaratilganligi va o'quvchilar maktab yoshidan mustaqil ijodiy ishlarni bajarishga jalb etilayotganligini ko'rishimiz mumkin. Shu kungacha texnologiya darslarida o'quvchilarga oddiy mehnat usullari o'rgatib kelinganligi va oddiy qo'l asboblardan foydalanib mahsulot tayyorlanishi sababli fanning nomi ham “Mehnat ta'limi” deb yuritilishi mos bo'lgan.

Barchamizga ma'lumki, har qanday mahsulot tayyorlash zamonaviy jihozlardan, asbob-uskunalardan foydalanish bilan birga ma'lum bir ketma-ketlikdagi texnologik jarayonlardan o'tib ketadi. Shuning uchun ham mehnat ta'limi (texnologiya) fanini hozirgi zamon talabiga yetkazish, uning nuftuzini ko'tarish maqsadida, fanning nomini o'zgartirish, qolaversa, fanning mazmunini tubdan qayta ko'rib chiqish va o'zgartirish orqali erishiladi.

Umumiy o'rta ta'lim tizimida prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ilgari surgan O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasining ijtimoiy soha rivojiga doir tegishli yo'nalishida ta'lim bo'yicha ustuvor vazifalar belgilandi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 15 martdagi umumiy o'rta ta'lim to'g'risidagi nizomni tasdiqlash haqidagi hamda 2017 yil 6 apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi qarorlari o'qitish tizimini yangi bosqichga ko'tarishga imkon yaratadi.

Shu o'rinda o'quvchilarni kasb-hunarni to'g'ri tanlashga yo'naltirish maqsadida umumiy o'rta ta'lim maktabidagi avvalgi "Me'nat ta'limi" fani "Texnologiya" fani deb o'zgartirildi va bugungi kun talabidan kelib chiqib, ko'p tarmoqli yo'nalishlarga asoslangan holda qayta ko'rib chiqildi.

Ushbu fanning nomining o'zgartirishi ushbu fan sohasini yanada boyitish, fanga innovatsion texnologiyalarni olib kirish, innovatsion faoliyatni yaratish, mahsuldorlikni oshirish kabi jadal suratlarni ro'yobga chiqarish, ishlab chiqarishni klaster yo'nalishida yo'lga qo'yish hamda shu bilan birga fanni takomillashtirishni qirralarini ochish kabi bir qancha vazifalardan iboratdir.

4.2. Boshlang'ich sinf texnologiya fani DTS tahlili

Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlari o'quvchilar umumta'lim tayyorgarligiga, saviyasiga qo'yiladigan majburiy minimal darajani belgilab beradi. Davlat ta'lim standartlari ta'lim mazmuni, shakllari, vositalari, usullarini, uning sifatini baholash tartibini belgilaydi. Ta'lim mazmunining o'zagi hisoblangan standart vositasida mamlakat hududida faoliyat ko'rsatayotgan turli muassasalarda (davlat va nodavlat) ta'limning barqaror darajasini ta'minlash sharti amalga oshiriladi. Davlat ta'lim standartlari o'z mohiyatiga ko'ra o'quv dasturlari, darsliklar, qo'llanmalar, nizomlar va boshqa me'yoriy hujjatlarni yaratish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlari o'zining tuzilishi va mazmuniga ko'ra davlat, hudud, maktab manfaatlari va vositalari muvozanatini aks ettiradi hamda eng asosiy o'quvchi shaxsi, uning intilishlari, qobiliyati va qiziqishlari ustuvorligidan kelib chiqadi.

Davlat ta'lim standartlari bajarish O'zbekiston Respublikasi hududida faoliyat ko'rsalayotgan barcha umumiy o'rta ta'lim muassasalari uchun majburiydir.

Umumiy o'rta ta'lim davlat ta'lim standartlari ishlab chiqishda quyidagi me'yoriy hujjatlar asos qilib olinadi:

- ✓ O'zbekiston Respublikasi Konstitusiyasi;
- ✓ "Ta'lim to'g'risida"gi va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining qonunlari;
- ✓ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim-tarbiya va kadrlar tayyorlash tizimini isloh qilish bilan bog'liq farmonlari va farmoyishlari;
- ✓ O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Uzluksiz ta'lim tizimi uchun davlat ta'lim standartlarini ishlab chiqish va joriy etish to'g'risida" 1998 yil 5 yanvardagi 5-son, "Uzluksiz ta'lim tizimining chet tillar bo'yicha davlat ta'lim standartlari tasdiqlash to'g'risida" 2013 yil 8 maydagi 124-son hamda "Umumiy o'rta ta'lim to'g'risidagi Nizomni tasdiqlash to'g'risida" 2017 yil 15 martdagi 140-son qarorlari;
- ✓ O'zDSt 1.0-98. "O'zbekiston Respublikasi standartlashtirish davlat tizimi. Asosiy qoidalar";
- ✓ O'zDSt 1.1-92. "O'zbekiston Respublikasi standartlashtirish davlat tizimi. O'zbekiston Respublikasi standartlarini ishlab chiqish, muvofiqlashtirish, tasdiqlash va to'xyaldan o'tkazish tartiblari";
- ✓ O'zDSt 1.5-93. "Standartlashtirishga doir normativ xujjatlarni ko'rib chiqish, tekshirish, o'zgartirish kiritish va bekor qilish tartibi";
- ✓ O'zDSt 1.157:2008. "Hujjatlarni unifikatsiyalashtirish tizimi. Tashkiliy – farmoyish hujjatlar tizimi. Hujjatlarni rasmiylashtirishga bo'lgan talablar";
- ✓ O'zDSt 1.8:2009. "Asosiy qoidalar. Tavsiyalar".

Davlat ta'lim standartining maqsadi – umumiy o'rta ta'lim tizimini mamlakatda amalga oshirilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlar, rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ilg'or tajribalari hamda ilm-fan va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga asoslangan holda tashkil etish, ma'naviy barkamol va intellektual rivojlangan shaxsni tarbiyalashdan iborat.

Davlat ta'lim standartining vazifalari – umumiy o'rta ta'lim mazmuni va sifatiga qo'yiladigan talablarni belgilash; milliy, umuminsoniy va ma'naviy qadriyatlar asosida o'quvchilarni tarbiyalashning samarali shakllari va usullarini joriy etish; o'quv-tarbiya jarayoniga pedagogik va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish, umumiy o'rta ta'lim muassasalarining o'quvchilari va bitiruvchilarining malakasiga qo'yiladigan talablarni belgilash; kadrlarni maqsadli va sifatli tayyorlash uchun ta'lim, fan va ishlab chiqarishning samarali integratsiyasini ta'minlash; ta'lim va uning pirovard natijalari, o'quvchilarning malaka talablarini egallaganlik darajasini tizimli baholash tartibini, shuningdek ta'lim-tarbiya faoliyati sifatini nazorat qilishning huquqiy asoslarini takomillashtirish; davlat ta'lim standartlari talablarining ta'lim sifati va kadrlar tayyorlashga qo'yiladigan xalqaro talablarga muvofiqligini ta'minlashdan iborat.

Davlat ta'lim standartini quyidagi asosiy prinsiplarga asoslanadi:

- o'quvchi shaxsi, uning intilishlari, qobiliyati va qiziqishlari ustuvorligi;
- umumiy o'rta ta'lim mazmunining insonparvarligi;
- davlat ta'lim standartining ta'lim sohasidagi davlat va jamiyat talablariga, shaxs ehtiyojiga mosligi;
- umumiy o'rta ta'limning boshqa ta'lim turlari va bosqichlari bilan uzluksizligi va ta'lim mazmunining uzviyligi;
- umumiy o'rta ta'lim mazmunining respublikadagi barcha hududlarda birligi va yaxlitligi;
- umumiy o'rta ta'limning mazmuni, shakli, vositalari va usullarini tanlashda innovatsiya texnologiyalariga asoslanilganligi;

- o'quvchilarda fanlarni o'rganish va ta'lim olishni davom ettirish uchun tayanch va fanlarga oid umumiy kompetensiyalarni rivojlantirishning ta'minlanganligi;
- rivojlangan xorijiy mamlakatlarning ta'lim sohasida meyorlarni belgilash tajribasidan milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda foydalanish.

Davlat ta'lim standartini quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- ✓ umumiy o'rta ta'limning tayanch o'quv rejasi;
- ✓ umumiy o'rta ta'limning o'quv dasturi;
- ✓ umumiy o'rta ta'limning malaka talablari;
- ✓ baholash tizimi.

Umumiy o'rta ta'limning tayanch o'quv rejasi umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'qitiladigan o'quv fanlari nomi, o'quv yuklamasining minimal katta hajmi hamda ularning sinflar bo'yicha taqsimoti belgilangan xujjat hisoblanadi.

Umumiy o'rta ta'limning o'quv dasturi tayanch o'quv rejaga muvofiq o'quv fanlarining sinflar va mavzular bo'yicha hajmi, mazmuni, o'rganish ketma-ketligi va shakllantiriladigan kompetensiyalari belgilangan hujjat hisoblanadi.

Umumiy o'rta ta'limning malaka talablari umumta'lim fanlari bo'yicha ta'lim mazmunining majburiy minimumi va yakuniy maqsadlariga, o'quv yuklamalari hajmiga hamda ta'lim sifatiga qo'yiladigan talablardan iborat bo'lib, u quyidagilardan tashkil topadi:

bilim – o'rganilgan ma'lumotlarni eslab qolish va qayta tushuntirib berish;

ko'nikma – o'rganilgan bilimlarni tanish vaziyatlarida qo'llay olish;

malaka – o'rganilgan bilim va shakllangan ko'nikmalarni notanish vaziyatlarda qo'llay olish va chngi bilimlar hosil qilish;

kompetensiya – mavjud bilim, ko'nikma va malakalarni kundalik faoliyatda qo'llay olish qobiliyati.

Baholash tizimi – davlat ta'lim standartini bo'yicha umumiy o'rta ta'limning malaka talablarini o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishi darajasini hamda umumiy o'rta ta'lim muassasasining faoliyati samaradorligini aniqlaydigan mezonlar majmuidan iborat.

O'zbekiston Respublikasida davlat ta'lim standartini joriy etish, muvofiqlashtirish va unga metodik rahbarlik qilish Xalq ta'limi vazirligi tomonidan amalga oshirildi. Prezident, ijod va ixtisoslashtirilgan maktablar uchun o'rnatiladigan davlat ta'lim standartlari O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Prezident, ijod va ixtisoslashtirilgan maktablarni rivojlantirish agentligi tomonidan tasdiqlanadi.

Davlat ta'lim standartiga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish belgilangan tartibda O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan amalga oshirildi.

Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"dagi 187-sonli qarori 3-ilovasining 18-bandida umumiy o'rta ta'lim muassasalarida "Texnologiya" o'quv fanini sinflar kesimida o'rganish bosqichlari belgilangan (1-jadval).

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida texnologiya fanini o'rganish bosqichlari

Ta'lim bosqichi	Bitiruvchilar	Standart darajalari	Daraja nomlanishi	Sinflar
Umumiy o'rta ta'lim	Umumiy o'rta ta'lim maktablarning boshlang'ich 4-sinf bitiruvchilari	A1	Texnologiya fanini o'rganishning boshlang'ich darajasi	1-4 sinflar
Umumiy o'rta ta'lim	Umumiy o'rta ta'lim maktablarning texnologiya o'quv fani chuqur o'rganiladigan	A1 +	Texnologiya fanini o'rganishning kuchaytirilgan boshlang'ich	1-4 (+) sinflar

1-jadval

	sinflar va ixtisoslashtirilgan maktablarning 4-sinf bitiruvchilari		darajasi	
	Umumiy o'rta ta'lim maktablarning 9-sinf bitiruvchilari	A2	Texnologiya fanini o'rganishning tayanch darajasi	5-9 sinflar
Umumiy o'rta ta'lim	Umumiy o'rta ta'lim maktablarning texnologiya o'quv fani chuqur o'rganiladigan sinflar va ixtisoslashtirilgan maktablarning 9-sinf bitiruvchilari	A2 +	Texnologiya fanini o'rganishning kuchaytirilgan tayanch darajasi	5-9 (+) sinflar

4.3. Umumiy o'rta ta'limning tayanch o'quv rejasi mazmuni

Umumiy o'rta ta'limning *tayanch o'quv rejasi* umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'qitiladigan o'quv fanlari nomi, o'quv yuklamasining minimal hajmi hamda ularning sinflar bo'yicha taqsimoti belgilangan hujjat hisoblanadi. Tayanch o'quv reja umumiy o'rta ta'lim muassasalarining dars jadvalini ishlab chiqish uchun asos hisoblanadi.

Tayanch o'quv reja umumta'lim fanlari bo'yicha belgilangan ta'lim mazmunini o'quvchiga yetkazish uchun ajratilgan o'quv soatlari (davlat iktiyoridagi va maktab iktiyoridagi soatlar)ning minimal hajmini belgilaydi. Tayanch o'quv rejasi O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan tuziladi va tasdiqlanadi.

Shuningdek, mamlakatimizda ta'lim tizimi barkamol shaxsni shakllantirishga qaratilganligi uchun ham o'quv rejasida ta'limning insonparvarlashuviga alohida e'tibor berilgan. Umumiy o'rta ta'limning tayanch o'quv rejasini muayyan qismlardan iborat bo'lib, ularda ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchida shakllantirishi lozim bo'lgan ta'im-tarbiya, amaliy ko'nikma va malakalar hamda kasbiy sifatlar hisobga olingan. Umumiy o'rta ta'limning tayanch o'quv rejasini barcha umumiy o'rta ta'lim muassasalari so'zsiz amal qilinishi lozim bo'lgan davlat hujjatidir.

Umumiy o'rta ta'limning tayanch o'quv rejasida o'qitiladigan fanlar va ularni o'qitish uchun ajratilgan soatlari aniq ko'rsatilgan bo'ladi. Umumiy o'rta ta'limning tayanch o'quv rejasini tuzishda quyidagi omillarga asoslanadi.

1. Ta'lim – tarbiya ishining maqsad va vazifalariga.
2. O'quv fanlarining hajmi hamda o'quvchilarning yosh xususiyatlariga qarab belgilanadi.
3. Ta'limning uzluksizligi va izchilligiga (ya'ni: boshlang'ich ta'lim 1-4 sinflar, to'liqsiz ta'lim 5-9 sinflar, umumiy o'rta ta'limning 10-11 sinflarining o'zaro bog'liqligi) qaratiladi.

Shuningdek, umumiy o'rta ta'limning tayanch o'quv rejasiga kiritilgan fanlar, birinchi navbatda, umuminsoniy tarbiyaning maqsad va vazifalarini amalga oshirishga qaratilgan bo'lib, unda ta'limning ilmiyligi va g'oyaviyligi hamda davlatimizning kelajagiga munosib barkamol shaxsni tarbiyalab, voyaga yetkazish nazarda tutiladi. Shuning uchun ham unda tabiat va jamiyat haqidagi ilmiy bilimlar, ishlab chiqarish asoslari, san'at va jismoniy tarbiya, sog'lom avlodning ma'naviy qiyofasi asosiy o'rinni egallaydi.

Jumladan, umumiy o'rta ta'limning tayanch o'quv rejasida o'quvchilarda ilmiy dunyogorash asoslarini shakllantirishda hamda ularning ma'naviy dunyosini boyitadigan va ijtimoiy hayotga tayyorlashda quyidagi fanlarga katta ahamiyat qaratilgan.

Tabiiy fanlar – tabiiyot va geografiya, biologiya, fizika va astronomiya, kimyo, matematika hamda informatika va axborot texnologiyalari kabi fanlar asosiy o'rinni egallaydi.

Ijtimoiy fanlar – tarix va til haqidagi ilmiy bilimlar ona tili, xorijiy (ingliz va rus) tili va boshqa chet el tillari, badiiy va san'at asoslari - adabiyot, tasviriy san'at, musiqa madaniyati, jismoniy tarbiya kabi fanlar bilan bir qatorda barcha sinflarda texnologiya fanini o'qitish uchun soatlar ajratiladi.

Umumiy o'rta ta'limning tayanch o'quv

REJASI

I/r	Fan yo'nalishlari va o'quv fanlari nomi	Haftalik o'quv soatlari (Sinflar kesimida)										Haftalik umumiy soat	
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X		XI
I.	Filologiya fanlari	10	11	11	11	11	11	10	10	10	9	9	113
1.	Ona tili va adabiyot	8	7	7	7	5	5	4	4	4	3	3	57
2.	O'zbek tili/rus tili		2	2	2	3	3	3	3	3	3	3	27
3.	Chet tili	2	2	2	2	3	3	3	3	3	3	3	29
II.	Ijtimoiy fanlar	1	1	1	1	3	3	4	5	5	4	4	32
4.	Tarix					2	2	3	3	3	2	2	17
5.	Davlat va huquq asoslari								1	1	1	1	4
6.	Tarbiya	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	11
III.	Aniq fanlar	5	5	5	5	6	6	6	6	6	7	7	65
7.	Matematika	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	55
8.	Informatika va axborot texnologiyalari					1	1	1	1	1	2	2	10
IV.	Tabiiy va iqtisodiy fanlar	1	1	1	1	2	6	8	9	9	9	10	57
9.	Fizika va astronomiya					2	2	2	2	2	2	3	13
10.	Kimyo						2	2	2	2	3	3	12
11.	Biologiya					1	2	2	2	2	3	3	15
12.	Geografiya va iqtisodiyot	1	1	1	1	1	2	2	2	3	1	1	17
V.	Amaliy fanlar	4	4	4	4	6	6	6	6	4	4	3	47
13.	Musiqi madaniyati	1	1	1	1	1	1	1					7

14. Tasviriy san'at va chizmachilik	1	1	1	1	1	1	1	1	1					9
15. Texnologiya	1	1	1	1	2	2	2	1	1					12
16. Jismoniy tarbiya	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2	1			17
17. Chaqiruvga boshlang'ich tayyorgarlik													1	1
Jami	21	22	22	22	28	32	34	34	34	35	32	32		314

Umumiy o'rta ta'limning tayanch o'quv rejasida tahlillar asosida Texnologiya fani jadvalda sinflar kesimida haftalik umumiy soatlar bilan belgilab berilgan bo'lib, bu davlat ta'lim standartlariga asosan o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlari hisobga olinib tuzib chiqilgan.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalari uchun tayanch o'quv rejasi davlat ta'lim standartining tarkibiy qismi bo'lib, u ta'lim sohalarini me'yoriylashtirishda maktabning moliyaviy ta'minotini belgilashga asos bo'ladigan davlat hujjati hisoblanadi. Shuningdek, pedagog kadrlar salohiyati hamda moddiy-texnika bazasi yetarli bo'lgan umumiy o'rta ta'lim muassasalarida Qoraqalpog'iston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi, Toshkent shahar xalq ta'limi bosh boshqarmasi va viloyatlar xalq ta'limi boshqarmalarining ruxsati bilan umumiy o'rta ta'lim muassasalarining pedagogik kengashlariga dars jadvalini tuzishda tayanch o'quv jadagi umumiy soatlar hajmidan osmagan holda, ma'lum bir fanlarni chuqurlashtirib o'qitish maqsadida 15% gacha o'zgartirish kiritish huquqi beriladi.

4.4. Umumiy o'rta ta'limning o'quv dasturi va unga qo'yiladigan talablar

Umumiy o'rta ta'limning o'quv dasturi tayanch o'quv rejaga muvofiq o'quv fanlarining sinflar va mavzular bo'yicha hajmi, mazmuni, o'rganish ketma-ketligi va shakllantiriladigan kompetensiyalari belgilangan hujjat hisoblanadi.

O'quv dasturi O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi tomonidan ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi. Shuningdek, qonunchilikda belgilangan holatlarda,

o'quv dasturlari xorijiy ta'lim muassasalari bilan hamkorlikda ishlab chiqilishi mumkin. Har bir o'quv dasturi 3 qismdan iborat bo'lib, ular quyidagi qismlarga bo'linadi.

- ✓ uqitirish xati;
- ✓ o'quv fani mazmunining qisqa bayoni;
- ✓ o'quvchilarning bilim va ko'nikmalariga qo'yiladigan talablar.

Birinchi qism **uqitirish xati** bo'lib, unda fanni o'qitishning maqsad va vazifalari, yo'nalishlari hamda dasturdan foydalanish tartibiga oid metodik maslahatlar berilgan.

Ikkinchi qism **o'quv fani mazmunining qisqa bayoni** bo'lib, unda o'rganiladigan nazariy va amaliy materiallarning qisqacha bayoni hamda ular o'rnatilgan darajasi keltirilgan.

Uchinchi qism **o'quvchilarning bilim va ko'nikmalariga qo'yiladigan talablar** bo'lib, unda mavzular bo'yicha o'rganiladigan bilimlar ko'lamini va o'quvchida hosil qilinadigan ko'nikma va malakalar majmuyi ko'rsatilgan.

O'quv fanining maqsad va vazifalarini belgilab berish o'quv dasturining muhim belgisidir. Chunki ayni shu narsa yaratiladigan o'quv darsligi muallifiga muayyan nuqtai nazarni tanlash, o'qituvchiga esa pedagogik mo'ljalni to'g'ri belgilash imkonini beradi.

Ta'lim amaliyotida o'quv dasturi yaratishning **markazlashgan** hamda **tizimli** usullari mavjud.

Markazlashgan usul bilan tuzilgan o'quv dasturida ta'limning mazmuni yoki o'quv materiallari o'qitishning keyingi bosqichida yuksakroq darajada takrorlanishi ko'zda tutiladi. Boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan o'quv fanlari bo'yicha o'quv dasturlari shu usulda tuziladi.

Tizimli usuldagi o'quv dasturida o'quv materiallari fan mantiqiga muvofiq soddadan murakkabga qarab ketma-ket joylashtiriladi. Umumiy o'rta ta'lim maktabining boshlang'ich sinfdan keyingi bosqichlarida qo'llaniladigan bu

usulda ortiqcha takrorlanishlarga yo'l qo'yilmaydi, har bir mavzuning o'z o'rnida o'tilishi ko'zda tutiladi.

Ta'limning o'quv dasturi tomonidan belgilangan mazmuni darslik, o'quv qo'llanmalari, ko'rgazmali qurol va metodik tavsiyalarda to'la namoyon bo'ladi.

Umumiy o'rta ta'lim muassasasi o'quv dasturini tuzishda quyidagi tamoyillarga ahamiyat beriladi.

1. Dasturning ilmiyligi. O'quv dasturiga obyektiv voqealarni aniq, to'g'ri va haqqoniy aks ettirgan, ilmiy jihatdan tekshirilgan ishonchli materiallar kiritiladi. Hozirgi vaqtda fan va texnikani rivojlanishini inobatga olib, fanga oid yangi ma'lumotlar kirishi bilan o'quv dasturidagi ayrim eskirgan ma'lumotlar chiqarib tashlanadi.

2. Dasturning qat'iyligi. Fanga oid o'quv dasturlarning bir necha yillar mobaynida qat'iyligi boyishiga erishish lozim. Bu esa ushbu fan bo'yicha qat'iyligi darsliklar, metodik qo'llanmalar ishlab chiqish uchun katta ahamiyat kasb etadi.

3. Nazariya va amaliyot birligi. Nazariyada olingan bilimlarni amaliyotda qulay olish uchun o'quvchilarga beriladigan ma'lumotlar bugungu kundagi amaliyotga bog'lab, aniq hayotiy misollar, mashqlar, tajribalar ko'rsatib, xulosalar chiqarish bilan amalga oshirilishi lozim.

4. Dasturning izchilligi. O'quv dasturidagi materiallar o'quvchilarning oldingi o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalari bilan izchil va uzviy bog'lanishi, materiallar bir-birini to'ldirishi va keyingi mavzu uchun zamin yaratishi kerak. Bunda o'quv materiali oddiydan murakkabga qarab yo'naltiriladi.

5. Dasturda yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish. O'quvchilarga berilayotgan ta'lim mazmuni, qiyinlik darajasi o'quvchilarning aqliy, jismoniy va yosh xususiyatlariga to'g'ri kelishi zarur. Bu talablar o'quv materiallarini qismlarga to'g'ri taqsimlash (bajarishga kuch yetarli bo'lishi, yengildan og'irroqqa o'tishni ta'minlash, o'qitishning turli usullardan foydalanish), vaqtning obyektiv normalarni belgilash, o'quvchilarning a'lo

o'qishni ta'minlash maqsadida individual xususiyatlarini hamda qiziqishlarini o'rganish yo'li bilan erishiladi.

6. O'quv fanlarini o'zaro bog'lash. O'quv dasturlaridagi mavjud bir fan bo'yicha beriladigan bilim, ko'nikma va malakalar boshqa bir fanni o'qitishda alohida e'tiborni talab etadi, uni takrorlamagan holda oldingi materialga tayanish, uni mazmunini kengaytirish va chuqurlashtirishga xizmat qilishi kerak. O'quv fanlarini o'zaro bog'lash orqali o'quvchilarda hayotiy dunyoqarashini shakllantirish nazarda tutiladi.

7. O'quv dasturlarida tarixiylik. Dasturda ko'rsatilgan o'quv materialining voqea, hodisa va faktlarning tarixiy rivojlanish qonuniyatlarini to'g'ri va haqqoniy bayon etilishi o'quvchilarning bilimlarining kengayishiga va mushohada yuritishlarida izchillikka yordam beradi.

8. O'quv dasturining zamonaviyligi, rag'batdoshligi. Dastur materiali fanning hozirgi taraqqiyot darajasiga muvofiq bilim berishi va rivojlanayotgan mamlakatlarda amalda bo'lgan mutanosib o'quv dasturlariga nisbatan ilg'orlikka ega bo'lishi kerak.

9. O'quv dasturining milliyligi. Dastur materiali insonparvarlik, elparvarlik va ezigulik g'oyalari amal qilishi, shuningdek, Markaziy Osiyoda yashagan yoki faoliyat ko'rsatgan olimlar va tarixiy shaxslarning fan rivojiga qo'shgan hissasini chuqur va asoslangan tarzda bayon qilishi lozim. Dastur materiali boy milliy, ma'naviy qadriyatlarimizni o'zida mujassamlashtirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

10. Dasturning jozibadorlik va novatorligi. O'quv dasturi o'quvchilarni fanga qiziqdirishi va qiziqishlarini o'stirishi, "Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi" talablaridan kelib chiqib, novatorlik, yangi pedagogik texnologiyalarni amalga joriy etishga imkoniyatlar yaratishi lozim.

Nazorat uchun savollar

1. Texnologiya fani qanday tarixiy bosqichlardan o'tib kelgan?
2. Qaysi mevoriy hujjatlar asosida DTS ishlab chiqiladi?
3. DTS qanday asosiy prinsiplarga asoslanadi?
4. Tayanch o'quv reja deganda nimani tushunasiz?
5. Fanning o'quv dasturi necha qismdan iborat va ularni izohlang?
6. Fanning o'quv dasturini yaratishning qanday usullari mavjud?
7. O'quv dasturini tuzishda qanday tamoyillarga asoslaniladi?

V-BOB. BOSHLANG'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA O'QUV

DASTURI MATERIALNING MAZMUNI

5.1. Texnologiya o'quv dasturi materialining mazmuni

O'quvchilarni texnologiya darslarida texnik ijodkorlikni, qobiliyatini, tafakkurini rivojlantirish, dars jarayonida turli va tabiiy hamda metall va metallmas materiallarga texnologiya asosida ishlov berish usullarini o'rgatish orqali kasb-hunarga yo'nalirishni yanada kuchaytirish, xalq hunarmandchiligi asoslari, ro'zg'orshunoslik, elektrotexnika ishlarini bajarishda kasb-hunarga yo'llash bo'yicha bilim, ko'nikma va malakalarni egallash hamda ularni hayotda qo'llay olish layoqatini shakllantirish ko'zda tutilgan.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida "Texnologiya" fani boshlang'ich ta'lim I-IV sinflarda umumlashgan holda, I-IX sinflarda "**Texnologiya va dizayn**", "**Servis xizmati**" yo'natishlarida o'qitiladi.

Umumiy o'rta ta'lim maktablarida sinflar kesimida "Texnologiya" fani quyidagi bo'limlar asosida o'qitiladi.

I-IV sinflar uchun

1. Qog'oz va karton bilan ishlash.
2. Tabiiy va turli materiallar bilan ishlash.
3. Gazlama va to'lali materiallar bilan ishlash.
4. Badiiy qurish-yasash va texnik modeldashirish.
5. Qishloq xo'jalik mehnati.

V-VII sinflar uchun

Texnologiya va dizayn yo'nalishi:

1. Yog'ochga ishlov berish texnologiyasi.
2. Polimer materiallarga ishlov berish texnologiyasi.
3. Metallga ishlov berish texnologiyasi.
4. Elektrotexnika ishlari.
5. Ro'zg'orshunoslik asoslari.

Servis xizmati yo'nalishi:

1. Pazandachilik asoslari.
2. Gazlamaga ishlov berish texnologiyasi.
3. Ro'zg'orshunoslik asoslari.

VIII-IX sinflar uchun

Texnologiya va dizayn yo'nalishi:

1. Xalq hunarmandchiligi texnologiyasi.
2. Elektronika asoslari.
3. Kasb tanlashga yo'naltirish.

Servis xizmati yo'nalishi:

1. Xalq hunarmandchiligi texnologiyasi.
2. Ro'zg'orshunoslik asoslari.
3. Kasb tanlashga yo'naltirish.

Malakali o'quvchilar yetarli bo'lgan V-IX sinflarda "Texnologiya" o'quv fanidan o'quvchilar soni 25 nafar va undan ziyod bo'lgan umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ikki guruhga bo'lib o'qishga ruxsat etiladi. Har bir dars xavfsizlik texnikasi qoidalari va sanitariya-gigiyena talablariga rioya qilgan holda tashkil etiladi. Shuningdek, o'quvchilarga texnologiya fanini yo'naltirish bo'yicha kasb turlari haqida axborotlar beriladi.

Boshlang'ich sinflarda texnologiya o'quv dasturi materialining mazmunini sinflar kesimida tahlil qilib ko'ramiz.

5.2. I-sinf dastur materialining mazmuni

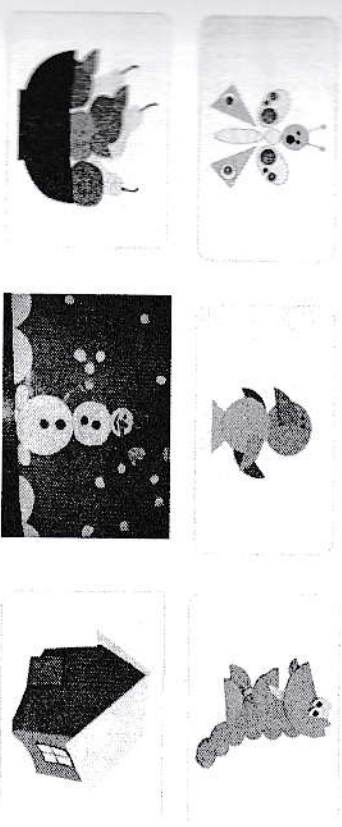
(haftasiga 1 soatdan jami 33 soat)

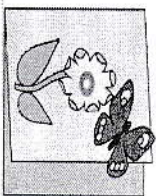
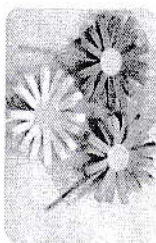
Boshlang'ich sinflarda "Texnologiya" darslari ikki usul (nazariy va amaliy)da olib boriladi. Nazariyada o'quvchilar ma'lum bir nazariy bilimga ega bo'ladi, ya'ni amaliy ish jarayonida ishlatiladigan har xil materiallarning turlari, ularning fizik, mexanik va texnologik xususiyatlari hamda ularning qo'llanilish sohasi bilan tanishadilar. Amaliy mashg'ulotda model tayyorlash jarayonida turli materiallar

(qog'oz, karton, gazlama, tabiiy material kabilar) ga ishlov berishning eng oddiy texnologiyalarini o'rganadilar. Umumiy o'rta ta'lim maktablariida I-sinfda "Texnologiya" darslari quyidagi yo'naltirish kesimida olib boriladi.

Qog'oz va karton bilan ishlash. Boshlang'ich ta'limning I-sinfida o'quvchilar birinchi bo'lib faqat texnologiya fani darslarida emas, balki boshqa darslarda ham to'qnash keladigan materiallar (qog'oz va karton) bilan tanishadilar hamda ularga ishlov beradilar. Masalan, qog'oz va karton turlarini buklash usullaridan foydalanib, turli o'yinchoqlar, qo'ziqorin shaklini yasash; uycha qurish; turli qog'ozlardan yangi yil bayrami archasi va bezaklarini yasash; soyabon yasash; avtomobil, samolyot va kema shaklini yasashadi.

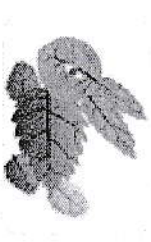
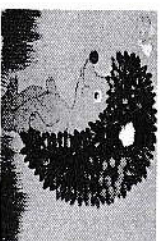
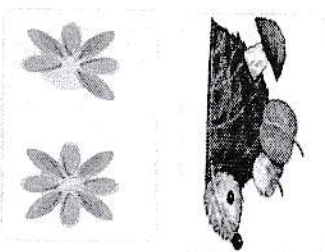
Qog'oz va karton turlarini qirg'ichdan foydalanib, rangli qog'ozlardan qilingan geometrik shakllar bilan ishlash orqali jirafa va fil shaklini yasash; "Kuz mevalari", "Savaldagi mevalar" va "Hayvonot bog'i" mavzularida kompozitsiya yasash; "Qish" manzarasini applikatsiya usulida yasash; turli bayramlar uchun tabirlekmalar yasash; qog'ozli tasmalardan hajmdor gul shaklini yasash hamda mo'ydalangan rangli qog'ozlardan mozaika usulida olma, xurmo, anor kabi mevalarning shaklini yasash; "Savaldagi mevalar" mavzusida mozaika usulida kompozitsiya yasashadi.

1-rasm. Qog'oz va kartondan yasalgan shakl namunalari

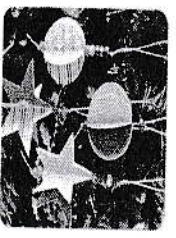
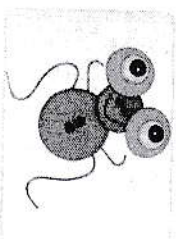
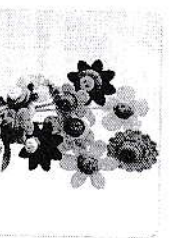
Tabiiy va turli materiallar bilan ishlash. Ushbu yo'nalishda o'quvchilar tabiiy materiallarning turlari, xususan daraxt barglari va ularning turlari bilan tanishadilar hamda ularni quritish ketma-keligi o'rganadilar. Barglarni applikatsiya uchun tayyorlash usullari bilan tanishadilar hamda barglardan turli xil ixtiyoriy shakllar yasashadilar. Masalan, turli xil barglardan quyon va tipratkan shaklini, manzarali daraxt mevalaridan kiyik shaklini yasashadi. Sabzavot va mevalarning urug'idan applikatsiya usulida yo'lsimon naqsh tuzish, shuningdek, poliz ekin (tarvuz, qovun, qovoq) larining urug'laridan turli xil naqshlar, turli xil gul shakllari, xususan tabiiy materiallardan foydalanib applikatsiya usulida soat shaklini, tipratkan, baliq kabi shakllarni yasashadi.

2-rasm. Tabiiy va turli materiallardan yasalgan shakl namunalari

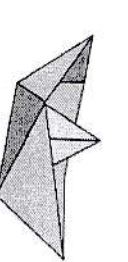
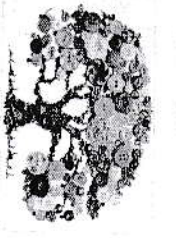
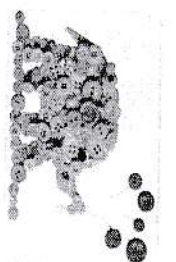
Gazlama va tolali materiallar bilan ishlash. Gazlamaga 2 teshikli tugmalarni tikish orqali gullar, kapalaklar, qushlar va hayvonlarning shakllarini yasash.

Shuningdek tolali materiallardan foydalanib yangi yil uchun har xil archa uyinochoqlarini yasashadi.

3-rasm. Gazlama va tolali materiallardan yasalgan shakl namunalari

Badiiy qurish-yasash va texnik modellashirish. Rangli qog'ozdan qirg'igan geometrik shakllarni bir-biriga yelimlash hamda qog'ozni buklash va yelimlash orqali turli xil maketlar va modellar yasashadilar. Shuningdek, turli xil materiallardan daraxt, qush yoki hayvonlar shakllarini qurib yasashadilar. Amulidan, tayyor tugmalardan turli xil shakllar va kompozitsiyalar yasash mumkin. Masalan, jo'ja, qurbaga, baliq kabi shakllar hamda "Schriftli tugmalar" mavzusida kompozitsiyalar yasashadilar.

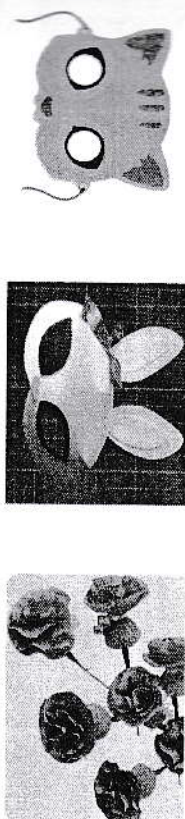

4-rasm. Badiiy qurish-yasash bo'yicha yasalgan shakl namunalari

5.3. II-sinf dastur materialining mazmuni
(haftasiga 1 soatdan jami 34 soat)

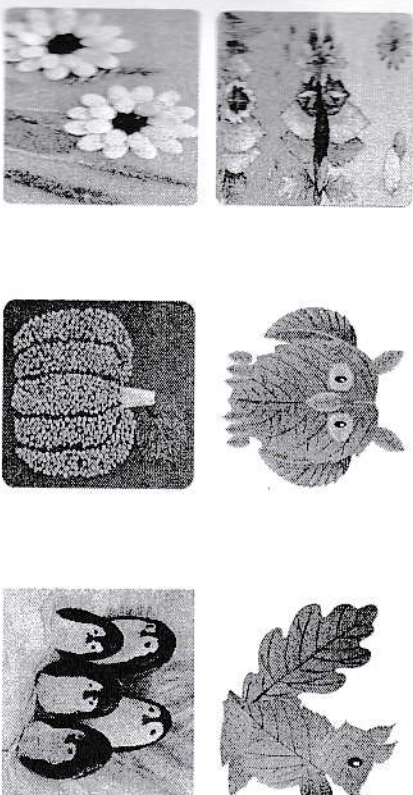
Qog'oz va karton bilan ishlash. Boshlang'ich ta'limning II-sinfida ham o'quvchilar qog'oz va kartonlarga ishlov beradilar. Masalan, qog'oz va kartonlarni qirg'ich usulidan foydalanib, turli xil shakllarni yasash; rangli qog'ozlardan qirg'ilgan geometrik shakllar bilan ishlash orqali "Daraxtlarni kuzgi ko'rinishi" mavzusida hajmdor applikasiya tayyorlash; maydalangan rangli qog'ozlardan mozaika usulida ertak qahramonlarini yasash; qog'ozdan applikasiya usulida naqsh tuzish; hajmdor applikasiya usulida "Toshbaqa va chumchuq" shaklini hamda "Suv osti salkanat" mavzusida akvarium yasash; qog'ozli tasmatlardan kviling usulida gullar, hayvonlar, parrandalar va boshqa shakllarni yasashadi.

Shuningdek, yangi yil bayramiga taxlamali tabriknoma va turli niqoblar tayyorlash; applikasiya usulida hajmdor guldasta tayyorlaydilar.

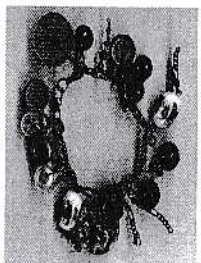
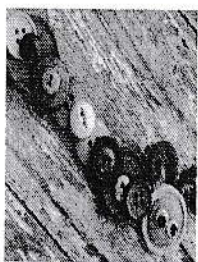
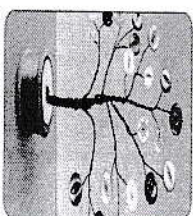
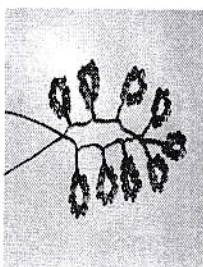
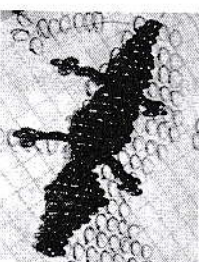
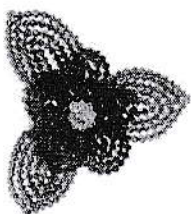
5-rasm. Qog'oz va kartondan yasalgan shakl namunalari

Tabiiy va turli materiallar bilan ishlash. Tabiiy materiallar ya'ni kuz faslidagi daraxt barglaridan kompozitsiya tuzish; turli xil barglardan hayvonlar va parrandalar shaklini yasashadilar. Jumladan, mevalar, sabzavot va poliz o'klarining urug'laridan turli xil gul shakllari, xususan "Kuzgi gullar" mavzusida gullar shaklini yasash, dukkakli don maxsulotlaridan qovoq shaklini yasash, toshlardan turli xil hayvonlar shaklini yasashadi.

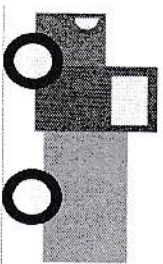
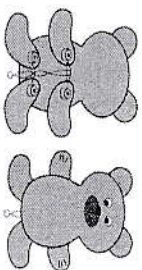
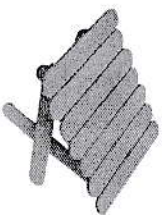
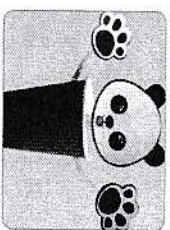
6-rasm. Tabiiy va turli materiallardan yasalgan shakl namunalari

Gazlama va to'lati materiallar bilan ishlash. Turli xil turdagi munchoqlar va tuponlarni ipga (mayin sim) terish yoki gazlamaga tikish orqali gullar, daraxtlar, hayvonlar hamda turli xildagi shakllarni yasaydilar.

7-rasm. Gazlama va tolali materiallardan yasalgan shakl namunalari

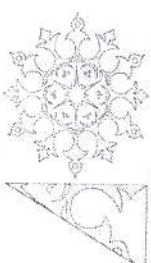
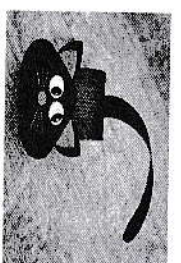
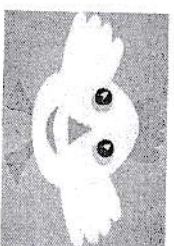
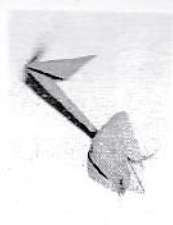
Badiiy qurish-yasash va texnik modeldastirish. Rangli qog'ozlarni qog'ozni buklash, yelimlash va modeldastirish orqali hajmdor quyon va panda shaklini yasashi; turli materiallardan "Uy jihozlari" shaklini yasashi; harakatlanuvchi hajmdor o'yinchoqlar, yuk mashinasini va havo transportini (samolyot, vertolyot) yasashadi. Shuningdek, turli xil eski CD disklardan qush yoki hayvonlar shakllarini hamda turli buyumlar tayyorlaydilar.

8-rasm. Badiiy qurish-yasash bo'yicha yasalgan shakl namunalari

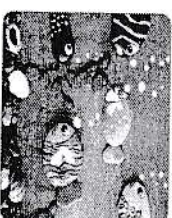
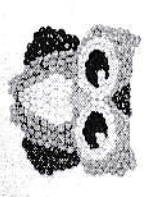
5.4. III-sinf dastur materialining mazmuni (haftasiga 1 soatdan jami 34 soat)

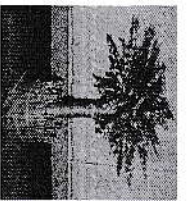
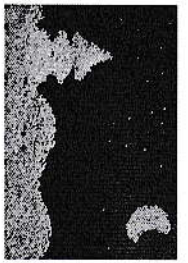
Qog'oz va karton bilan ishlash. Qog'ozni buklash va qirg'ish usulida gullar, turli xil geometrik shakllardan parranda va hayvonlarni yasashi; "Kuz" manzarasini applikatsiya usulida yasashi; papye-mashe usulida uyda ishlatiladigan idishlar tayyorlash va bezashi; rangli qog'ozdan gerlyandlar va qor parchasini hamda archa va archa bezaklarini yasashi. Bayramlarga tabriknomalar va turli xil bezaklar tayyorlash.

9-rasm. Qog'oz va kartondan yasalgan shakl namunalari

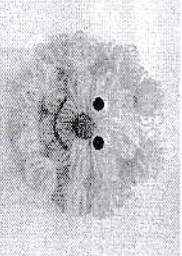
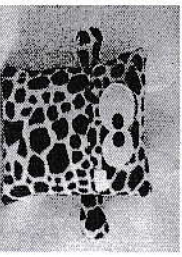
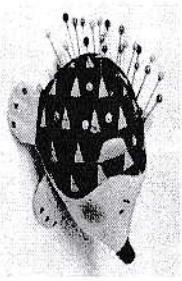
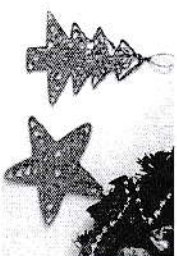
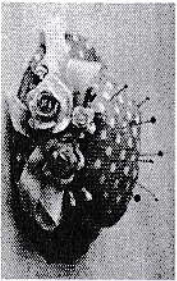
Tabiiy va turli materiallar bilan ishlash. Tabiiy va turli materiallardan applikatsiyalar, hayvonlar, gullar kabi shakllar yasashi. Shuningdek, chiqindi materiallardan turli xil shakllar yasashi. Somondan applikatsiya usulida hayvonlar, gullar, jonivorlar shaklini yasashi.

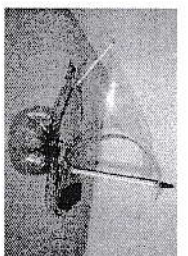
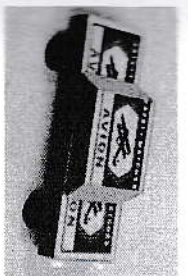
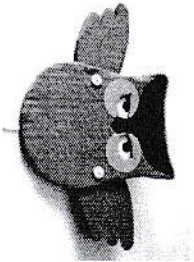
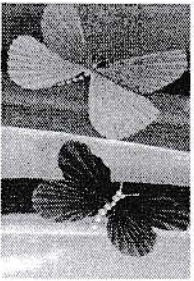
10-rasm. Tabiiy va turli materiallardan yasalgan shakl namunalari

Gazlama va tolali materiallar bilan ishlash. To'g'ri chok tikishdan foydalanib, igna uchun yostiqcha tikish; porolondan yumshoq uyinchoqlar tayyorlash hamda turli xil iplardan o'yinchoqlar tayyorlash.

11-rasm. Gazlama va tolali materiallardan yasalgan shakl namunalari

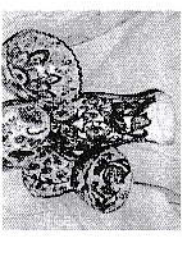
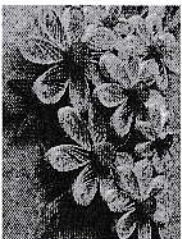
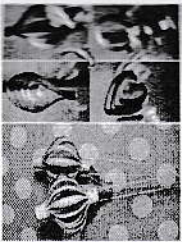
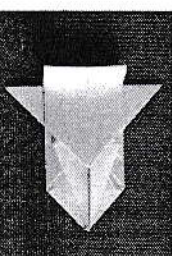
Badiiy qurish-yasash va texnik modellashirish. Turli materiallardan kapalak shaklini qurish-yasash; harakatlil o'yinchoqlar yasash; suzuvchi modeldar maketini qurish-yasash.

12-rasm. Badiiy qurish-yasash bo'yicha yasalgan shakl namunalari

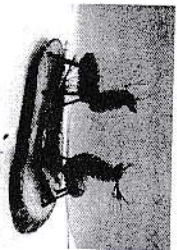
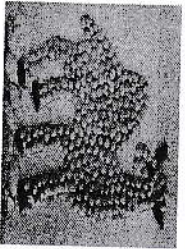
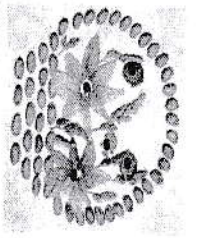
5.5. IV-sinf dastur materialining mazmunini (haftasiga 1 soatdan jami 34 soat)

Qog'oz va karton bilan ishlash. Turli bayramlarga applikasiya usulida tabirknoma tayyorlash; rangli qog'ozdan gul mavzusida kompozitsiya yaratish; qog'ozni buklaysh orqali poyga avtomobili modelini yasash; qorbobo ustaxonasida archa bezaklarini yasash; kvilling usulida kompozitsiya yaratish; Pape-mashe texnikasi asosida idishlar yasash.

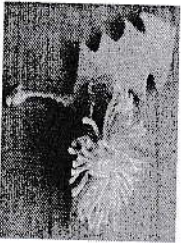
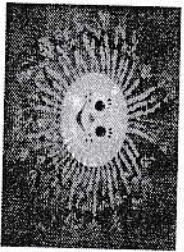
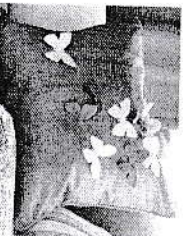
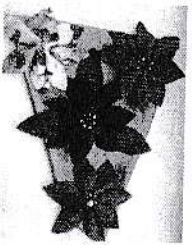
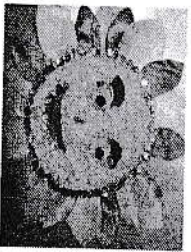
13-rasm. Qog'oz va kartondan yasalgan shakl namunalari

Tabiiy va turli materiallar bilan ishlash. Kuzgi gullarga qarab donlardan, urug'lardan, tabiiy materiallardan applikasiyalar, gullar kabi shakllar yasash. Shuningdek, urug'lardan mozaika usulida turli hayvonlar kabi shakllarni yasash.

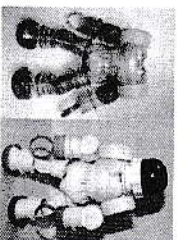
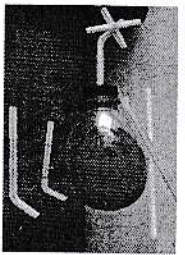
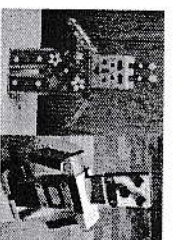
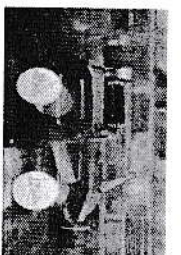
14-rasm. Tabiiy va turli materiallardan yasalgan shakl namunalari

Gazlama va tolali materiallar bilan ishlash. Gazlama va tolali materiallardan quyosh va gul pannosini yaratish; yumshoq o'yinchoqlar tikishi; bezakli yosiqqa tikish hamda ipdan o'yinchoq yasash.

15-rasm. Gazlama va tolali materiallardan yasalgan shakl namunalari

Badiiy qurish-yasash va texnik modellashirish. Lego konstruktori qismlaridan model (samolyot, kema va h.k.) lar yig'ish; polimer materialdan turli xil model (avtomobil, havo transporti) lar yasash hamda turli materiallardan tayyorlangan geometrik shakllardan robot modelini yasash.

16-rasm. Badiiy qurish-yasash bo'yicha yasalgan shakl namunalari

Nazorat uchun savollar

1. Boshlang'ich sinf texnologiya o'quv dasturi mazmunini tushuntiring?
2. Boshlang'ich sinf texnologiya o'quv dasturi kim tomonidan ishlab chiqiladi va tasdiqlanadi?
3. Texnologiya fani 1-sinflarga haftasiga necha soat ajratilgan va jami necha soat bo'ladi?
4. Texnologiya o'quv dasturida 1-sinf materialining mazmunini izohlang?
5. Texnologiya fani 2-sinflarga haftasiga necha soat ajratilgan va jami necha soat bo'ladi?
6. Texnologiya o'quv dasturida 2-sinf materialining mazmunini izohlang?
7. Texnologiya fani 3-sinflarga haftasiga necha soat ajratilgan va jami necha soat bo'ladi?
8. Texnologiya o'quv dasturida 3-sinf materialining mazmunini izohlang?
9. Texnologiya fani 4-sinflarga haftasiga necha soat ajratilgan va jami necha soat bo'ladi?
10. Texnologiya o'quv dasturida 4-sinf materialining mazmunini izohlang?

VI-BOB. TEXNOLOGIYA TA'LIMINING SHAKL VA METODLARI

6.1. Boshlang'ich sinflarda "Texnologiya" fanining

shakli va usullari

Xozirgi fan va texnikaning shiddat bilan rivojlanib borayotgan bir davrda insonlarning texnik tafakkurining borgan sari o'sib borishi va umumiy o'rta ta'lim muassasalarini bityayotgan yoshlarning fan texnikani rivojlantirishda faol ishtirok etishlari faqat ta'lim mazmunini emas, balki o'qitish jarayonining usuli va tashkil etilishini, o'qishga qiziqishni, ijodiy qobiliyatni, egallangan bilimlarni amalda ijodiy qo'llay bilishni rivojlantirish maqsadlarida yanada ham takomillashtirishni talab qiladi. Bu esa umumiy o'rta ta'lim muassasasi zimmasiga yoshlarda ijodga ehtiyoj uyg'otish, ijodiy qobiliyatlarni, har qanday faoliyatga ijodiy yondashish asoslarini tarkib topirish, ijodiy masalalarni mustaqil hal etishga o'rgatish vazifasini yuklaydi.

Texnologiya fanini o'qitishning ahamiyati o'quvchilarga mehnat malakalarini egallash imkoniyatini berish bilan cheklanmaydi, balki bu mehnat malakalari hayotda qoqilmastliklari, qiyinchiliklarni yengib o'tishda barcha uchun kerakligini eslatib qo'yishimiz lozim. Ko'pgina turli xil ekspeditsiyalarda ishtirok etgan kishilar turmushning oddiy ishlari (ovqat pishirish, kiyim yamash va dazmolash, ozodalikni saqlash kabilar) ni bajarishni bilimaganlarida, bugungi kunda shunchalik muvaffaqiyatga erishmagan bo'larlilar.

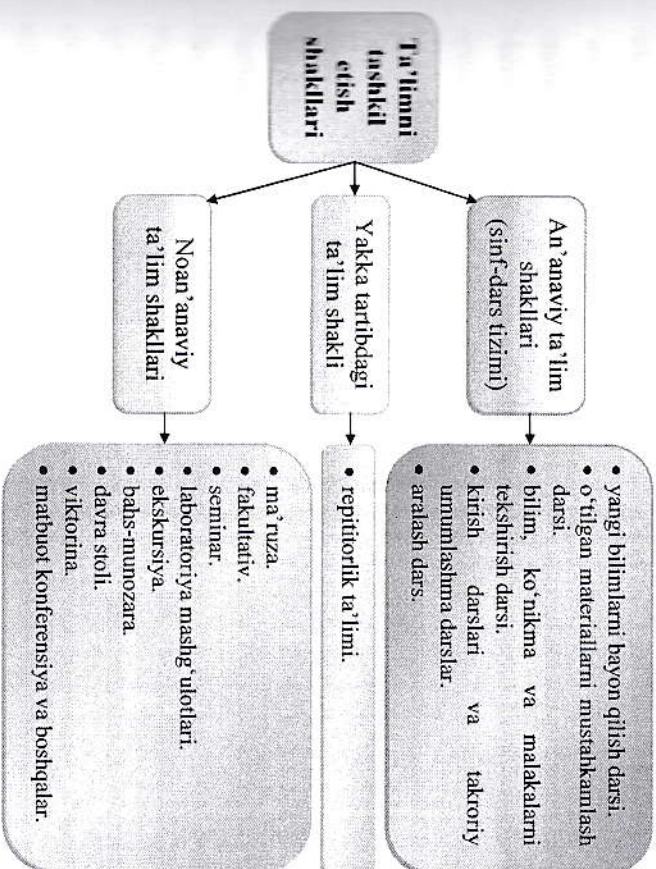
Ta'lim shakli o'qituvchi va o'quvchining belgilangan tartibda, muayyan maqsadga muvofiq ma'lum tartibda tashkil etiladigan faoliyatning tashqi ifodasidir. Qadim zamonlardan jamiyatning yetuk kishilari o'qitish ishini tashkil qilishning ijtimoiy taraqqiyot ehtiyojlariga javob beradigan shakllarini topishga harakat qilishgan. Hozirgi vaqtda Respublikamiz ta'lim muassasalarida o'qitishning quyidagi shakllardan foydalanib kelimmoqda. (4-shakl)

XVI asrning oxiri va XVII asrning boshlarida buyuk chex pedagogi Y.A.Komenskiy (1592 – 1670) tarixda birinchi bo'lib maktab ta'limida sinf – dars tizimini yaratdi. Y.A.Komenskiyning ta'limni tashkil qilish haqidagi qarashlari bir

qator jiddiy qarshiliklarga uchragan bo'lsa ham g'arb mamlakatlari juda tez tanqaldi va ta'limni tashkil qilishning birdan bir shakli deb e'tirof etildi. Shuningdek, pedagogika kursidan ma'lumki, o'qitishning asosiy formasi dars hisoblanadi.

Dars – umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'quv faoliyatini tashkil etishning asosiy shakli hisoblanadi. Dars muayyan miqdordagi doimiy o'quvchilar tarkibi bilan qat'iy tartibda uyushtiriladigan va aniq maqsadga yo'naltirilgan didaktik haddidir. Dars bevosita o'qituvchi rahbarligida aniq belgilangan vaqt davomida muayyan o'quvchilar guruhini olib boriladigan ta'lim jarayonining asosiy shakli sanaladi. Dars insoniyat tomonidan minglab yillar mobaynida o'rttirilgan hayotiy tajribalarni o'quvchilarga juda qisqa vaqtda o'rgatishning eng samarali usulidir.

4-shakl

Sinf-dars tizimi quyidagi mazmunga egadir:

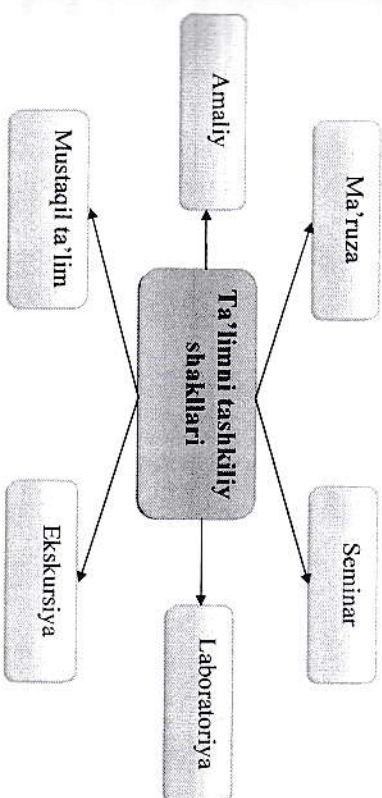
5-shakl

1. Har qaysi sinf yoshi va bilim darajasiga ko'ra bir xil bo'lgan o'quvchilarning doimiy guruhiga egadir.
2. Dars jarayoni asosan 45 daqiqa (yoki bir akademik soat – 90 daqiqa) davom etib, qat'iy jadval asosida olib boriladi.
3. Dars o'quvchi va o'quvchilarning faoliyat birligiga asoslangan bo'lib, bevosita o'quvchi rahbarligida jamoa, guruhli va yakka tariqda olib boriladi.
4. Dars mashg'uloti o'tilayotgan va o'zlashtirilayotgan materiallarning mazmuniga qarab turli xil metodlar yordamida olib boriladi hamda umumiy ta'lim tizimining bir qismi sifatida, albatta, tugallangan bilim beradi va navbardagi bilimlarni o'zlashtirish uchun zamin yaratishga xizmat qiladi.

Boshqa fanlar singari texnologiya fani ham dars formasida o'quvchilarga ta'lim va tarbiya berishga asoslanadi. Umumiy o'rta ta'lim maktablarda o'quvchilarga texnologiya fanidan bilim, ko'nikma va malakalar berish jarayonida o'qitishning eng samarali usullaridan foydalanish maqsadida, oliy ta'lim muassasalarida tayyorlanayotgan bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'quvchilariga texnologiya fanini o'qitishning shakli va usullari mazmunini shakllantirish katta ahamiyatga ega.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkiliy shakllariga quyidagilar: ma'ruza, seminar, amaliy, laboratoriya, mustaqil ta'lim va ekskursiya kiradi.

Texnologiya fanini o'qitish jarayonida o'quvchilarni texnologik ta'lim va tarbiyasiga tayyorlashda mana shu shakllardan o'z o'rnida samarali foydalanilisa o'quvchi o'quvchilarning bilim, malaka va ko'nikmalarini egallashlariga va mehnat tarbiyasi hamda haqiqiy mehnatkash uchun zarur bo'lgan sifatlar shakllanishida zamin bo'ladi.

Ma'ruza - bu, o'quvchi tomonidan bilimni bayon etish. Ma'ruzada keng hajmli bilim monologik yo'l bilan bayon qilinadi. Qoidaga ko'ra, ma'ruza metodi umumiy o'rta talimning yuqori sinflarida qo'llanadi.

Ma'ruzaning mohiyati shundaki, u o'quvchilarning bilimni to'liq va tugallangan, mantiqan, o'zaro bog'liq holda o'zlashtirishga yordam beradi. Ma'ruza metodida ko'zlangan asosiy maqsad - o'quvchilarda bilimni mustaqil egallash qobiliyatini hosil qilishdir. Ma'ruza yangi bilimni o'lishda uning qismlarini umumlashtirishda, murakkab qonun-qoidalarni yakunlashda, muammoli masalalarni o'rganishda, o'quv fanlari o'rtasidagi o'zaro aloqani o'rganishda qo'llaniladi.

Ma'ruza, asosan ijtimoiy fanlarni o'qitish jarayonida qo'llanilmoqda. Ma'ruza darslarini tashkiliy etish ancha murakkab va ko'p mehnat talab qiladigan ishdir. Ma'ruza darsi tajribali, yuksak darajada pedagogik mahorat asosida tashkiliy etiladi. Ma'ruzadan faqat fan, o'quv predmeti asoslar borasidagi ma'lumotlar berib qolmasdan, balki o'quvchilarni ijtimoiy-g'oyaviy jihatdan tarbiyalab borish talab etiladi. Ma'ruza jarayonida asosiy e'tibor o'quvchilarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirish, bilim va faoliyat malakasini oshirishga qaratilgan.

Umumiy o'ra ta'lim maktabi amaliyotida ma'ruzaning quyidagi turlaridan keng foydalanib kelimoqda:

- ma'ruza-hikoya,
- ma'ruza-suhbat,
- ma'ruza-munozara
- ommaviy ma'ruza.

Ma'ruzalar yozma shaklda ifoda etiladi. Shu bois ma'ruza o'qiydigan o'qituvchida albatta ma'ruza mavzusi yuzasidan reja hamda bayoni bo'lishi lozim.

Ma'ruza umumiy o'ra ta'lim muassasalari hamda yangi turdagi o'quv muassasa (president va ijod maktablari) larida 45 daqiqalik bir akademik soatdan iborat bo'ladi. Umumiy qoidaga muvofiq ma'ruza bir dars davomida ohiriga etkazilmay qolgan bo'lsa, u yangi mashg'ulotda davom ettiriladi. Har bir mavzu bo'yicha ma'ruza materiallari tushuntirib bo'lingach, o'quvchilar bilan savol-javob o'tkaziladi. Ma'ruza davomida har bir mavzu yuzasidan foydalanish lozim bo'lgan adabiyotlar ro'yhati taqdim etiladi. Ma'ruza didaktik maqsad, o'qitish jarayonidagi o'rni, axborotlarni bayon qilish metodlariga ko'ra o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'ladi.

Kirish ma'ruzada kurs (bo'lim, mavzu) ning ilm-fan tizimidagi o'rni, ushu materialni amaliyotda qo'llash imkoniyatlari, kurs (bo'lim, mavzu) mazmunini o'rganish metodlari ochib beriladi. Bunday ma'ruzaning muhim xususiyati shundaki, unda o'qituvchi asosiy masalaning u yoki bu tomonlarigagina to'xtaladi, bu masalalar keyinchalik albatta detalma — detal yoritib beriladi.

Tematik ma'ruzalar ayniqsa keng tarqalgan. Bunday ma'ruza u yoki bu mavzuga bog'ishlangan bo'lib, unda faktlar, ularning tahlillari, xulosalar mazmuni bayon qilinadi va konkret ilmiy qoidalar isbotlanadi.

Umumiy — yakuniy ma'ruza avval o'rganilgan materiallarni qaytadan umumlashtirishga qaratilgan bo'ladi. Uning mazmuni avval bayon qilingan mazmunga o'xshamaydi, balki o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilgan axborotlarni yuksak abstraksiyalash bosqichida tizimga tushiriladi. Bunday ma'ruzalar

o'quvchilar bilimining chuqurlashishida va o'quv fani metodologiyasini yaxshi (tasavvur qilishda alohida ahamiyatga ega bo'ladi).

Seminar mashg'ulotlarida ma'ruzada bayon qilingan nazariy bilimlarni mustahkamlash, fan bo'yicha olingan bilimlarni kengaytirish va chuqurlashtirish, o'quvchi (talaba)larning ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish va bilish qobiliyatlarini o'stirish, nazariy o'qitish jarayonida egallangan bilimlarning amaliyotga tadbiq etilishiga alohida e'tibor qaratiladi.

Seminar mashg'ulotlari davomida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasida ikki tomonlama yaqin aloqa o'rnatiladi, joni suhbat olib boriladi, o'zaro fikr almashish va turlicha qarashlarni ifoda etish jarayonida fanning xususiy masalalarini chuqur o'rganish maqsadini amalga oshiradi. Seminar mashg'ulotlari asosan ijtimoiy fanlar (tarix, til, adabiyot, huquq kabi) uchun qo'llaniladi.

Seminar mashg'ulotlari uchun fanning eng muhim va murakkab masalalari shuningdek, adabiyotlarda yetarli darajada to'liq yoritilgan va o'quvchilarning o'zlarini mustaqil ravishda o'rgana olishlari mumkin bo'lgan masalalar tanlab olinadi. Seminarining har bir mavzusi bo'yicha o'quvchilarga adabiyotlar ro'yhatini berish, topshiriqning harakterini belgilash, uni bajarish rejasi va hisobot formasini ko'rsatish kerak. Adabiyotlarni o'rganayotganda o'quvchilar berilgan mavzuni konsepti qiladilar. Mashg'ulot so'ngida qo'yilgan vazifa qanday bajarilganligini o'qituvchi tomonidan aytib o'tilishi va navbatdagi seminar mashg'ulotiga tayyorlanish uchun tavsiyalar berishi kerak.

Bunda zamonaviy pedagogik texnologiyaning interfaol metodlari qo'llaniladi. Interfaol metodlari yordamida o'tkazilgan seminar mashg'ulotlaridan asosiy maqsad — o'quvchilarning faol ishlashi va mustaqil fikrlashi, o'z — o'zini baholash va boshqalarning fikrlarini hurmat qilish, mustaqil ishlash hamda guruhda ishlash ko'nikmalarini shakllantirishdan iborat.

Amaliy mashg'ulotlari ma'ruza kursida olingan bilimlarni amalda tadbiq qilish maqsadida o'tkaziladigan dars shakllaridan biridir. Amaliy mashg'ulotlari muvofiq tabiiy fanlar (kimyo, fizika, texnika kabi) uchun qo'llaniladi. Amaliy

darstarini nazariy kurs boshlab, 8-10 soatlar o'tkaziladigan keyin boshlash maqsadga muvofiqdir. Amaliy darstarlarda o'quvchilar bajariladigan ishning rejasi bilan tanishib, adabiyotlarda ko'rsatilgan qoidalarga amal qilgan holda mustaqil ishlay boshlaydilar. Agar ish jarayonida qiyinchiliklarga yoki tushunmovchiliklarga duch kelinsa, o'qituvchiga murojaat qilish lozim. Amaliy mashg'ulotlari o'quvchiga ma'ruza jarayonida olgan bilimlarini amalda tadbiq eta olish malakasini hosil qilishga xizmat qiladi.

Laboratoriya mashg'ulotlari – oliy va o'rta maxsus, kasb – hunar ta'limi o'quv jarayonida talabalar mustaqil sur'atda bajaradigan amaliy ish turlaridan biridir. Laboratoriya mashg'ulotlari nazariy bilimlarni kengaytirish va mustahkamlash, mustaqil tajribalar bajarish malakasini rivojlantirish maqsadida o'tkaziladi.

Laboratoriya ishi tajriba uchun kerakli buyumlar, jihozlar, reaktivlar va boshqalarni tayyorlash, tajribaning chizma-rejasini tuzish, uni laboratoriya sharoitida amalga oshirish va tavsiflash jarayonini o'z ichiga oladi. Laboratoriya mashg'uloti tabiiy-ilmiy va texnika fanlaridan dars berishda keng qo'llaniladi.

Mustaqil ta'lim ta'lim – tarbiya jarayonining ahamiyatini oshirishda o'quvchilarni mustaqil ta'limga jalb etilishi muhim o'rin egallaydi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, mustaqil ta'lim deganda shunday o'quv faoliyati tushuniladiki, unda bilimlar egallanishi bilan birga, ko'nikmalar shakllantirish ham mustaqil tashkil etilishi ta'minlanadi. Mustaqil ta'limning eng muhim maqsadi o'quvchilar mashg'ulotlarga tayyorlanishi va olingan bilim, malaka va ko'nikmalarni mustahkamlash jarayonida ularning individual faolligi oshirishga qaratilgan faoliyatni tashkil etishdir.

Mustaqil ta'limning turli xil shakllari mavjud bo'lib, bunda asosiy e'tibor o'quvchining berilgan mavzular, amaliy masalalar, loqshinlar va key-s-stadlarni mustaqil ravishda, ya'ni auditoriyadan tashqarida bajarishi, o'qib o'rganishi va shu yo'nalish bo'yicha bilim va ko'nikmalarini chuqurlashtirishga qaratiladi.

O'quvchi mustaqil ishini tayyorlashda muayyan fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda quyidagi shakllardan foydalanish tavsiya etiladi:

- ✓ o'quv adabiyot va darsliklar bo'yicha fanlar boblari va mavzularini o'rganish;
- ✓ tarqatma materiallar bo'yicha ma'ruzalarning qismini o'zlashtirish;
- ✓ mustaqil ishlar, key-s-stadlar bilan ishlash;
- ✓ fanga oid ma'lumotlarni o'rganish va ularni tahlil qilish;
- ✓ faol va muammoli o'qitish uslubidan foydalaniladigan o'quv mashg'ulotlari;
- ✓ masofaviy (onlayn) ta'lim.

Mustaqil ish mavzularini belgilashda ma'ruza va seminar mashg'ulotlari mavzularini to'ldirishga harakat qilinishi lozim.

Ekskursiya (lotincha so'zdan olingan bo'lib, – sayr qilish degan ma'noni bildiradi) – bilimni boyitish, amaliy tajriba hosil qilish yoki madaniy – ma'rifiy maqsadida diqqatga sazovor joylar (madaniyat maskanlari, tabiatning go'zal go'shalari, muzeylar, ishlab chiqarish korxonalari va h.k.) ga jamoa bo'lib borilishdir. Ekskursiya ko'p hollarda turizm bilan birga amalga oshiriladi.

Ekskursiyani tashkil etishdan avval o'qituvchi ekskursiya uyushtiriluvchi obyekt rahbari bilan suhbatlashib kerakli ma'lumotlarni olishi talab qilinadi. So'ngra o'qituvchi ekskursiyaga borishdan ilgari o'quvchilar bilan kirish suhbatini o'tkazadi. Ekskursiya davomida o'quvchilar ekskursiya maqsadiga ko'ra berilgan loqshinlar bo'yicha kerakli ma'lumotlarni to'playdilar va hisobot tayyorlaydilar. So'ngra o'qituvchi barcha guruh hisobotlarini tahlil qilgan holatda ekskursiyani yakunlaydi.

6.2. Metod tushunchasi va uning turlari

Bugungi kunda yuritimizda ta'lim sohasiga oid ma'lumotlarni tahlil qiladigan bo'lsak, o'qitish metodlari, ta'lim metodlari kabi tushunchalarga duch kelasiz. Shuningdek, u bilan birga yonma-yon usul, uslub kabi o'zbekcha muqobilari ham ishlatiladi. Bizning nazarinizda ilmiy doirada xalqaro so'z bo'lgan **METOD** atamasi qo'llangani maqsadga muvofiqdir. Ho'sh **Metod** o'zi nima?

Ta'lim metodi tushunchasi anchagina murakkabdir. Shu bois pedagogikada uning tobora aniq talqini xususida munozaralar haligacha davom etmoqda. Biroq bu tushunchaga beriladigan pedagog olimlarning turli ta'riflariga qaramay, ularning nuqtai nazarlarini yaqinlashtiradigan bo'lsak, gandaydir umumiylikni ham ko'rish mumkin. Ko'pchilik mualliflar ta'lim metodini o'quvchilarning o'quv bilish faoliyatini tashkil etish usuli, deb hisoblashga moyildir. Shu qoidani boshlang'ich nuqta bilib, mazkur tushunchani yanada batartib ko'rib chiqish va uning ilmiy ta'rifiga kelishga harakat qilamiz.

Metod (yunoncha **metods** - usul) keng ma'noda yo'l, ijodiy faoliyatning har qanday shakli kabi ma'nolarni anglatadi.

Metod so'zi yunoncha tadqiqot, maqsadga erishish yo'li, usuli deganidir. Metod - eng umumiy ma'noda - maqsadga erishish usuli, ma'lum tarzda tartibga solingan faoliyat. Ko'rinadiki, bu o'rinda ham o'quvchining o'rganuvchi ishi va u tashkil etgan o'quvchilarning faol o'quv-bilish faoliyati uyg'unlashadi.

Ta'lim metodi - o'quvchining o'quvchilar bilan muntazam qo'llaydigan, o'quvchilarga o'z aqliy qobiliyatlarini va qiziqishlarini rivojlantirish, bilim va ko'nikmalarni egallash hamda ulardan amalda foydalanish imkonini beruvchi ish usulidir. Shuningdek, belgilangan ta'lim berish maqsadiga erishish bo'yicha o'quvchi va o'quvchilar o'zaro faoliyatini tashkil qilishning tartibga solingan usullari majmuasidir.

Uslub - biror narsa, hodisa, jarayonni o'rganish yoki amalga oshirish uchun qo'llash lozim bo'lgan usullar majmuasi.

Muayyan ta'lim-tarbiyaviy maqsadga qaratilgan biror harakatni amalga oshirish yo'li, usuli yoki ko'rinishidan iborat bo'lib shakllangan faoliyat shu maqsadga erishishga xizmat qiluvchi o'ziga xos ta'lim metodini hosil qiladi.

Bunda harakatni amalga oshirish yo'li deb bajarilishi talab qilinayotgan faoliyat uchun qo'llash mumkin bo'lgan bir nechta yo'llardan oldindan ko'zda tutilgan maqsadga muvofiq ravishda tanlangan yo'lni aytiladi. Masalan, savod o'rgatish yo'llari: oilada o'rgatish, maktabda o'rgatish, maktabgacha ta'lim

muassasasida o'rgatish, o'quvchi yordamida o'rgatish, kitoblar, kompyuter, ko'rguzma qurollar va boshqalar vositasida o'rgatish.

Yo'l (ruscha - priyom) - biror maqsadni amalga oshirish uchun tanlangan harakat turi hisoblanadi.

Shu yo'llardan foydalanib harakatni amalga oshirishda har xil metodlardan foydalaniladi. Shuningdek, didaktikada ta'lim usullari atamasi ham keng qo'llanadi.

Usul - biror narsa, hodisa, jarayonni o'rganish yoki amalga oshirish tartibidir.

Ta'lim usuli - ta'lim metodining tarkibiy qismi yoki alohida tomoni. Metodlar bilan usullar munosabati o'zaro bir-biriga bog'langan. Usul va metod butun va qism sifatida bir-biriga bog'lanadi.

Usullar yordamida faqat pedagogik yoki o'quv vazifasining bir qismi hal qilinadi. Xuddi shu metodik usullar turli metodlarda foydalanilgan bo'lishi va aksincha, xuddi shu metod turi o'quvchilar tomonidan turli usullarda ochib berilishi mumkin. Masalan, o'quvchilar tomonidan turli usullarda ochib olinishiga ko'ra amaliy metod hisoblansa, uni qo'llash esa bir nechta usullar (maslagniq qoidasini o'qib berish (1-usul), bitfasini namuna sifatida bajarib ko'rsatish (2-usul), o'quvchining namunasi asosida o'quvchilar tomonidan maslagniq bajarilishi (3-usul), o'quvchilar tomonidan bajarilgan maslagniqni tekshirish va xatolarini tuzatish (4-usul) va boshqalar) yordamida amalga oshiriladi.

O'quvchilarning ayrimlari esa, "metod" tushunchasining o'rniga "uslub" tushunchasini ham qo'llaydilar. Ammo "uslub" tushunchasi "metod" atamasining mohiyatini o'zida to'liq aks etira olmaydi. Chunki uslub ko'proq xususiy (so'z berayotgan holatda aynan o'quvchiga xoslikni ifoda etadi) tavsifiga ega bo'lib, aniq maqsadga erishish yo'li sifatida xizmat qila olmaydi.

Pedagogik texnologiya - bu muayyan loyihaga asosida tashkil etiladigan, aniq maqsadga yo'naltirilgan hamda ushbu maqsadning natijalarni kafolatlovchi pedagogik faoliyat japyoni mazmunidir. Har qanday pedagogik texnologiya,

jumladan, texnikaga oid dunyogarashni shakllantirishga yo'naltirilgan texnologiya ham o'zaro hamkorlik, mulogot, ularning bir-birlariga ta'sirlari eng zamonaviy talablarga javob bergan holda, o'qituvchi ta'lim-tarbiya jarayonini tashkil etish va boshqarish tamoyillari, yo'llari, texnikaga oid dunyogarashni shakllantirishga xizmat qiluvchi metod va uslublar, o'quvchilar bilan hamkorlik qilish, mulogoqga kirishish, pedagogik faoliyatini tashkil etish jarayonida yuzaga keluvchi muammo va qarashlarni birgalikda hal etish, sinfonada ijodiy hamkorlik, ishchanlik muhitini hosil qilishga doir shakl va metodlar bilan qurrollangan bo'lishi lozim.

Ta'lim amaliyotida "pedagogik texnologiya" tushunchasi uch darajada qo'llaniladi:

Umumpedagogik (makro) daraja. Mazkur darajaga muvofiq keladigan texnologiyalar yaxlit pedagogik jarayonga tegishli bo'lib, ularga muammoli, tabaqalashtirilgan, integratsion, shaxsga yo'naltirilgan, rivojlantiruvchi, modulli, masofali o'qitish texnologiyalarini misol sifatida keltirish mumkin.

Xususiy – metodik (mezo) daraja. Ushbu daraja o'zida ma'lum bir o'quv fanini o'qitish jarayonini loyihalash va rejalashtirishni o'zida aks ettiradi. Masalan, boshlang'ich sinf o'qituvchisi Texnologiya darsini har safar texnologik model va xaritasini tuzib kelishi kerak. Buning natijasida har bir mavzuni o'qitish texnologiyasi yuzaga keladi.

Lokal daraja (mikro). Mazkur darajaga tegishi texnologiyalar o'quv-tarbiya jarayonining ma'lum tarkibiy qismi, alohida shaxs sifatlarini shakllantirish, maxsus o'quv ko'nikma va malakalarini tarkib topitirishga xizmat qiladi. Masalan, o'quvchilarning mantiqiy fikrlashini shakllantirish texnologiyasi, o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish texnologiyasi va boshqalar.

Metodika - qat'iy ketma-ketlikka (algoritmik xarakterga), ilgari o'rnatilgan reja (qoida), tizimga aniq rioya qilish bo'lib, biror bir ishini maqsadga muvofiq o'tkazish metodlari, yo'llari majmuasi. "Metodika" tushunchasi turli fanlarni o'qitish bilan bog'liqlikda qo'llanilib, ma'lum sohani o'qitish jarayoni,

muammoni, qonuniyatlari, tamoyillari, shakl, metod va vositalari yig'indisini o'zida ifodalaydi.

Metodika keng doirada mana shu dars jarayonlarida qo'llaniladigan sanog'siz metodlar jamlanmasi sifatida tushuniladi. Tor doirada esa texnologiya darsiga oid barcha metodlar majmuini ilmiy nazardan o'rganadigan, rivojlantiradigan fan sifatida tushunish lozim. Shuning uchun ham boshlang'ich ta'lim yo'nalishi o'quv rejalarga "Texnologiya va uni o'qitish metodikasi" fani ilmiy fan sifatida kiritilgan.

"Metodika" va "texnologiya" tushunchalarining bahs doirasi bilan ham bog'liqlikda ayrim farqli jihatlarni ajratib ko'rsatish mumkin. Jumladan, metodik ta'lim "Qanday o'qitish?", "Nima uchun o'qitish?", "Nimaga o'rgatish?" kabi savollarga javob izlaydi, texnologiya esa, "Qanday tarzda samarali o'qitishga erishish mumkin?" degan savolni markazga qo'yadi. Metodika o'quv jarayonini qanday tarzda tashkil etish lozimligini nazarda tutsa, texnologiya qay yo'sinda o'quv jarayonini eng qulay, maqbul tarzda amalga oshirishga diqqat-e'tiborni qaratadi.

Yuqorida aytilganlardan ko'rinadiki, har bir ta'lim metodi tarkibiga muayyan ta'lim-tarbiyaviy vazifani bajarishga qaratilgan ish-harakat usullari, yo'llari kiradi. Bu esa har qanday fanni o'qitish metodikasi bo'lib, bu dars jarayonidagi turli maqsadlarga e'luvchi yo'llarni, uslublarni o'zida jamlab, o'qituvchi oldiga qo'yadigan savoli o'quvchi o'rganayotgan materialni qanday usulda muvaffaqiyatli o'zlashtira oladi va uni rivojlantiradi deganidir.

O'qitishning passiv, faol va interfaol metodlari

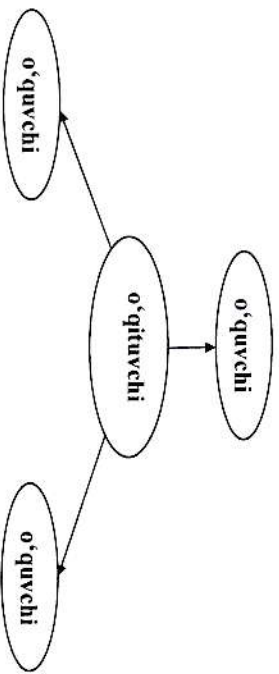
O'qitish paydo bo'lgan birinchi kunlardan toki bugungi kunga qadar ta'lim tizimida to'y beradigan o'qituvchi va o'quvchilar orasidagi mulogot (o'zaro ta'lim)ning hammasi bo'lib, uchta: passiv, faol va interfaol metodlari (metodik yondashuv) yuzaga keldi, ta'lim tizimida mustahkam o'rinlashdi va o'quvchilarni o'qitish jarayonida keng tarqaldi. Har bir metodik yondashuvlarning o'zlariga xos xususiyatlari mavjud. Ularni alohida – alohida ko'rib chiqamiz.

O'qitishning passiv metodi (passiv – o'quvchi o'qitishning "obyekti", ya'ni,

faqat ko'ruvchi va eshituvchi sifatida chiqadi. U faqat eshtiadi va ko'radi). O'qitishdagi bunday metodik yondashuv jarayonidagi o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro ta'sirida asosiy ishtirokchi shaxs o'qituvchi bo'lib, o'quvchilar esa, sust tinglovchilar ro'lda chiqadilar. Passiv darslarda teskari aloqa so'rovlar, mustaqil ishi, nazorat ishi, test sinovlari kabilar orqali amalga oshiriladi. O'qitishning passiv metodi o'quvchilar tomonidan o'quv materialini o'zlashtirish nuqtai nazaridan eng samarasiz hisoblanadi.

Lekin, uning ijobiy tomonlari o'quvchilarning darsga osonlikcha tayyorlanishlari va o'qituvchilarning nisbatan chegaralangan kam vaqt mobaynida o'quvchilarga ko'proq o'quv materialini uzatish imkoniyatini mavjudligidadir. O'qitishdagi ushbu ijobiy holatlarni hisobga olgan holda, ko'pgina o'qituvchilar bu metodi keyingi ikki metodlarga qaraganda, afzalroq ko'radilar. Haqiqatan ham, agar o'quvchilarda predmetni o'rganish bo'yicha aniq maqsadlar mavjud bo'lgan ba'zi hollarda bunday yondashuv bilimni va tajribali o'qituvchilarda muvaffaqiyatli ishlaydi.

Eng keng tarqalgan passiv dars shakli ma'ruzadan iborat. Darsning bu shakli, ayniqsa, oliy ta'lim muassasalarida keng tarqalgan. Chunki, faol metodlar yana ham ko'proq samara berishi mumkinligiga qaramay, o'quvchilarni bema'lol predmetni chuqur o'zlashtirish bo'yicha aniq maqsadlarga ega bo'lgan to'la shakllangan subyekti sifatida qarash mumkin. Ushbu metodning sxema ko'rinishi 17 - rasmda keltirilgani kabi bo'yishim mumkin.

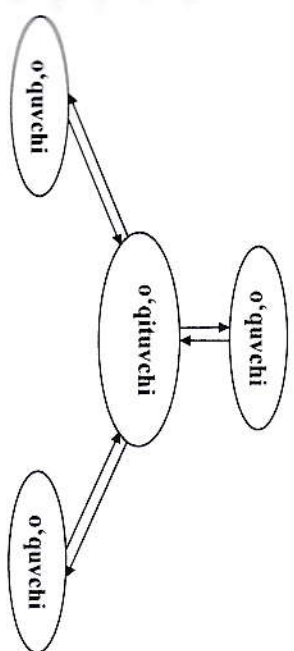

17-rasm. O'qitishning passiv metodi sxemasi.

Hozirgi kunda ta'lim tizimida kundankunga qo'llanilishi yo'qolayotgan, ya'ni eskirayotgan o'qitishning ushbu metodiga xos holatlar sifatida quyidagilarni namoish mumkin:

- » o'qitish texnologiyasi markazida - o'qituvchi;
- » o'quvchilar orasida ko'rinnaydigan, passiv va yashirin musobaqa boradi;
- » muhbg'ulolalar mobaynida o'quvchilar passiv rol o'ynaydilar;
- » o'qitishning mohiyati — bilimni bir tomonga (o'qituvchidan o'quvchiga) uzatishdan iborat.

O'qitishning faol metodi (faol — o'quvchi o'qitishning "subyekti" sifatida chiqadi. U mustaqil ishlaydi, ijodiy vazifalar bajaradi). Bunday metodik yondashuvdagi o'qituvchi va o'quvchilar orasidagi o'zaro ta'sir, ularning bir-birlari bilan dars mobaynida aloqada va mulqotda bo'lishlaridir. Endi o'quvchilar mustaqil tinglovchidan darsning faol ishtirokchisiga aylanadilar. Ushbu metodning namuna ko'rinishi 18 - rasmda keltirilgan.

18-rasm. O'qitishning faol metodi sxemasi.

Passiv darsning bosh ishtirokchisi o'qituvchi bo'lsa, endi bu yerda, o'qituvchi va o'quvchilar bir xil huquqdagi ishtirokchiga aylanadilar. Agar passiv darslar o'qitishning avtoritar stilini ko'zda tutgan bo'lsalar, faol darslar faol demokratik o'qitish stilini ko'zda tutadi.

Faol va interfaol metodik yondashuvlar ko'pgina o'xshashlikka egadirlar. Ularning holda, interfaol metodi faol metodning eng zamonaviy shakli deb qarash

ham mumkin. Faol metoddan farqi – interfaol metodlar o'quvchilarni na faqat o'qituvchilar bilan, balki bir – birlari bilan keng ta'sir etishga va o'qitish jarayonida o'quvchilarni faolligini oshirishga qaratilgan.

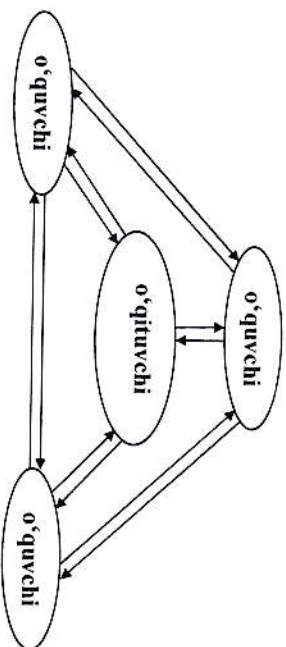
O'qitishning ushbu metodiga xos holatlar sifatida quyidagilarni sanash mumkin:

- o'qituvchi va o'quvchilar orasida *mulqot* mavjud;
- o'quvchilar darsning faol va o'qituvchi bilan *bir xil huuquqdagi* ishtirokchisi;
- dars avtoritar o'qitish stiliidan faol *demokratik* stiliiga o'tadi.

O'qitishning interfaol metodi (interfaol – “inter”- o'zaro, “act” – ta'sir qilish, harakat qilish) – bu kim bilandir o'zaro ta'sir etish yoki suhbat, mulqot tartibida bo'lishni ifodalaydi. O'qitish jarayoni doimiy, barcha o'quvchilarning o'zaro harakatidagi sharoitida amalga oshiriladi. O'qituvchi va o'quvchi o'qitishning teng huquqli subyektidan iborat bo'ladi.

Boshqacha so'z bilan aytganda, o'qitishning interfaol metodikalari - bu bilish va kommunikativ faoliyatni tashkil etishning maxsus shaklidan iborat bo'lib, unda o'quvchilar bilish jarayoniga jalb qilingan bo'ladi, o'zlari bilgan va o'ylayotgan narsalarini tushunish va harakatlantirish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Interfaol darslarda o'qituvchining o'rni qisman dars maqsadiga erishish uchun o'quvchilar faoliyatiga yo'naltirishga olib kelinadi. U darsning rejasini (odarda, bu – interfaol mashq va vazifalar yig'indisidan iborat bo'lib, o'quvchi uni bajarish mobaynida materialni o'rganadi) ishlab chiqadi. Ushbu metodning sxema ko'rinishi 19 - rasmda keltirilgan.

19-rasm. O'qitishning interfaol metodi sxemasi.

O'qitishning ushbu zamonaviy interfaol metodiga xos holatlar sifatida quyidagilarni sanash mumkin:

- o'qitish texnologiyasining markazida – o'quvchi;
- o'quv faoliyat asosida – *hankorlikda* ishlash;
- o'qitish jarayonida o'quvchi *faol* ishtirokchi;
- texnologiyaning mohiyati – o'quvchilarning *mustaqil ta'lim olish* qobiliyatlarini rivojlantirishdan iborat.

Shunday qilib, interfaol darslarning asosiy tashkil etuvchisi o'quvchilar bajaradigan interfaol mashqlar va vazifalardan iborat ekan. Interfaol mashqlar va vazifalarning an'anaviylardan tubdan farqi shundan iboratki, ularni bajarishda o'rganilgan material nafaqat mustahkamlanadi, balki yangi material o'rganiladi.

6.3. O'quv – bilish faoliyatini tashkil qilish metodlari

O'qitish metodi tushunchasi didaktika va metodikaning asosiy tushunchalaridan biridir. Didaktika va metodikaga oid adabiyotlarda o'qitish metodlari o'qituvchi va o'quvchilarning birgalikdagi faoliyati usullari bo'lib, bu faoliyat yordamida yangi bilimlar, makalar va ko'nikmalarga erishiladi, o'quvchilarning dunyog'arashtari shakllanadi, qobiliyatlari rivojlanadi deb ta'riflanadi.

Shuningdek, o'qitish metodlari ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi faoliyatining qanday bo'lishi, o'qitish jarayonini qanday tashkil etish va olib borish kerakligini hamda shu jarayonda o'quvchilar qanday ish harakatlarni bajarishlari kerakligini belgilab beradi. Bundan kelib chiqadiki, o'qitish metodlari o'zlashtirish, tarbiyalash va rivojlantirish funksiyalarini bajaradi. Metod aniqlab olingandan keyin odarda konkret o'qitish metodlari ro'yxati beriladi. Ammo, hozirgi vaqtda yangi metodlar soni didaktika va metodikaga oid adabiyotlarda 100 dan ortiq nomda keltiriladi.

Ma'lum o'qitish metodlaridan ta'limning yangi mazmuniga, yangi vazifalariga mos keladiganlarini ongli ravishda tanlab olish uchun o'qitish

metodlari klassifikatsiyasini o'rganib chiqish zarur bo'ladi. O'qitish metodlari bir qancha asosiy guruhlardan iborat bo'lib, ularning har biri o'z navbatida kichik guruhlar va ularga kiruvchi alohida metodlarga bo'linadi.

O'qitish metodlari uchta katta guruhga bo'linadi.

1. O'quv – bilish faoliyatini tashkil qilish metodlari;
2. O'quv – bilish faoliyatini rag'batlantirish metodlari;
3. O'quv – bilish faoliyatining samaradorini nazorat qilish metodlari;

O'quv – bilish faoliyatlarini tashkil qilish metodlarini bir necha kichik guruhlarga bo'lib klassifikatsiyalash mumkin.

1. O'quvchilar bilim oladigan manba bo'yicha:

- a) og'zaki metodlar;
- b) ko'rsatmali metodlar;
- v) amaliy metodlar.

2. O'quvchilar fikrining yo'nalishi bo'yicha:

- a) induktiv;
- b) deduktiv;
- v) analogiya.

3. Pedagogik ta'sir, boshqarish darajasi, mustaqillik darajasi bo'yicha:

- a) o'qituvchi boshchiligidagi o'quv ishlari metodi;
- b) o'quvchilarning mustaqil ishlari metodi.

4. O'quvchilarning mustaqil aktivliklari darajasi bo'yicha:

- a) izohli – illyustrativ metodi; reprobduktiv metodi;
- b) bilimlarni muammoli bayon qilish;
- v) qisman izlanish va tadqiq qilish.

O'quv – bilish faoliyatini tashkil qilish va amalga oshirish jarayonini o'zi uzatish, qabul qilish, anglash, o'quv axborotlarni esda saqlashni hamda olinadigan bilim va ko'nikmalarni amaliyotda qo'llay olishni nazarda tutishni hisobga oladigan bo'lak, birinchi guruh metodlariga so'z orqali uzatish va axborotni

olib kelish orqali qabul qilish metodlari; o'quv axborotini ko'rish orqali qabul qilish metodlari, o'quv axborotini amaliy mehnat harakatlari orqali berish kiradi.

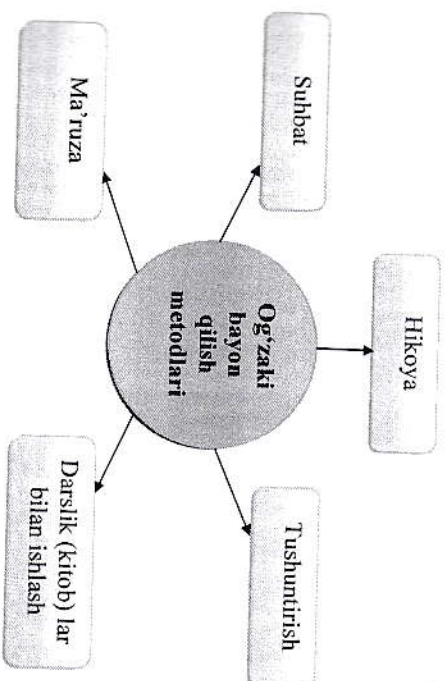
Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, umumiy o'rta ta'lim muassasalari amaliyotida keng qo'llanilayotgan quyidagi metodlarni ko'rib chiqamiz.

Og'zaki bayon qilish metodlari

Og'zaki metodlar - qisqa muddat ichida hajmi bo'yicha eng ko'p ma'lumot berish, o'quvchilar oldida muammolar qo'yish va ularni hal qilish yo'llarini ko'rsatish imkonini beradi.

Shuningdek, og'zaki bayon qilish metodi umumiy o'rta ta'lim tizimida eng ko'p qo'llaniladigan metodlardan biri bo'lib, mazkur metodga hamma o'quvchilarni bo'yicha barcha sinflarda murojaat qilish mumkin. Ushbu metod bayon qilinayotgan ma'lumotlarning to'g'ridan – to'g'ri o'qituvchining jonli nutqi orqali idrok qilinishi bilan tavsiyalanadi va ana shu xususiyatga ko'ra ta'limning boshqa metodlaridan farq qiladi.

Ta'limning og'zaki bayon qilish metodlari qatoriga hikoya, tushuntirish, suhbat, ma'ruza hamda darslik va kitoblar bilan ishlash kabilar kiradi (6-shakl).

6-shakl

Hikoya metodi. Mazkur metod o'quv materialini ta'lim o'quvchilarga savollar bermasdan, mavzuga oid fakt, hodisa va voqealarning uzluksiz yaxlit yoki qismalarga bo'lib, obrazli tasvirlash yo'li bilan ixoham, qisqa hikoya qilib berishni ko'zda tutadi. Bundan asosan texnologiya fanining tarixi va uni rivojlanishi haqidagi ma'lumotlarni berishda foydalanish mumkin.

Tushuntirish metodi. Bunda o'qituvchi materialni bayon qiladi, o'quvchilar esa bilimlarni tayyor holda qabul qiladilar. Materialni aniq tushunari va qisqa bayon qilish kerak. Tushuntirish metodi nazariy ma'lumotlar bilan tanishtirishda, o'quv qurollaridan foydalanish uchun yo'l – yo'riqlar berishda foydalaniladi.

Subbat metodi – eng ko'p tarqalgan o'qitish metodlaridan biri bo'lib, darsning turli bosqichlarida, har xil o'quv maqsadlarida qo'llanilishi mumkin. Subbat – bu o'qitishning savol – javob metodidir, bunda o'qituvchi, maxsus tanlangan savollar tizimi va ularga beriladigan javoblar yo'li bilan o'quvchilarni qo'yilgan ta'lim – tarbiyaviy vazifalarni hal qilishga olib keladi. Tuzilgan savollar o'quvchilarning fikrlashini faollashtirishga, ularni voqea – hodisalar va faktlarni taqqoslashga, solishtirishga, ularni ajratish yoki guruppalashga, ular orasidagi bog'lanishlarni izlashga majbur qilishi kerak.

Ma'ruza metodi. Og'zaki ta'lim metodlaridan biri sifatida ma'ruza hikoyadan ko'ra kataroq hajmli, mantiqan murakkab tuzilish, obraz, isbot va umumlashmalarga ega o'quv materialni bayon qilishni ko'zda tutadi. Hikoyadan farqli ravishda ma'ruza, odatda mashg'ulotning barcha vaqtini qamrab oladi.

Maktab ma'ruzasi – o'tilayotgan mavzuning haqiqiy mohiyatini ochib berish, ulardan ilmiy xulosalar chiqarish va umumlashtirish yo'li bilan bir soatlik mashg'ulot davomida bilimlarni izchillik bilan bayon etishdir.

Darslik (kitob) lar bilan ishlash metodi. Ushbu metod materialni og'zaki bayon qilish metodining asosiy turi bo'lib, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida amaliyotida muhim o'rin egallaydi. O'quvchilar ilgari darsliklardan uyda bidimlarini mustahkamlash uchun foydalangan bo'lsalar, maktab rivojlanishining hozirgi bosqichida esa ulardan yangi material bayon qilinishi bilan oq

foydalanishmoqda. O'quvchi kitob bilan muvaffaqiyatli ishlay olishi uchun tegishli ko'nikma va malakalarni egallashi kerak. O'qish malakalarini egallashlariga qarab o'quvchilarni kitobda berilgan matnni mustaqil o'qishga jalb qilish zarur. Chunki o'quvchi darslikdan nimani o'qimasin, u tushungan yoki tushunmaganini tahlil qilish kerak.

Ta'limning hozirgi bosqichida o'quvchilarga darslik bilan mustaqil ishlashni o'rgatish o'qituvchining muhim vazifalaridan biridir. Kitob bilan ishlashni o'rgatishning dastlabki bosqichida izohli o'qish metodidan foydalaniladi. O'qituvchi bolalarga kitobni diqqat bilan o'qishni, undagi har bir so'z va ifodaning ma'nosini o'ylab ko'rish hamda butun mazmunni qamrab olishni o'rgatadi. Hlinoqarin, ular kelajakda turli bilimlarni o'zlaricha tahlil qilishga, o'rganishga va umumlashtirishga ham majbur bo'ladilar.

O'qitishning ko'rsatmali metodlar.

O'qitishning ko'rsatmali metodlari – o'quvchilarga kuzatishlar asosida bilimlar olish imkonini beradi. Kuzatish hissiy tafakkurning faol formasidir, bundan o'qitishda keng foydalaniladi.

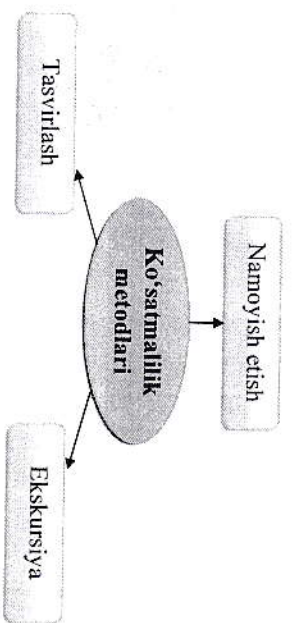
Chunki insondagi tashqi olamni sezishning eng muhim organi – bu ko'zdir. Ollimlarning fikricha, 80 % axborot miyaga ko'z orqali uzatiladi hamda barcha ish operatsiyalarining 80 % ko'z orqali bajariladi. Ushbu dalllardan ko'rishimiz mumkinlik, ta'lim jarayonida ko'rsatmali metod juda katta ahamiyatga egadir.

Umumtexnik fanlar bo'yicha ko'rsatmali metod tabiiy (asbob, dastgoh, detall, jihoz, material namunalari) va tasviriy (plakatalar, model, maket, sxema, kino-videofilm, slayda, kinoproyektsiya, kompyuter, multimedia va h.k.) jihozlari vositasiga qo'llaniladi. O'qituvchi yangi mavzuni tushuntirishda yoki bir xil holatlarda o'rganilayotgan fan bo'yicha aniq ko'rgazma sifatida, ma'lumotlarni berishda ko'rsatmali metoddan samarali foydalanish mumkin. Atrof – boriqdagi predmet va hodisalar, ularning turli – tuman modellari, (har xil tipdagi ko'rsatma - qo'llanmalar) kuzatish ob'yektlari hisoblanadi.

O'qitishning ko'rsatmali va og'zaki metodlari o'zaro chambarchas bog'liqdir. Ko'rsatma - qo'llanmalarni namoyish qilishni har doim o'quvchilar va o'qituvchilarning tushuntirishlari bilan birgalikda olib boriladi va uning tadqiqotlarda aniqlanishicha 4 ta asosiy shakli mavjud.

1. O'qituvchi o'quvchilarning kuzatishlarini boshqaradi;
  2. Og'zaki tushuntirish yordamida ob'yektning bevosita ko'rinmaydigan tomonlari haqida ma'lumotlar beriladi.
  3. Ko'rsatma - qo'llanmalar – og'zaki tushuntirishlarni tasdiqlaydi.
  4. O'qituvchi o'quvchilarning kuzatishlarini umumlashtiradi va xulosa chiqaradi.
- Ta'limda ko'rsatmali metodning quyidagi turlaridan foydalaniladi. (7-shakl).

Namoyish etish va tasvirlash metodlari o'qituvchi tomonidan bayon qilinayotgan ilmiy-nazariy bilimlarni o'quvchilar puxta o'zlashtirishlari uchun ularning sezgi organlari – eshitish, ko'rish, hid va ta'm bilish, teri sezgilarning bir ob'yektga alohida yoki bir necha sezgi a'zolarini bir yo'la safarbar qilish yo'li bilan olib boriladi.

Ekskursiya metodi texnologiya fanining asosiy usullaridan biri hisoblanadi. Ekskursiya jarayonida o'quvchilar ishlab chiqarishdagi turli asbob – uskunalar bilan tanishadilar, mehnat va ishlab chiqarish jarayonlarini kuzatadilar va o'rganadilar. Ekskursiya – bilishga qiziqishni avj oldirishda, o'quvchilarga mustaqillik malakalarini singdirish va hayotni bilishda muhim o'rinni egallaydi.

Agarda ekskursiyalarni o'tkazish vaqtida ishlab chiqarish xodimlari ham ishtirok etilsa, u yanada samarali bo'ladi.

Ekskursiya jarayonida o'quvchilar ishlab chiqarish texnologiyasi bilan yaqqundan tanishadilar. Masalan, o'quvchilar korxonaga texnologik jarayon bilan tanishish uchun kelsalar, tayyorlash sexlaridan boshlab to yig'ish sexlarigacha, biror xarakterli detalni ishlashning hamma jarayonini kuzatadilar. Shu tariqa ular o'ziga sekin bir sexdan ikkinchi sexga o'tib, umuman korxonaning ishini bilib oladilar.

Ekskursiya vaqtida o'quvchilar kuzatishni amalga oshirish uchun ularga og'zaki yoki yozma javob qaytariladigan aniq topshiriqlar beriladi. O'qituvchi esa o'quvchilar orasida aylanib yurib, ular topshiriqni to'g'ri tushungan yoki tushumaganini va uni qanday bajarayotganliklarini tekshirib boradi. Ekskursiya yakunida o'qituvchi o'quvchilar bilan berilgan topshiriqlar yuzasidan savol-javob o'tkazadi hamda javoblarni umumlashtirib yakuniy xulosani chiqaradi.

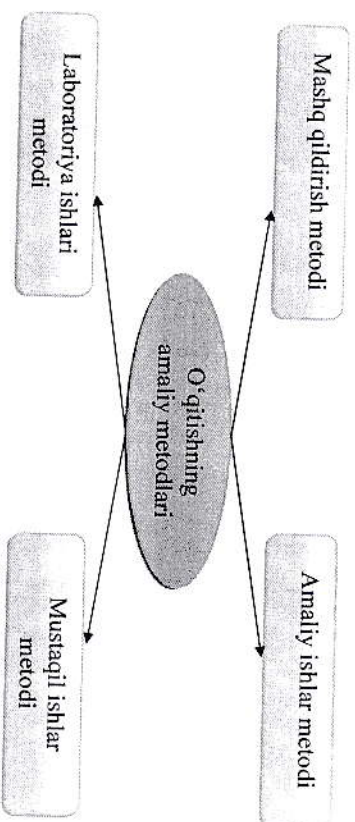
O'qitishning amaliy metodlari.

O'quvchilarning malaka va ko'nikmalarni shakllantirish jarayoni bilan bog'liq bo'lgan metodlar o'qitishning **amaliy metodlari** hisoblanadi.

O'qitishning amaliy metodlari o'quvchilar faoliyatining juda keng jabhalarini qamrab oladi. Amaliy metodlardan foydalanishda quyidagi usullar keng qo'llaniladi: masalaning qo'yilishi, uning bajarilishini rejalashtirish, tezkor og'zaki tasvirlash, yo'llanna berish va nazorat qilish, yo'l qo'yilgan kamchiliklar sabablarini aniqlash, ta'lim maqsadiga to'la erishishni ta'minlash uchun tegishli tuzatishlar kiritib borish.

O'qitishning amaliy metodlari og'zaki hamda ko'rsatmali metodlar bilan birgalikda qo'llaniladi, chunki har qanday mashg'ulotlar avvalida albatta yo'lliqnomma berilishi shart. Og'zaki tushuntirish va namunalarni namoyish qilish, qitishningdek bajarilgan ish tahlili butun mashg'ulot davomida ham davom ettiriladi.

Xususan, o'qitishning amaliy metodlariga yozma va og'zaki mashqlar, amaliy va laboratoriya ishlari, mustaqil ishlarning ba'zi turlari kiradi (8-shakl).

Masbuq qildirish metodi asosan olingan bilimlarni amaliyotga tatbiq qilish hamda ko'nikma va malakalarni mustahkamlash vazifasini bajaradi. Bunda o'qituvchi ko'nikma va malakalarni mustahkamlash maqsadida o'quvchilarga turli masbuqlar beradi. Masbuq deb, biror amalni o'zlashtirish yoki mustahkamlash maqsadida rejali ravishda tashkil qilingan takroriy vazifalarni bajarishga aytiladi. Shuningdek, masbuq muayyan xatir-harakatlarni ko'p marotaba takrorlashni o'z ichiga oladi.

Masbuq o'quvchi uchun og'li, ijobiy jarayondir. Xozirgi Texnologiya fani dasturida keltirilgan geometrik figuralarni tayyorlash, ularni chizish, qirg'ish, qog'oz varag'ini buklash yo'li bilan turli xil burchaklarni hosil qilish va modellashirish, atrofdagi narsalardan va chizmalardan ma'lum figuralarni tanlash, o'quvchilarda eng ko'p ishlatiladigan o'lehash va qirg'ish asboblari bilash ishlarini malakasini shakllantirishga yo'naltirilgan maxsus masbuqlar bajarish ishlarini tizimli amalga oshiriladi. Masbuq natijasida ko'nikma, odat, yangi bilimlar hosil qilinadi, o'quvchining aqliy qobiliyati rivojlanadi va hayotiy tajribasi ortadi.

Amaliy ishlar metodi o'quvchilarga egallangan bilimlarini amalda qo'llashni o'rgatishga yordam beradi. Amaliy ishlarini bajarish rejasini o'quvchilarning o'zlarini mustaqil tuzishlari katta tarbiyaviy ahamiyatga egadir. Ko'rgazmali qurollarni o'quvchilar tomonidan bajarilishini ham amaliy ishlarga kiritish mumkin. Bu

egallagan bilimlarni mustahkamlashga yordam beradi. Amaliy ishlar sintda, o'quvchilarning o'zlarining tabiiy sharoitlar – maktab yer maydoni, issiqxona, geografik maydonlarda amalga oshiriladi. Ularni amalga oshirishda sodir etiladigan harakatlar o'qituvchi tomonidan nazorat qilinadi va zarur hollarda yo'riqnoma yoki maxsus ko'rsatmani o'quvchilar e'tiboriga havola etadi.

Laboratoriya ishlari metodi o'quvchilarning jihat, maxsus uskuna, qurilma hamda turli texnikaviy qoliplardan foydalangan holda tajribalarni o'tkazish metodlari bo'lib, ular ko'proq tabiiy fan (fizika, kimyo, biologiya, texnologiya) lar asoslarini o'rganishda qo'llaniladi. Bu metod o'quvchilarning asbob-uskunalar bilan ish ko'rish, o'lehash ishlarini amalga oshirish va ularning natijalariga ishlov berish kabi ko'nikmalarini tezkor shakllantirishga imkon beradi. Laboratoriya ishlari bajarish maxsus qurilma va jihozlar, shuningdek, materiallar hamda vaqtini sarflash, ularni ishga tayyor holatga keltirishni talab etadi. Biroq bu harakatlar o'quvchilarning yuqori darajadagi faolligi asosida mustaqil ravishda tajriba va o'lehash ishlarini tashkil etish bilan takomillashtirilib boriladi.

Laboratoriya ishlari metodi o'quvchilarning bilimlarini chuqurlashtirish, bilish faolligini nazorat qilish hamda yo'l qo'yilgan kamchiliklarni tuzatish borasidagi ko'nikmalarini shakllantirish kabi funksiyalarni bajaradi.

Amaliy va laboratoriya ishlarni o'tkazish o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini faol egallashlariga imkon beradi, mustaqil hukm chiqarish va mulohazalar qilishga oid ko'nikmalarini rivojlantiradi, o'quvchilar tasavvurini boyitadi va ularning bilim doiralarini kengaytiradi.

Mustaqil ishlar metodi o'quvchilarning malaka va ko'nikmalarini shakllantirish jarayoni bilan bog'liq bo'lgan amaliy metodlardan biri hisoblanadi. Mustaqil ishlar – bu o'quvchining bevosita ishtirokisiz, biroq uning topshirig'i bilan maxsus ajratilgan vaqtda bajariladigan ishlar majmuidir. Bu o'rinda o'quvchilar o'zlarining aqliy va jismoniy harakatlari bilan topshirig'ida qo'yilgan maqsadga og'li ravishda erishishga intiladilar. Mustaqil ishlarni bajarish jarayonida malakalar shakllanishi bilan birga o'quvchilar o'z kuchlari, bilim va

qobiliyatlarini sinovdan o'tkazadilar. Mustaqil ishlarning keng qo'llanilishi o'quvchilarda ishga ijodiy yondashishni, ulardagi bilishga qiziqishlarini, olingan bilimlarni amalda qo'llay bilishni rivojlantirishga yordam beradi.

Nazorat uchun savollar

1. Texnologiya fanini tashkil etishning qanday shakllarini bilasiz?
2. Ta'limning tashkiliy shakllarini izohlab bering?
3. Metod tushunchasi va uning qanday turlari bilasiz?
4. O'qitishning passiv metodlarini izohlab bering?
5. O'qitishning faol va interfaol metodlarini izohlab bering?
6. O'qitish metodlari nechta guruhga bo'linadi?
7. Og'zaki bayon qilish metodlarini tavsiflang?
8. O'qitishning ko'rsamali metodlar qaysi metodlar kiradi?
9. O'qitishning amaliy metodlarining qanday turlarini bilasiz?
10. O'qitishning laboratoriya ishlari metodi mazmunini izohlang?

VII-BOB. MUTAFAKKIRLAR MEROSIDA MEHNAT TARBIVYASI

7.1. Mutafakkirlar merosida mehnat tarbiyasining

targ'ib etilishi

Tarbiya - shaxsni muayyan yo'nalishda shakllantirish, kamol topdirish maqsadida turli odamlarning bir-biriga ta'sir ko'rsatadigan ijtimoiy munosabatlardir.

Har bir ijtimoiy tuzum kelajagi, insoniyat istiqboli, kishilarning hayot va turmush darajasi fan va madaniyat taraqqiyoti bilan bevosita bog'liqdir. Fan va madaniyat rivojlanishi ta'lim-tarbiya ishlarining qay darajada olib borilishidan kelib chiqadi.

Barchamizga ma'lumki, mamlakatimizni yuksak darajada yuksalishimizda yoshlarni o'rni beqiyosdir. Bugungi kunda ilm-fan sohasida olib borilayotgan islohotlar va barcha ezuq ishlar yosh avlod uchun, ularni kelajagi uchun vatanni ravnaqi uchun xizmat qiladi. Prezidentimiz tomonidan ishlab chiqilgan 5 ta tashabbus buning yaqqol misolidir. Ushbu tashabbus barchaga, ayniqsa yoshlarga katta imkoniyatlar eshigini ochdi. Xozirgi vaqtda mamlakatimizda ijodkor yoshlarga ijod bilan shug'ullanish uchun barcha imkoniyatlar mavjud. Shu ma'noda boshlang'ich sinfda ham "Texnologiya" fani kichik yoshdagi o'quvchilarni ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlanishiga zamin yaratadi. Texnologiya faol orqali o'quvchilar barkamol, yetuk, ijodkor, hunar va kasb egasi bo'lib yetiladilar.

Mutafakkirlarimiz bola tarbiyasi va uning kamoloti to'g'risida o'z asarlarida to'xtalib, yoshlarni odob-axloqi, jismoniy barkamolligi, aqlan yetuk, mehnatsevarligi hamda mehnat tarbiyasiga alohida e'tibor berib kelingan.

Mehnat tarbiyasi - tarbiyaning muhim turi, shaxsni shakllantirishning zarur shartlaridan biri bo'lgan pedagogik jarayon. Mehnat tarbiyasi kishidan ijtimoiy (oydali) mehnatga ichki ehtiyoj, institutuzom, batartiblik, tashkilotchilik, taahhubskorlik, ishchanlik, ishning ko'zini bilish singari sifatlarni garor topdirishga xizmat qiladi. Mehnat inson ehtiyojlarini qondirishning birinchi va

asosiy vositasi bo'lganligi uchun ham Mehnat tarbiyasi tarbiyaning boshqa hamma turlaridan oldin paydo bo'lgan.

Xususan, bolalarni mehnatga tayyorlash va mehnatsevarlik ko'nikma va malakalarini shakllantirib, barcha tarbiya turlarini tarkib topitirishning muhim omili ekanligi ta'kidlab kelingan. Ular mehnatni yuksak baholab, kishilarning bir – birlari bilan qiladigan muomala va munosabatlari ham mehnat orqali yuzaga keladi deydi. Mehnat qilgan kishi doimo o'zgalar mehnatini qadrlay oladi hamda to'g'ri munosabada bo'ladi deb hisoblashgan. Dangasa, ishyoqmas kishilar esa o'zgalar mehnatini qadrlay olmaydi, hatto ularning ustidan kuladilar deb uqitiradi. Shuning uchun ham bunday kishilarni tarbiyalash kerakligini aytiladi.

Ta'lim – tarbiya tarixiga nazar tashlar ekamiz, dastlabki xalq og'zaki ijodi namunalaridan tortib, buyuk mutafakkirlar ijodigacha yoshlarni mehnatsevar bo'lib yetishishi, kasb – hunar o'rganish, mehnat ahlini hurmat qilish hamda mehnat insonni ulug'lashimasalalariga alohida e'tibor berilganligiga guvoh bo'lamiz. Buni biz turli davrlarda yaratilgan ta'limiy-axloqiy asarlar va xalq og'zaki ijodi namunalari: topishmoq, xalq qo'shiqlari, masal, maqol, ertak va dostonlarda ko'rishimiz mumkin. Ularda mehnat va kasb – hunar odobi, axloqi va qoidalarini o'zlashtirish muhim hayotiy zarurat ekanligi ta'kidlanadi.

Bundan tashqari "Avesto", Kaykovusning "Qobusnoma", Abu Nasr Forobiyning "Fozil odamlar shahri", Abu Rayhon Beruniyning "Geodeziya", "Minerologiya", Mahmud Qoshg'a riyning "Devonu lug'otit turk", Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig", Alisher Navoiyning bir qator asarlari va shu kabi ma'rifiy meros namunalarida mehnatsevarlik, kasb-hunarning ahamiyati haqida muhim fikrlar bayon etilgan. Shu o'rinda buyuk allomalarning hadislariv, ilm, mehnat va mehnat tarbiyasi haqidagi fikrlaridan foydalanamiz:

Kaykovus o'zining mashhur asari "Qobusnoma"da odob-axloq to'g'risida juda ko'p ibratli fikrlarni ilgari suradi. Ayniqsa, bolalarni yoshligidan mehnat qilishga va mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashga hamda kasbkorlik tarbiyasiga keng

to'xtaladi. Ota-onalarni bolalarga yoshligidan boshlab mehnat qilishni va biror bir kasbni o'rgatib borish kerakligini ta'kidlaydi.

"Ey farzand sen bola ko'rsang, unga yaxshi ot qo'ygin. Chunki otadan farzand haqlaridan biri yaxshi ot qo'yishdir. Kattaroq bo'lgandan so'ng, raiyat bo'lsang, hunar va kasb o'rgatasan".

"Qobusnoma" asarining 43-bobi asosan dehqonchilik va hunarlarga bog'liqlangan bo'lib, Kaykovus kishilarning dehqonchilik ishlari bilan shug'ullanishlari kerakligini aytadi. U dehqonchilik kasbini ulug'lab:

"Ey, farzand agar dehqon bo'lsang, barcha dehqondan bilimdomoq bo'lgin va har bir ekinni eksang, vaqtidan o'kazmasdan hamma vaqt yerni tarbiya qilgin va dehqonchilik kasbidan bahramand bo'lgaysan".

Kaykovus

Abdurahmon Jomiyning mehnat xususidagi qarashlari diqqatga sazovardir. U mehnatni insonga baxli turmush baxi etuvchi vosita hisoblaydi. Har bir inson o'z halol mehnati bilan yashamog'i lozim, shundaygina u baxli turmushga erishadi:

O'z mehnatining bo'lsin doim yo'ldoshing.

O'zga minnatidan og'rimsa boshing.

Kunlaring o'tarkan terib dar-hikmat.

Kunlaring to'liqdir bo'lsa hur mehnat.

Abdurahmon Jomiy

Abu Rayhon Beruniy mehnat va hunar avlodan-avlodga meros bo'lib o'tishini sinchiklab o'rgangan va hunarni yuqori baholagan. U "Hunarmandchilikda, mehnatda to'liq ustozlik san'atini egallab olishi kerak", degan fikrni aytadi.

Me'nat inson hayotini farovon qiluvchi davlatdir.

Abu Rayhon Beruniy

Buyuk mutafakkir, g'azal mulkingning sultoni mir Alisher Navoiy yosh avlodning ilm-hunarini va eng yaxshi insoniy fazilatlarini egallagan kishilar

bo'lishini orzu qiladi. Shoir ilgari surgan g'oyalari o'zlikni anglash, shaxs axloqi va kamolotiga xizmat qilgan ekan uning asarlarini o'qib – o'rganish, o'rganish, targ'ib-tashviq qilish muhimdir. Uning "Munosib e!" deb ataluvchi kishilari xalqqa xizmat qiluvchi xalq manfaatini ko'zlovchi mehnatsevar, vijdoni, insofi, to'g'ri, saxovatli va muruvvatli kishilar ekanligini ko'raniz.

Mehnat qilmog' insonga xosdur. Agar sen inson bo'lsang, o'z xulqingni mehnat tumori bilan beza.

Alisher Navoiy

Alisher Navoiy insonlarni kamolotga etishishini belgilovchi omil deb mehnatni uqtiradi: *Mehnat arodir murod topmoq, bilgil Mehnat arodir, qo'shoq topmoq, bilgil.*

Alisher Navoiy "Farxod va Shirin" dostonida shoir chin sevgi va vafodostlik va sadog'at, mehnat va ijodkorlik, vatanparvarlik hamda qahramonlik g'oyalarni tarannum etadi. Shoir dostonida Farhodning bolalik chog'laridayoq ilm – hunarga, mehnatga va ilimga havas qo'yishini, shaxzodaman-ku, deb o'tirmasdan qasr qurilishida turli ilm va hunarlarni qunt, havas bilan egallab, yuksak kamolot bosqichiga ko'tarilishini bayon qiladi, uning mehnatga bo'lgan muhabbatini zo'r mahorat bilan tasvirlaydi. Bu Alisher Navoiyning bola tarbiyasida va uning bilim olishiga katta e'tibor bilan qaraganligini ko'rsatadi. Alisher Navoiy Farhod obrazini mehnat va hunarga zo'r havasi, tosharoshlik (sangtaroshlik), rassomlik, naqgoshlik hunarlarini mukammal egallab olgan yigit sifatida ijodkorlik va mehnatsevarlik ruhi bilan sug'ordi. Farxod boshchiligida va uning bevosita fidokorona mehnati natijasida katta kanal "Hayot darvasi" va hovuz "Najot dengizi" qaziladi. Navoiy Farxodni suvsiz yerlarga suv chiqargan qahramon mehnat sohasida mo'jizalar ko'rsatgan bahodir yigit sifatida ta'riflaydi. Farxod Shirinini qidirib, Armanistonga borganda, Arman yurtidagi kanal qazish uchun qiyinalgan kishilarni ko'radi va:

Hunarri asrbon nekhundir oxir.

102

Olib hurpogqamni ketkumdir oxir?!

«deya, o'z bilim, hunar va g'ayratini ishga soladi, kanal qazuvchilar mashqatini yengillatishradi va xalq orasida katta shuhrat qozonadi. Ulug' mutafakkir, g'azal muallifning sultoni mir Alisher Navoiyning o'zi bu dostonni "Mehnatnoma" deb atadi va unda mehnatning zo'r madhiyasini yaratib qoldirdi.

Umar Hayyom ijodiga nazar solar ekamiz, uning ruboiylarida ham ma'rifiyat – ta'limiy ahamiyatga ega bo'lgan g'oyalarni uchratamiz. Umar Hayyom o'z dostonlarida kishilarni baxt – saodati, turmush tarsi to'g'risida to'xtalib, hayotda halol mehnat qilish va shu mehnat evaziga topilgan nonni to'li bo'lishini ta'kidlagan. Ayniqsa, mehnat va mehnatsevarlik tarbiyasi xususida bayon etilgan qo'shlagi ruboiylarda ko'rishimiz mumkin:

Bir so'ngakka sordek qanoat qilg'on,

Afadlir nokasga bo'lgandan mehmon.

Nokaning shimilik nonidan yaxshi,

O'zing topib yegan burda arpa non.

Umar Hayyom

Fors-tojik adabiyotining yirik namoyondasi, Sharq xalqlari orasida Shayx Na'diy nomi bilan shuhrat qozongan donishmand Sa'diy Sheroziy o'z asarlarida bolalar tarbiyasiga alohida e'tibor berib, mehnatning kishi kamoloti va hayotida egallagan o'rnini hamda halol mehnat qilish farovonlik keltirishini ta'kidlab, barcha yulduqlar zaminida mehnat turishini va bolalarni yoshligidan boshlab mehnat qilishga o'rgatish kerakligini hamda halol mehnat bilan topilgan bir burda non ham to'li bo'lishini ifoda etadi:

Yevon arpa nonini mehnat bilan,

Shurindir birovlarning oq nonidan.

Sa'diy Sheroziy

103

Zahiriddin Muhammad Bobur ilm ahlini hurmat qilib ularning mehnatini doimo qadrlab borgan. Boburning didaktik asarlarida asosan insonlar va ularning qadrgimmatini ardoqlash masalalari asosiy o'rinni egallagan. Mehnatkash xalqning zahmati mehnatlarini doimo qadrlashga chorlaydi:

Davlatga yetib mehnat elini unutm.

Bu besh kun uchun o'zingni asru tutma.

Borg'oni kel endi, yod qilmay, ey do'st.

Borish-kelishingni huff etib o'ksima.

Z.M.Bobur

Xatto muqaddas kitob Avestoda ham mehnat moddiy boyliklar manbai bo'lgani uchun emas, balki u mehnatni asosan ahloqiy jihat yaxshilik manbai deb bilganligi uchun insonlarча mehnat qilishga chaqiradi.

7.2. Mutafakkirlar kasb – hunarga oid fikrlari

O'quvchilarning kasb – hunarga qiziqishini tarbiyalashda insoniyat mehnat faoliyati tarixini o'rgatuvchi omillarga tayanib, o'quvchilarni kelajakda to'g'ri kasb tanlashlariga ulkan zamin yaratilsa, maqsadga muvofiq bo'ladi. Shuning uchun ham xalq pedagogikasida *"Yoshlikda egallangan bilim, hunar toshga o'yib yozilgan hikmatdur"* – deb ta'kidlanadi.

Hunarning nechog'lik zarur ekanligini qator rivoiyatlar, naqlar, erak dostonlarda ham o'z aksini topgan. "Oltin baliqcha", "Savdogar bilan podachi", "Siri gilamcha", "Baliqchi bola", "Ikki naqqosh ishi" kabi eraklar, "Hasanxon", "Rustam", "Ziyod" kabi dostonlar shular jumlasidandir.

Hunar egallash ham bir faziladir, mahoraddir. Hunar egallashda halollik, poklik, sabr – qanoat, malonat, mehnat madaniyatiga rioya qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Ota-bobolarimiz ham kasb – hunar o'rganishni asosiy vazifa ekanligini o'rgatib kelganlar. Nizomiy Ganjaviy shunday degan:

*Hunar o'rgan chunki hunarda ko'p sir,
Yopiq eshiklarni ochar birma-bir.*

Nizomiy Ganjaviy

Shuning uchun ham xalqimiz bolalarda mehnatsevarlik va mehnatga qiziqishni tarbiyalash, otalarimiz izidan borib turib kasb-hunar egallash, ularda mehnat munosabatlarini kamol topirish, kelajak hayotga tayyorlashni o'zlariga muhim vazifa deb hisoblaganlar. O'z farzandiga kasb-hunar o'rgatgan ustazdalar bo'lib yetishganlar. Tanlangan usta hunarmandlar uyida yakka shogirdlikka tushgan bolalar bir necha yil hunarga ta'luqli bo'lmagan yumushlarni ham bajarib yuvverganlar.

O'quvchilarni kasb – hunarga qiziqishini tarbiyalashda insoniyat mehnat faoliyati tarixini o'rgatuvchi omillarga tayanib, o'quvchilarni kelajakda tug'ri kasb tanlashlariga ulkan zamin yaratib berilsa, maqsadga muvofiq bo'lar edi.

O'quvchilarni mehnat turlariga qiziqishini oshirish, kasb tanlash va o'lashtirishni shakllanirib borib uchun pedagoglar zimmasiga o'quvchilarga yoshligidan boshlab ta'lim, tarbiya berish bilan birga kasb-hunarga qiziqish faktorial to'g'ri yo'lga qo'yishda quyidagi shartlarga amal qilish lozim:

- ✓ boshlang'ich sinf o'quvchilariga kasb-hunar to'g'risidagi tushunchalarni shingdirish;
- ✓ o'quvchilarni yoshiga, jinsiga mos kasb-hunar tanlashida ularga pedagogik-psixologik yondashish;
- ✓ kasb-hunarga qiziqirishda o'quvchilarning yoshi va qobiliyatlarini hisobga olish;
- ✓ muhalla oqsogollari, mehnat faxriylar bilan munozam aloqalar o'rnatish;
- ✓ mehnat ustaxonalariga ekskursiyalar uyushirishni tashkil etish;
- ✓ darslarda mutafakkirlar merosidan foydalanib, kasb-hunarga oid fikrlari bilan tanlabirish.

Bizga ma'lumki, o'zbek xalqining qadimiy kasb-kori asosan dehqonchilik, chorvachilik va hunarmandchilik bo'lgan. Ushbu kasbkorlar yuzlab yillar davomida shakllanib har biri o'z ichida o'nlab tarmoqlarga ajralgan va gullab yashnagan.

Darhaqiqat Sharq mutafakkir allomalari hunar va hunarmandlarga katta e'tibor berganlar. O'rta Osiyo mutafakkirlarining kasb-hunar, mehnatsevarlik haqidagi fikrlari bizga meros bo'lib qolgan. Jumladan, Alisher Navoiy o'z zamonasida zargarlar, kulollar, tikuvchilar kabi turli tuman hunar sohiblarining hammasiga zo'r hafsala, qunt, e'tibor bilan maslahatlar berib, husniga rag'bat ko'rsatib, ularga homiylik qilganlar. Alisher Navoiyning fikricha "*Imson bo'lib dunyoga keldingmi? Bironbir kasbni egalla, hunar o'rgan, shunda dunyodan hammonga kirib toza yuvinib chiqmagan kishidek o'tmaysan*" – deyilar.

Alisher Navoiy jamiyat kishilarini oldiga qo'ygan maqsadlarini amalga oshirishning birinchi omili bu halol mehnat qilishdir, deb uqitadi. Har bir insonning biror kasbni egallashi va bu yo'lda tinimsiz mehnat, mashqlar darkorligini ta'kidlaydi. Hunarsiz kishilarni qiladigan ishlarini tayini bo'lmashligini eslatib:

Yo'q hunari yolg'uz esa bir kishi,

Qayda kishi sonida yolg'uz kishi.

Alisher Navoiy

Hunarli bo'lib, hunar o'rgan bu sening noning, bu hunarni asra deydi va shu bilan birgalikda birovdan qizg'andib hunarni asrab nima qilasan, uni birovlarga ham o'rgat, sendan hunar me'ros bo'lib qolishi, hunar orqali nom qolishini nasihat qiladi. Hunar bu kelajak, o'lmas kasb ekanligini ta'kidlaydi.

Shuningdek donishmandlarimiz ta'kidlaganidek, vaqtida ilm hunariga muhabbat qo'ying, o'rgatilgan narsalarni yodlashingizda tuting, ilm hunar o'rganishga chin ixlos bilan kirishing, yoshligingizni bekorga o'tkazmang.

Hattoki, ulug' shayxlarimizning o'zlari ham biror hunar egasi bo'lganlar. Masalan, Shayx ul-Mashoyix Abu Said Xarros etikodo'zlik, Sayx Muhammad hokko mashhur pichoqchilik kasblari bilan shug'ullanganlar. Shayx Hoja Bahouddin Naqshbandiy ajoyib naqosh bo'lganlar hamda, boshqalarni hunar o'rganishga dav'at etganlar. Hoja Bahouddin Naqshbandiy aytadilar – "*Dil bayoru dasr bakor*" ya'ni "*Dilning oltahda, qo'ling daim mehnatda bo'sin*".

X asrdagi sharq ijtimoiy tarbiyashunosligi bo'yicha fikrlarning eng yirik vakili Abu Nasr Al-Forobiyning o'z davri uchun katta xizmatlaridan biri shundaki, u insonlarni ilm-ma'rifati bo'lishga, mehnat qilishga va kasb-hunar egallashga ehtiqlik.

Shuningdek, Abu Nasr Forobiyning ijodiy faoliyatida bola tarbiyasi chekdan qolgan emas. Forobiy jamiyatda yashayotgan har bir kishini yoshligidan boshlab birov kasbni o'rganish uchun harakat qilishi va kelajakda shu kasb orqali jamiyatga foyda keltirishi kerak, deb biladi. Har bir kasbni egallash jarayonida muayyan harakatlar, takrorlash, mashq qilish yo'li bilan ko'zlangan maqsadga erishish muvommalgini aytib, "*Axloqiy fazilalar va razilklar, axloqiy harakatlarni, ishlarining bir necha marta takrorlanishida va uzog davom etishi jarayonida yolg'uz keladi va mustahkamlanadi. Agar qilinayotgan ish xayri bo'lsa, undan faollik kelib chiqadi, agar yomon bo'lsa, unda razillik kelib chiqadi*", - deydi.

Forobiy bolalarni yoshligidan boshlab mehnat va mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash hamda o'ziga yoqqan ish bilan mashg'ul bo'lishi, asla – sekin o'zi qiladigan biron bir kasbni egallashi zarurligi hamda barcha hunarlarni bir to'la egallab bo'lmashligini ifodalab, shunday deydi:

"Har bir kishiga birkiritilgan ma'lum bir ish bo'lishi kerak, toki u kishi o'ziga birkiritilgan ishni kechiktirmasdan o'z vaqtida bajarsin".

Abu Nasr Forobiy

Abu Rayhon Beruniy ham mamlakatning obodonchiligi, kishilarning baxt-inoqatini va kamolati uning halol mehnat qilishida va kasb-hunar o'rganishida deb biladi. U kasb-hunar, ixtirolashga, turli asboblarni yasashga bag'ishtlab 9 ta asar

yo'zgan. Asarlarida o'zi yashab turgan davrdagi ishlab chiqarishning rivoji va kasb-hunarga oid qimmatli ma'lumotlar berilgan.

Abu Ali ibn Sino o'z asarlarida kishilarni halol mehnat qilishga hamda mehnatning hayot uchun eng zarur omil ekanligini ta'kidlaydi. "Tadбири manozil" asarida barcha jamiyat a'zolarini dehqonchilik, hunarmandchilik, chorvachilik kasblari bilan shug'ullanib xalqqa foyda keltirishlari kerakligini uqitiradi.

Abu Ali ibn Sinoning fikricha, mehnatsiz hayot kechirish kishini jismoniy va ruhiy tomondan ezadi. Bunday hayot kechirish yomon oqibatlariga olib kelishini tushuntirib, ota-onalarning o'z bolalariga yoshligidan boshlab mehnat tarbiyasini berish zarurligini aytadi. Uning fikricha, bolaga yoshligidan boshlab ma'lum bir kasbga o'rgatish lozim. Chunki bola kasb – hunarni ma'lum darajada o'zlashtirib bo'lgandan so'ng uni o'sha paytlardan boshlab, o'z kasb-hunaridan foydalanish, ya'ni halol mehnat bilan mustaqil hayot kechirishga o'rgatish kerak.

Buyuk alloma Abulqosim Firdavsiy o'z asarlarida mehnatkash xalqning ezgulikka, yaxshilikka, dangasa va ishyoqmas kishilarni qoralashga bag'ishlangan. Mashhur asari "Shohnoma"da kishi kamolotida, yaxshi turmush kechirishida mehnatning o'rni haqida shunday deydi:

Mehnat tag'idadir, ey oqil, har gani,

Gani topmasti hech kimsa topmasti ersa rani;

Hunar-da tinimsiz, ishekan donishmand,

Toza ruhi doim fikro' o'yiga band.

Abulqosim Firdavsiy

Firdavsiy har bir kishini baxtli hayot kechirishida yoshlikdan boshlab hunar o'rganish va bu yo'lida dangasalikdan qochish kerakligini hamda mehnat barcha yutuqlarning garovi ekanligini ta'kidlaydi.

Firdavsiyga yaqin davrda yashagan shoirlardan yana biri Nosir Xisravdir. Uning fikricha, dunyodagi eng oliyanob va oliyhimmat odamlar mehnatkashlar –

jamiyat uchun foydali narsalar ishlab chiqaruvchi hunarmandlar, koshilar, hasekorlardir.

Kasbdan jodu hurram yo'q jahonda,

Hunardin yaxshidur ham yo'q jahonda.

Hutun kun rizqining bog'boni bo'lg'ay,

Kishin o'z uyining mehmoni bo'lg'ay.

Albir uning bo'lsa boshi osmonda,

Usta yashay olmas shoh ham jahonda.

Nosir Xisrav

Ma'rifa-parvar shoira Anbar Otin Farnonqul qizi ham o'z asarlarida kishilarni har qanday mashhaqqatlardan chekinmasdan ilm olishga, kasb – hunar o'rganishga va mehnatsevar bo'lishga chorlaydi:

Murodingni hayoting ichra axtar.

Mashum ilm ichinda bo'lma axtar.

Mashhaqqatsiz hunardin chiqmagay dur.

Hayotsiz ilm durdin ko'p erur dur.

Anbar Otin Farnonqul qizi

Anbar Otin dehqonchilik va uning mashhaqqatli mehnatini qadrlab, ularning o'z mehnatlari evaziga baxtli yashashlari kerakligini ko'rsatib beradi.

Jaddehlik oqimining vakili Xolmuhammad o'g'li Furgat ham o'z asarlarida mehnatkash xalqning hayotini ko'rsatib bergan. U o'z asarlarida kishilarni ilm olish bilan birga hunar o'rganishiga hamda mehnatsevarlik ruhiyatini talomlashitirib borishga alohida e'tibor bilan yondoshgan. Furgat hunar ahllarini mehnatini ulug'lab shunday yozadi:

El ichra o'zlarin ma'zur qildi,

hahor holi hunar mashhur qildi.

Furgat

Abdulla Avloniy "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida mehnat insonni bezaydigan muhim sifat ekanligi, yalqovlik va dangasalik esa insonga mos xususiyat emasligini alohida ta'kidlab o'tadi. U mehnatni yaxshi yoki yomon bo'lmisligi va bolalarni har bir ishini bajarishga o'rgatish kerakligi bu esa bolalarni yuksak kamolotga olib chiqishga va saodatga erishishga yaqindan ko'mak berishini ta'kidlaydi. Kasb-hunarni yaxshi yoki yomon bo'lmisligi va bolalarni yoshligidan boshlab kasb-hunarga o'rganishga chorlaydi:

"...ushbu ko'mirchilik, bu temirchilik munga munosib ish emas, deb dangasalik qilib, ishsiz yurasa, zo'r ayb, g'ayratsizlikdir".

Abdulla Avloniy

Abdulla Avloniy bolalarni mehnatga o'rgatish va mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashda hayotiy misollar keltirish bilan hayvonlar va hashoralar misolidagi hikmalardan foydalangan. Adib bolalarni mehnatsevarlik ruhida tarbiyalashda oliada, ota-onalar yordamidan so'ng maktablardagi ta'lim – tarbiya jarayonlarida amalga oshirishni ma'qullaydi.

Yuqorida tilga olingan ulug' mutafakkirlarning mehnat tarbiyasi va kasb-hunar tarbiyasi borasida shunday xulosa chiqarishimiz mumkin, inson dunyoga kelar ekan o'z hayoti davomida insoniy qadr-qiyamaga ega bo'lishi kerak.

Zero mehnat qilgan, kasb-hunarli inson birovga qaram bo'lmaydi, ya'ni mehnat qilish orqali inson o'zining uch ehtiyojini qondiradi. Moddiy ehtiyojini, ma'naviy ehtiyojini, mehnat ehtiyojini qondiradi. Moddiy ehtiyoj qondirilishi natijasida ma'naviy va mehnat ehtiyojlari ham qondiriladi.

Xullas, boshlang'ich sinf o'quvchilarida mehnat va kasb – hunar tarbiyasini shakllantirishda yuqorida nomlari keltirilgan buyuk mutafakkirlarimizning asarlaridan keng foydalanish maqsadga muvofiqdir. Shu o'rinda ta'kidlash lozimki, buyuk mutafakkirlarimizning mehnat tarbiyasi xususidagi fikrlari bugungi kunda ham muhim ahamiyat kasb etib, bolalarni mehnatsevar qilib tarbiyalashda vosita bo'lib xizmat qiladi. Shuning uchun mutafakkirlarning bizga qoldirgan

memoriga chuqur hurmat bilan qarash va ular yaratgan asarlarni ko'z qorachig'iday muqaddas hisoblash kerak.

Seringra olim Abdulla Avloniy ta'kidlaganlaridek, *"Atiz do'stlar olin va munushi bo'lmagan odam kambag'al emas, balki es-xushi va kasb-hunari bo'lmagan kishi kambag'aldir"*. Shu sababli texnologik ta'lim va mehnat (shahar)ni yuqori o'ringa qo'yish lozim. Buning natijasida shaxsga qo'lga kiritilgan mehnat muvaffaqiyatidan quvonish, o'z qadr – qimmatini anglash hamda o'z mehnatidan g'ururlanish tuyg'usi qaror topsin.

7.3. Texnologiya darslarida kasb – hunarga yo'naltirish

tadbirlari

Respublikamizda ta'lim islohotlari bosqichma – bosqich amalga oshirib borilayotgan hozirgi davrda Kadrlar tayyorlash milliy dasturi talablaridan va talabularning bosh maqsadidan kelib chiqib, kasb – hunarga yo'naltirish sohasida muvofiq bo'lgan ilmiy xulosalar va tavsiyalar hamda umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarini kasb – hunarga yo'naltirish, xususan kasblar olarni bilan tanishtirish usullarini yangilash zarurati yuzaga kelmogda. Zero, umumiy o'rta ta'lim muassasalarining boshlang'ich ta'limida o'quvchilarni kasb – hunarga yo'naltirish hamda ularning kasb – hunarni ongli ravishda va to'g'ri tanlashiga ko'maklashish masalasi ta'lim sohasida davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi.

Boshlang'ich sinf Texnologiya fani o'qitish jarayonida o'quvchilarni kasb-hunar tanlashga qiziqtirishga oid bilim berish masalasini chuqur o'rganish, ilmiy-ushbu yo'nalishlar va tavsiyalar yaratish, ilmiy – tadqiqot ishlari olib borish borasida hali juda ko'p ishlar qilinishi lozimligini ko'rsatadi. Shu sababli umumiy o'rta ta'lim muassasalarining imkoniyatlaridan samarali foydalangan holda Texnologiya fanini o'qitish jarayonida o'quvchilarni kasb – hunar tanlashga yo'naltirish, o'qitish jarayonining uzviyligini ta'minlash, zamonaviy pedagogik texnologiyalardan o'rinni foydalanish va ta'lim – tarbiya jarayonida kasb-hunarga

yo'naltirish bo'yicha yuqori samaradorlikka erishish texnologiya o'qituvchilariga muhim vazifalarni yuklaydi.

Hozirgi kun texnologiya o'qituvchisi o'quvchilar kelajakda to'g'ri kasb – hunar tanlashlari uchun mutafakkirlarning ilmiy adabiyotlari va asarlaridagi kasb – hunar va mehnat faoliyati tarixini o'rgatuvchi omillarga tayyanib ta'lim – tarbiya jarayonini tashkil etish maqsadga muvofiq bo'ladi. To'g'ri kasb tanlash insonning kelajakdagi hayot tarzini belgilashda katta ahamiyatga ega. Har bir yosh avlod o'z kasbini qiziqishi, qobiliyati, ijtimoiy nuqtai nazardan kelib chiqib tanlaydi. Umumiy o'rta ta'lim maktablari faoliyatining muhim vazifalaridan biri o'quvchilarni hayotga tayyorlash va kasb tanlashga yo'naltirishdan iboratdir.

Bugungi kunda yosh avlodni kasb – hunarga yo'naltirish 4 ta bosqich asosida olib boriladi.

Birinchi bosqich – maktabgacha ta'lim yoshi (5-7 yosh). Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarda turli mashg'ulotlarda ularning qo'llaridan keladigan o'yin faoliyati turlari bo'yicha dastlabki kasb-hunar ko'nikmalarini ijobiy, hissiy va ta'sirchan shakllantirish.

Ikkinchi bosqich – boshlang'ich sinfdagi ta'lim yoshi (1-4 sinflar). Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarda Texnologiya darslarida o'yin ko'rinishidagi ijtimoiy foydali mehnat faoliyatini amalga tatbiq qilish orqali mehnat, kasb turlari bilan tanishtirib borish hamda ommaviy kasblarga bo'lgan qiziqishni shakllantirish.

Uchinchi bosqich – o'rta sinfdagi ta'lim yoshi (5-7-sinflar). O'quvchilarni kasbga yo'naltirish ishlarida ulardagi qiziqish, qobiliyat, layoqat va shaxs sifatida jamiyatdagi o'z o'rmini topish ko'nikmalarini shakllantirish.

To'rtinchi bosqich – yuqori sinfdagi ta'lim yoshi (8-9-sinflar). O'quvchilarda kasbiy o'zlikni anglashni shakllantirish davrida aniq bir kasbni tanlashning shaxsiy ma'noga ega ekanligini tushunib yetishi xislatlarini shakllantirish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini kasb – hunarga yo'naltirishning asosiy maqsadi yoshlarni o'zining hayot yo'lini to'g'ri belgilashlarida o'z qobiliyatlarini,

qiziqishlari va moyilliklarini hamda ijtimoiy ehtiyojlarini hisobga olgan holda kasb tanlashlarida ko'maklashishdan iboratdir. Bizning jamiyatimiz har bir shaxsning qobiliyatlari to'liq namoyon bo'ladigan, yuqori samara bilan ishlay oladigan faoliyat va shart – sharoitlar bilan band bo'lishiga katta e'tibor bermogda.

O'quvchilarni dars va darsdan tashqari vaqtlarda kasbga yo'naltirishni quyidagi omillar bo'yicha amalga oshirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

1. O'quvchilarni kasblar bilan tanishtirish.
2. Kasblar, mehnat yutuqlari talqin etilgan asarlarni o'qishni tavsiya etish.
3. Kasblar haqida maxsus darslar o'tish.
4. Ishlab chiqarish korxonalari, fabrika, fan va maorif, san'at va madaniyat muassasalariga ekskursiyalar uyushtirish.
5. Mehnat qahramonlari bilan uchrashuvlar tashkil etish va ularning erishgan yutuqlar haqida suhbatlar o'tkazish.
6. Texnologik ta'lim va kasbga yo'naltirish ishlari bo'yicha multimedia materiallarini ko'rsatish.
7. O'quvchilarni turli xil kasbiy to'garaklarga jalb etish.
8. Kasblar haqida o'yinlar tashkil etish.
9. Yangi kasb va mutaxassisliklar, fan – texnika taraqqiyoti, ishlab chiqarish texnologiyalari bilan muntazam tanishtirib borish.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarining kasb – hunarga yo'naltirish ishining maqsad va vazifasi shu hudud ehtiyoji uchun zarur kasblar, kasb – hunar maktablarining mavjud soha yo'nalishtariga o'quvchilarning imkoniyatlarini hisobga olgan holda tavsiya berishdan iborat.

Kasblar to'g'risida axborot berishda o'quvchilarni turli xil mehnat turlari, kasblar shajarasi, kasblarning o'ziga xos xususiyatlari to'g'risida tartibsiz ma'lumot bermaslik uchun o'quvchilar oladigan bilimlarni ma'lum bir tizimga solish lozim. Kasblar haqida axborot berish o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda olib borilishi zarur. Masalan, boshlang'ich sinf

o'quvchilari Texnologiya darslarida sinfdagi gullarni va o'simliklarni parvarishlash va o'stirishga oid ishlar bilan shug'ullanadilar:

- ✓ o'simliklar changini tozalash;
- ✓ tuproq qatlami yumshatish;
- ✓ o'simliklarni sug'orish;
- ✓ o'simlik barglariga suv purkash;
- ✓ mineral va mahalliy ozuqalar bilan oziq-landirish;
- ✓ o'simliklarni ko'chat qilib o'stirish;
- ✓ o'simliklarning o'sishi va rivojlanishini kuzatish.

Bu mashg'ulot jarayonida o'qituvchi o'quvchilarga gulchilik, dehqonchilik, biolog kasblari to'g'risida ma'lumotlar beradi.

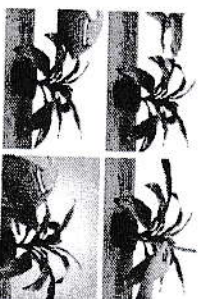
Gulchilik kasbi. Gulchilik kasbi dunyodagi eng nozik ishlardan biri hisoblanadi. Gulchi turi gullarni parvarishlaydi, oziqlantiradi va ko'paytiradi. Hozirgi kunda to'y-marosimlar, turi tadbirlar va bayramlarni gullarsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Shunday ekan, gulchilarning mehnatini qadrlashimiz kerak.

Gulchi gulni ekadi

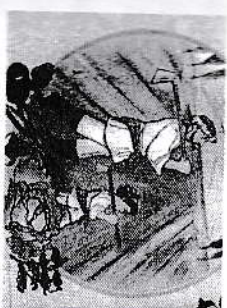
Gulga mehrini beradi.

Ochilganda har bir gul,

Zavgga to'lar har bir dil.

Dehqonchilik kasbi. Ota – bobolarimiz dehqonchilik bilan qadimdan shug'ullanib kelishgan. Dehqonlar yerga ishlov berib, urug' qadaydilar, urug'dan unib chiqqan yosh nihollarni parvarishlab, dasturxonimizga ne'matlarni yetkazib beradilar.

Dalasiga olib yo'l,

Dehqon ko'zlar hosil mo'l.

O'z ishiga u usta,

Xirmon uyati kazda.

Hosilang'ich sinf o'qituvchilari uchun kasb – hunarga yo'naltirishga oid mashg'ulot ishlamatalari, "Kasblar o'yini" nomli metodik, "Kasblar aiffoosi" nomli ko'rgazmali – ommabop o'quv go'llamalar mavjud. Bu manbalardan foydalanishda o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlari, qiziqishlari, qobiliyatlarini inobatga olish zarur. O'quvchilarni kasb – hunar haqidagi fikrlari va taluklarini shakllantirishga samarali ta'sir etadigan "Debat", "Klaster" kabi interfaol metodlardan keng foydalanish orqali yuqori natijalarga erishish mumkin.

Debat metodi asosida o'quvchilar bilan kelajakda qanday kasb egasi bo'lishni ko'rsatish va tanlagan kasblarining o'ziga xos xususiyatlari, nima uchun shu kasbga qiziqishlari haqida suhbat olib boriladi. "Men kelajakda shifokor (o'qituvchi, muhandis, quruvchi, uchuvi va h.k.) bo'lmog'imam" mavzusida tashkil qilingan suhbat natijasida o'quvchilarning kasblar haqidagi tushunchalari kengiyadi, kasbga bo'lgan qiziqishlari ortadi, o'z maqsad, orzularini amalga oshirish uchun ilk qadamlar qo'yiladi.

Klaster metodi fikrlarning tarmoqlanishidan iborat bo'lib, o'quvchilarni mavzuni chuqur o'zlashtirishlariga hamda mavzuga taalluqli aniq fikrni jamoa bo'lib, erkin ravishda, ketma-ketlik bilan, bir-biriga uzviy bog'lagan holda hammog'lashga o'rgatadi.

Kasblar haqida ma'lumot berish, kasb tanlashga yo'llash, kasb – hunar sohasini o'rganishga yo'naltirishni turi o'yinlar orqali amalga oshirish ham katta ahamiyatga ega. Ushbu o'yin jarayonida o'quvchi – yoshlarning vaqtini to'g'ri foydalanish, ularning ma'naviy dunyosini shakllantirish, kasb – hunarga bo'lgan

qiziqishlarini oshirishga xizmat qilishi bilan birga ularning dars jarayonida o'zlashtirilgan nazariy bilimlarni yanada chuqurlashtirish va amaliyotda qo'llay olish ko'nikmasini qaror toptiruvchi jarayon sanaladi.

O'quvchilarning turli kasb – hunarga yo'naltirish ishlarini faqat dars jarayonida hal etib bo'lmaydi. Kasb-hunarga yo'naltirish ishlarining ommaviy, individual, guruhlif shakllarda tashkil etish o'quvchilarning kasblar haqida tasavvurlarini kengaytiradi va kasb tanlashga qiziqishlarini shakllantiradi.

Xususan, boshlang'ich sinf o'quvchilarini kasb – hunar tanlashga qiziqirishi o'quvchilarning pedagogik faoliyatidagi muhim vazifa ekanligini hayotning o'zi ko'rsatib turibdi, chunki bu dolzarb masalani hal etish uchun ta'lim muassasalari, ayniqsa, boshlang'ich sinflarda texnologiya darsi va sinfdan tashqari ishlarining zamonaviy shakl va usullaridan foydalanishni tavsiya etamiz.

1. **Amaliy darslarda kasb tanlashga yo'llash.** Masalan, o'quvchi o'quvchilarni mashg'ulotlarda bajaradigan ish bilan bog'liq kasblar to'g'risida ma'lumotlar bilan tanishtiradi.

2. **Ekskursiyalarda kasb tanlashga yo'llash.** Odatda, ekskursiyalarda o'quvchilarni o'quv rejasi asosida ish va mehnat turlari bilan tanishtirishga qulay sharoit yuzaga keladi. Bu imkoniyatdan o'quvchilarni kasb tanlashga yo'llash uchun foydalanish mumkin.

3. **To'garak mashg'ulotlarida kasb tanlashga yo'llash.** To'garak mashg'ulotlarida qo'l mehnati bilan bajarilgan ishlar asosida o'quvchilarni turli kasblar bilan tanishtirishga ko'proq imkoniyatlar vujudga keladi.

4. **Mehnat qahramonlari va ilg'or kasb egalari bilan uchrashuvlar.** Odatda, mazkur maktabni bitirgan kasb egalari yoki yaqin ishlab chiqarish va sanoat muassasalarida ishlayotgan kishilar bilan uchrashuvlar o'quvchilarda katta taassurot qoldiradi. Uchrashuv jarayonida o'quvchilar turli kasb egalari bilan tanishadilar.

5. **Turli madaniy – ommaviy tadbirlar o'tkazish.** Kasb tanlashga yo'llash ishining muvaffaqiyatli olib borilishiga yordam beruvchi turli madaniy – ommaviy

tadbirlar o'quvchilarning kelgusida kasb – hunarni to'g'ri tanlashlarida katta yordam beradi. Masalan, "Kasblar dunyosi", "Kasb tanlashda shaxsiy va jamoat fikri" mavzusida munozaralar uyushtirish, kinofilmlarni muhokama qilish shular jumlasiga kiradi.

Kasb – hunar insonni shaxs bo'lib shakllantirishga yordam beradi. Altdodlarimiz yoshlarni mehnatsevar qilib tarbiyalash, otalarimiz izidan borib, turli kasb – hunarlarni egallash, ularda mehnat munosabatlarini kamol toptirish, kelajak hayotga tayyorlashni o'zlariga muhim vazifa deb hisoblaganlar. Shunday qilib, mehnat ta'limining bosh maqsadi o'quvchilarni mehnatga va kasbiy faoliyatga tayyorlash, jamiyatimiz farovonligi uchun fidoyi yoshlarni tarbiyalashdan iboratdir.

Nazorat uchun savollar

1. Mutafakkirlar merosi mehnat tarbiyasiga qanday ta'sir etadi?
2. O'ra Osiyolik mutafakkirlardan kimlarni bilasiz?
3. Mutafakkirlarning kasb-hunar haqidagi qanday fikrlarini bilasiz?
4. Kasb-hunar deganda nimani tushunasiz?
5. Kasb-hunarni o'rganishning qanday usullarini bilasiz?
6. Qanday kasb-hunar turlarini bilasiz?
7. Mutafakkirlarni mehnatga oid fikrlari, shertlari, maqollardan aytingiz?
8. Ustoz va shogird ana'nalari haqida ma'lumot beringiz?
9. Yosh avlodni kasb – hunarga yo'naltirish bosqichlarini izohlangiz?

VIII-BOB. BOSHLANG'ICH SINFLARDA TEKNOLOGIYA TAILMIDAN AMALIY ISHLAR

8.1. Boshlang'ich sinflarda texnologiya darsining olib borilishi

Ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan ijtimoiy – foydali mehnatning turli xilma-xildir. O'quvchilarning ijtimoiy foydali ishlari asosan sinfdan va maktabdan tashqari sharoitlarda tashkil etiladi. O'quvchilarning ta'lim muassasalaridagi ijtimoiy – foydali mehnatlari ta'lim muassasasi binosi va hovlisini ozoda saqlash, ta'lim muassasasi o'quv anjomlarini ta'mirlash, ko'kalamzorlashirish va obodonlashtirish ishlarini, jonli tabiat burchaklarini tashkil etishdan boshlanadi.

O'quvchilar boshlang'ich sinflardan ijtimoiy foydali mehnatga jalb etiladilar. Biroq, bu vaqtlarda ular asosan o'z-o'ziga xizmat ko'rsatadilar. Shunga qaramay, boshlang'ich sinf o'quvchilari ham o'zlarining mehnatlari umum foydasiga qaratilganligini, ijtimoiy ahamiyat kasb etishini anglay boshlaydilar.

Ta'limning keyingi bosqichlarida o'quvchilar ijtimoiy foydali mehnatning motivi, ijtimoiy-g'oyaviy asoslari ancha chuqurroq bo'ladi, ya'ni ijtimoiy-foydali mehnat rag'batlari jamiyat oldidagi ijtimoiy burchni his etishi bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Jamiyat ravnaqi, el – yurt, xalq farovonligi uchun fidokorona mehnat qilish o'smir va o'spirin o'quvchilar mehnatining ijtimoiy-g'oyaviy asosidir.

Mazkur faoliyatga o'quvchilarni jalb etishda ularning qiziqishlari, imkoniyatlari, yosh xususiyatlari hamda jismoniy quvvati hisobga olinadi. Ijtimoiy foydali mehnat yosh avlodni jamiyat hayotini tashkil etish jarayonida faol ishtirok etishga tayyorlaydi.

Boshlang'ich sinflarda texnologik ta'limga tayyorlash dasturi bolalarni har tomonlama kamol topirishga, aqlli va jismoniy, axloqiy va estetik, iqtisodiy va ekologik bilimlarini shakllantirishga va tarbiyalashga qaratilgan bo'lib, o'z oldiga quyidagi maqsadlarni qo'yadi:

a) o'quvchilarning mehnat ko'nikmasi va malakalarini oshirish, ularda kishilarning ishlab chiqarish faoliyati to'g'risidagi bilimlarni kengaytirish, mehnatsevarlik, mehnatga va mehnat kishilariga mansublik ruhida tarbiyalash;

b) mehnat malakasi, mehnat madaniyati asoslarini, o'z ishi va o'roqlari ishini rejalashtirish va tashkil qilish malakalarini rivojlantirish vazifalarini qo'yadi;

Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida o'quvchilarda buyumlarni yasash (artib), ishlov berish, xato va kamchiliklarni yo'qotish, ish o'rmini tashkil qilish va boshqalar to'g'risida tasavvur hosil bo'ladi.

Texnologiya fani dasturi talablari amaliy ishlar jarayonida quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Tayyorlanadigan buyumlarni kundalik uchun zarurligi.
2. Narsa-buyum yoki ishi bajarish jarayonida dasturda ko'rsatilgan bilim va malakalarning mazmundorligi.
3. Barcha o'quvchilarni darsda band qilish imkoniyatidan foydalanish.

Texnologiya fanining dasturini tuzishda o'quvchilarning u yoki bu xususiyatlarini, mehnat madaniyatining tarkibiy qismlarini hamda texnologik bilimning yo'nalishlarini hisobga olish lozim.

Texnologiya fani yo'nalishlaridan birinchisi bolada va o'smirda inson mehnati haqida va uning mehnatining mahsuli yaratilgan buyumlar to'g'risida, ishlab chiqarish muhiti, materiallarni ishlab chiqarish texnologiyasi, moddiy ishlab chiqarish iqtisodiyoti haqida tasavvurlar hosil qilishga har tomondan yondashishni o'ralab qiladi.

Texnologiya fani yo'nalishining ikkinchisi, o'quvchilarda oiladagi va turmushdagi vazifalarni taqsimlash, ularni bajarish to'g'risidagi tasavvurlarni shakllantirish.

Texnologiya fani yo'nalishining uchinchisi esa hozirgi zamon o'quvchisi (tabiatga ekologik munosabatta bo'lishni shakllantirish, uni qishloq xo'jaligi muholidagi malaka va ko'nikmalari bilan qurullanirish kerak.

Texnologiya fani jarayonida hosil qilingan bilimlar, malaka va ko'nikmalar maqsadsiz emas, balki insonning asosiy qobiliyati – mehnatga bo'lgan qobiliyatini rivojlantirish vositasi hisoblanadi.

Texnologiya fani o'zining bosqichlarida bolalar, o'smirlar va yoshlarning yoshi, funksional imkoniyatlarining o'ziga xosligi, ruhiy rivojlanishi, ijtimoiy mavqega muvofiq ravishda ko'p tomonlama yo'nalishga ega bo'lishi lozim. U quyidagilarni taqozo etadi.

- ✓ mehnatsevarlikni tarbiyalash, mehnat qilishga ehtiyojini, unga ongli, ijodiy munosabatlarda bo'lishni, o'z mahoratini doimo takomillashtirishga intilishni shakllantirish;
- ✓ kasbiy faoliyati uchun ahamiyatli bo'lgan psixo-fiziologik funksiyalarni, shaxsning kasbkorlik jihatidan muhim bo'lgan umumiy va shaxsiy qobiliyatlarini rivojlantirish;
- ✓ tanlangan faoliyat sohasiga kasbiy faoliyatni keng polifexnik bilim doirasi va kasbiy harakatchanlik bilan birga qo'shgan holda shakllantirish;
- ✓ bunyodkorlik faoliyati jarayonida haqiqiy mehnat munosabatlarga kirishi, jamoa mehnatiga ijtimoiy tajriba to'plash;
- ✓ shaxsning barcha sohalarida madaniyatni tarbiyalash;
- ✓ zamonaviy iqtisodiy bilimlarni egallash, yangicha iqtisodiy talakkuni shakllantirish, haqiqiy iqtisodiy faoliyatda ishtirok etish;
- ✓ mustaqillikni, tashabbuskorlikni tarbiyalash, muammoli vaziyatlarni ijodiy ravishda hal qilishga hozirlikni shakllantirish, ishlab chiqarishni boshqarishda ongli ravishda faol ishtirok etish.

Texnologiya fani darslarida o'quv jarayonini tashkil qilish o'quvchilarni muayyan mehnat malakasi va ko'nikmalari bilan qurullanitirishgagina xizmat qilib qolmay, balki ularning aqliy va ijodiy qobiliyatlarini o'stirish va ularni mehnatga munosabatini tarbiyalashda ham juda muhim ahamiyatga egadir.

Texnologiya fani o'qituvchisining o'z fanini yaxshi bilishi o'quvchilarni muvaffaqiyat bilan o'qitishning eng muhim shartlaridan biridir. O'z fanini yaxshi

bilgan o'qituvchi biror bir buyumni tayyorlash usulini mahorat bilan tushuntirib va ko'rsatib bera oladi, bu esa mehnat amallarini o'quvchi to'g'ri idrok etishni ta'minlaydi. Shuning uchun o'qituvchi darsga puxta tayyorgarlik ko'rish, bolalarga ko'rsatadigan model (buyum) ni o'zi oldindan tayyorlab ko'rish lozim. Chunki model (buyum) ni tayyorlash davomida qiyin ish usullarini qo'llashga to'g'ri kelib qolishi mumkin. Agar o'qituvchining o'zi narsalarni oldindan tayyorlasa o'quvchilarga uni tayyorlashning metod va usullarini qiyinchiliksiz ko'rsata oladi.

Har bir dars o'quvchilarning bilim va malaka doiralari kengaytirishi hamda mustahkamlashi, ularni barqaror ijodiy ko'nikma va odatlar hosil qilishga yordam berishi lozim. Dars vazifasini faqat bilim berish va ko'nikma hosil qilishdan iborat qilib qo'ymasligi, balki tarbiya berish va kamol topitirish vazifalari bilan bog'lab olib borish ham zarur. Shuning uchun ham o'qituvchi o'zi o'qitayotgan bilimni bilishi lozim. Bu esa biror mavzuga tayyorlana turib, o'qituvchi mazkur dars materialini asosida o'quvchilarning axloqiylikning g'oyalarini anglashga olib, kelajagini diqqat, fikrlash, xotira, tasavvur, irodani rivojlantirish va boshqa shu kabilar sohasida shaxs sifatini qanday kamol topitirishga erishishini aniq tasavvur qilmog'i lozim.

Agarda bolalar yaxshi yoritilmagan sinfda, yoshiga mos kelmaydigan qo'pol, og'ir asboblardan ishlasalar, bu ularning ish natijalariga juda yomon ta'sir ko'rsatadi. Mehnat madaniyati malakalari ko'p marotaba takrorlanadigan mashqlar natijasida hosil bo'ladi, bunda mashqlar davomida har bir mashq jarayonida o'rnatiladigan tartib va ish harakati izchilligini tushuntirib berish zaruriyati bilan birga qo'shib olib boriladi. Amaliy darslarda bolalar butun buyumning tuzilishini yaxshi tasavvur qila olmaguncha ish jarayonini va asboblardan ishlash usullarini tezroq va puxtaroq his qilib oladilar.

Texnologiya fani darslarida birinchi sinf o'quvchilarning ishlarini ku zatish natijasida o'quvchilarni topshiriqlarni olib, buyum-narsani xuddi namunadagidek yasash uchun namunaning qurilishini sinchiklab qarab chiqib, buyumni yasash

yo'llarini qunt bilan izlaydilar. Birinchi sinf texnologiya fani darslarida, odatda tayyorlanishi kerak bo'lgan buyumning namunasi ko'rsatiladi. Bunda birinchi sinf o'quvchilari uchun real buyum narsa, buyumning namunasi zaruririgi nazarda tutiladi, bolalar unga qarab mazkur buyum narsa qanday qilinganligini, qanday qilib xuddi mana shunday tayyorlash mumkinligini o'ylab oladilar.

O'quvchi yangi mavzuga metodik jihatdan qanchalik to'g'ri yondashmasin, uni suhbat va ko'rsatmada qanchalik tushunari qilib izohlamasin, baribir o'quvchilar dastlabki vaqtlarda mehnat usullarini har doim ham to'g'ri qo'llayvermaydilar. O'quvchi ko'p savollarni mustaqil hal qilishi kerak. O'quvchilar mustaqil, faol fikrlash qobiliyatini, tashabbusni, uchragan qiyinchiliklarni yengishini, avval hosil qilingan texnologik bilimi va malakalarini oqilona va ijodiy qo'llay bilishni o'rganishi lozim.

Mustaqil ish faoliyatida asosiy faol shaxs o'quvchidir. Lekin shunga qaramay darsning bu bosqichida o'quvchining vazifasi juda katta va ma'suliyatlidir. Bunday mashg'ulotlarda maqsadni aytib, ish usullarini ko'rsatib qo'ya qolish kifoya. O'quvchilarni erkin ishlashi kerak deb o'ylash katta xato bo'ladi. Bunda o'quvchi sekin ohista ovoz bilan gapirishni va kamroq so'zlashni, odat qilishi, o'quvchilarga sezdimay ularning xarakterini kuzatishi, ularga yaqinlashish va uzozqlashishni, o'rninga qo'yib gapirishni yoki jim turishni o'rganish lozim. Qolov o'quvchini yaxshi o'zlashtiradigan o'quvchiga birlashtirib qo'yish kerak. Masalan tikishda o'g'il bolalar odatda orgada qoladilar ularga qizlar yordamini birlashtirib qo'yish, aksincha texnik modellashtirishda o'quv tajriba hovlisidagi ishlarda o'g'il bolalar qizlarga yordamlashishlari kerak. Shu tarzda o'quvchilarda o'zaro do'stona yordam hissi tarbiyalanadi.

O'quvchi har bir o'quvchining imkoniyatlarini hisobga olib bolalarni ruhlanitirish lozim. Bolalar mustaqil ishlayotganda o'quvchining mehnati oson emas, balki yanada qiyinroq, biroq ijodiy mehnat singari huzurbaxshdir. O'quvchilar mustaqil ishlayotganda o'quvchi nofaoldek ko'rinadi, lekin aslida o'quvchi oldida u rahbarlik qilish lozim bo'lgan xilma-xil xarakterli o'tiz-qirq

o'quvchi bor. Ayrim o'quvchilarni butun dars davomida bezovta qilmaslik lozim, ayrimlarga ko'rsatma berish kifoya, qolganlari yordamga muhtojdir. Mustaqil mehnatg'ulot vaqtida bolalar qo'ng'iroqni ham sezmay qoladilar, hatto ishini davom ettirishga ruxsat etilisa quvonadigan hollar ham bo'ladi. O'zlariga yoqqan ishga shon'ing'ib ketib va tez ishlaydigan o'rtog'larini ko'rib o'quvchilar bora-bora o'zlarining ish su'ratini tezlashtirishni odat qilib oladilar.

O'quvchi o'quvchilarning amaliy ishini o'z vaqtida tekshirmaslik o'quvchining ishga qiziqishini kamaytiradi. Ishni tekshirish va baholashga o'quvchilarning o'zlarini jalb qilish kerak. Bu bilan ular mehnatga ong'li munosabatda bo'lishlik, faollik va tashabbuskorlik xislatlari rivojlanadi. Mehnat natijalarini birgalikda tekshirish va baholash o'quvchilarning xotiralarida ma'lum bir buyumni tayyorlashning barcha bosqichlari, ayrim usullari tiklanadi. Uyg'a topshiriq berish darsning muhim bosqichidir. Texnologiya fanidan uyg'a bajarib kelish uchun beriladigan vazifani avvalo darsda ishini yaxshi uddalay olmagan o'quvchilarga berish zarur. Chunki, bunday o'quvchilar uy'larida berilgan topshiriqni mustaqil ravishda mashq qilib, o'zlarining ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantiradi.

Texnologiya fani darsini tashkil etish besh bosqichga amalga oshiriladi.

1. **Kirish qismi** — o'quvchilarning yosh darajasiga qarab, vaqt jihatdan juda uzoq yoki qisqa bo'lishi mumkin. Kirish qismi o'quvchilarni emosional qiziqitirishi, o'quvchi ishlashi lozim bo'lgan biror mehnat obyektini namoyish qilishda go'zallik hissinu uyg'otishi lozim.

2. **O'quvchining ko'rsatmasi** — ko'rsatmalilikning xilma-xil vositalarini qo'llab o'quvchi darsni bu bosqichida o'quv ishning maqsadini eng muvofiq tahtilligi bilan tanishtiradi.

3. **O'quvchilarning topshiriqni mustaqil bajarishi** — darsning asosiy qismi bo'lib, bu bosqichda o'quvchi o'quvchilarni diqqat bilan kuzatib turadi, ularning ishlariga boshchilik qiladi, ish harakatlaridagi ish holatlarini, asboblardan foydalanishidagi xatolar va kamchiliklarni kuzatadi hamda joyida bartaraf etadi.

Berilgan topshiriq o'quvchilarga qiyinlik keltirib chiqarsa, o'quuvchi ushbu topshiriqni o'quvchilarga o'zi bajarib ko'rsatadi va uning harakatlari asta-sekinlik qaytarib harakat qilishlarini aytadi.

4. **Tekshirish va baho qo'yish** – bunda o'quuvchi har bir o'quvchining bajaragan ishiga qarab xulosa beradi va ishini baholaydi. Lozim topsa o'quvchilarga rag'bat yoritqilarini taqdim etishi mumkin.

5. **Uy vazifa berish va uni tushuntirish** – darsning bu bosqichi bajarilgan topshiriqning yakuni bilan bog'liq, ishdagi kamchiliklarini ko'rsatadi va uyga berilgan topshiriqni tushuntirish davomida xatolarni tuzatish uchun qo'shimcha topshiriqlar beradi.

Yogorida keltirilgan texnologiya darsini tashkil etish bosqichlaridan o'quuvchi mazkur darsga mo'ljallangan aniq buyum yoki ishning xususiyatlarini nazarda tutib foydalanishi mumkin. Tayyorlanadigan buyum bir, ikki va uch darsda bajarishga mo'ljallanganligini ham hisobga olish muhimdir. Tabiiyki, agarda u 2 – 3 soatga mo'ljallangan bo'lsa, dastlabki darslarda oldindan rejalashtirishga aloqador harakat (o'leham, chizma chizish, belgilash kab) lar ustunlik qiladi. Shu o'rinda aytilish lozimki, ikki – uch darsga bajariladigan ishning birinchisida bolalar faqat chizish, oldindan rejalashtirish, ikkinchi darsda qo'l bilan ishlash, uchinchi darsda bezash bilan shug'ullanish tartibida taqsimlash mumkin emas. Ishni shunday taqsimlash kerakki, bolalar o'leham, chizma ishlarini bajarib bo'lishlari bilanq; to'g'ridan – to'g'ri "qo'l bilan ishlashga" o'tsintlar.

8.2. Boshlang'ich sinflarda texnologiya darslarida

amaliy ish turlari

Texnologiya fanining asosiy tashkiliy shakllaridan biri bu amaliy mashg'ulotdir. Amaliy mashg'ulot jarayonida dasturda berilgan mavzuning mazmuni ochib beriladi hamda texnologik ta'lim va mehnat tarbiyasining maqsadlari, vazifalari amalga oshiriladi. Demak amaliy mashg'ulot deganda o'quvchilarning o'quv materialini faol, ongli va mustahkam o'zlashtirishi

maqsadida texnologiya o'quvchisi boshchiligida amalga oshiriladigan ham jamoa, ham yakkala tartibdagi ish turlarini o'z ichiga oladigan o'quv mehnat faoliyatini aniq tashkil etishni tushinish kerak.

Texnologik fanidagi amaliy mashg'ulotlar turli tipda bo'lishi ya'ni texnik ma'lumotlarni va mehnat jarayonlarini o'rganishga, bilimlarni, mehnat ko'nikmalari va mehnat jarayonlarini o'rganishga, bilimlarni mehnat ko'nikmalari va malakalarini mustahkamlashga, nazorat qilish va tekshirish ishlarini, ishlab chiqarish jarayonlariga ekskursiyalar uyushtirish va hokozalarga bag'ishlangan mashg'ulotlar bo'lishi mumkin. Amaliy mashg'ulot turlarining xilma-xilligiga qarabmasdan, o'quvchilarni navbatdagi mashg'ulot mavzusini o'zlashtirish uchun jalb qilishga qaratilgan mashg'ulotlarni tashkil etish; o'quvchilar mashg'ulotda o'zlashtirilgan bilimlari, mehnat ko'nikmalari va malakalari darajasini tekshirish; yangi mavzu materialini tushuntirish va amaliy ishlarni bajarish vaqtida ish bosqichlarini ko'rsatib berish; o'quvchilarning yangi mavzusiga oid amaliy ishlarni bajarish vaqtida ularning bilimini, amaliy ish darajasini aniqlash, ish natijalarini muhokama bilan mustahkamlash, o'quvchilar ishini nazorat qilish va ularni o'z – o'zlar nazorat qilishga erishtirish, amaliy topshiriqning mustaqil bajarishlari va o'lgan mashg'ulotning natijalarini yakunlashdan iborat.

Amaliy mashg'ulotning qat'iy izchilligi va fanlarni o'zaro bog'lanishini amaliy mashg'ulot maqsadlari va o'quv materialining mazmuniga bog'liq. Texnologiya fani darslarida o'quvchilar ijtimoiy ishlab chiqarish mehnatiga tayyorlashning ilk bosqichlarini o'rganadilar. Birinchi sinfda o'quvchilar eng avvalo faqat dars mashg'ulotlaridagina emas, balki boshqa darslarda ham to'qnash keladigan materiallar bilan tanishadilar. Qog'oz va karton bilan ishlash, gazlamaga dastlabki ishlov berish, turli materiallar bilan ishlash, o'z – o'ziga xizmat ko'rsatadigan hamda uy-ro'zg'or mehnati kabilar bilan tanishadilar. Amaliy ishlar jarayonida o'quvchilarda mehnatsevarlik, materiallarni tejajami sarflash, mehnatga qanday yondoshish, tabiatga ehtiyokkorlik bilan munosabatta bo'lish, mehnat maqsadlarini tarbiyalash, ularga ayrim kasblar haqida tushunchalar berib boriladi.

O'quvchilarga mehnat tarbiyasi berishning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarda materiallarga ishlov berish ko'nikmalarini hosil qilish va ularga shunga muvofiq bilimlarni berishdir. Bu ish birinchi sinfdan boshlab bosqichma-bosqich amalga oshirib boriladi, chunki o'quvchilar hali eng oddiy buyumlarni tayyorlash operatsiyalarini eslab qolishga qodir emaslar. Hosil qilingan ko'nikmalar takror mashq qilishlar natijasida takomillashib boradi. Xatoga yo'l qo'ymaslik uchun o'quvchilarni o'z-o'zini nazorat qilishga odatlantirish lozim. Topshiriqlarni bajarish jarayonida yo'l qo'yilgan xatolarni o'zlari topib uni tuzatmagunlaricha hamda bajarilgan ishlarining to'g'riligiga ishonch hosil qilmagunlaricha o'quvchilardan ishni qabul qilmaslik lozim. Amaliy topshiriqlarni bajarish jarayonida yangi ko'nikma va malakalar hosil qilinadi. Buning uchun qo'l asboblardan foydalanishning o'ziga xosligini, materiallarni xususiyatini, yasalayotgan buyumlar xususiyatini bilish katta ahamiyat kasb etadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini qo'l mehnatiga o'rgatish quyidagi ish turlari orqali amalga oshiriladi.

1. Qog'oz va karton bilan ishlash.
2. Tabiiy va turli materiallar bilan ishlash.
3. Gazlama va tolali materiallar bilan ishlash.
4. Badiiy qurish-yasash va texnik modellashtirish.
5. Qishloq xo'jalik mehnati

Dars boshida o'quvchi biror mavzu bo'yicha suhbat olib borar ekan, bu buyum qanday maqsadlarda, ya'ni qacda ishlatilishini tushuntiradi, keyin esa o'quvchilar tayyorlanayotgan har bir buyumni amalda qo'llaydilar. Buyumni tayyorlash usullarini o'quvchi sinf doskasiga osib qo'yilgan yo'llanma xaritasidan yoki texnik vositalardan foydalanib ko'rsatadi. Shundan keyin u ishni bajarish tartibi va usullariga tegishli savollarni berib, materialni takrorlaydi va buyumni o'quvchilar bilan birgalikda tayyorlashni boshlaydi.

Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqib, texnologiya fanidan amaliy ishlar tuzilishi quyidagi tartibda olib boriladi.

1. Bolalar oldiga mehnat topshirig'ining mavzusi va maqsadini qo'yish:

- a) darslarda bajarishga mo'ljallangan predmet yoki ishlarining bolalar jamoasi hayotining u yoki bu ehtiyojini qondirishdagi ahamiyatini ko'rsatish;
- b) belgilangan ishni yaxshi bajarish uchun qanday yangi bilim, ko'nikmalarni egallash kerak bo'lishini aytish.

2. Ish joyi qanday tayyorlanganligini, asbob - uskunalarini, materiallar, namunalar, doskadagi chizmani, "Texnologiya" darsliklarini tekshirish, yaxshi va uyulqoqlik bilan ishlash mumkin bo'lgan ish joyi qoidalarini eslatish.

3. Bo'lajak mehnat harakatlarini oldindan rejalashtirish:

- a) namuna qismlar, detallar soni; kerakli materiallar; berilgan hajmlar;
- b) chizmani o'qishga o'tish; chizmada tasvirlangan predmet va uning detallarini tushunish, barcha o'lchamlar va ishchi chiziqdar (ya'ni modelni yasash uchun qanday harakatlarni qilish, qanday asboblardan foydalanish kerakligi) ni topish va o'qish, mehnat harakatlarini ketma-ket bajarish tartibini aniqlash.

4. Materialni namuna va chizma, berilgan va chizmadan topilgan o'lchamlar bo'yicha belgilash (bolalar belgilashning tartibini bilishlari va uni doskada, belgilash o'quvchi bilan bir vaqtda bajarishlari kerak).

5. O'lcham, chizma bo'yicha bajarish ishlari. Model qismlarini tayyor qilish hamda barcha qismlarni yig'ishga tayyorlashda, detallarni mahsulotga yig'ishda, (qayvor mahsulotga ishlov berish bilim, ko'nikmalarini egallash.

6. Amalda sinash, xato va kamchiliklarni to'g'rilash hamda ishni baholash.

7. Darsni yakunlash va uy vazifalar berish.

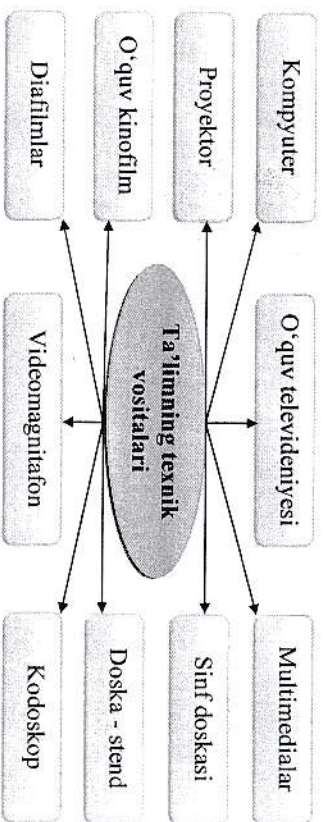
Texnologiya darslarida amaliy mashg'ulotlarni tashkil qilishning bu tartibdan o'quvchi mazkur dars uchun belgilangan aniq buyum yoki ishning xususiyatlarini nazarda tutib foydalanadi.

Texnologiya fanidan amaliy ishlar jarayonida o'quvchilarda mehnatga qiziqish va mehnat qilishni yaxshi ko'rish hisslari singdirib boriladi. Mehnatga qiziqishning muhim talablaridan biri ishlanadigan buyumni to'g'ri tanlashdir. Chunki, kichik yoshdagi o'quvchilar yasayotgan buyumlarini nimaga kerakligi,

qacda ishlatilishini bilishlari kerak. Bu amaliy ish turlarining barchasi boshlang'ich sinflarda qo'li mehnati jarayoni kelajakda o'quvchilarning kasb tanlash ishlariga qaratilganidir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari bajarilishi lozim bo'lgan model (buyum) ni yaxshi tushunib olishlari uchun boshqa fanlarda qo'llanilgani kabi texnologiya darslarida ham ta'limning ko'rsamali vositalari (namuna, rasm, chizma, sxematik namuna, modellar) dan hamda ta'limning texnik vositalaridan foydalaniladi.

Ta'limning texnik vositalari – bu o'zida o'quv – axborotlarini ekranini – ovozi aks ettiruvchi asbob va moslamalardir. Ta'limning texnik vositalariga kompyuter va proyektor, o'quv kinofilmlari, o'quv televideniyesi, videomagnitafon va videofilmlar, diafilmlar, multimedialar kabilar kiradi (9-shakl)

Bundan tashqari sinf doskasi, doska - stend, doska - bloknok, kodoskoplar ham texnik vositalarga kiradi.

Texnologiya darslarida quyidagi texnik vositalardan foydalanish mumkin.

Kompyuter. Ta'lim jarayonida kompyuter qurilmalaridan foydalanish o'qitishning zamonaviy pedagogik texnologiyasi hisoblanib, bunda kompyuter yordamida ta'lim jarayonini turli usullarda tashkil qilish va talabalarning ko'p holatlarini nazorat qilish mumkin bo'ladi. Kompyuter texnologiyasidan foydalanib,

ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini tashkil qilishda turli axborotlarni yig'ish va ularni qayta ishlash, zarur bo'lganda kerakli ma'lumotlarni olish mumkin bo'ladi.

O'quvchi kompyuter texnologiyasidan foydalanib, tashkil etilgan darsda fan mavzusini mustaqil holda o'zlashtirayotganida, tushunmagan joylarini o'qituvchidan so'raydi, o'qituvchi bilan yakka tartibda suhbatlashish imkoniyatiga ega bo'ladi. O'rtlayotgan yangi mavzuni mustahkamlash qismida tushunarli bo'lmagan materiallarni qaytadan ko'rib chiqish imkoniyatiga ega bo'linadi. O'qituvchi uchun esa har bir dars oxirida barcha talabalarni baholash imkoniyati yaratiladi.

Proyektor (lotincha projicio – oldinga tashlayman) – detal, diapozitiv, negativ, fotosurat, xarita yoki chizma tasvirini kattalashtirib, kichiklashtirib va o'z o'lchamida ekranga tushirish uchun mo'ljallangan optik qurilmadir. Projektorning diaoskopik, episkopik va epidiaskopik xillari bor. Diaskopik proyektor (proyeksiyaviy apparatlar, kinoprojektortlar) liniq obyektlar tasvirini ular orqali o'tadigan yorug'lik nurlari yordamida ekranga tushiradi. Episkopik proyektor yorug'lik o'tkazmaydigan obyektlardan qaytgan nurlar yordamida tasvirni hosil qiladi. Epidiaskopik proyektorlarda ikkala usul jamlangan. Projektor kinotexnika, fototexnika, xaritagrafiya, nusxa ko'chirish texnikasi, aniq mexanizmlarning o'zlarini o'z ichiga olinishi va boshqa sohalarida qo'llanadi. Shu qatorida bugungi kunda ta'lim muassasalarida kompyuter texnologiyasidan foydalanib o'quv jarayonini tashkil qilishda proyektorlardan keng foydalanilmoqda.

O'quv kinofilmlari. O'qitish jarayonida statik proektsiya vositalarini qo'llash bilan bir qatorda dinamik proektsiya vositalari – o'quv kinosiga dam katta ahamiyat beriladi. O'quv kinosining maqsadi ob'ektlarni harakarda ko'rsatish va ovoz bilan uningl voqealarni yoritib borish orqali ko'rganmalilikni yaxshilash, oddiy kuzatish orqali ilg'ab bo'lmaydigan jarayonlarni o'quvchilarga namoyish qilishdir. Kino orqali hayotda uzoq davom etadigan jarayonlarni, masalan, o'simliklarni o'sishi, metallarni zanglashi dinamikasini qisqa vaqt oraligida ko'rsatish mumkin.

Diagramlar. O'qituvchining hikoyasini va turli materiallar - qog'oz, gazlama, paralon, linolium, sim kabllarni ishlab chiqarish texnologiyasini illyustratsiya qilishda, asboblarning kelib chiqish va materiallar (qog'oz, chinni va shu kabllar)ning tarixi bilan tanishtirishda ishlatish mumkin.

Sinf doskasi - o'quv materialini vizual namoyish qilishning an'anaviy va qulay vositasidir. Undan o'quv materialining asosiy tayanch nuqtalarini belgilashda, yoki biror narsani tez yozish lozim bo'lganda foydalanish juda qulaydir. Bundan tashqari sinf doskasi ta'lim muassasasining har bir o'quv xonasida mavjuddir. Kamchiligi: yangi materialni tushuntirish uchun doskada yozilganlarni o'chirishga to'g'ri keladi va avval yozilganlarni qayta ko'rsatish imkoni bo'lmaydi.

Doska-stend mashg'ulotlarda o'quv munozaralari, aqliy hujum, guruh ishlari va boshqa muhokamalar natijalarini hujjatlashirishda foydalaniladigan o'qitishning texnika vositasidir. Bunda stendga o'sha kattalikdagi qog'oz qo'yiladi va unga turli rangdagi hamda shakldagi kartochkalar yopishtiriladi. Mashg'ulot vaqtida stendda mazkur kartochkalar yordamida sxemalar, tuzilmalar, sharhlar va shu kabllarni tuzish mumkin. Doska-stendning afzalligi shundaki, unda kartochkalar (sxemalar, tuzilmalar, sharhlar va h.k.) joylashuvini xohlagan vaqtda o'zgartirish imkoniyati mavjud.

Doska-bloknol - bu varaqlanadigan qog'ozli doska bo'lib, unga marker bilan yoziladi. U turli muhokamalar yakunlari va natijalarni yaqqol namoyish etishda hamda eng muhim axborotlarni qayd etishda qo'llaniladi. Uning afzalligi shundaki, xohlagan vaqtda oldingi yozilgan materiallarga qaytish imkoniyati mavjud va hatto o'quv xonasiga osib qo'yish ham mumkin.

Kadoskop — shaffof plyonkadagi tasvir (slaydlar) ni ekranga proektsiyalash uchun qo'llaniladigan jihaz hisoblanadi. Undan o'quv mashg'uloti jarayonida materiallarni namoyish qilish uchun, shuningdek guruh ishlari taqdimotida yordamchi vosita sifatida foydalaniladi. Kadoskop foydalanish uchun qulay,

monlashuvchan vosita bo'lib, bir marta tayyorlangan plyonka (steklograf) dan ko'p marta foydalanish mumkin.

Kadoskoldan foydalanilganda dars uchun chizmalar tayyorlash, uni doskaga olibish va yozishga ehtiyoj qolmaydi. Bunda mavzuga oid asosiy tushunchalar, chizmalar, grafiklar, sxemalar va natijalarni o'qituvchi plyonka (steklograf) ga o'yib, qora (rangli) tush va qalamlar hamda flomasterlar yordamida to'g'ridan — to'g'ri yozib ko'rsatishi mumkin. Tayyor bo'lgan ekran qo'llanmalarini saqlab qo'yish maqsadga muvofiqdir. Chunki, ushu ekran qo'llanmalaridan keyingi o'quv jarayonlarida ham qo'llash mumkin. Bunday qo'llanmalarini tayyorlash oson, ular ko'p vaqt va kuch, sarflashni talab qilmaydi, ularni texnologiya darslarida o'quvchilar bilan hamkorlikda tayyorlash mumkin.

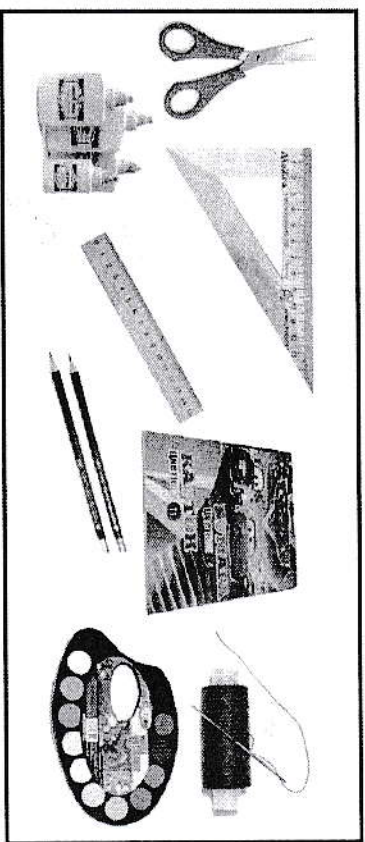
Yuqorida sanab o'tilgan ta'lim vositalaridan samarali foydalanish uchun o'qituvchi qaysi vositani qachon qo'llashini o'tilishi lozim bo'lgan mashg'ulotning maqsadi va mazmunidan kelib chiqqan holda o'zi uchun belgilab olishi muhimdir.

8.3. Boshlang'ich sinflarda texnologiya darslarida ish qurollaridan foydalanishda texnika xavfsizlik qoidalari

Texnologiya darslarida qo'l mehnatiga o'rgatishda boshqa fanlarni o'rgatishda bo'lganidek, o'qitishning xilma-xil usullarini qo'llab, ular yordamida o'quvchilarning bilim, malaka va ko'nikmalarini egallab olishlariga hamda ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlanishiga erishiladi. Bunda o'quvchilar bayon etilayotgan aynan buyum emas, balki o'z so'zlari bilan buyumni bajarilishini o'lashtirib talab etiladi. Biroq, asosiy o'rinni hali ham namuna, tayyor ko'rgazma bo'yicha ishlash egallaydi.

Hozirgi zamon umumiy o'rta ta'lim maktabi darslarning zamonaviyligini oshirib, uni takomillashtirishga va unga sayqal berishga zamin yaratadi. O'qituvchi darsga tayyorlanar ekan, har bir tayyor mavzu mazkur dars uchun uning maqsad va vazirlariga muvofiq keladigan ishini usul va ko'rgazmali qurollarni tayyorlaydi.

Qo'l mehnati darslarida odarda bir yoki ikki asbobdan foydalaniladi, ularni esa o'qituvchi targatadi. Stoling ustida diqqatni chalg'itadigan xech qanday ortiqcha narsa bo'lmastligi kerak. Asboblarni, ayniqsa kesuvchi asboblarni o'z g'ijofida saqlagan maqul. Har bir g'ijof asbobning ma'lum turiga mo'ljallangan bo'ladi. O'qituvchi asboblarni targatishni doimo birinchi partadan boshlaydi, bunda o'quvchilar tartib va tejankorlikka o'rganadilar. Xamma foydalanadigan asboblar sinf shkalalarda saqlanadi, ishdan so'ng asboblarni o'quvchilar tozalab yuvib, artib navbatchi o'quvchiga topshiradilar.

20-rasm. Qo'l mehnati uchun kerakli jihozlar.

Boshlang'ich sinf xonasida texnologiya fanidan o'quvchilarga asboblarni ishlatish va saqlash qoidalarini eslatib turuvchi plakat – eslatmalar bo'lishi kerak. Xavfsizlik texnikasi qoidalariga to'liq rioya qilish baxtsiz hodisalarning oldini oluvchi ishonchli garovdir. Shuning uchun asbob – uskunalarni ishlatish qoidalarini o'quvchilar vaqti-vaqti bilan takrorlab turishi lozim. U yoki bu qoidani tushuntirishda o'qituvchi nima uchun aynan shunday qilish kerakligini, bu qoidalarga rioya qilinmasa qanday xodisalarga olib kelishi mumkinligini tushuntirishi lozim. Xavfsizlik texnikasining barcha qoidalari so'zsiz bajarilishi lozim.

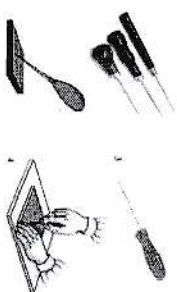
Boshlang'ich sinf xonasida ishlash va asbob - uskunalaridan foydalanish bo'yicha texnika xavfsizligi qoidalarini quyidagicha umumlashtirish mumkin.

1. Amaliy ish vaqtida sinf xonasiga faqat o'qituvchi ruxsati bilan kiriladi.
2. Har bir o'quvchi faqat o'z ish joyida ishlaydi. Agarda ish jamoa ravishda bajarilgan bo'lsa, o'quvchilar o'z majburiyatlarini yaxshi biladilar.
3. Bajarilishi lozim bo'lgan ish faqat o'qituvchining ruxsati bilan boshlanadi.
4. Amaliy ishni boshlashdan oldin, ish joyingni tayyorla, asbob – uskunalarni to'g'ri va qulay joylashdirish: o'ng qo'l bilan ushlanadigan asbob – uskunalarni o'ng tomonga, chap qo'l bilan ushlanadiganini chap tomonga qo'y.
5. Sanchiladigan, kesadigan asboblarni xech qachon gi'to'fsiz qo'yma, ularni doimo o'z joyiga, o'tkir tomonini narigi, dastasini o'zing tomonga qilib qo'y.
6. Asbob – uskunalarni o'yrama, ular o'yinchoq emas, yo'qsa o'zingga ziyon yetadi.
7. Amaliy ish vaqtida ish joyingni tartibli saqla.
8. Buzuq yoki o'tmas asbob - uskuna bilan ishlama.
9. Asbob – uskunani ishlaganda, uni o'qituvchi ko'rsaganidek ushla.
10. Asbob – uskunalarni asra, ularni to'g'ri, o'z o'rinda ishlat, ishlagandan so'ng ularni tozalab, yuviladiganlarini yuvib, artadiganlarini artib qo'y.
11. Narsani, har bir detalni oldingi safarigdan yaxshiroq, chiroyliroq, tartibliroq qilishga harakat qil.
12. Ishni tugatdingmi, ish joyingni tezda tozalab tartibli qilib qo'y.

Turlii asbob - uskunalaridan foydalanishda xavfsizlik texnikasi qoidalari

Bigizdan foydalanish qoidalari

Avvalo bigiz bilan ishlaganingizda ustozingiz ko'ringizga tayaning. Migzani o'rinsiz ishlamang. Birlil silliq va sirpanchliq bo'lgan qattiq predmetlarni bigiz bilan teshmang.

Teshladigan predmetni qo'lingizda ushlamang, uni stol, taglik ustiga qo'yib teshing.

Qaychidan foydalanish qoidalar

Qaychini belgilangan joyda, belgilangan holada saqlang.

Qaychini uchini yuqoriga qarab ushlamang.

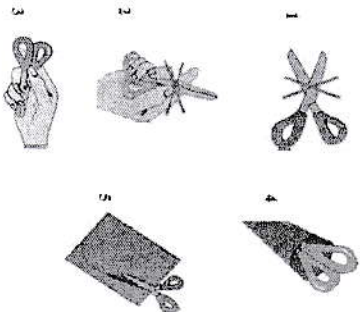
Qaychini ishlatib bo'lgandan so'ng ochiq holda qoldirmang.

Qaychini yurib turganingizda ishlamang.

Qaychini faqat yopilgan holda uchidan ushlab o'trog'ingizga uzating.

Qaychini ishlatayotganda qirqish chizig'i yo'nalishini hamda materialni ushlab turgan chap qo'l barmoqlarini kuzatib turing.

Yaroqsiz qaychini ishlamang, uni o'qituvchingizga topshiring.

Igna bilan ishlash qoidalar

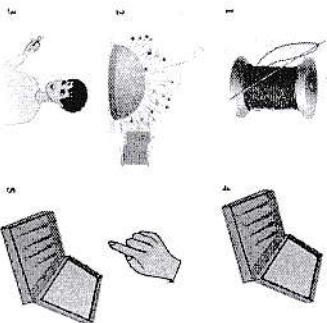
Ignani ishlatib bo'lgach, maxsus yostiqlahga sanchib qo'ying.

Ignani hech qachon og'zingizga solmang.

Ortiqcha ignalarni maxsus igna idishda saqlang.

Ishdan oldin va ishdan keyin ignalarni sanab ko'ring, yetishmagan ignalarni, albatta, toping.

Qog'oz va kartondan narsalarni yasaganda birinchi teshikni albatta bigiz bilan teshib oling.

Pichoq bilan ishlash qoidalar

Kanselyariya pichog'idan o'qituvchingiz yordamida foydalaning.

Kanselyariya pichog'ini o'qituvchi ko'rsatganidek ishlatning.

Kanselyariya pichog'i bilan kesayotganda qatiq boshmang.

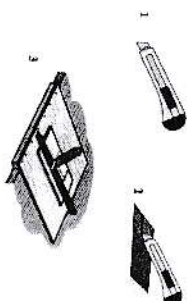
Ko'rilgan choralariga qaramay sinfda baxtsiz hodisa ro'y bersa, o'qituvchi birinchi yordamni ko'rsatishi va maktab hamshirasini chaqirishi lozim. Amaliy ish olib boriladigan sinf xonasida yod, bint solingan aptechka bo'lishi shart.

Boshlang'ich sinf qo'l mehnati darslari uchun o'quvchilar shaxsiy papkalarini qo'llanilishi 1-4 sinf o'quvchilariga qo'l mehnati darslarini metodik to'g'ri tashkil etish va ularni muntazam o'tkazish imkonini beradi. Bunday papkalarining qulayligi shundaki, unda har bir o'quvchiga dars vaqtida kerakli bo'lgan jihozlar va materiallar bo'ladi. Ushbu papkani tuush o'quvchilarga mehnat madaniyati malakalarini singdirishda yordam beradi.

8.4. O'z-o'ziga xizmat ko'rsatish texnologiyasi

O'z-o'ziga xizmat – o'quvchilar tomonidan oilada, ta'lim muassasasida, omma uchun xizmat ko'rsatiladigan muassasalarda o'z ehtiyojlarini qondirish, a'huuningdek, zimmlaridagi vazifalarni ado etish maqsadida tashkil etiladigan mehnat faoliyatidir. Masalan, o'z-o'ziga xizmat ko'rsatishning eng oddiy ko'rinishlari umumiy o'vqatlanish muassasalarida xodimlar xizmatidan foydalanmaslik, oilada yotoqxonani tartibga keltirish, kiyim – kechaklarni ozoda, o'quv qurollarini esa tartibli saqlash, shaxsiy gigiyena qoidalariga amal qilish yo'lida muayyan harakatlarni bajarish sanaladi.

O'quvchilar bajaradigan ilk mehnat turi ijtimoiy-foydali mehnat bo'lib, u o'z-o'ziga xizmat ko'rsatishdan boshlanadi. Bola maktabga kelgunga qadar, u maktabgacha ta'lim muassasasida o'z-o'ziga xizmat ko'rsatishga doir eng oddiy

mehnatni bajarishi, ya'ni, o'rinni yig'ish, oyog' kiyim va ko'ylaklarni ozoda tutish, xonadagi yengil ishlarni bajarishda ishtirok etish (xonani shamollatish, changlarni arish, supurish, gullarga suv quyish), o'yinchoqlarini tartibga keltirishi, zarur gigienik talablarga rioya qilishi kerak. Shuningdek, oilada ham mehnat tartibyasining dastlabki unsurlari qo'llaniladi. Bola muayyan yoshga to'lgach, kattalarga yordamlashadi, o'z imkoniyatlarini anglab yetadi va o'quv mehnatiga munozam tayyorlanib boradi.

Umumiy o'rta ta'lim muassasasida o'z-o'ziga xizmat ko'rsatishga doir quyidagi mehnat ko'rinishlari davom ettiriladi: sinf xonalari va maktab binosi hovlisini ozoda saqlash, tartib – qoidalarga rioya qilish, sinf xonadagi gullarga qarash, ularni parvarish qilish, hovi ishlari (xazonlarni yig'ishtirish, gul va daraxtlar ekish va ekinlarni sug'orish, jonli burchakda hayvonlarni parvarishlash va boshqalar), maktab oshxonasida va sport zalida navbatchilik qilish, suv havzalari (basseyn)da o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish kabi yumushlariga o'quvchilar jalb etiladilar. Ijtimoiy-foydali mehnat yoki o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish mehnatida mehnatsevarlik, qat'iylk, tashabbuskorlik, olg'a intilish singari fazilatlar tarbiyalanadi.

Shuningdek, o'quvchilarning yosh xususiyatidan kelib chiqib, o'z-o'ziga xizmat qilishdan tashqari quyidagi mehnat turlari tavsiya etiladi: 10 – 13 yoshdagi bolalar uchun o'z kiyim boshlarini yuvish, ta'mirlash, tikish-chatish, hovlida ozodalik va tartibni saqlash, sabzovat hosilini yig'ishtirish; 14 – 15 yoshli bolalar yotoqxonalarini tozalash, tayyor ovqatlarni idishlarga quyish, yer uchastkasidagi ishlari kabi ijtimoiy – foydali mehnatlarga ham jalb qilish maqsadga muvofiqdir.

Bunda barcha ishlarni bajarishga o'quvchilarning salomatliklari va jismoniy imkoniyatlarga qarab ruxsat etish kerak. Ayniqsa 1-4-sinf o'quvchilari uchun ijtimoiy – foydali mehnat bilan uzluksiz shug'ullanish davomiyligi 30 daqiqadan oshmasligi lozim. Aks holda u o'quvchilarga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

8.5. Texnologiya faniga oid sinfdan tashqari ishlar

O'quvchilarda mehnat tarbiyasi, mehnatga bo'lgan munosabati tarbiyalash maktabdagi o'quv hamda sinfdan tashqari ishlarining o'zagi'dir hamda umumiy o'rta ta'lim maktabini hayot bilan aloqasini mustahkamlashning asosiy yo'lidir.

Bugungi kunda umumiy o'rta ta'lim maktabining turmush bilan aloqasi kundan – kunga mustahkamlanib bormoqda, sinfdan tashqari ishlarining o'quvchilar o'zlarining mustaqilliklari va tashabbuslarini namoyish eta oladigan, ularga jamiyat foydasi uchun tashkil etilgan mehnatning go'zalligi va quvonchini, jamiyatning kuchini his etishlariga yordam beradigan yangi shakl va usullari aniqlanmoqda.

Texnologiya fanidan o'quvchilarning sinfdan tashqari ishlarini davom etishi uchun ta'lim muassasalarida "Mohir go'llar", "Yosh qandolatchi", "Yosh modelyer", "Yosh dizayner" kabi to'garak turlari keng tarqalgandir.

O'quvchilar bilan olib boriladigan sinfdan tashqari ish umumiy o'rta ta'lim maktabining ta'lim – tarbiyaviy ishining ajralmas bir qismi bo'lib, u kichik yoshdagi o'quvchini har tomonlama rivojlantirish, darslarda egallayotgan bilimlarini mustahkamlash va chuqurlashtirish hamda amalda qo'llanishga yordam beruvchi muhim vositadir. Sinfdan tashqari ish ayni bir vaqtda o'quvchilarning bilim doirasini kengaytiradi, texnologiya fani esa o'quvchilarda fan – texnika va amaliy san'atning turli sohalariga qiziqishni o'stirish masalalarini yechishga yordam beradi.

Texnologiya fani bo'yicha sinfdan tashqari tashkil etiladigan ishlar fanning davomi va qo'shimchasidir. O'quv mashg'ulotlari bilimlarga qiziqishni o'stiradi, shundan tashqari ish esa bilimlarni kengroq qo'llash hamda chuqurlashtirish imkonini beradi. Shuningdek, sinfdan tashqari ish darasda beriladigan materiallarni boyitishi kerak, u sinfdagi ishdan o'zining o'yin, qiziqarli xarakterdaligi bilan ajralib turishi lozim. Sinfdan tashqari ish o'quvchilarga ishning o'zlariga ko'proq yopqan, o'zlarini ko'proq qiziqdirgan turini tanlashlari uchun imkon yaratadi. Faqat shundan tashqari ishlarida o'quvchilarning individual ijodiy qobiliyatlari yorqinroq

namoyon bo'ladi, bu yerda ular ishlagan amaliy ish bilan shug'ullanishlari va qo'yilgan maqsadga erishish uchun kerak bo'lgan vaqt va kuchni sarflashlari mumkin.

Texnologiya fanidan uyushtiriladigan sinfdan tashqari mashg'ulotlar quyidagilarni hal qilishga yordam beradi. O'quvchilarning fan asoslarini o'rganishga bo'lgan qiziqishlarini o'rnatish: qo'shimcha adabiyotlardan foydalana olish ko'nikmasini o'stirish, mustaqil bilim olish ko'nikmasini va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, kuzatish va tajribalar o'tkazishga o'rgatish, mustaqil ravishda turli modellar yasashga o'rgatish va hokazo. Shuning uchun o'quvchi sinfdan tashqari uyushtiriladigan mashg'ulotlarda o'quvchilarning fanga bo'lgan qiziqishini bevosita rivojlantirish bilan birga, ularning yoshini xisobga olgan holda, mustaqil ravishda qo'shimcha adabiyotlar tavsiya etishi lozim. Texnologiya ta'limi o'quvchisi kasblar haqida umumiy yo'nalishlar ham berib boradi. Sinfdan tashqari ishlarni tashkil etishda o'quvchi sharoitini hisobga olish muhimdir. Masalan, qishloq maktablarda sharoitini hisobga olib tashkil etilgan sinfdan tashqari mashg'ulotlarning uyushtirilishi yaxshi natijalar beradi. Bunda o'quvchilarda kuzatuvchanlik, olingan natijalarni taqdoslash va tahlil qilish, xulosalar chiqarish, amaliy ko'nikma va malakalar hosil qilish xususiyatlari shakllana boradi.

Sinfdan tashqari mashg'ulotlarda yoshlar turli-tuman kasb-hunariga oid amaliy ishlarni bajarishadi. Masalan, kechalar, uchrashuvlar, ko'rgazmalar tayyorlashi mumkin. Ta'lim muassasalarida sinfdan tashqari ishlarning quyidagi shakllari mavjuddir.

Ommaviy ravishda olib boriladigan mashg'ulotlar – kechalar, tanlovlar, viktorinalar, ekskursiyalar, ko'rgazmalar.

To'garak ishlari – "Mohir qizlar", "Mohir qo'llar", "Sarishta qizlarion", "Qo'g'irchoq teatri", "Yosh tabiatshunoslar", "Quvnoq ustaxonasi" kabi to'garaklar.

Yakka tartibda (individual) olib boriladigan mashg'ulotlar – kolleksiyalar to'plash, texnika bilan mustaqil shug'ullanish. Temirchilik ishi, qishloq xo'jalik ishlari.

Ommaviy ravishda olib boriladigan mashg'ulotlar. – Ommaviy mashg'ulotlarga "Gullar kuni", "Jajji qizaloqlar", "Zumradovlar davrasi", "Texnologiya fani oyitigi", "Tabiat va biz", "Texnologiya – rivojlanish xafaligi" kabi kechalar, suhbatlar, muzokaralar, viktorinalar, tanqidi olimlar va boshqa kasb egalari bilan uchrashuvlar o'tkazish, ommabop va badiiy filmlar namoyish qilish, ekskursiyalar materiallariga asoslangan ko'rgazmalar tashkil etish kabi turlari kiradi. Ommaviy ishlarning tanlov va viktorinalar kabi turi juda qiziqarli va ayni bir vaqtda katta tarbiyaviy imkoniyatlarga egadir. Chunki zehnilik, tez javob topa bilish, o'z fikri, bilimni va ko'nikmalarini safarbar eta bilish xuddi mana shu ish turlarida talab qilinadi.

Jumladan, uyushtiriladigan kechalar ikki yondosh sinflar qushilganda juda qiziqarli va jonli bo'ladi. Bunda kecha mavzusi asosan maqol va matallardan olinib, mehnatga aloqador bo'lishi kerak. Masalan, "Mehnat va mehnat kishilarini sharaflaydigan" mavzularda bo'lishi ham mumkin. Mehnatga bag'ishlangan kechalarni har bir o'quv choragi va yil oxirida o'tkazish maqsadga muvofiq bo'lar ekan. Mehnatga oid uyushtiriladigan kechalarning maqsadi mehnat darslarida olingan ko'nikma va malakalarni mustakamlash va mehnatga muxabbat shingdirishdan iboratdir.

O'quvchilarning sinfda va sinfdan tashqari ishlarida ko'rgazmalar, mavzuli albomlar, ko'rgazmali qurollarni tashkil etish va bajarish muhim o'rin egallaydi. Ko'rgazmalar mavzusi xilma-xil bo'lishi mumkin. Masalan, sinfda mehnat darslarida bajarilgan ishlar ko'rgazmasi, uyda mustaqil ishlagan yoki to'garaklarda ishlangan ishlar ko'rgazmasi kabilardir. Tashkil etilgan ko'rgazmalar o'quvchilarning estetik didini tarbiyalashga zamin yaratadi.

To'garak ishlari. O'qitish jarayonida umumiy o'ra ta'lim maktablardagi to'garak mashg'ulotlarida o'quvchilarning ijodiy qobiliyatini o'stirish muammosi

katta ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyatga ega. To'garak ishlarini tashkil qilish sinfdan tashqari mashg'ulotlarning eng ko'p tarqalgan shakllaridan biridir. To'garak – sinfdan tashqari havaskorlik ishlarining biror turiga umumiy maqsad va intilish bilan birlashgan o'quvchilar gruppasidir. To'garak, odalda, bir sinf yoki parallel) sinflarning yoki bo'limasa aralash sinflarning 10 tadan 20 tagacha bo'lgan o'quvchilarini o'z ichiga oladi. To'garak tarkibiga haddan tashqari ko'p o'quvchilarni jalb qilishga intilish ma'qul emas, chunki bu to'garak ishini qiyinlashtiradi.

Boshlang'ich sinflardagi to'garak ishi quyi sinf o'quvchilarini umumiy rivojlantirish, ayniqsa o'qishning turmush bilan aloqasi nuqtayi nazaridan juda muhim va keraklidir. Masalan, "Mohir qizlar", "Mohir qo'llar", "Sarishta qizlarion", "Qo'g'irchoq teatri", "Yosh tabiatshunoslar", "Quvnoq ustaxonalar" kabi to'garaklar ayniqsa katta ahamiyatga ega bo'lib, to'garaklarda o'g'itilgan va qiz bolalar bir xil qiziqish bilan shug'ullana oladilar. Har biri o'z qiziqishi, kuchi va imkoniyatlariga yarasha ish bilan shug'ullana oladi. Bu esa o'quvchilarga kasbiy o'zini – o'zi belgilashda yordam beradi, asosiy tarkibiy qismda olingan bilimlarini, kuchli tomonlarini amalga oshirishga yordam beradi.

Ongli ravishda to'garak ishlari orqali kasb tanlash uchun o'quvchilarning bir qator kasblarni yetarlicha bilishi, bilganda ham ularning o'ziga jalb qiladigan tomonlarini emas, balki qiyinchiliklarini ham yaxshi bilishi, o'zining shaxsiy sifatlariga ko'ra tanlangan kasbini muvaffaqiyatli egallay olishi va keyingi ish jarayonida o'z malakasini takomillashtirish talab qilinadi. Bunday ko'nikmalarni bevosita to'garak ishlari orqali shakllantirish, o'quvchilarning biror bir hinarni egallashlarida ko'rsatmalar berish maqsadga muvofiqdir. Umumiy o'rta ta'lim maktabining boshlang'ich sinf o'quvchilari bilan olib oriladigan to'garak mashg'uloti xaftada bir marta o'tkazilib, u 1,5 soatdan ortiq davom etmasligi tavsiya etiladi.

Yakka tartibda (individual) olib boriladigan mashg'ulotlar . Individual mashg'ulotlarga kolleksiyaalar to'plash, texnika bilan mustaqil ishlash, temirchilik

va qishloq xo'jaligi ishlari bilan shug'ullanish kiradi. O'quvchilarning individual ishlar bilan shug'ullanishi bu ijodiy jamoada ishlashga zamin yaratadigan ijodga qiziqishning boshlang'ich bosqichi hisoblanadi. Bunda o'quvchilar o'qituvchi yoki o'zidan katta yoshdagi o'quvchilar boshchiligida har xil texnika va texnologiyalarni modeldashirish bilan shug'ullanishida texnikaning biror turiga qiziqadigan o'quvchilar bir – biri bilan xabarlashib guruhlarini tashkil qiladi, buning natijada texnik to'garaklar paydo bo'ladi. To'garaklardan yetishib chiqqan o'quvchilarning ta'lim yo'nalishi bo'yicha chuqur shug'ullanishiga rahbarlik qilish ham individual ish turiga kiradi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilari ko'plab ijtimoiy foydali mehnatda qatnashadilar. Masalan, ular sabzavot mevalarni yig'ishda, chorva hayvonlarini boqishda, sinf xonasini, maktab binosi va xovlisini hamda o'zlar yashab turgan uy hovli va ko'chasini obodonlashtirishda qullaridan kelgan harakat qiladilar. Ushbu tadbirlarni barchasi o'quvchilar ongli ravishda o'z tashabbuslari bilan amalga oshiradilar.

Biz ko'p narsalarni o'rganishni faqat dars vaqtida bajara olmaymiz, qilgan vaqtimizda ham ulgura olmaymiz. Shuning uchun sinfdan tashqari olib borgan ishlarimiz katta ahamiyatga ega. Sinfdan tashqari ishlarda o'quvchilarning qiziqishlariga, qobiliyatlariga qarab turli xil ishlarni amalga oshirishimiz mumkin. Amalga oshirgan ishlarimizning ahamiyati, ularning jamiyatga foydasi to'g'risida tushuntirish ishlari olib borilsa, yaxshi natijalarga erishiladi. Sinfdan tashqari ishlar o'qituvchidan muntazam katta tayyorgarlikni talab etadi, har bita to'garak ishlarini doimo nazorat qilib, ularni chuqur va mastahkam bilimlar bilan qurollantirib, tanlangan kasbga qiziqitirib va o'quv fanlari mazmunini mukammallashtirib o'quv jarayonini to'g'ri tashkil etish kerak.

Sinfdan tashqari ishlarni samarali ravishda amalga oshirish, boshlang'ich sinflarda o'zlashtirgan bilim, ko'nikma va malakalarini mustahkamlaydi, dunyovqarashini shakllantiradi, ularning ijodiy qobiliyatlarini o'stiradi hamda estetik didini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Nazorat uchun savollar

1. O'quvchilarni mehnatga tayyorlash qanday amalga oshiriladi?
2. Dars ishlamasini tuzishda nimalarga e'tibor berish zarur?
3. Texnologiya darslari nechta bosqichda amalga oshiriladi?
4. Texnologiya darslarida qanday amaliy ish turlari bajariladi va qanday tashkil qilinadi?
5. Texnologiya darslarida qanday texnik vositalardan foydalaniladi?
6. Texnologiya darsida asbob – uskunalaridan foydalanish qoidalarini ayting?
7. Sinfdan tashqari ishlarning qanday shakllari mavjud?
8. Sinfdan tashqari ishlar kash tanlashga qanday ta'sir ko'rsatadi?

IX-BOB. INTERFAOL METODLARNI TEXNOLOGIYA DARSLARIDA

FOYDALANISH USULLARI

9.1. Interfaol talim texnologiyalarining didaktik mohiyati

Hozirgi kunda ta'lim jarayonlarida interaktiv metodlar, innovatsion texnologiyalar, pedagogik va axborot texnologiyalari o'quv jarayonida qo'llashga bo'lgan qiziqish, e'tibor kundan kunga kuchayib bormoqda, bunday bo'lishning asboblardan biri, shu vaqtgacha an'anaviy ta'limda o'quvchi talabalarni faqat tayyor bilimlarini egallashga o'rgatilgan bo'lsa, zamonaviy texnologiyalar ularni egallayotgan bilimlarini o'zlari qidirib topishlariga, mustaqil o'rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o'zlari keltirib chiqarishlariga o'rgatadi.

Bugungi kunda ta'limni texnologiyalashtirish g'oyasi bizga yangilik emas. Bundan 400 yil avval chex pedagogi Ya.A.Komenskiy ta'limni texnologiyalashtirish g'oyasini ilgari surgan. U ta'limni "texnikaviy" qilishga undagan, ya'ni hamma narsa nimaga o'qitilsa, muvaffaqiyatga ega bo'lsin. Nafajaga olib keluvchi o'quv jarayonini, u "*didaktik mashina*" deb atagan.

Hozirgi davrda bir qator rivojlangan mamlakatlarda ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini kafilatlovchi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash borasida katta tajriba asoslarini tashkil etuvchi metodlar interfaol metodlar nomi bilan yuritilmoqda. Bu fikrlardan kelib chiqib, bizda bir nechta savollar paydo bo'ladi. Masalan, "Texnologiya", "Ta'limni texnologiyalashtirish" va "Pedagogik texnologiya", "Interfaol va interfaol ta'lim", "Interfaol metodlar" o'zi nima? Ular qanday didaktik imkoniyatlarga ega? degan savollarga javob topishimiz kerak bo'ladi. Ushbu savollarga javob topishda dastlabki eng to'g'ri qadimiy tayanch tushuncha – atamasining lug'aviy ma'nosi bilan tanishishdir.

"Texnologiya" yunoncha so'zdan kelib chiqqan bo'lib "*teche*" – mahorat, bilim, malaka va "*logos*" – so'z, ta'limot ma'nolarini anglatadi.

Ta'limni texnologiyalashtirish – bu o'qitish jarayoniga texnologik yondashish asosida ta'lim maqsadlariga erishishning eng maqbul yo'llari va

samarali vositalarni tadqiq qiluvchi va qonuniyatlarini ochib beruvchi pedagogik yo'nalishdir.

Ta'limni texnologiyalashtirish g'oyasi o'tgan asrning boshlarida G'arbiy Yevropa va AQSHda ta'lim tizimini isloh qilish, ta'lim samaradorligini oshirish, shaxsning ijtimoiylashuvini a'minlash uchun muayyan shart-sharoitni yaratish borasidagi ijtimoiy harakat yuzaga kelgan davrda ilk bora o'rta tashlandi. Mazkur g'oya 30-yillarda ta'lim jarayoniga "pedagogik texnika" ("Ta'lim texnikasi") tushunchasining olib kirilishi bilan asoslandi.

"Pedagogik texnologiya" – pedagogik hodisa va ta'limni texnologiyalashtirish sohasidagi jarayonda qo'llaniladigan tushuncha hisoblanadi hamda u o'quvchining o'qitish vositalari yordamida o'quvchilarga muayyan sharoitda ta'sir ko'rsatishi va aks ta'sir mahsuli sifatida ularda oldindan belgilandan shaxs sifatlarining jadal shakllanishini kafolalaydigan jarayondir.

"Pedagogik texnologiya" – ta'lim shakllarini takomillashtirish vazifasini ko'zlagan o'qitish va boshqalarni o'zlashtirishning barcha jarayonlarini texnika va inson omillarida, ularning birgalikdagi harakatlari vositasida yaratish, tadqiq etish va aniqlashning izchil metodi (YUNESKO).

"Interfaol" tushunchasi ingliz tilidagi "interact" (rus tilida "interaktiv" so'zidan olingan bo'lib, lug'aviy nuqtai nazardan "inter" – o'zaro, ikki tarafdama, "act" – harakat qilmoq, ish ko'rmok kabi ma'nolarni anglatadi.

"Interfaol ta'lim" – ta'lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko'nikma, malaka hamda muayyan axloqiy sifatlarini o'zlashtirish yo'lida birgalikda, o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etishga asoslanuvchi ta'lim.

Interfaollik – ta'lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko'nikma, malaka hamda muayyan axloqiy sifatlarini o'zlashtirish yo'lida birgalikda, o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etish layoqatiga ega ekanliklaridir.

Mantiqiy nuqtai nazardan interfaollik, eng avvalo, ijtimoiy subyektlarning suhbat (dialog), o'zaro hamkorlikka asoslangan harakat, faoliyatning olib borishlarini ifodalaydi.

Ta'lim soxasida faoliyat yuritayotgan har bir mutaxassis yaxshi biladiki, mu'navviy ta'lim ham suhbat (dialog)ga asoslangan va bu suhbat quyidagi o'zaro munosabat shakllarida tashkil etiladi:

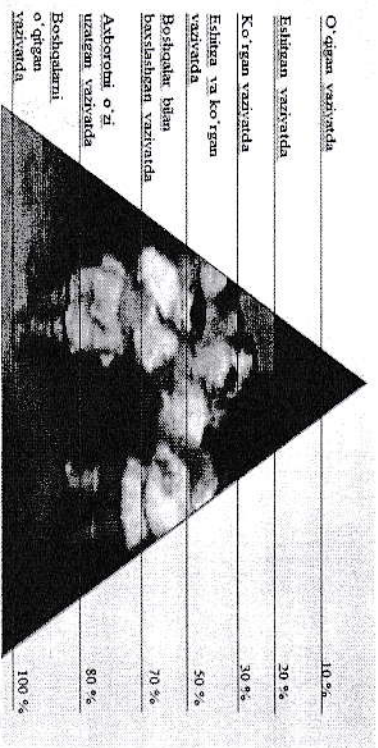
An'anaviy ta'limda ham tabiiy ravishda suhbat asosini axborot tashkil etadi. Ammo axborot uzatishning asosiy manbai o'quvchining tajribasi bo'lib, bu jangiyonda u yetakchilik qiladi, ya'ni u darsning asosiy vaqtda bilimlarni og'zaki tarzida o'quvchilarga yetkazib berishga intiladi. Faollik ko'rsatish o'quvchiga xos bo'lib, o'quvchilar bu vaziyatda sust tinglovchi bo'lib qoladi. Ularning asosiy vazifasi o'quvchini tinglash, zarur o'rinlarda yozish, savollar bilan murojaat qilganida javob qaytarish, kam holatlarda ruxsat etilganidagina so'zlashdan iboratdir.

An'anaviy ta'limdagi bir tomonlamalik ta'lim tizimidagi faqat ma'ruza mavzu "tilotlarida emas, seminar darslarida ham ustuvorlik qiladi. Unga ko'ra, "yetkazib beruvchi" rovida endi o'quvchi emas, balki o'quvchi namoyon bo'ladi. O'quvchi asosan, o'zi o'zlashtirgan bilimlarni namoyish etadi, o'quvchi esa ularning fikrlarini tinglaydi, zarur o'rinlarda savollar bilan murojaat qiladi. O'quvchilar guruhi (jamoa) bu vaziyatda butunlay sust ishtirokchi, tinglovchi bo'lib qoladi. Bir qarashda o'quvchi yoki o'quvchi tomonidan uzatilayotgan aksvorlarning qabul qilinishi o'quvchilar guruhi (jamoa) uchun bilimlarni o'zlashtirish imkoniyatini yaratayotgandek taassurot uyg'otadi.

Biroq, psixologik tadqiqot natijalarining ko'rsatishicha, shu tarzda qabul qilingan bilimlar juda tez unutiladi. Xususan, amerikalik psixolog olimlar E.Kamonau va F.Makelrouning o'rganishlariga ko'ra shaxsning tabiiy fiziologik – psixologik inkoniyatlari muayyan shakllarda o'zlashtirilgan bilimlarni turli darajada saqlab qolish imkonini beradi. Ya'ni shaxs: manbani o'zi o'qiganida 10 %; mu'ammorni eshitganida 20 %, sodir bo'lgan voqea, xodisa yoki jarayonni

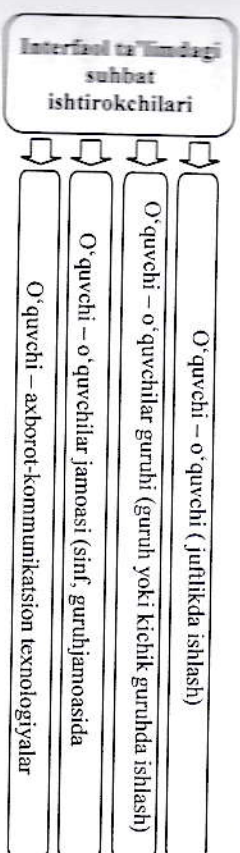
ko'rganida 30 %; sodir bo'lgan voqea, xodisa yoki jarayoni ko'rib, ular to'g'risidagi ma'lumotlarni eshitganida 50 %; ma'lumotlarni o'zi uzatganida (so'zlaganida, bilimlarini namoyish etganida) 80 %; o'zlashtirilgan bilimlarni o'z faoliyatiga tabiiq etganida 90 % xajmindagi ma'lumotlarni yodda saqlash imkoniyatiga ega. Buni o'qitish piramidasi ko'rinishida tasvirlash mumkin.

O'QITISH PIRAMIDASI

Shunga ko'ra interfaol o'qitish "ta'lim jarayonining asosiy ishtirokchilari – o'qituvchi, o'quvchi va o'quvchilar guruhi o'rtasida yuzaga keladigan hamkorlik, qizg'in baxs-munozalar, o'zaro fikr almashish imkoniyatiga egalik asosida tashkil etiladi, ularda erkin fikrlash, shaxsiy qarashlarini iklilamay bayon etish, muammoli vaziyatlarda yechimlarni birgalikda izlash, o'quv materiallarini o'zlashtirishda o'quvchilarning o'zaro yaqinliklarini yuzaga keltirish, "o'qituvchi – o'quvchi – o'quvchilar guruhi" ning o'zaro bir – birini xurmat qilishlari, tushunishlari va qo'llab – quvvatlashlari, samimiy munosabatda bo'lishlari, ruhiy birlikka erishishlari kabilar bilan tavsiflanadi.

Zamonaviy ta'lim, jumladan uning tobora ommalashib borayotgan shakli – interfaol o'qitishda subbat (dialog) quyidagi shaxslar o'rtasida tashkil etiladi.

Interfaol ta'lim mohiyatiga ko'ra subbatning "talaba – axborot – kommunikatsion texnologiyalar" shaklida tashkil etilishi talabalar tomonidan mustaqil ravishda yoki o'qituvchi rahbarligida axborot texnologiyalari yordamida bilim, ko'nikma, malakalarning o'zlashtirilishini anglatadi.

O'qitishning interfaol ta'limga asoslanishi bir qarashda nihoyatda oddiy, odda va hatto "bolalar o'yini" kabi taassurot uyg'otadi. Biroq, bunda o'qituvchining ma'lum darajada quyidagi asosiy va iklilamchi omillarga ega bo'lishi talab qilinadi.

Asosiy omillar:

- ✓ Ish tajribasi va metodik malaka;
- ✓ Tayanch pedagogik-psixologik bilimlar va tashkilotchilik qobiliyati;
- ✓ Didaktik materiallar (axborot, tarqatma materiallar, dars jhozlariga ega bo'lish;
- ✓ O'quvchi va o'quvchilar guruhi o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning ishonch va hurmatga asoslanishi;
- ✓ O'quvchi va o'quvchilar guruhi o'zaro hamkorlikka erisha olishi;
- ✓ Ta'lim jarayonida demokratik g'oyalarning ustuvor o'rin tutishi;
- ✓ Axborotlarni taqdim etishda xilma – xil ta'lim metodi va vositalarini samarali, o'rinli, maqsadga muvofiq hamda o'zaro moslikda qo'llashga erishish.

Iklilamchi omillar:

- ✓ O'quvchilarni darsga ruhiy tayyorliklari;

- ✓ O'quvchilarning ma'lum darajada hayotiy tajribalarga egaliklari;
- ✓ O'quvchilarning o'qituvchi tomonidan qo'yiladigan talablarga bo'yinishi xohishiga egaliklari;
- ✓ O'quvchilarning o'zlashtirish darajasi;
- ✓ O'quvchilarning tengdoshlari va o'qituvchi bilan hamkorlik qilishga moyilliklari;
- ✓ O'quvchilarning darsga mas'uliyat bilan yondashishlari, burchlarini anglay olishlari.

O'qituvchi interfaol ta'lim yordamida talabalarning qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqillik, o'z – o'zini nazorat, o'z – o'zini boshqarish, samarali suhbat olib borish, tengdoshlari bilan ishlash, ularning fikrlarini tinglash va tushunish, mustaqil, ijodiy, tanqidiy fikrlash, muqobil takliflarni ilgari surish, fikr – mulohazalarini erkin bayon qilish, o'z nuqtai nazarlarini himoya qilish, muammoning yechimini topishga intilish, murakkab vaziyatlardan chiqqa olish kabi sifatlarni shakllantirishga nuvaffaq bo'ladi.

Eng muhimi, interfaol metodlarni qo'llash orqali o'qituvchi talabalarning aniq ta'limiy maqsadga erishish yo'lida o'zaro hankorlikka asoslangan harakatlarni tashkil etish, yo'naltirish, boshqarish, nazorat va tahlil qilish orqali xolis baholash imkoniyatini qo'lga kiritadi.

Odatda interfaol metodlarga asoslangan ta'limiy harakatlar quyidagi: **individual, kichik guruhlarda ishlash, jamoa bilan ishlash** shakllarda tashkil etiladi hamda quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

1. Mashg'ulot – ma'ruza emas, balki jamoaning umumiy ishi.
2. Guruhning tajribasi o'qituvchi (pedagog)ning tajribasidan ko'p.
3. O'quvchilar yoshi, ijtimoiy mavqe va tajribaga ko'ra o'zaro teng.
4. Har bir o'quvchi o'rganilayotgan muammo yuzasidan o'z fikrini ayitish huquqiga ega.
5. Mashg'ulotda o'quvchi shaxsi tanqid qilinmaydi (fikir tanqid qilinishi mumkin).

6. Bildirilgan g'oyalar o'quvchilarning faoliyatini boshqarmaydi, balki fikrlash uchun axborot (ma'lumot) bo'lib xizmat qiladi

Ta'limni tashkil etishga interfaol yondashuvni qaror topshirish uchun o'qituvchi quyidagi bir nechta shartlarga rioya etishi lozim.

1. Jamoadagi barcha o'quvchilarning ta'lim jarayoniga to'la gamrab olinishi;
2. O'quvchilar sonining ko'p bo'lmashligi (25–30 nafar o'quvchi bilan kichik guruhlarda ishlash samaralidir);
3. Topshiriqni bajarish, materiallarni taqdim etish, guruhlarning ishlamalarini muhokama qilish uchun vaqtning aniq belgilanishi;
4. O'quvchilarning mashg'ulotlarga ruhan tayyorliklarini inobatga olish;
5. Qo'llanilayotgan interfaol metodning talabidan kelib chiqib, o'quv xonasining jilhozlanishi;
6. O'quvchilarning kichik guruhlarga mohirona biriktirishi (har bir guruhda faol va nofaol o'quvchilarning teng miqdorda bo'lishi).

Interfaol ta'lim asosini interfaol metodlar tashkil etadi. O'qitishning interfaol metodlarini qo'llash o'qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Bu metodlarni har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiqdir.

9.2. Interfaol ta'lim metodlari

Interfaol metodlar deganda – o'quvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta'lim jarayonining markazida o'quvchi bo'lgan metodlar tushuniladi.

Interfaol ta'lim metodlari hozirda eng ko'p tarqalgan va barcha turdagi ta'lim muassasalarida keng qo'llanayotgan metodlardan hisoblanadi. Shu bilan birga, interfaol ta'lim metodlarining turlari ko'p bo'lib, hozirda ta'lim-tarbiya jarayonining deyarlik hamma vazifalarini amalga oshirish maqsadlari uchun metodlar mavjud. Hozirgi vaqtda eng omnaviy interfaol ta'lim metodlarini

tasniflashda ularni interfaol metodlar, interfaol ta'lim strategiyalari, interfaol grafik organayzerlarga ajratish mumkin.

Interfaol metodlar: "Case-study" (o'quv keyslari), "Blits – so'rov", "Modellashirish", "Savol-javob", "Muammoli vaziyat" va boshqalar.

Interfaol ta'lim strategiyalari: "Aqliy hujum", "Bumerang", "Galereya", "Zig-zag", "Zinama-zina", "Muzyorar", "Rotasiya", "Yunalqilgan qor" va boshqalar.

Interfaol ta'lim metodlari tarkibidan interfaol ta'lim strategiyalarini ajratishda guruh ishini tashkil qilishga yondashuv ma'lum ma'noda strategik yondashuvga qiyoslanishga asoslaniladi. Aslida bu strategiyalar ham ko'p jihatdan interfaol ta'lim metodlariga tegishli bo'lib, ularning orasida boshqa farqlar yo'q.

Interfaol grafik organayzerlar: "Baliq skeleti", "BBB", "Konseptual jadval", "Venn diagrammasi", "T-jadval", "Insert", "Klaster", "Nima uchun?", "Qanday?" va boshqalar.

Interfaol grafik organayzerlarni ajratishda mashg'ulotlarda asosiy fikrlar turi grafik shakllarda yozma ko'rinishda ifodalashiga asoslaniladi. Aslida bu grafik organayzerlar bilan ishlash ham ko'p jihatdan interfaol ta'lim metodlariga tegishli bo'lib, ularning orasida boshqa farqlar yo'q.

Yuqorida aytilgan interfaol ta'lim metodlarini tegishli tahlil qilib, ularning qisqacha tasniflarini keltiramiz.

Interfaol metodlar:

"Case – study" (o'quv keyslari) metodi - (inglizcha "case" – voqea, hodisa, "study" – o'rganish, o'qish, o'qimov so'zlarining birligidan hosil qilingan.) aniq, real yoki sun'iy yaratilgan vaziyatlarni o'rganish, tahlil etish va ijtimoiy aharniyatga ega natijalarga erishishga asoslangan ta'lim metodidir.

"Blits – so'rov" metodi - (inglizcha "blits" – tezkor, bir zunda) berilgan savollarga qisqa, aniq va lo'rda javob qaytarilishini taqozo etadigan metod sanaladi.

"Modellashirish" metodi - ("modulus" – o'lov, meyor) o'quvchilarda o'zlashtirilgan mavzu, masala yoki hal qilingan muammo yuzasidan mantiqiy fikrlash, mavzu, masala yoki hal qilinayotgan muammoning umumiy mohiyatini model (sharti belgi)lar yordamida ifodalash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

"Savol-javob" metodi mavzuning o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilish darajasini aniqlashga yordam beradi.

"Muammoli vaziyat" metodi o'quvchilarni o'rganilayotgan mavzu bo'yicha muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, ularning kelib chiqish sabablari, oqibatlarini o'rganish, yechimlarini topishga undash orqali ularda muayyan ko'nikma, malakalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Interfaol ta'lim strategiyalari:

"Aqliy hujum" strategiyasi o'quvchilarning mavzu xususida keng va har tomonlama fikr yuritish, o'z tasavvurlari, g'oyalardan jiboy foydalanishga doir ko'nikma, malakalarni hosil qilishini rag'batlantiradi.

"Bals-munozara" strategiyasi ikki yoki undan ortiq shaxslar tomonidan muayyan vaqt oralig'ida va qar'iy qoidalarga muvofiq tashkil etiladigan og'zaki bahs bo'lib, o'quvchilarda o'rganilayotgan mavzu bo'yicha erkin, asosli fikrlarni bildirish qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

"Bumerang" strategiyasi o'quvchilarni dars jarayonida, darsdan tashqari vaqtlarda turli adabiyotlar, matnlar bilan ishlash, yodda saqlash, so'zlab berish, fikrlarini erkinbayon etish, qisqa vaqt ichida ko'p bilimga ega bo'lish, o'qituvchi tomonidan barcha o'quvchilar faoliyatining birdek baholanishi uchun sharoit yaratishga xizmat qiladi.

"Galereya" strategiyasi o'quvchilarda kichik guruh asosida bir vaqtning o'zida bir nechta masalani muhokama qilish qobiliyatini shakllantiradi.

"Zig-zag" strategiyasi o'quvchilar bilan guruh asosida ishlash, mavzuni tekror va puxta o'zlashtirishga xizmat qiladi.

“Zinama-zina” strategiyasi o‘quvchilarda o‘rganilayotgan mavzuni kichik mavzularga ajratilgan holda rasm, tasvir, jadval yoki slaydlar asosida o‘rganish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

“Muzyorar” strategiyasi o‘quvchilarni faollashtiruvchi, ma’lum faoliyatga jalb qiluvchi mashq bo‘lib, ularning o‘zaro tanishishlari va jamoada ishchanlik muhitini yaratish maqsadida qo‘llaniladi.

“Rotasiya” strategiyasi mavzuni kichik guruhlarda o‘rganish, asosiy g‘oyalarni yozma bayon etish, guruhlar tomonidan taqdim qilingan ishlarni jamoa ishtirokida tahlil qilish imkonini beradi.

“Yumaloqlangan qor” strategiyasi mavzuni muayyan qismlarga bo‘lgan holda o‘zlashtirish imkonini beradi, o‘quvchilarda guruh va jufflikda ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Interfaol grafik organayzerlar:

“Baliq skeleti” grafik organayzeri o‘quvchilarda mavzu yuzasidan muayyan masala mohiyatini tasvirlash va yechish qobiliyatini shakllantiradi.

“Bilaman. Bilishni xoxlayman. Bilib oldim (BBB)” grafik organayzeri o‘quvchilargamuayyan mavzu bo‘yicha bilimlari darajasini baholay olish imkonini beradi.

“Konseptual jadval” grafik organayzeri o‘quvchilarni o‘rganilayotgan mavzu (masala yoki muammo)ni ikki yoki undan ortiq jihatdari bo‘yicha taqqoslashga o‘rgatadi.

“Venn diagrammasi” grafik organayzeri o‘quvchilarda mavzuga nisbatan tahliliy yondashuv, ayrim qismlar negizida mavzuning umumiy mohiyatini o‘zlashtirish (sintezlash) ko‘nikmalarini hosil qilishga yo‘naltiriladi.

“T-jadval” grafik organayzeri tayanch tushunchalarni bir-biri bilan o‘zaro solishtirish, qiyoslash asosida o‘rganilayotgan mavzu yoki masalaning muayyan jihatini bir nechta asosiy belgilarga ko‘ra batafsil yoritish maqsadida qo‘llaniladi.

“Insert” grafik organayzeri yangi mavzu bo‘yicha o‘quvchilarning muayyan tushunchalarga egaikliklarini aniqlash, ularda matnga nisbatan tahliliy

yondashish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

“Klaster” grafik (g‘uncha, to‘plam, bog‘lam) organayzeri puxta o‘ylangan strategiya bo‘lib, uni o‘quvchilar bilan yakka tartibda, guruh asosida tashkil etiladigan mashg‘ulotlarda qo‘llash mumkin. Klasterlar ilgari surilgan g‘oyalarni umumlashtirish, ular o‘rtasidagi aloqalarni topish imkoniyatini yaratadi.

“Nima uchun?” grafik organayzeri o‘quvchilarda o‘rganilayotgan muammo yoki masala mohiyatini yorituvchi sabablarni aniqlash yuzasidan mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

“Qanday?” grafik organayzeri o‘quvchilarda o‘rganilayotgan mavzu, muammo yuzasidan umumiy tasavvurlarni hosil qilishga yordam beradi.

O‘qitish jarayonida yuqorida keltirilgan interfaol ta’lim metodlaridan muayyan maqsadlar uchun moslarini ajratib tegishli qo‘llash mumkin. O‘qitishning interfaol metodlarini tanlashda ta’lim maqsadi, o‘quvchilarning soni va inkoniyatlari, o‘quv muassasasining o‘quv – moddiy sharoiti, ta’limning davomiyligi, o‘qituvchining pedagogik mahorati va boshqalar e’tiborga olinadi.

Xulosa qilib aytganda interfaol ta’lim metodi biror faoliyat yoki muammoni o‘zaro mulogotda, o‘zaro bahs – munozarada fikrlash asnosida, hamjixallik bilan hal etish demakdir. Ushbu interfaol ta’lim metodlarining arzaliligi shundaki, butun o‘qitish faoliyati davomida o‘quvchini mustaqil fikrlashga o‘rgatadi hamda ularni mustaqil hayotga tayyorlaydi.

9.3. Texnologiya dalarida interfaol talim metodlaridan foydalanish

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini o‘qitishda o‘quvchilarning dunyogarasini kengaytirish, bilimlarni keng va oson o‘zlashtirish maqsadida pedagogik texnologiyalarning usul, vosita va shakllarini to‘g‘ri tanlab, ulardan foydalanish muhim sanaladi. Texnologiya darslarini tashkil etishda pedagogik texnologiyalarning ko‘pgina interfaol ta’lim metodlaridan foydalaniladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchisi hayotida maktabgacha ta'lim muassasasidan keyin umumiy o'rta ta'lim maktabiga qadam qo'yadi, ana shu dastlabki davrlar uchun muhim o'rin tutadi. Shu bois boshlang'ich ta'lim davri ta'lim jarayonidagi eng mas'uliyatli davrdir. Bu paytda bolaning savodi chiqishi bilan birga, uning dunyovoqarashi shakllanadi, tafakkur qilish malakasi rivojlanadi. Shuning uchun ham bu davrda, avvalo, ta'lim jarayonini qiziqarli, ta'sirli qilib tashkil etishga, motiv hosil qilish va uni rivojlantirishga e'tibor qaratish lozim.

Kichik yoshdagi o'quvchilarning o'quv faoliyatini rivojlantirishda turli didaktik o'yinlar, interfaol ta'lim metodlaridan foydalanish katta ahamiyat kasb etadi. Interfaol ta'lim metodlari va didaktik o'yinlar ta'lim jarayoni samaradorligini oshiradi, ta'lim jarayonida o'quvchilar faolligini, o'qish motivlarini rivojlantiradi hamda berilgan ma'lumotlarni chuqur o'zlashtiradi. Shu jihatdan qaraganda, ta'lim jarayonida qo'llanadigan interfaol ta'lim metodlari va didaktik o'yinlarning roli beqiyosdir.

Kichik yoshdagi o'quvchilarni darsga qiziqirish maqsadida turli-xil didaktik o'yinlar asosida ko'rgazmali qurollar tayyorlash o'qituvchiga bir tomondan yordam bersa ikkinchi tomondan didaktik maqsadlarini amalga oshirishga xizmat qiladi. O'tkazilayotgan mashg'ulotning mavzusi, o'quvchilar soni va dars maqsadiga ko'ra ko'rgazmali qurollar tayyorlanadi. Ular o'yinlar asosida o'quvchilarga mavzuni tushuntirishda foydalanilgan ko'rgazmali qurollar hisoblanadi.

O'yinlar asosida ko'rgazmali qurollar o'yin mavzusiga ko'ra "Mo'jizalar maydoni", "Baliq ovi", "Zakovat", "Safar", "Bo'lishi mumkin emas?", "U kim, bu nima?", "Bizning uyimiz" kabi didaktik o'yinlar uchun oldindan tayyorlab olinadi. Masalan, "**Mo'jizalar maydoni**" o'yini uchun o'qituvchi qo'lida aylantiruvchi baraban tayyorlaydi. Unga turli bezaklar berilib, savollarni solib qo'yish uchun maxsus cho'ntaklar tayyorlanadi. Ushbu baraban aylantirishga qulay vasavolni aniqlashtirish uchun bita strekadan iborat bo'lishi lozim. O'qituvchi "Mo'jizalar

maydoni" deb yozilgan kattaroq kartochka tayyorlaydi. Ushbu kartochka o'yin boshlanganda sinf xonasiga ko'rinarli joyga qo'yib qo'yiladi.

"**Baliq ovi**" o'yini. Ushbu o'yin uchun o'qituvchi baliqlarning kartondan tihlangan shakliga kichkinagina temircha joylashtiradi. Baliqlar qorniga esa mavollar yozilgan bo'lishi lozim. Qarmoq uchiga esa magnit joylashtirilgan bo'lishi kerak, shunda o'quvchi qarmoq tashlab, biror bir baliqni ovlay oladi.

"**Zakovat**" o'yini. Ushbu o'yin o'quvchilarni fikrlashga, tafakkur qilishga undaydi. Shu sababli ham ushbu o'yin uchun biror belgi tanlab olinadi. "Zakovat" deb yozilgan chiroyli yozuv savollar kartochkasi, hisobni bildirib turuvchi doska o'yin uchun asosiy kerakli materiallar bo'lib, ularga savollarni guruhdagi o'quvchilarning o'zlarini tayyorlaydilar.

"**Safar**" o'yini uchun o'qituvchi maktab va undan uzoqroqda joylashgan uning va shu oradagi elementlar va yo'lning tasvirini tayyorlashi lozim. O'quvchilarda tassavur hosil qildirish maqsadida ushbu rasm ko'rinishida emas, balki modul ko'rinishida ham bo'lishi mumkin.

"**Bo'lishi mumkin emas**" o'yini uchun tayyorlanadigan didaktik materiallar ham asosan suratlardan iborat bo'lib, o'yin o'tkazilib bo'lingach o'quvchilarga ko'rsatish uchun tayyorlanadi. Unda o'qilgan matndagi holatlar tasvirlangan bo'lishi lozim.

"**Bizning uyimiz**" o'yini uchun o'qituvchi kichkina g'ishtichalar tayyorlaydi va ular orasiga savollar yozib boradi. Uyning kattaroq elementlari uchun esa murakkabroq savollar tayyorlanadi.

O'quv jarayonida qo'llaniladigan interfaol ta'lim metodlari o'quvchilarda bilimlarga ishtiyok va qiziqishni oshiradi, bilimlarni mustahkam o'zlashtirish, ulardan amaliyotda erkin foydalanish ko'nikma va malakalarini shakllantiradi. Ayniqsa boshlang'ich ta'lim jarayonida interfaol ta'lim metodlaridan foydalangan holda darslarni qiziqarli olib borish natijasida o'quvchilarni darsga jalb etish samarali bo'ladi. Ana shunday tashkil etilgan darslarda o'quvchilar diqqati to'liq jalb

etiladi, xotirasi yaxshi ishlaydi, eng muhimi kichik yoshdagi o'quvchilar darsda zerikib qolmaydi.

Boshlang'ich sinflarda Texnologiya darslarini tashkil etishda qo'llaniladigan bir nechta interfaol ta'lim metodlarini foydalanish tartibini ko'rib chiqamiz.

"Case – study" (o'quv keyslari) metodi

"Case – study" (o'quv keyslari) metodi - (inglizcha "case" – voqea, hodisa, "study" – o'rganish, o'qish, o'qimq so'zlarining birligidan hosil qilingan.) aniq, real yoki sun'iy yaratilgan vaziyatlarni o'rganish, tahlil etish va ijtimoiy ahamiyatga ega natijalarga erishishga asoslangan ta'lim metodidir.

"Case – study" (muayyan vaziyatlar) individumlar, sheriklar, guruhlarda, korxonalarda, hattoki butun bir mamlakat miqyosida o'zining ta'lim xususiyatiga ko'ra yuzaga keluvchi muammolarni ifodalashi mumkin. Keyslar ta'limning turli sohalari: biznes, boshqaruv, tibbiyot, arxitektura, qurilish hamda nostaandart muammolar majmuasi yechimini qabul qilish malakasini talab etadigan barcha fanlarda qo'llanilishi mumkin.

"Case – study" metodi yordamida o'qitishda muammolar aniqlanadi, yechimlar topiladi, tavsiyalar ishlab chiqiladi. Keysni o'rganish maqsad va vazifalarini ishlab chiqish – mazkur bosqichda o'qituvchi o'qitiladigan texnologiya fani bo'yicha o'quvchi o'zlashtirishi zarur bo'lgan bilim va malakalarga o'z e'tiborini qaratadi. Oldin o'rganilgan material bilan qo'yilgan maqsadning so'zsiz muvofiqdigi ko'zda tutilgan bo'lishi zarur. "Case – study"larni tuzish va qo'llashning asosiy tamoyillari yetarli darajada umumiydir. Keysning maqsad va vazifalariga muvofiq materiallar tanlash – keysning materiali muammoni ochib berishi lozim va mazkur muammo keys oldiga qo'yilgan maqsad va vazifalarga mos bo'lishi kerak.

Keyslar haqiqiy vaziyatlarning aniq tafsilotini namoyish etishlari yoki muallifning ijod natijalaridan biron qo'shilgan bo'lishi mumkin. Keyslar uchun ma'lumotlar va materiallar sifatida yuqorida ko'rsatilganidek, gazeta maqolalari, tashkilotlarning hujjatlari, u yoki bu sohadagi tashkilotning faoliyati bo'yicha

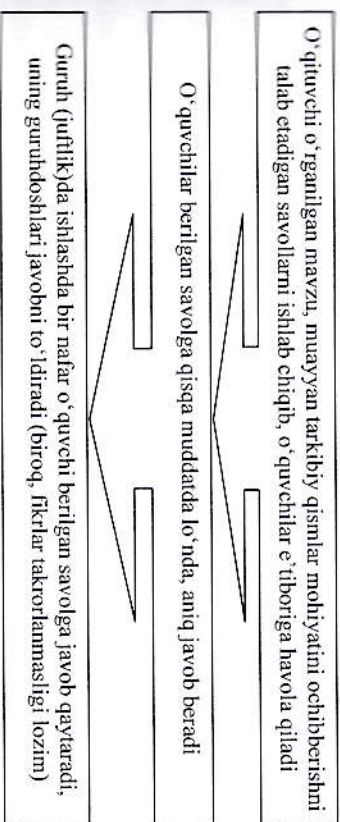
muasosiy kuzatuvlar, mutaxassislarining fikri, iste'molchilarning fikri, statistika qo'mitiasi ma'lumotlari, diagramma, fotohujjatlar, multimedia materiallari, slaydlar va hokozolar xizmat qilishi mumkin.

"Blits – so'rov" metodi

"Blits – so'rov" metodi - (inglizcha "blits" – tezkor, bir zumdada) berilgan savollarga qisqa, aniq va lo'nda javob qaytarilishini taqozo etadigan metod hisoblanadi. Ta'lim muassasalarida ushbu metodga muvofiq savollar, asosan, o'qituvchi tomonidan beriladi. Berilgan savollarga javoblar jamoaviy, guruhli, juflik yoki individual tarzda qaytarilishi mumkin. Javob qaytarish shakli mashg'ulot turi, o'rganilayotgan mavzuning murakkabligi, o'quvchilarning qamrab olinishiga ko'ra belgilanadi.

Mashg'ulotlarda ushbu metodni qo'llash quyidagicha kechadi: (11-shakl)

11-shakl

"Blits – so'rov" metodini qo'llashda mavzuga doir tayanch tushunchalar, muvofiq g'oyalarning mohiyati o'quvchilar tomonidan og'zaki, yozma yoki tasvir (judval, diagramma) tarzida yoritilishi mumkin.

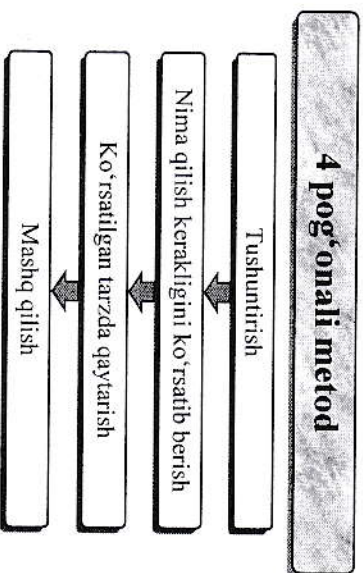
O'qitishning 4 pog'onali metodi

O'qitishning 4 pog'onali metodi dastlab AQShda paydo bo'lgan. Sanoat korxonalarida konveyerli ishlab chiqarish ko'paygan sari shunday o'rgatish

usullari zarur bo'lib qoldiki, ishchilar bir xilda qaytariladigan qo'l va boshqa tana a'zolari harakatini to'g'ri bajarish ko'nikmalarini iloji boricha tez va mukammal ravishda o'rganib olishlari kerak edi. Bu metod bo'yicha amaliy ko'nikmalarni o'zlashtirish jarayoni 4 ta pog'onali bosqichlar doirasida kechadi. Bu pog'onalarining nomi: "Tushuntirish", "Nima qilish kerakligini ko'rsatib berish", "Ko'rsatilgan tarzda qaytarish" hamda "Mashq qilish". (12-shaki)

12-shaki

4 pog'ona usuli doirasidagi harakatlilar.

1-pog'ona: Amaliyot o'qituvchisi nima qilish kerakligini tushuntiradi. U o'quvchilarga ma'lum bir ish bosqichi yoki bir ko'nikmani qo'llash uchun kerakli barcha ma'lumotlarni beradi. O'quvchilar esa amaliyot o'qituvchisi og'zaki tushuntirishlarini tinglashadi.

2-pog'ona: Amaliyot o'qituvchisi tushuntirilgan ish bosqichi qanday qilinishi kerakligini qilib ko'rsatadi, o'quvchilar esa qarab turishadi. Odatda amaliyot o'qituvchisi nima qilayotgani haqida o'quvchilarga izohlar berib boradi, ya'ni bu yerda namoyish etish tushunchasi ham ishlatilishi mumkin.

3-pog'ona: O'quvchilar amaliyot o'qituvchisi ko'rsatib bergan ish bosqichini ko'rsatilgan tarzda qaytaradilar. Amaliyot o'qituvchisi esa ular qilayotgan ish yuzasidan o'z fikrini bildirib, xatolarni to'g'rtlab turadi.

4-pog'ona: Har bir o'quvchi ish bosqichini ko'rsatilgan tarzda qaytarib, ko'rganidan va ish bosqichini to'g'ri bajarish bo'yicha amaliyot o'qituvchisining izohlarini tushunganidan keyin, bu ish bosqichi ko'p marotaba mashq qilinadi, maqbul natijaga erishilmaguncha takrorlanadi.

O'quvchilarning amaliy ko'nikmalarni shakllantirishda ushbu metod o'zini juda ham yaxshi oqladi. Shuning uchun bu metod kasbiy – texnikaviy sohalarida ong avvalo ish o'rnida kerakli ko'nikmalarni o'rgatishda kelajakda ham muhim rol o'ynaydi.

“Yumaloqlangan qor” strategiyasi

“Yumaloqlangan qor” strategiyasi mavzuni muayyan qismlarga bo'lgan holda o'zlashtirish imkonini beradi, o'quvchilarda guruh va juftlikda ishlash ko'nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

“Yumaloqlangan qor” strategiyasini qo'llashda o'quvchilar juftlik, guruh yoki jamoa bo'lib ishlari mumkin.

O'quv mashg'ulotlarda “Yumaloqlangan qor” strategiyasini qo'llash quyidagi tartibda amalga oshiriladi:

1. O'qituvchi o'quvchilarni metodni qo'llash tartibi bilan tanishtiradi;
2. O'rganilayotgan mavzu yuzasidan ma'lum masala tanlab olinadi;
3. O'quvchilarga tanlangan masalaning mohiyati tushuntiriladi;
4. O'quvchilar kichik guruhchalarga birlashtiriladi (bunda imkon qadar guruhchalarning soni juft raqamlarni tashkil etishi lozim);
5. Bajariish uchun har bir guruhchaga bitradan topshiriq beriladi;
6. Guruhlar berilgan topshiriqni bajarib bo'lgach, tartib raqamlariga ko'ra ikki guruh o'zaro birlashtadi (1 va 2 guruh, 3 va 4 guruh tarzida);
7. Yangidan shakllangan guruhlarda kichik guruhchalarda bajarilgan topshiriqlar o'rganiladi;
8. Jamoa katta guruhlarda o'rganilgan masalalarni muhokama qiladi;
9. Topshiriqlar yuzasidan umumiy xulosaga kelinadi.

“Yunalqolangan qor” strategiyasidan muayyan bo‘lim yoki boblar bo‘yicha o‘zlashtirilgan nazariy va amaliy bilimlarni mustahkamlash maqsadida foydalanish samaralidir.

“Aqliy hujum” strategiyasi

“Aqliy hujum” strategiyasi o‘quvchilarning mavzu xususida keng va har tomonlama fikr yuritish, o‘z tasavvurlari, g‘oyalardan jibiy foydalanishga doir ko‘nikma, malakalarni hosil qilishini rag‘batlantiradi. Uning yordamida tashkil etilgan mashg‘ulotlarda ixtiyoriy muammolar yuzasidan bir necha original (o‘ziga xos) yechimlarni topish imkoniyati tug‘iladi hamda mavzu doirasida ma‘lum qarashlarni aniqlash, ularga muqobil fikrlarni tanlash uchun sharoit yaratiladi.

Mazkur metod yordamida muammoli savol yoki topshiriq vositasida barcha o‘quvchilarning fikrlari jamlanib, yakuniy xulosaga kelinadi. Bunda aytarli to‘g‘ri bo‘lmagan fikrlar ham inobatga olinadi.

O‘rtaga tashlangan muammoli savol yuzasidan bildirilgan fikrlar doskaga yoki maxsus qog‘oz (flipchart)ga yozib boriladi. Bunday yondashuv aytilgan fikrlarni jamlash, tahlil qilish va umumiy xulosa chiqarish imkonini beradi.

“Aqliy hujum” strategiyasini o‘tkazish yo‘llari

1. O‘qituvchi o‘quvchi oldiga savol, topshiriq yoki muammoni qo‘yadi (savol va topshiriqlar o‘tilgan yoki yangi o‘zlashtirilayotgan mavzu bo‘yicha, shuningdek, hayotiy voqea – hodisalar yuzasidan bo‘linishi mumkin) va o‘quvchilardan o‘z fikr – mulohazalarini bildirishlari so‘raladi.
2. Barcha fikrlar doska yoki flipchartga yozib boriladi.
3. So‘ng o‘qituvchi o‘quvchilar bilan birga asosiy g‘oyalarni uyg‘unlashtiradi, ayrim o‘rinlarga tuzatishlar kiritadi, keyingi jarayonlarda foydalanish uchun eng muhimlari ajratib olinadi.

“Aqliy hujum” strategiyasini o‘tkazish qoidallari

1. “Aqliy hujum” strategiyasini o‘tkazish uchun ajratilgan vaqt (reglament)ga qat‘iy amal qilish kerak.

2. Belgilangan vaqt orasida fikr ayitish istagini bildirgan har bir o‘quvchiga imkoniyat yaratish zarur.

3. O‘quvchilar tomonidan bildirilgan fikr va mulohazalar muhokama qilinmasligi, baholanmasligi kerak.

4. Zarur bo‘lib qolgan taqdirda bayon etilgan fikrlarga tuzatish kiritish mumkinki, bu narsa o‘quvchilar o‘z fikrlarni aniq, lo‘nda, qisqa bayon etishlarga olib kelsin.

5. Bildirilgan fikr, yangi g‘oyalarning turlicha va ko‘p miqdorda bo‘lishiga e‘tibor qaratish;

6. Ilgari surilgan fikr va g‘oyalarni yanada boyitish asosida o‘quvchilarni quvvatlash;

7. Yangi g‘oyalarni bildirish davom etayotgan ekan, muammoning yagona to‘g‘ri yechimini e‘lon qilishga shoshilmaslik.

O‘quv mashg‘ulotlarda “Aqliy hujum” strategiyasini qo‘llashda quyidagilarga e‘tibor qaratish lozim: (1-3-shakl)

1-3-shakl

O‘quvchilarni muammo doirasida keng fikr yuritishga undash, ular tomonidan mantiqiy fikrlarning bildirilishiga erishish

Har bir o‘quvchi tomonidan bildirilayotgan fikrlar rag‘batlantirilib boriladi, bildirilgan fikrlar orasidan eng maqbulari tanlab olinadi; fikrlarning rag‘batlantirishi navbatdagi yangi fikrlarning tug‘ilishiga olib keladi.

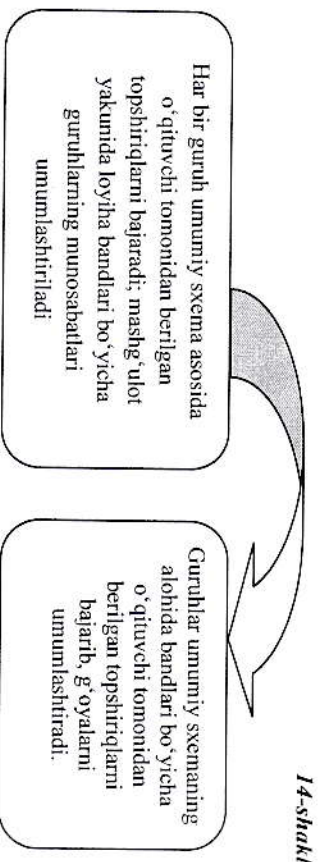
Har bir o‘quvchi o‘zining shaxsiy fikrlariga asoslanishi va ularni o‘zgartirishi mumkin; avval bildirilgan fikrlarni umumlashtirish, turkumlashtirish yoki ularni uzgartirish ilmiy asoslangan fikrlarning shakllanishiga zamin xozirlavdi.

Mashg‘ulotda o‘quvchilar faoliyatini standart talablar asosida nazorat qilish, ular tomonidan bildiriladigan fikrlarni baholashga yo‘l qo‘yilmaydi (zero, fikrlar baholamb borlisa, o‘quvchilar diqqatlarini shaxsiy fikrlarni himoya qilishga qaratadi, oqibanda yangi fikrlar ilgari surilmaydi; metodni qo‘llashdan ko‘zlangan asosiy maqsad o‘quvchilarni muammo bo‘yicha keng fikr yuritishga undash ekanligini yodda tutib, ularni baholab borishdan voz kechishdir)

**“Bilaman. Bilishni xoxlayman. Bilib oldim (BBB)”
grafik organayzeri**

“Bilaman. Bilishni xoxlayman. Bilib oldim (BBB)” grafik organayzeri o‘quvchilarga muayyan mavzular bo‘yicha bilimlari darajasini baholay olish imkonini beradi. Uni qo‘lashda o‘quvchilar guruh yoki jamoada ishlashlari mumkin. Guruhda ishlashda mashg‘ulot yakunida guruhlar tomonidan bajarilgan ishlar tahlili qilinadi.

Guruhlar faoliyati quyidagi ko‘rinishda tashkil etilishi mumkin. (14-shaki)

O‘quv faoliyati bevosita yozuv taxtasi yoki ish qog‘ozida o‘z aksini topgan quyidagi sxema asosida tashkil etiladi.

Bilaman	Bilishni hoxlayman	Bilib oldim
----------------	---------------------------	--------------------

“Bilaman. Bilishni xoxlayman. Bilib oldim (BBB)” grafik organayzeridan foydalanish uch bosqichda amalga oshiriladi:

1-bosqich. O‘quvchilarning o‘rganilishi rejalashtirilayotgan mavzu bo‘yicha tushunchalarga egallik darajalari aniqlanadi;

2-bosqich. O‘quvchilarning mavzu bo‘yicha mavjud bilimlarini boyitishga bo‘lgan ehtiyojlari o‘rganiladi;

3-bosqich. O‘quvchilar mavzuga oid ma'lumotlar bilan batatsil tanishtiriladi.

“Bilaman. Bilishni xoxlayman. Bilib oldim (BBB)” grafik organayzeri bosqichlari bo‘yicha amalga oshirilgan harakatlarining tafsiloti quyidagicha:

1. O‘quvchilar kichik guruhlarga biriktiriladi;
2. O‘quvchilarning yangi mavzu bo‘yicha tushunchalarga egallik darajasi o‘rganiladi;
3. O‘quvchilar tomonidan qayd etilgan tushunchalar loyiha 1-bandiga yozib boriladi;
4. O‘quvchilarning yangi mavzu bo‘yicha mavjud bilimlarini boyitishga bo‘lgan ehtiyojlari o‘rganiladi;
5. O‘quvchilarning ehtiyojlari sifatida bayon etilgan tushunchalar loyiha 2-bandiga yozib qo‘yiladi;
6. O‘qituvchi yangi mavzuga oid umumiy ma'lumotlardan o‘quvchi(talaba)larni habardor qiladi;
7. O‘quvchilar tomonidan o‘zlashtirilgan yangi tushunchalar aniqlanadi;
8. Bayon etilgan yangi tushunchalar loyiha 3-bandiga yozib qo‘yiladi;
9. Mashg‘ulot yakunida yagona loyihalar yaratiladi.

“Klaster” grafik (g‘uncha, to‘plam, bog‘lam) organayzeri

“Klaster” grafik (g‘uncha, to‘plam, bog‘lam) organayzeri pedagogik, didaktik strategiyaning muayyan shakli bo‘lib u talim oluvchilarga ixtiyoriy muammo(mavzu)lar xususida erkin, ochiq o‘ylash va fikrlarini bema'lol bayon etish uchun sharoit yaratishga yordam beradi. Shuningdek, ushbu organayzer puxta o‘ylinagan strategiya bo‘lib, uni o‘quvchilar bilan yakka tartibda, guruh asosida tashkil etiladigan mashg‘ulotlarda qo‘llash mumkin.

Klasterlar ilgari surilgan g‘oyalarni umumlashtirish, ular o‘rnatilgan aloqalar to‘g‘risida fikrlash imkoniyatini yaratuvchi tuzilmani aniqlashni talab etadi.

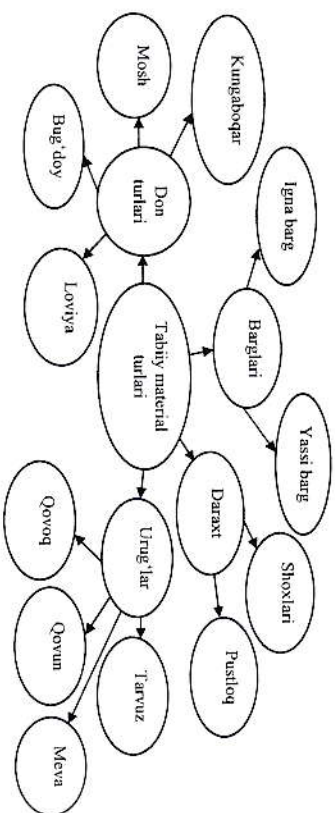
“Klaster” grafik organayzeri aniq obektga yo‘naltirilgan fikrlash shakli sanaladi.

Undan foydalanish inson miya faoliyatining ishlash tamoyili bilan bog'liq ravishda amalga oshadi. Ushbu grafik organayzeri muayyan mavzuning o'quvchilar tomonidan chuqur hamda puxta o'zlashtirilguniga qadar fikrlash faoliyatining bir maromda bo'lishini taminlashga xizmat qiladi.

“Klaster” grafik organayzeridan foydalanishda quyidagi shartlarga rioya qilish talab etiladi:

1. Nimani o'ylagan bo'lsangiz, uni qog'ozga yozing! Fikringizning sifati haqida o'ylab o'tirmay, shunchaki yozib boring!
2. Yozuvingizning ortografiyasi yoki boshqa jihatlarga e'tibor bermang!
3. Belgilangan vaqt nihoyasiga yetmaguncha, yozishdan to'xtamang! Agar ma'lum muddat o'ylay olmasangiz, u holda qog'ozga biror narsaning rasmini chizib boshlang! Bu harakatni yangi g'oya tug'ilguniga qadar davom ettiring!
4. Muayyan tushuncha doirasida imkon qadar ko'proq yangi g'oyalarni ilgari surish, ular o'rtasidagi o'zaro aloqadorlik, bog'liqlikni ko'rsating!

“Klaster” grafik organayzeri yordamida o'quvchilar topshiriq bo'yicha fikrlarini klaster (mayda, alohida qismlar) tarzida quyidagi shakl ko'rinishida ifodalaydilar. (15-shakl)

15-shakl

Nazorat uchun savollar

1. Interfaol talim texnologiyalarining didaktik mohiyati izohlang?
2. Ta'limni texnologiyalashtrish deganda nimani tushunasiz?
3. Pedagogik texnologiya nima, mazmun-mohiyatini izohlang?
4. O'qitish piramidasi tushuntirib bering?
5. Interfaol talim metodlari deganda nimani tushunasiz?
6. Didaktik o'yinlar nima, mazmun-mohiyatini izohlang?
7. O'qitishning 4 pog'onali metodini tushuntiring?

X-BOB. APPLIKATSIYA VA MOZAIKA BILAN ISHLASH DARSLARINI

TASHKIL ETISH METODIKASI

10.1. Applikatsiya va mozaika san'ati haqida tushuncha

Applikatsiya xalq amaliy san'atida keng o'rin tutadigan usul bo'lib, tasvirlash texnikasining turli formalarini qirqish va ularni fon tarzida qabul qilingan materiallar hisobiga mustahkamlashga asoslanuvchi turidir. Applikatsiya so'zining ma'nosi – qirqib olib yopishtirish demakdir. Bu usulda qog'oz, mato, charam, somon, quritilgan o'simliklar, urug'lar, tashlandiq (chiqindi) narsalar, ip va simlardan foydalanib har xil ishlarni bajarish mumkin.

Applikatsiya – badiiy asarlar yaratishning eng soda va oson usulidir, bunda tasvirning asosi saqlanib qoladi. Bu applikatsiyadan bezash maqsadlarida ko'rgazmali qurollar, turli o'yinlar uchun qo'llanmalar, o'yinchoqlar, bayroqlar, suvenirlar, devoriy gazetalalar, stendlarlarni bezashda foydalanibgina qolmay balki kartina, pano va naqsh kabrlarni yaratishda ham keng qo'llash mumkin.

Applikatsiya (lotincha *applicatio* – yopishtirish) – gazlama, qog'oz va boshqa materiallarga rang-barang gazlama, qog'oz bo'laklarini tikish yoki yopishtirish yo'li bilan naqsh ishlash, bezash demakdir. Shu usulda yasalgan gul, tasvir ham applikatsiya deb ataladi.

Applikatsiya san'ati bundan 2500 yil muqaddam ko'chmanchi xalqlarda paydo bo'lgan. Ular applikatsiya bilan kiyim – bosh va turar joylarini bezatishgan. Bu ishda ular teri – mo'yna, daraxt po'stloqlari va namatlardan namatlardan foydalanishgan. Applikatsiya turi xalqlarda turli materiallardan tayyorlangan. Masalan, yoqutlar applikatsiya ishida po'stloqdan foydalanishgan, buyalgan po'stloqdan qilingan applikatsiyalar bilan ular utovlarini bezashgan. Xanti – mansi, evenk va boshqa shimoliy xalqlari applikatsiyada teri, sukno, mo'yna ishlatishgan. Qozoq, qalmoq, osetin, buryat va boshqa xalqlar applikatsiyadan milliy kiyim hamda uy-ro'zg'or predmetlarini bezashda foydalanishgan. Gazlamadan applikatsiya materiali sifatida ancha keyinroq foydalanila boshlandi. Gazlama parchalarini fon xizmatini o'tovchi materialga tikib, naqshlar yaratilgan.

(gazlamadan yaratilgan applikatsiya bilan kiyim – bosh va uy-ro'zg'or predmetlari bezatilgan).

Mozaika monumental dekorativ san'atga oid bo'lib, u mahobatli (monumental) bezak san'atining asosiy turlaridan biridir.

Mozaika (fransuzcha *mosaique* – muzalarga bag'ishlangan) – bir xil yoki turli xon ashyo (koshin, tosh, yogoch, marmar, metall va boshqalar) bulaklaridan tashlangan tasvir, naqshdir. Asosan, binolar, amaliy san'at asarlarini yaratishda va bezashda qo'llaniladi.

Mozaika yig'ishning 2 xil usuli farqlanadi: naqsh (tasvir) mustahkamlovchi modda (ohak, sement, mum va boshqalar) surtilib bezatilayotgan yuzaga mayda bo'laklardan to'g'ridan-to'g'ri terib hosil qilinadi; teskari terishda rasmi qog'oz yoki matoga bo'laklar o'ng tomoni bilan yopishtiriladi, so'ng teskari tomoniga mustahkamlovchi modda surtilib, bezatilayotgan yuza (devor yoki shiff) ga bitkiliriladi.

Turli ranglarda bo'yalgan doiralardan iborat eng qadimgi mozaika miloddan avvalgi 3 ming yillikka mansub. Mozaika qadimgi Sharq mamlakatlarida, antik davr va o'rta asrlarda Vizantiya, Italiya, Gruziya, qadimgi Rusda rivojlangan. G'arb, Yevropa san'atida bezak mozaikalari keng tarqalgan. Islom mamlakatlarida XIII – XIV-asrlarda koshinli mozaika rivojlangan, qoliplar asosida ishlangan bo'laklar yig'ilib murakkab naqsh (tasvir)lar hosil qilingan. XIV – XV-asrlarda Namuroqand va Buxorodagi binolar peshtoqiga ishlangan mozaikalar bugungi kunda ham o'zining jozibadorligi bilan diqqatni tortadi.

XVIII – asrda Yevropada (jumladan, Rossiyada M.Lomonosov tomonidan) mozaika qayta tiklangan (portretlar va batar kompozitsiyalari yaratilgan). Milliy romanlik oqim usta (ispan A.Gaudi, rus V.Vasnetsov, M.Vrubel va boshqalar)lari mayolika (koshin)li mozaika usulidan foydalanganlar. Yirik bo'laklardan tuzilgan mozaikada ko'zga tashlanuvchi mahalliy ranglar uyg'unlashtirib tuzilgan kompozitsiyalar ko'p uchraydi (R.Gutuzo, D.Riviera va boshqalar).

XX – asrning 30 – yillaridan san'atlar sintezi masalalariga qiziqish ortdi va mozaika san'ati ham rivojlandi. O'zbekistonda 60 – yillardan (ayniqsa, Toshkent zilzilasidan keyin) mozaika san'ati keng tarqaldi, jamoat va turar joy binolari bezagida mozaikadan keng qo'llanilgan. Masalan, Toshkentdagi "Amaliy san'at" muzeyi, "Paxtakor" nomidagi metro bekati bezaklarida mozaikadan foydalanilgan.

Asrlar davomida rivojlanib kelayotgan qadimgi koshinkorlik an'analari keng qo'llanilgan holda jamoat binolari, me'moriy obidalar ajoyib mozaika namunalari bilan bezatilmog'da. Bunga misol qilib, Imom Buxoriy yodgorlik majmuasi, Oliy Majlis binosi, O'zbekiston konservatoriyasi kabi binolarni ko'rsatishimiz mumkin.

Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida o'quvchilar bilan applikkatsiya ishlashda asosan qog'oz, imon va daraxtlar po'stloqlaridan foydalaniladi chunki, applikkatsiya ishida asosiy material qog'oz hisoblanadi. O'quvchilar geometrik shaklli applikkatsiyalar, ko'p rangli applikkatsiyalar, dekorativ va badiiy applikkatsiyalar, syujetli va mavzuli applikkatsiya turlaridan foydalanib qo'l ishtarini bajarishadi. O'quvchilar mozaika ishlarida esa qog'oz, oyna, sapo, gul va daraxt barglari, tuxum po'sti va shu kabilarning ayrim – ayrim parchalarini chizilgan rasm sahniga yopishtirib chiqishadilar.

Applikkatsiya va mozaika ishlari o'quvchilarda ijodni rivojlantirishda katta yordam beradi, tasavvurni boyitadi, kuzatuvchanlik va diqqatni faollashtiradi, inodani tarbiyalaydi, chamalash va rangni sezishni o'stiradi.

10.2. Applikkatsiya va mozaika bilan ishlash texnologiyasi

Applikkatsiya bilan shug'ullanish kichik yoshdagi o'quvchilarni garmonik rivojlantirishda katta ahamiyatga egadir. Applikkatsiya ishlari o'quvchilarda kuzatuvchanlik va diqqatni faollashtiradi, tasavvurni boyitadi, chamalashni o'rgatadi, inodani tarbiyalaydi va eng asosiy ularning ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishga katta yordam beradi.

Applikkatsiya ishini bajarishda asosiy e'tibor uning umumiy ko'rinishiga qaratilishi kerak. Yaxshi o'ylangan kompozitsiya, ya'ni tasvirlash lozim bo'lgan

narsalarni joylashtirish applikkatsiyaning muvaffaqiyatining garovidir. Tasvirlash lozim bo'lgan narsalar yordamida figura va narsalarning holati aniqlanadi, tasvirlangan hodisalarning uyg'unligiga erishiladi. Tasvirning barcha detallari, hatto eng kichiklari ham qog'ozdan qirqiladi, ularni chizmaslik kerak. Tuzayotilgan detallar eliminatsiya qilinadi, ya'ni fonga joylashtiriladi va o'ylangan tasvir hosil qilinadi, agarda bu tasvir ma'qul bo'lmasa detallar boshqacha joylashtiriladi. Detailarni yopishtirishda joyni adashitmaslik uchun ularning o'rnini qalam bilan belgilab qo'yiladi.

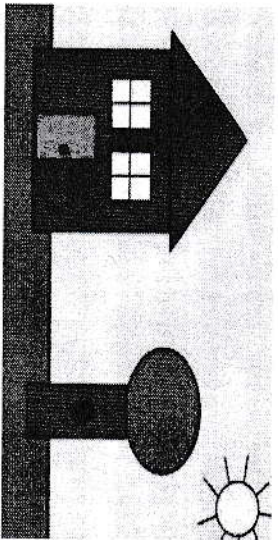
Misol tariqasida eng oddiy geometrik shakl – kvadratni olib, uning almashinishini hosil qilish uchun turli holatlarda joylashtirib ko'ramiz. Ishni boshlash uchun markazni topish, simmetriya o'qini o'tkazish va elementlarni ularga ko'ra joylashtirish lozim. Ish mavzu va fikri tanlashdan boshlanadi. Ko'pincha ochiq tonidagi qog'oz va fon tanlanadi. Applikkatsiya mo'ljallangan tasvir va elementlar miqdori qog'ozni tanlashni belgilaydi. Tasvir ustida ixtilanganda asosiy e'tibor tanlangan mavzuning mazmuniga, kerakli materiallar, ularning o'lchamlari, ranglarini tanlashga qaratiladi. Tasvir hajmiga ko'ra eng katta element asosiy tematik element bo'lishi kerak.

O'quvchilar applikkatsiya ishtarini bajarishda asosiy e'tiborini uning umumiy kompozitsiyasiga qaratishi lozim. Yaxshi o'ylangan kompozitsiya, ya'ni tasvirlash lozim bo'lgan narsalarni joylashtirish – applikkatsiya muvaffaqiyatining garovidir. Eng oddiy applikkatsiyalar bu geometrik figuralardan qilingan ornamental applikkatsiyalar hisoblanadi.

Geometrik shaklli applikkatsiyalar. Bajarilish texnikasiga ko'ra applikkatsiyaning eng oddiy turlaridan biri geometrik shaklli applikkatsiyalardir. Geometrik shaklli applikkatsiyalarni bajarishda 1 - 3 – sinf o'quvchilari quyidagi bilimlarni egallaydilar.

1. Qog'oz bo'lagidan va o'lchov asboblari yordamida geometrik shakllar: kvadrat, to'g'ri burchak, uchburchak, aylamani hosil bo'lishi haqidagi mavjud bilimlarni mustahkamlaydilar.

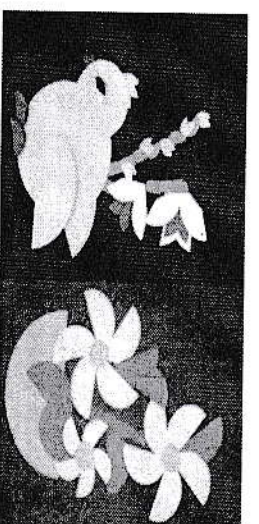
2. Rasm darslarida polosa, doira, kvadratda ornamentlar tuzish bo'yicha olingan bilimlarni chuqurlashiradilar.
3. Ayrim predmetlarni detalma – detal tahlil qilib geometrik shakllarni to'g'ri idrok etishni o'rganadilar.
4. "Kam, ko'p, uzunasiga, ko'ngdalangiga, qism va qatlam, 2 va 4 qismga qirg'ish, teng qismlarga bo'lish" kabi tushunchalari mustahkamlanadi.
5. Ranglar uyg'unligini to'g'ri tanlashni o'rganadilar.
6. Ularda badiiy va estetik did tarbiyalanadi.

21-rasm. Geometrik shakllardan predmetni applikasiya

Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida kichik yoshdagi o'quvchilarni predmetlarni fazoviy idrok etishini rivojlantirish kerak. Buni atrofimizni o'rab turgan narsalar: uy, archa, daraxt, mashina, idish – tovoq, jonivorlar, gullar va shu kabilarni u yoki bu darajada geometrik shakllar bilan ifodalash mumkin. Bunda o'quvchi istalgan predmetni tanlashi mumkin. Uni o'quvchilar bilan birgalikda ko'rib, uning ayrim detallari qaysi geometrik shakllarga o'xshashligi, ularni qanday o'lchamlarda, qaysilarini kattaroq, qaysilarini kichikroq olish, qanday ketma – ketlikda joylashirish kerakligini aniqlaydilar.

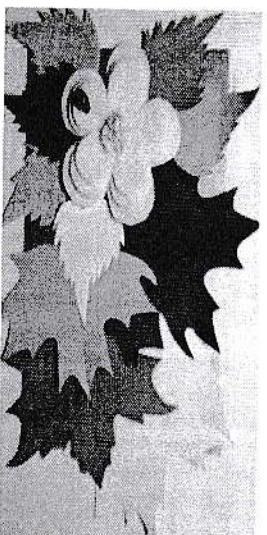
Rangli qog'ozlardan olingan geometrik shakllar va ularning qismlari bilan applikasiya bo'yicha juda ko'p geometrik shaklli applikasiyalarni bajarish mumkin. Geometrik shakllarni har birini shunday joylashirish kerakki, natijada talab qilinadigan geometrik shaklli applikasiya paydo bo'lsin.

22-rasm. Geometrik shakllardan applikasiya

Ko'p rangli applikasiyalar. Ko'p rangli applikasiyalarni qirg'ish ancha murakkab ish bo'lib, tasvirni qismlarga ajratish bilan aloqador. Bu turdagi applikasiyalarni bajarishda fonni tanlash juda muhimdir. Fon ifodalangan predmetlar rangidan ochroq bo'lishi lozim. Ana shunda predmet xuddi bo'rtib turgandek yorqin ko'rinadi. Bunda hammasi o'ylagan asarga bog'liqdir. Fonda joylashgan detallar rangi ham shunga qarab tanlanadi, detallarining tabiiy joylashishi va o'lchamlarining uyg'unligiga e'tibor berish kerak.

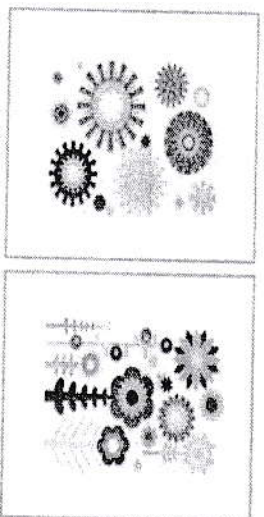
Bu ishlarni bajarishning bir necha usullari mavjud: ayrim detallar oldindan belgilamay qirg'iladi, ayrim detallar esa belgilangan eskizlar bo'yicha qirg'iladi. Ko'p rangli applikasiyalardan biri bu dekorativ applikasiya hisoblanadi.

23-rasm. Ko'p rangli applikasiyalar

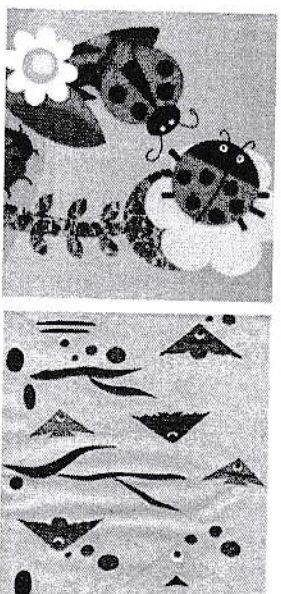
Dekorativ applikasiya. Dekorativ applikasiyalar naqsh gullardan tashkil topib, alohida – alohida tasvirlangan hodisa harakatlari uyg'unligini aks ettiruvchi namunralardan iborat bo'ladi. Dekorativ applikasiyalarni o'quvchilar kitob,

onyma va boshqa materiallardan olishlari, ayrim elementlarni qo'lda yaratishlari mumkin. Sharq naqshi applikkatsiyasining bu turi uchun boy material hisoblanadi. Dekorativ applikkatsiya bir va ko'p rangli bo'lishi mumkin.

24-rasm. Dekorativ applikkatsiyalar

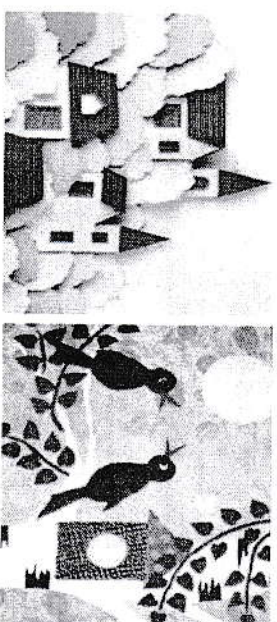
Badiiy applikkatsiyalar. Mavzuli ishlarni yaratish taqat mehnatga emas, balki badiiy tayyorgarlikni ham talab qiladi. Texnologiya fani darslarida turli applikkatsiya ishtarini bajarilish texnikasi o'rganiladi. Badiiy applikkatsiyalarni yaratishda ish mavzu va fikr tanlashdan boshlanadi. Mavzu tanlangandan keyin ochiq fondagi qog'oz fon tarzida tanlanadi. Applikkatsiyaga qaratilgan asarning yaratilishi va elementlar miqdori qog'ozni tanlashni belgilaydi. Asarni yaratish ustida ishlagan asosiy e'tibor tanlangan mavzuning mazmuniga, kerakli materiallar, ularning o'lehanlari, ranglarni tanlashga qaratiladi. Asar hajmiga ko'ra eng katta detal mavzuli bo'lishi kerak.

25-rasm. Badiiy applikkatsiyalar

Syujetli applikkatsiya. Syujetli applikkatsiya asariga ko'ra oddiy va murakkab bo'lishi mumkin. Murakkab syujetli applikkatsiya — ertaklar, hikoyalar va shu kabirlarga illyustratsiya sifatida yasaladi. Agarda syujet oddiy bo'lsa, tasvirlarni oldindan belgilamadan qirg'ish mumkin.

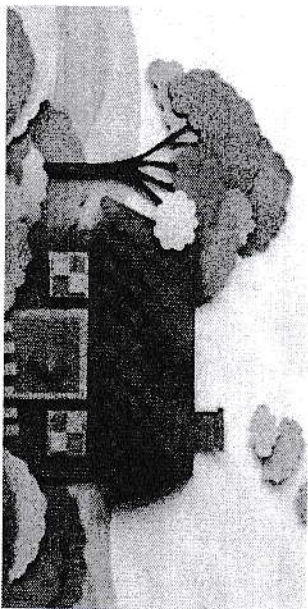
Syujetli applikkatsiyani yaratish uchun ham oldin mavzu (syujet) tanlab olinadi. Agarda syujetni o'quvchining o'zi o'ylab topgan bo'lsa, bu rasmini chizish mulkatsiga ega bo'lsa, unda avval syujetni rasmi, keyin esa rasmdagi detallar chiziladi va qirg'ib olinadi. Ayrim detallar turli rangdagi qog'ozlardan qirg'iladi. Agarda o'quvchi rasmini yaxshi chiza olmasa, u tanlagan rasmdan ko'ra qog'oz yordamida nusxa ko'chirishi mumkin. Bu rasm ayrim detallarga ajratiladi, har bir detalni rangli qalam bilan atrofi chizib chiqiladi. Ularni qirg'ib olib, syujet yoki narsa detallari qog'ozga yig'itiladi. Syujet yoki predmetning tabiiy ko'rinishiga ziyon yetmasligi uchun ularni qaysi tartibda yelimganishi belgilab olinadi va ishga kirishiladi.

26-rasm. Syujetli applikkatsiyalar

Mavzuli applikkatsiya. Mavzuli applikkatsiya ma'lum mavzuni aks ettirishi tozlam u badiiy asar uchun illyustratsiya, applikkatsiya plakat bo'lishi mumkin. Badiiy mavzuli applikkatsiya ishi predmetlar formasini, asosiy aniqliklarni, qismlarning o'zaro aloqasini, manzara va narsalarning hajmini, rangini, soya va yorug'lik tushayotgan tomonini munosib rang berib ko'rsatish kabirlarni ifodalashi kerak.

27-rasm. Mazzuli applikasiya

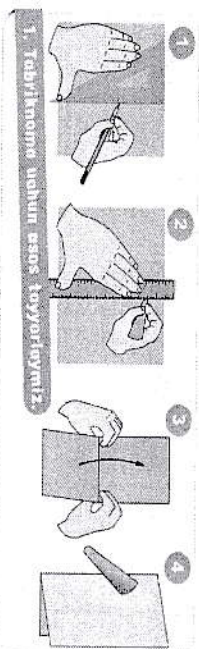
Applikatsiya bilan ishlash texnologiyasi

Namuna tariqasida texnologiya darsida 1 – sinf o'quvchilarining bayramlar uchun tabriknoma yasash texnologiyasini ko'rib chiqishimiz mumkin. Bu ishda bolalar andoza bilan ishlaydilar, taxlash va simmetrik qirgishni eslaydilar, chamalash ko'nikmalarini sinaydilar. Gul uchun kvadrat qog'ozdan gul barglarini qirgsa bo'ladi. Bolalar yasagan gullar turlicha bo'lishi mumkin. Novdalar ham qo'lda qirqladi.

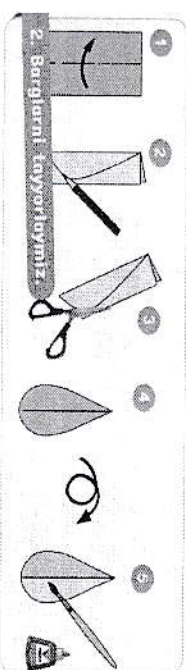
Applikatsiya bilan ishlash vaqtida subhanni o'qituvchi masalan, 8 – Mart kuni haqida olib boradi va bunda sovg'a masalasini eslatib o'tadi. Eng yaxshi sovg'a o'z qo'li bilan yasagan sovg'adir. Subhanni mehribon buvijonlarimiz, onajonlarimiz, opa – singillarimiz to'g'risida bo'lishi mumkin.

Shundan keyin namuna ko'rib chiqiladi, uning elementlari, ish usullari, kerakli materiallar aniqlanadi va ishning borishi belgilanadi.

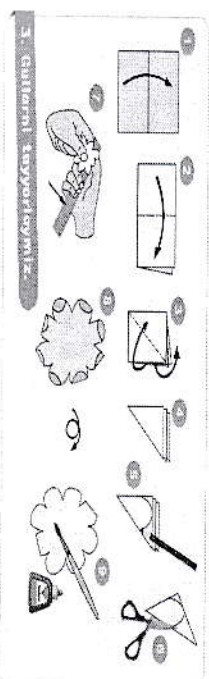
1. Tabriknoma uchun rangli qog'ozdan asos tayyorlanib u ikkiga buklanadi:

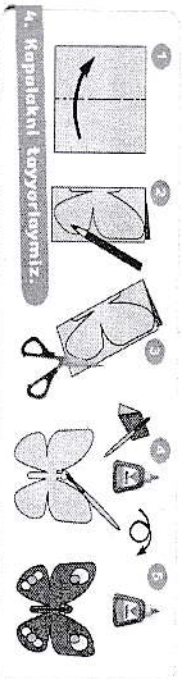
2. Endi gul barglari va shoxlari kerakli shaklda qirgib olinadi. Buning uchun kvadrat shakldagi qog'ozni kerakli o'lchamda qirg'iladi;

3. Ana endi namuna asosida gullarni qirgib olamiz va tayyorlaymiz;

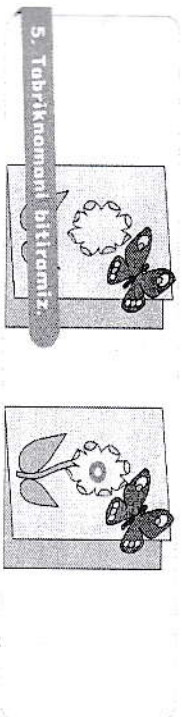

4. Endi esa namuna asosida kapalak qirgib olamiz. Buning uchun kerakli rangli qog'ozni tanlab, uni buklaymiz va qirgamiz.

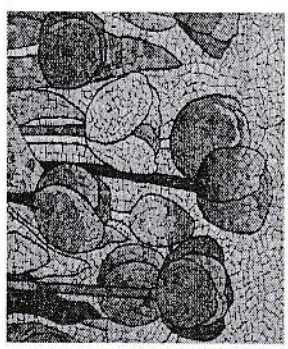
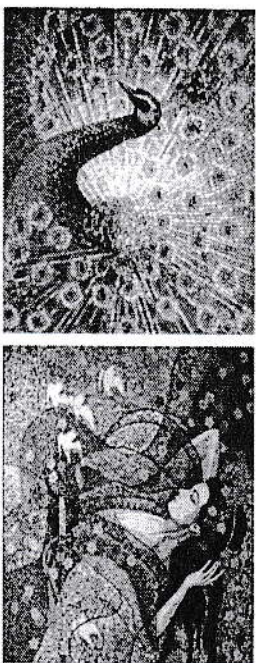
5. Tayyor bo'lgan shakllar tabriknoma asosiga namunada ko'rsatigandek yopishtiriladi (ish ijodiy tarzda bo'lganligi uchun o'quvchilar gullarni shoxlarga o'zlarini mustaqil joylashtiradilar);

6. Tabriknomaning ichki tomoni naqsh bilan bezatilib, tabrik so'zi yoziladi.

Mozaika monumental dekorativ san'at turlaridan biridir. Turli davrlarda va turli mamlakatlarda mozaika qo'llaniladigan materialiga ko'ra ham, naqsh va rasmlariga ko'ra ham o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan. O'rta Osiyo madrasalari, masjidlar, hukmdorlarning saroylari mozaika bilan bezatilgan.

Mozaika bilan binolarning tashqi qismlari, devorlari va xalq amaliy san'ati asarlari bezatiladi. Mozaika ishlarida oyna, sapol pitalaridan foydalaniladi. Masalan, Loasdagi rangli ko'zgu parchalaridan ajoyib mozaika asarlari mavjud bo'lib, ular quyoshda bir – biriga qo'shilib va porlab, odamlarga shodlik kayfiyatini yaratadi.

28-rasm. Mozaika usulida ishlangan dekorativ san'at

Texnologiya darslarida mozaika bilan ishlash – bu rasm sahida ayrim – ayrim parchalar (qog'oz, oyna, sapo, gul va daraxt barglari, tuxum po'sti va shu kabilar) qo'yib yopishtirib chiqish tushuniladi.

1. Tuxum po'stidan mozaika ishlarini bajarish uchun yuvib qo'rtilgan tuxum po'sti mo'yqalam yordamida akvarel bo'yoqlari bilan kerakli ranglarga bo'yaladi.

2. Bo'yoq qurigandan keyin tuxum po'stini tanlangan rasimga ko'ra mayda va yirik bo'laklarga bo'linadi.

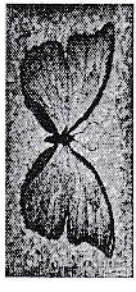
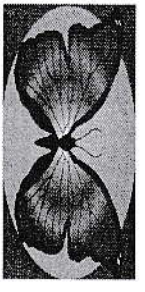
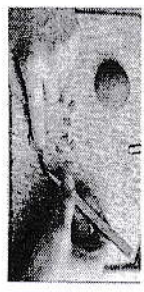
3. Tuxum po'stidan mozaika qilishda shunday tasvirni tanlash kerakki ularning konturlari mumkin qadar tekis va mayda egri-bug'irlari bo'lmastligi kerak.

4. Kontur qora qog'oz orqali o'tkaziladi yoki shablondan aylantirib chiziladi.

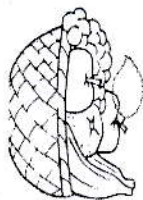
5. Avval rasm sahining bir qismiga elim surtiladi. U erga tuxum po'sti terib siqiladi, keyin ikkinchi qismiga ham shu tartibda davom ettiriladi.

6. Oritqecha elim toza latta bilan artib tozalanadi, po'st yaxshiroq yopishishi uchun ustidan sekin bosib qo'yiladi.

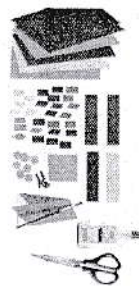
Shuningdek, texnologiya darslarida rangli qog'ozlar, turli meva, sabzavot va poliz ekinlarining urug'lari, danak, chig'anoq, mayda toshlar bilan xilma – xil mozaika ishlarini bajarish mumkin. Masalan, rangli qog'ozlardan mozaika usulida "Savdagi mevalar" mavzusida kompozitsiya yasash texnologiyasini misol qilib keltirish mumkin.

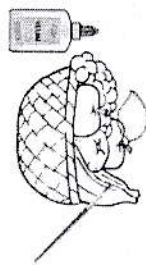
1. Kartoning markaziga shablon yordamida savaldagi mevalar shaklini chizamiz.

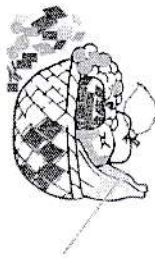
2. Olovrang va yashil rangli qog'ozlarni olib, ularni chetidan boshlab bir xil o'lehamda maydalab chiqamiz.

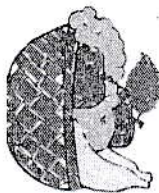
3. Kontur chizig'idan chiqmasdan shakllarga yelinni yuqqa qilib surtamiz.

4. Rangli qog'oz parchalarini kontur bo'ylab yopishtirib chiqamiz.

5. Tayyor bo'lgan applikatsiyani quritamiz.

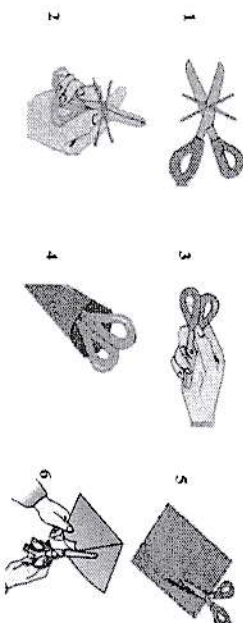
Keyingi vaqtlarda yog'ochning turi navlaridan mozaika qilish usuli rivojlandi. Bu usuldagi mozaika ishi unchalik murakkab emas, uni o'quv ustaxona sharoitida ham bajarish mumkin. Bu usuldagi mozaika yasash uchun yuqqa yog'och plastinka (bir gavvatli fanera)lar yig'ildi, keyin ularni tasvir asosga yelimlab, ustidan lak beriladi. Yog'och mozaikalari juda qiziqarli va ishning zamonaviy turidir. Hozirgi kunda bu usul keng tarqalgan. Uning aniq, lo'nda, dekorativ tasviri yaltiroq polirovka qilingan sathi kvartiralarining zamonaviy planirovkasiga, devorlar rangi, mebellarning qat'iy qatoriga juda mosdir. Ushbu mozaika usuli bilan mebellarni, jurnal stollari, yodgorliklar kabilarini bezash mumkin.

10.3. Applikatsiya va mozaika ishlarida texnika xavfsizlik qoidalari

Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida kichik yoshdagi o'quvchilar applikatsiya va mozaika yasash jarayonida qaychi va pichoq kabi qirquvchi jihozlardan foydalanishadi. Kichik yoshdagi o'quvchilar applikatsiya va mozaika ishlarida quyidagi texnika xavfsizlik qoidalariga rioya qilishlari shart.

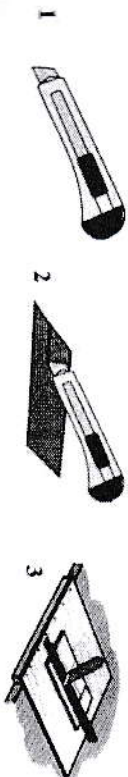
Qaychidan foydalanish qoidalari.

1. Qaychini belgilangan joyda, belgilangan holatda saqlang.
2. Qaychini uchini yuqoriga qarab ushlang.
3. Qaychini ishlatib bo'lgandan so'ng ochiq holda qoldirmang.
4. Qaychini yurib turganingizda ishlatmang.
5. Qaychini faqat yopilgan holda uchidan ushlab o'rog'ingizga uzating.
6. Qaychini ishlatayotganda qirqish chizig'i yo'nalishini hamda materialni ushlab turgan chap qo'l barmoqlarini kuzatib turing.

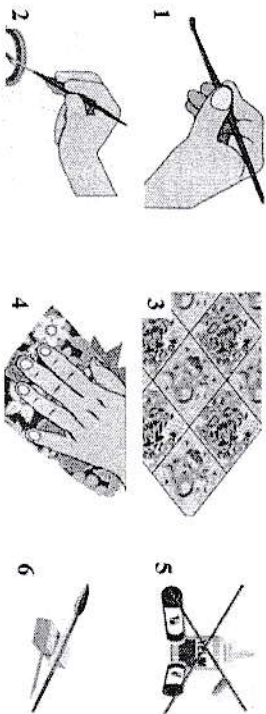
Pichoq bilan ishlash qoidalari

1. Kanselyariya pichog'idan o'qituvchingiz yordamida foydalaning.
2. Kanselyariya pichog'ini o'qituvchi ko'rsatganidek ishlatning.
3. Kanselyariya pichog'i bilan kesayotganda qattiq bosmang.

Yelim bilan ishlashoidalari

1. Mo'yxalamni to'g'ri ushlang.
2. Mo'yxalam uchini yelimga botirib oling va yelimni detalning teskari tomonidan surting.
3. Ish jarayonida tozalikka rioya qilgan holda kerakli vositalar (karton, qog'oz, maxsus polimer tagliklar)dan foydalaning.
4. Detal bir tekis yopishishni uchun saltekkadan foydalaning.
5. Yelim qopqog'ini ochiq qoldirmang.
6. Ish tugaganidan keyin, mo'yxalamni yaxshilab yuvib, taglikda quriting.

Nazorat uchun savollar

1. Applikatsiya san'ati qayerda va qachon paydo bo'lgan?
2. Applikatsiyaning qanday turlarini bilasiz?
3. Applikatsiyadan qanday ishlar bajariladi?
4. Mozaika qanday san'at turi hisoblanadi?
5. Applikatsiya va mozaika ishlarida nimalarga e'tibor berish kerak?
6. Applikatsiya va mozaika ishlaridan nimalar yaratiladi?

XI-BOB. QOG'UZ VA KARTON BILAN ISHLASH DARSLARINI

TASHKIL ETISH METODIKASI

11.1. Qog'oz va karton haqida ma'lumot

Kichik yoshdagi o'quvchilar umumiy o'rta ta'limning birinchi sinfida fagat texnologiya darsidagina emas, balki boshqa fan darslarida ham to'qash keladigan materiallar bilan tanishadilar. Bu barcha o'quv materiallari daftar qog'ozlari, darslik va kitoblarning qog'ozlari, yozadigan va muqova qilinadigan qog'ozlar, bosma va rasm chiziladigan qog'ozlar hamda gazeta qog'ozlaridir.

Qog'oz va kartonlar boshlang'ich sinf texnologiya darslarida eng ko'p qo'llanadigan material hisoblanadi. Shuningdek, o'quvchilar bu materiallarga kundalik xayotda ham ko'p marta duch keladilar.

Qog'oz - vodorod bog'lanish bilan birlashgan sellyuloza tolalaridan iborat yuqqa materialdir. Yog'och, paxta yoki o'simlik tolalaridan hamda qog'ozni qayta ishlash yo'li bilan olinadi.

Qog'oz turi xil jinsdagi daraxt yog'ochi va bir yillik o'simlik sellyulozasi hamda yog'och massasidan ishlanadi. Qog'oz massasiga o'simlik tolalaridan tashqari turli qo'shimcha (to'ldirgich)lar, mas, oq tus beradigan, zich, silliq qiladigan, bo'y oq olish xususiyatini yaxshilaydigan mineral moddalar (kaolin, talk va boshqalar), siyohni yoyiltirmaydigan yoki qog'ozni puxta va zich qiladigan yelimlovchi materiallar (kanifol yelimi, kraxmal, smola va h.k.), bo'yagichlar, kimyoviy tolalar kabilar qo'shildi.

Qog'oz dastlab II - asrda Xitoyda ishlab chiqarilgan. Bunda ular Say Lun o'simlik tolalarining suvli bo'tqasini to'rdan o'tkazib, qog'oz olishga muvassar bo'lishgan. Bu usul ko'p vaqtlargacha sir saqlanib kelindi va VI - asrning boshlarida Yaponiyada joriy qilindi. VI-VIII - asrlarda qog'oz ishlab chiqarish Osiyodagi boshqa mamlakatlarga tarqaldi.

VII - asrning boshlaridan XIX - asrning birinchi yarmigacha Samarqandda ishlab chiqarilgan qog'oz Turkistondagina emas, balki qo'shni mamlakatlarda ham mashhur bo'lgan. Keyinchalik qog'oz tayyorlash arablar orqali Eron, Shimoliy

Afrika va Kiprga, keyinroq esa Ispaniya, Marokash va boshqa mamlakatlarga yoyildi. Qog'oz bungaicha yozuvda ishlatib kelinyotgan papirus va boshqa materiallarni siqib chiqardi. Keyinchalik (taxminan X – asrda) qog'oz ishlab chiqarish Ispaniyadan Yevropadagi barcha mamlakatlarga, shu jumladan, Rossiyaga o'tib bordi.

XV-XVI – asrlarda kitob bosish kashf qilinganidan keyin qog'oz ishlab chiqarish sur'ati tezlashdi. XVII-XVIII – asrlar mobaynida Gollandiyada yangi tuyish apparati ixtiro qilindi, Fransuz ixtirochisi N.L.Rober qo'l bilan uzluksiz aylantirib turiladigan sim to'rtli qog'oz quyish mashinasini yaratdi. Keyinchalik bu soddamashinaga presslash, quritish, kalandr va rulon qilib o'rash seksiyalari qo'shildi. Qog'oz tayyorlash mashinasi *yassi to'rtli* (asosiy qog'oz turlari ishlab chiqariladi) va *dumaloq to'rtli* (ba'zi qog'oz turlari va karton ishlab chiqariladi) tiplarga bo'linadi.

XIX – asrning 60 – yillarida qog'oz mashinasi devyari hozirgi qog'oz mashinasi kabi qismlardan iborat bo'lgan. Keyinchalik qog'oz mashinasining barcha qismlari takomillashirildi va qog'oz ishlab chiqarish tezligi o'n marta gacha oshirildi. Latta xom ashyosi o'rtmiga yog'och selljulozasi tolalari ishlatiladigan bo'ldi. Shuningdek, sintetik polimer smola va tolalar borgan sari ko'proq ishlatiladigan bo'ldi va qog'oz ishlab chiqarish texnikasi takomillashirildi.

Karton (fransuzcha *carton*, italyanча *carto* - qog'oz so'zidan olingan) – yuza birligining massasi yoki solishtirma og'irligi oddiy qog'oznikidan katta bo'lgan qog'oz turidir.

Yagona xalqaro tasniflashda qog'oz bilan karton orasida aniq chegara ko'rsatilmagan. Masalan, Germaniyada 150 g/m², Polshada 180 g/m², Rossiyada 230 g/m² qog'oz materiali *karton* deb qabul qilingan.

Boshlang'ich sinf texnologiya o'quv dasturida qog'oz va kartonlar bilan ishlash bo'yicha qo'l ishlariga ko'p soat ajratilgan. Masalan, 1 – sinf texnologiya darsliklarida qog'oz va kartonlar bilan ishlash bo'yicha 27 ta amaliy mashg'ulotlar keltirilgan. Bu esa kichik yoshdagi o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatlarini

ifojlanishida hamda ularda mehnat tarbiyasining shakllanishida qog'oz va kartonlar bilan ishlashning o'rni beqiyosdir.

Shuningdek, barcha o'quvchilar turli xil qog'ozlardan kitoblar, oynomalar, to'znomalar chiqarish uchun foydalanishini juda yaxshi biladilar. Shuning uchun ham boshlang'ich sinf texnologiya darslarida o'qituvchi o'quvchilarning diqqat – e'tiborini ular foydalanadigan qog'ozning turmushda tez – tez uchraydigan va qo'l mehnati darslarida ishlatiladigan turlariga jalb qilib borishi lozim.

11.2. Qog'oz va karton turlari, ularning xususiyatlari

Bugungi kunga kelib, qog'ozning 600 dan ortiq turi mavjud. Qog'oz asosan, yozish, dafilar va kitoblar chiqarish uchun ishlatiladi. Ko'pchilik hollarda qog'oz va karton to'qimachilik, yog'och ishlash va shisha sanoati mahsulotlari bilan riqobatlashmoqda. Ular bugungi kunda turli metall buyumlari o'rinni egallamoqda, ya'ni konstruksion, izolyatsiyalovchi, qisirma, filtrllovchi, pardozlovchi kabi materiallar sifatida ishlatilmoqda.

Qog'ozlar qanday maqsadlarda ishlatilishiga ko'ra, massasi (1m.da 4–250g), qalinligi (4 mm.dan 400 mm.gacha), mexanik xossalari (uzulish uzunligi, sinish, o'zlash, titilish, siqilish, buralish), yelim olishi, kulitligi, namitligi, rangi, oqitiligi, silliqiligi, singdirish qobiliyati, havo, bug', yog' o'tkazmasligi, dielektrikligi va boshqa xossalari bilan ifodalanaadi.

Xalqaro tasnifga ko'ra, qog'oz quyidagilarga bo'linadi:

Matbuot qog'oz (bosmaxona, ofset, illyustratsiya, kartografiya, bo'rtlangan qog'oz) – juda silliqiligi, oqiligi, bosma bo'yovni yaxshi singdirishi bilan ajraladi. Matbuot qog'oz rasm va yozuvlardan nusxa olish uchun mo'ljallangan

Gazeta qog'oz ham matbuot qog'oz sinfiga kiruvchi qog'ozlar turkumiga mansubdir. Gazeta qog'oz eng ko'p tarqalgan qog'oz turlariga kiradi. Sifatiga ko'ra unchalik pishiq emas, namlikni, yelimni o'ziga tez singdiradi.

Gul (Oboy) qog'oz ham matbuot va gazeta qog'oz sinfiga kiruvchi qog'ozlar turkumiga mansub bo'lib, rangi va guli turlicha bo'ladi. U muqovalashtirishda,

narsalarning usridan yelimlashda, bezak ishlarida keng foydalanish uchun mo'ljallanganidir.

Yozuv qog'oz (yozuv, pochta, konvert, kartochka qog'ozlari) — yelim olishi, singdirish xususiyatining kichikligi, juda silliqdigi bilan ajraladi. Uning sathi silliq va yelim singdirilganligi hisobiga o'ziga namlikni kamroq tortadi. Narsalarni ixtirolashda, muqovyalashda, kartondan yasalgan buyumlarni yelimlashda juda qulaydir.

Daftar qog'oz — yozuv qog'oz

Jiloh rangli qog'oz — texnologiya darslarida keng qo'llaniladi. Turli xil rangdagi muqovyalash ishlarida hamda bayramlar uchun qiziqari niqoblar tayyorlashda foydalanish mumkin.

Rangli qog'oz — turli ranglarda bo'ladi, jilo berilgan rangli qog'ozning o'rtini bosa oladi. Texnologiya darslaridagi qo'l mehnatida ko'p ishlatiladi.

Chizmachilik qog'oz — eng pishiq va qalin qog'ozdir. U matodan tayyorlanib, uning oliy navi qo'lida ishlab chiqariladi. Undan chizmachilik va rasm chizishda hamda bayramlar uchun qiziqari niqoblar tayyorlashda ham foydalanish mumkin.

Rasm qog'oz — ikki xil nomeri bo'lib, selyullozdan tayyorlanadi. Oliy naviga 25% mato bo'lagi qo'shiladi. Undan rasm va chizmalar chizishda shuningdek, texnologiya darslarida qo'l mehnati ishlarida foydalaniladi.

Millimetri qog'oz — sathi bosma to'r shaklida bo'lib, o'lchamni, mayda chiziqi bo'ladi. Undan chizmachilik va andazalarni millimetroda o'lcham olib chizishda foydalaniladi.

Baxmal qog'oz — turli ranglarda bo'lib, sirti mayin tuk bilan qoplangan bo'ladi. Undan karton qog'oz o'rniida ham foydalanish mumkin.

Qum qog'oz — yog'och va turli materiallarga ishlov berish uchun foydalaniladigan qog'oz turi bo'lib, uning sirtiga qum zarralari yelimlangan.

Elektrozolyatsion qog'oz (kondensator, kabel, telefon, izolyatsion — o'rov qog'ozlari) — mexanik mustahkamligi, dielektriklik xossasi yaxshiligi bilan ajraladi.

Papiroz qog'oz (mundshuk, papiroz, sigaret, chckma qog'ozlar) — bu sinf qog'ozining kompozitsiyasi, xossasi va tayyorlanish texnologiyasi turlicha bo'ladi.

Shimuvchi qog'oz (filtr, bosma, singdiruvchi qog'ozlar) - fibra, pergament, mahluviya — gigiyena mahsulotlari va boshqa tayyorlashda ishlatiladi.

Apparat qog'oz (telegraf lentasi, krid lentasi, perfokarta qog'ozlari) — mexanik mustahkamligi bilan ifodalanadi.

Yorug'lik sezgir qog'oz — mexanik mustahkamligi, yaxshi yelim olishi bilan ajraladi, fotografyada ishlatiladi.

Ko'chirish qog'oz (kopirovka va ko'chirish qog'ozlari) — maxsus ishlov berib tayyorlanadi.

O'rov qog'oz — oziq - ovqat mahsulotlari va sanoat tovarlarini o'rash uchun ishlatiladi.

Sanoat — texnika qog'oz (patron, jilvir, diffuzor tovush yozib olish, ip o'rashda ishlatiladigan qog'ozlar) — paxta tolasi, asbest, sun'iy toladardan oddiy usulda ishlab chiqariladi.

Karton qog'oz — karton deb 1 kv m 250 grammadan ortiq bo'lgan qog'ozga aytiladi. Kartonlar bir, ikki va ko'p qatlami bo'ladi. Karton xossalari ushbu texnik ko'rsatkichlari: yuza birligi (masalan, 1 m² ining massasi, qalindigi, namligi kabi) bilan belgilanadi. Karton massasi tarkibiga yopishtiruvchi, bog'lovchi, to'ldiruvchi, bo'yovchi moddalar qo'shib, uning xossalarni o'zgartirish mumkin.

Vazifasiga va fizik-mexanik xossalari qarang, kartonning qutilar yasash, matbuda, poyabzal ishlab chiqarishda, qurilishda, to'qimachilikda ishlatiladigan, elektroizolyatsiya, qisirmalar kabilar tayyorlanadigan xllari mavjud. Jumladan, uul rangiga qarab bir nechta turga bo'lishimiz mumkin.

Oq karton – uni qirgʻish oson, oʻzi unchalik pishiq emas, tez sinadi. Bu karton yelinni koʻp shimadi (koʻpincha yelimdan shishadi). Undan mayda narsalarni muqovlashda foydalanish mumkin.

Sariq karton – oq kartondan koʻra pishiqroq, egiluvchan, yaxshi qirgʻiladi, yelimdan koʻtarilmaydi. Turli xil qoʻl ishlarda foydalanish mumkin.

Kartong karton – oq va sariq kartondan pishiqroq, qirgʻish qiyin. Pichoq karton massasidagi qumdan tez oʻtmashadi. Kartoning bu turidan oʻta pishikli kni talab qiluvchi narsalar tayyorlanadi.

Rangli karton – bu yuqqa, egiluvchan, sathiga turli rangda jilo berilgan, ishlov berish oson va koʻrinishi chiroyli. Hajmi kichik narsalar, papkalar, muqovalar tayyorlash uchun qulay boʻlgan karton turidir.

11.3. Qogʻoz va karton bilan ishlash texnologiyasi

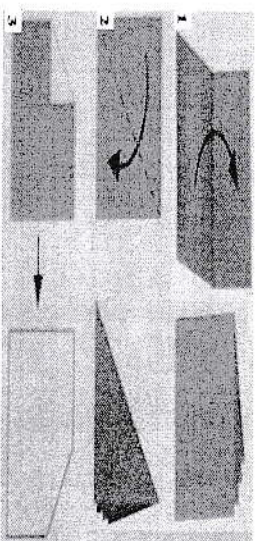
Qogʻoz va kartonlar boshlangʻich sinf texnologiya darslarida eng koʻp qoʻllanadigan material hisoblanadi. Shuningdek, oʻquvchilar bu materiallarga kundalik xayolda ham koʻp marta duch keladilar. Taʼlim jarayonida oʻquvchilar turli qogʻozlarning asosiy jismoniy xususiyatlari: rangi, qalinligi, zichligi, siyohni ishlatish xususiyati, sathining xarakteri silliq, gʻadur – buduriligi bilan tanishadilar.

Boshlangʻich sinflardagi texnologiya taʼlimi dastur materiallarini tahlil qilar ekanmiz, barcha sinflardagi ish turlaridan biri **“Qogʻoz va karton bilan ishlash”** ekanligini koʻrishimiz mumkin. Shuningdek, “Qogʻoz va karton bilan ishlash” oʻquvchilarni garmolik rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Ayniqsa, rangli qogʻoz bilan ishlash ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi, oʻquvchilarning fantazyani boyitadi, diqqat va tasavvurni faollashtiradi, irodani tarbiyalaydi, chamalash va rangni sezishni oʻshtiradi.

Qogʻoz va kartonga ishlov berish usullari unchalik murakkab emas, bolalar ularni osonlik bilan oʻzlashtirib oladilar. Qogʻoz va kartonga ishlov berish yuzasidan egallangan malakalar keyinchalik barcha mehnat turlari boʻyicha texnologiya darslarida qoʻl mehnatida keng qoʻllaniladi.

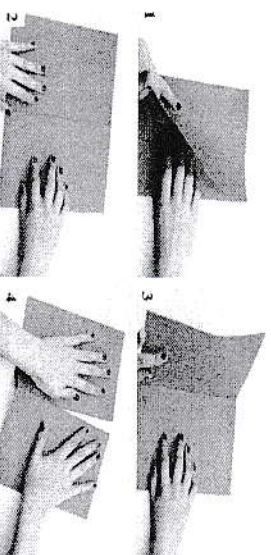
Boshlangʻich sinf oʻquvchilari texnologiya darslarida qogʻoz va karton bilan ishlash jarayonida quyidagi texnologiyalarni bajaradilar.

Qogʻozni bukklash usullari. Qogʻozni teng ikkiga bukklash uchun qogʻoz stol yoki parta ustiga qoʻyiladi va oʻng handa chap qoʻl bilan qogʻozni oʻziga yaqin turgan tomonining ikki uchidan ushlab, uni paski uchlari bilan tenglashtiriladi. Bunda qogʻozning uchlarning qirradi bir-biriga toʻgʻri tushishi kerak. Ana shundaygina qogʻoz qoʻl bilan tekislanib, uning bukklagan chizigʻi ustidan tirnoq bosib yurgiziladi.

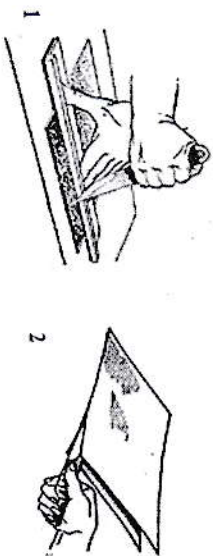
29-rasm. Qogʻozni bukklash usullari

Qogʻozni bukklagan joyidan yirtish. Qogʻozni yirtishdan oldin, avval ehtiyotlik bilan ochiladi, uning bir tomoni oʻng qoʻl bilan bosilib, chap qoʻl bilan bukklagan chiziqdan sekin yirtiladi. Bukklagan chiziq ustiga chizgichni qoʻyib ham qogʻozni yirtish mumkin.

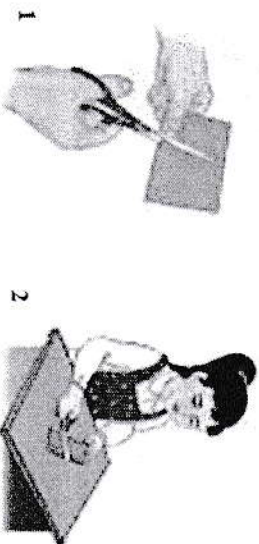
30-rasm. Qogʻozni bukklagan joyidan yirtish usullari

Qog'ozni bukligan joyini pichoqda qirg'ish. Qog'ozni buklab, tirnoq bilan bosib iz ushirladi. Shundan so'ng uning buk langan chizig'ini o'ng tomonga qilib stol ustiga qo'yiladi, uning orasiga pichoq ni tiqib yurgiziladi.

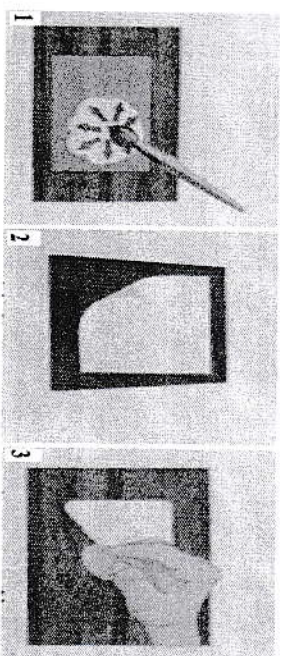
31-rasm. Qog'ozni bukligan joyini pichoqda qirg'ish usullari

Qog'ozni qaychi bilan qirg'ish. Qaychi o'ng qo'lda ushlanadi. Ish vaqtida qaychini to'g'ri ushlab, qirg'ilayotgan qog'ozni undagi kesish chizig'i aniq ko'rinishi uchun aylantirib turiladi.

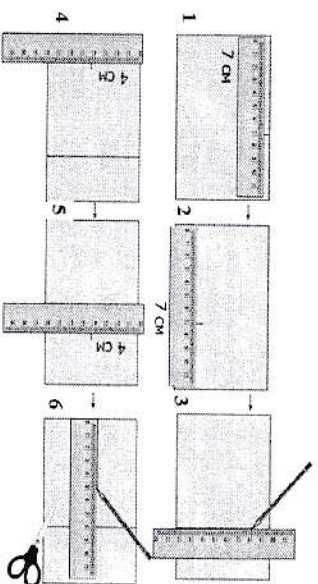
32-rasm. Qog'ozni qaychi bilan qirg'ish usullari

Qog'ozni yopishtirish. Stohning ustiga gazeta yozib, uning ustiga kerakli o'lchamda qirg'ib olingan rangli yoki istalgan qog'oz qo'yiladi va mo'yqalam yordamida o'rasiidan chetiga avval chap, so'ngra o'ng tomonga qarab yelim suriladi. Yelim tez, yuqqa qilib suriladi. Yelim surilgan qog'ozni yopishtiriladigan predmetning ustiga qo'yib, uning usidan g'ijimlanishlar bo'linmasligi uchun toza mato bo'lajgi bilan bosib tekislanadi.

33-rasm. Qog'ozni yopishtirish usullari

Qog'oz va kartonni o'lchash usullari. Mehnat darslarida qog'ozni o'lchash usullari unchalik murakkab emas va ular matem atika darslari da qo'llanadigan asboblar yordamida bajariladi. Birinchi navb at da bu oddiy chizg'ich, uchburchak chizg'ich va sirkuldur.

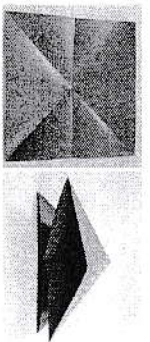

34-rasm. Qog'oz va kartonni o'lchash usullari

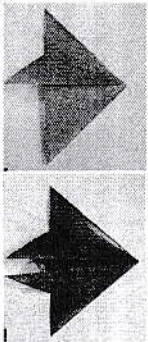
Qog'oz va karton bilan ishlash darslarining asosiy xususiyati shundaki, bu darsda buyumlarning umumiy ko'rinishidagi yig'ma, chizma va buyumning namunasi yoki faqat texnikaviy rasm va chizmalardan foydalaniladi. Shuningdek, qog'oz buklash usullaridan foydalanib, turli xil hayvonlarning shaklini yasaydilar. Masalan, rangli qog'ozlar buklash usulida "Qurbaga" shaklini yasash texnologiyasini misol qilib keltirish mumkin.

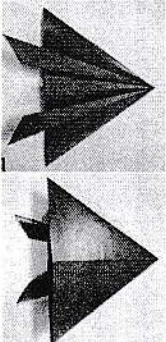
1. Kvadrat shaklidagi rangli qog'oz do'ppi shaklida buklanadi.

2. Hosil bo'lgan uchburchakning bir tomonidagi pastki ikki uchi yuqoriga qarab buklanadi. Yuqoriga buklangan tomonning pastki qismidagi ikki uchi o'rtadagi chiziqqa yetkazdirilib yuqoriga buklanadi.

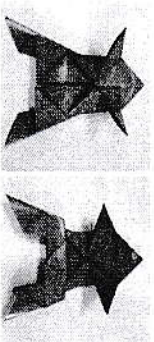
3. Uchburchakning orqa tomonidagi ikki uchi esa shaklning yuqori qismidagi uchidan ichkariga qarab pastga buklanadi. Keyin buklangan qog'ozning ichkariga buklangan qirg'og'i orqaga qaytarib, yangi hosil bo'lgan uchburchak chetiga yetkazib buklanadi.

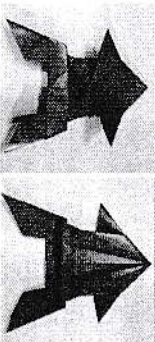
4. Hosil bo'lgan shaklning katta-kichikligiga qarab uning pastki qismidan 1-2 sm qismini ichkariga buklanadi.

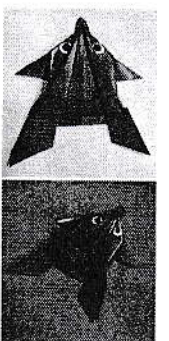
5. Shu buklangan qismidan 0,5-1 sm qolirib, tashqari tomonga buklab oyoqlarini hosil qilamiz.

6. Natijada "Qurbaga" shakli hosil bo'ladi. Buni, buklangan joyidan salgina bosib, qo'yib yuborilsa, u xuddi tabiiy qurbagadek sakraydi.

7. Tayyor bo'lgan "Qurbaga" shakliga rangli qog'ozni qirg'ish va yelimlash usullaridan foydalanib, qurbaganing ko'zi va og'zini yasaymiz.

11.4. Qog'oz va karton bilan ishlashda texnika xavfsizlik qoidalari

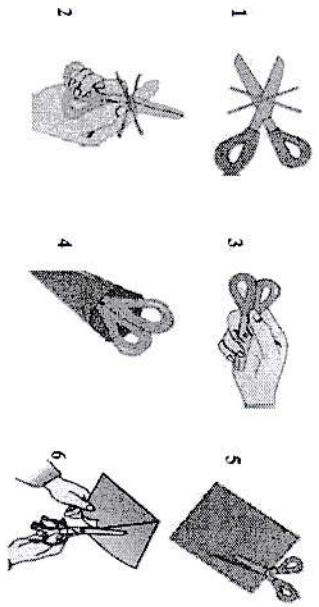
Qog'oz va karton bilan ishlash mashg'ulotlariga oldindan quyidagicha tayyorgarlik ko'riladi: stolning ustiga qog'oz yozib, o'ng tomoniga qaychi, yelim uchun cho'tka, chizg'ich, galam, avtoruchka, old tomonlariga yelim, qiyqimlar uchun quti, chap tomonlariga, ish vaqtiida xalaqit bermaydigan qilib rangli qog'oz to'plamini qo'yadilar. O'quvchilar ishlayotgan materiallarga tejankorlik bilan munosabarda bo'lishlari, o'z ishlarni rejalashtira bilishlari, materialni tejankorlik bilan sarflashlari, vaqtdan unumli foydalanishlari, o'quvchi ko'rsatmalariga amal qilishlari, shu bilan birga ish joyini toza va ozoda saqlashlari, mashg'ulotdan so'ng sinfni tozalab qo'yishlari kerak. Har bir mashg'ulot oxirida o'quvchilar keyingi mashg'ulotda kerak bo'ladigan narsalarni yozib oladilar.

Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida kichik yoshdagi o'quvchilar qog'oz va karton bilan ishlash jarayonida qaychi va pichoq kabi qirquvchi jihozlardan foydalanishadi. Kichik yoshdagi o'quvchilar qog'oz va karton bilan ishlash vaqtiida quyidagi texnika xavfsizlik qoidalariga rioya qilishlari shart.

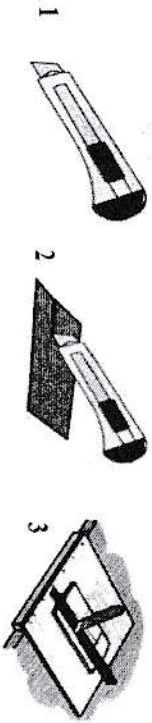
Qaychidan foydalanish qoidalari.

1. Qaychini belgilangan joyda, belgilangan holatda saqlang.
2. Qaychini uchini yuqoriga qarab ushlamang.
3. Qaychini ishlatib bo'lgandan so'ng ochiq holda qoldirmang.
4. Qaychini yurib turganingizda ishlamang.
5. Qaychini faqat yopilgan holda uchidan ushlab o'rtog'ingizga uzatmang.

6. Qaychini ishlatayotganda qirg'ich chizig'i yo'nalishini hamda materialni ushlab turgan chap qo'l barmoqlarini kuzatib turing.

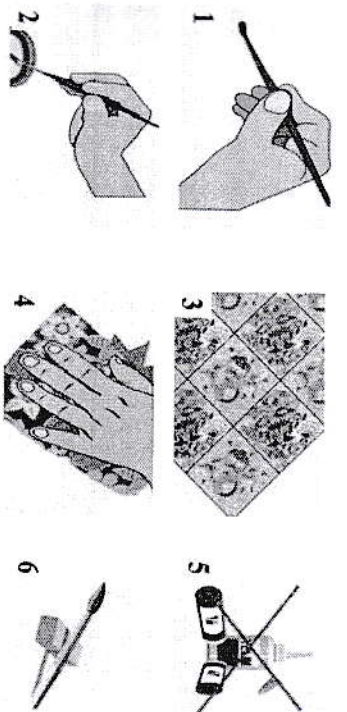

- Pichog bilan ishlash qoidalari**
1. Kanselyariya pichog'idan o'qituvchingiz yordamida foydalaning.
  2. Kanselyariya pichog'ini o'qituvchi ko'rsatganidek ishlating.
  3. Kanselyariya pichog'i bilan kesayotganda qattiq bosmang.

- Yelim bilan ishlash qoidalari**
1. Mo'yalamni to'g'ri ushlang.
  2. Mo'yalam uchini yelimga botirib oling va yelinni detalning teskari tomonidan surting.
  3. Ish jarayonida tozalikka rioya qilgan holda kerakli vositalar (karton, qog'oz, maxsus polimer tagliklar)dan foydalaning.
  4. Detal bir tekis yopishishi uchun salftekadan foydalaning.
  5. Yelim qopqog'ini ochiq qoldirmang.
  6. Ish tugaganidan keyin, mo'yalamni yaxshilab yuvib, taglikda quriting.

192

Nazorat uchun savollar

1. Qog'oz va karton haqida ma'lumot bering?
2. Qog'oz va karton bilan ishlashning texnologiya darsidagi ahamiyati?
3. Qog'oz va karton qanday turlarini bilasiz?
4. Qog'oz va kartonga ishlov berishning qanday usullari mavjud?
5. Qog'oz va karton bilan ishlash texnologiyasi.
6. Qog'oz va karton bilan ishlashda ish joyini tashkil qilish talablarini izohlang?
7. Qog'oz va kartonlarni qirquvchi jihozlar bilan ishlov berishda qanday texnika xavfsizligi qoidalari bilasiz?

193

XII-BOB. TABIIY MATERIALLAR BILAN ISHLASH DARSLARINI

TASHKIL ETISH METODIKASI.

12.1. Tabiiy materiallar, ularni to'plash va ishga tayyorlash

Respublikamiz tabiiy resurslar, foydali qazilmalar, metall va qotishmalar, plastmassalar, yog'ochlar va o'simliklarga boy o'lkadir. Ushbu tabiiy boyliklar sanoatda, turmushda foydalanadigan xomashyo bo'lishi bilan bir qatorda texnologiya darslarida bajariladigan qo'1 ishlari uchun kerakli xom – ashyo (material) bo'lib ham xizmat qiladi.

O'quvchilarda yoshligidan boshlab ona tabiatga qiziqish va muhabbatni o'yg'otish, undagi go'zalliklarni ko'ra bilishni tartibiyalash kerak. Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida tabiiy material bilan ishlash o'quvchi o'z atrofidagi dunyoni bilish istagini bildiradi va mehnat orqali ma'lum darajada bu bilimlarning darajasini bilib olish mumkin. Chunki, tabiiy materiallar bilan ishlash ularni tabiatni kuzatishga majbur qiladi. Kuzatishlar esa badiiy ijodiy qobiliyatlarni, konstruktivlik g'oyasini, tushunchalarning aniqligini uyg'otadi. O'quvchining idroki, kuzatuv'i qanchalik rivojlangan bo'lsa, ularning fanlaziyasi qanchalik keng bo'lsa, ular o'z ishlari va voqealarni qanchalik to'liq va to'g'ri aks ettirsa, ishlari shunchalik boy va ifodali bo'ladi.

Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida o'quvchilar o'qituvchi bilan birgalikda tabiiy materiallar foydalanib turli xil shakllar va kompozitsiyalar yaratishni o'rganadilar. Bolalar aniqlik, qat'iyatlik, olim, bezak materiallari va maxsus adabiyotlar bilan ishlash qoidalarini o'rganadilar. Tabiiy materialdan xom – ashyo sifatida foydalanish quyidagi imkoniyatlarni beradi:

- ✓ ekologik toza xom ashyolardan foydalanish;
- ✓ ular hayratlanarli darajada chiroyli;
- ✓ moddiy xarajatlarni talab qilmaydi.

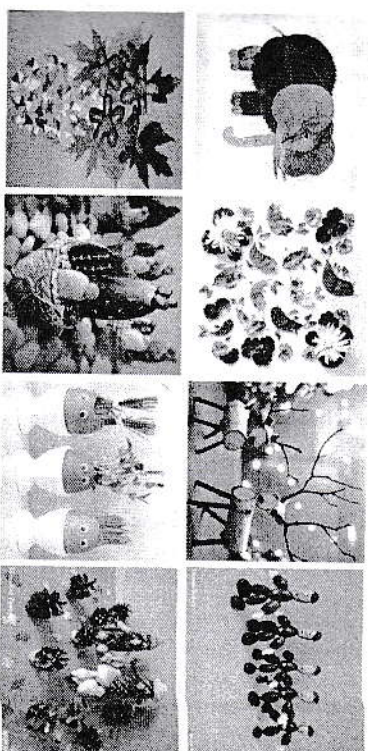
Tabiiy material – bu ibtidoiy rus bezak materialidir. Qadimgi Rossiya davridan beri u uy – to'zg'or buyumlari (savatlar, choy savatlari, idish – tovoqlar), o'yinchoqlar (somon buqalar, yog'och otlar), kiyim – kechak (kokoshniklar, bast

po'yabzallari), qo'1 san'atlari (qayin po'stlog'i piktogrammalari, qutilar), yozish uchun asos sifatida (qayin po'stlog'i harfi) ishlatib kelingan.

Turli tabiiy materiallarni to'plash o'qituvchi qo'ygan maqsadga bog'liq bo'ladi. O'quvchilar ko'rib chiqilgan va batafsil muhokama qilingan yoki o'zlarini o'ylab topgan tasvir uchun material to'playdilar, yoki aksincha, avval turli tabiiy materiallarni to'plab, keyin ishini bajarish tartibini aniqlashlari mumkin.

Tabiiy materiallarni o'quvchilar dastlab o'qituvchi rahbarligida sayr vaqtida to'playdilar. Tabiiy materiallarni to'plash jarayonida o'quvchilar atrofdagi o'simliklar dunyosi, hashoratlardan iborat daraxtlar, gullar navlarini, nomlarini, shakllarini, tabiiy materiallarni qachon va qanday to'plash va qanday saqlash lozimligini bilib oladilar. Tabiatni qo'riqlash va unga ehtiyotkorona munosabada bo'lish, uni asrash masalalariga alohida e'tibor berish har bir o'quvchining burchidir.

Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida tabiiy materiallardan: quritilgan barglar, gullar, poliz ekinlari – qovun, tarvuz, qovog' urug'lari, mevalar – olcha, o'rik, shafoli danaklari va shu kabilar, dukkakli donlar – o'ris-no'xal, loviya, yashniq, no'xal kabilar, jo'xori va makkajo'xori so'talari, paxta chanog'i, yong'och po'sti va shu kabildan keng foydalaniladi.

35-rasna. Tabiiy materiallar bilan ishlash

Masalan, *barglar* o'yinchoqlarni yasashda qiziqarli va kerakli qo'shimcha material hisoblanadi. Ular turli shakl va ranglarda bo'lishi mumkin. Misol uchun eman daraxtlarning yirik barglarini bolalar kemalarga yelkan sifatida ishlatishadi. Shuningdek, barglardan kapalak qanoatlari, baliq suzgichlarini (bu o'yinchoqlar g'udda va bargdan yasaladi) yasashda qo'llash mumkin. Barglarni kuzda, ular chiroyli bo'lganida terish tavsiya etiladi.

Urug'lilar. O'yinchoq uchun tabiiy materiallarga qimmatli qo'shimcha bo'lib daraxtlar, gullar, sabzavotlar urug'lari xizmat qiladi. Masalan: zarang, shumtol urug'lari. O'quvchilarga ular qanoachalar sifatida tanishtiriladi. Ulardan ninachi qanoatlarini, quyvon quloqlarini, baliq suzgichlari, tarvuz, qovun, kungaboqar urug'laridan ko'zlar yasash mumkin. Urug'larni kuzda yig'ish tavsiya etiladi.

Somon texnikasi yangi yo'nalish bo'lganligi uchun asta – sekin o'quvchilar tomonidan o'rganilmoqda. Ayniqsa bu sohani imkoniyati cheklangan bolalarga o'ygatish quvonarli holdir. Chunki ular ish jarayonida o'zlarining noqiron ekanliklarini unuqib, yaratqivoigan namunalaridan zavq olishadi va humar egasi bo'lishadi.

Yog'och – eng ko'p tarqalgan material bo'lib, texnologiya darslarida o'quvchilarning qo'l ishlarida xom – ashyo sifatida qo'llaniladi. Amaliy mashg'ulotlarda yog'ochlarga ishlov berishda o'quvchilar uning xususiyatlarini va yog'och turlarini bilishi kerak. Yog'och turlari esa o'z - o'zidan daraxt turlari bilan bog'liqdir. Shuning uchun ham o'quvchilar texnologiya darslarida ko'p tarqalgan daraxt turlari bilan tanishib chiqishlari kerak bo'ladi.

Qarag'ay - ko'p tarqalgan va ishlov berish oson daraxtdir. U unchalikqattiq emas, ammo pishiq, yorish, aralash oson, tolalari bo'ylab randalanadi.

Qoraqarag'ay – yaxshi ishlanadi, uning yog'ochi oq rang ba'zan sarg'ish bo'ladi. Qoraqarag'ay tuzilishiga ko'ra qarag'aydan yumshoq va yengil. Biroq unda butoqlar ko'p va quriganda yoritib ketadi.

Qayin – Qarag'ayga nisbatan pishiqroq va og'irroq, biroq oson aralanadi va randalanadi, qayin yovqimli qizg'ish tovlanuvchan oq – sarig' rangda bo'ladi.

Eman – yog'ochi qattiq, pishiq, zich va og'ir bo'ladi, uning rangi chiroyli jigarrangda bo'ladi.

Toqterak – asosan mayda buyumlar yasashda foydalaniladi. Yog'ochi yumshoq anchagina yengil.

Jo'ka – yog'ochi yumshoq, aralash oson, pichoq bilan oson ishlanadi, darz ketmaydi. Jo'kani yorish qiyin. Qarag'ay va qoraqarag'aydan yengil, rangi esa sarg'ish oq rangda bo'ladi.

Fanera – yog'ochdan shponlar qilinadi, fanerani mana shu shponlar – yog'ochning payraha qilingan yuqqa qatlamlari yelimlab yasaladi.

Loy – ham texnologiya darslarida turli shakllar yasashdagi asosiy material hisoblanadi, chunki u istalgan joydan topiladi, arzon va qayishqoqdir. Shakllar yasaladigan loyda boshqa bekorchi jinslar: tosh, qum va shu kabilar bo'lmashligi kerak. Chunki loy ishlari qo'lida bajariladi. Shuning uchun loy bilan ishlashni boshlashdan oldin loyni tekshirib ko'rish zarur.

Turli shakllar yasashda ishlatiladigan loy shirali va shirasiz bo'ladi. Shirasiz loyning tarkibida ko'p miqdorda qum bo'lib, unda yopishqoqlik xususiyati yomon bo'ladi. Loyni tayyorlashda tuproq bekorchi jinslardan tozalanib, ustiga suv qo'yiladi va 5-6 soat saqlanadi. Keyin ortiqcha suv to'kib tashlanadi va qo'lga yopishmaydigan quyuvqroq xamir holatiga kelguncha yaxshilab ishlanadi.

Tabiiy materiallarni to'playotgan har bir o'quvchi tabiiy materiallarni tartibli yig'ish va tayyorlash lozimligini bilishi, barg to'plash jarayonida daraxtlar, butalar shoxini qo'pollik bilan sindirish, gul va shu kabilarini o'ylamasdan uzish tabiatga nisbatan vahshiylik ekanligini yodda tutishi lozim. Gullarni qo'l bilan sindirib bo'lmaydi, aks holda poyasi zararlanshi mumkin. O'simliklarni to'plashda gazeta, gerbariy papkasi, qaychi, paxta bo'lishi kerak.

Quritib olishga mo'ljallangan o'simliklar har qanday namlikdan holi bo'lishi kerak, aks holda o'simlik quritilganda unda dog'larining izi qoladi. Quritilayotgan o'simlikning tabiiy rangini asrab qolishning eng muhim sharti, ularni shamol utib turadigan joyda, yelvizakda, quyosh nurida tez quritib olishdir. O'simliklarni

quritish 3 sutkadan oshmasligi kerak. O'simliklarni quritish uch usulda amalga oshirish mumkin.

Gerbariy ramkalarida quritish. Gerbariy ramkalarida quritilgan o'simliklarning ko'pchiligi o'zining tabiiy rangini saqlab qoladi. Bunda o'simlik yunshoq qog'oz yoki gazeta orasiga solib qo'yiladi. Har bir varaq qog'oz va o'simlik o'rtasiga yana bir necha qavat qog'oz yoki gazeta qo'yiladi, chunki quritilayotgan o'simlik o'zidan namlik chiqaradi. Shundan so'ng papka ikkita to'simon ramka o'rtasiga qo'yilib, ochiq havoga qo'yiladi. Agarda havo harorati kechasi juda pasayadigan bo'lsa, o'simlik issiq va quruq joyga olib quritiladi.

Pressda quritish. O'rtasiga o'simlik solingan qog'ozlar gerbariy papkasi o'rniga ikkita faner listlar o'rtasiga joylanib, og'ir narsa bositirib qo'yiladi. Og'irlik pressga qancha o'simlik joylashtirilganligiga bog'liq bo'ladi. Mayda nozik o'simliklar kam og'irlikni va quritish uchun kamroq vaqtni talab qiladi. Bu usuldan foydalanishda har 2-3 soatdan so'ng faner listlar orasidagi qog'oz almashtirib turiladi va quritish shu usulda davom ettiriladi.

Issiq dazmol bilan quritish. Issiq dazmol bilan odatda barglar, poyalar, maysalar quritiladi. Qavat – qavat gazeta yoki yunshoq qog'oz orasiga o'simlikni qo'yib, ustidan dazmol yurgiziladi. So'ngra uski qavatidagi gazetani olib, quritilayotgan o'simlik shamollatiladi va quruq joyga suriladi, keyin yana ustiga gazeta yopilib yana dazmollandi. Bu usulda o'simlik 2-3 daqiqada quriydi va u o'zining tabiiy rangini yo'qotmaydi. Agarda quritilgan o'simlik ko'tarilganda o'zining tanasini ushlab tursa, u yaxshi quritilgan hisoblanadi. Agar u simib maydalanib ketasa, demak, u ortiqcha quritib yuborilgan hisoblanadi.

O'quvchilar e'tiborini va aqliy faoliyatlarini kuzatilayotgan obyektдан texnologiya darslarida qo'l ishlarni bajarish uchun zarur bo'lgan asosiy muhim belgilar, elementlari va xususiyatlarini ajratishga, to'planayotgan materialni to'g'ri baholashga yo'naltirilgan savollar ro'yxati tuziladi.

Daraxtzorga kelganda bolalar kayfiyati ko'tarilib, ular har narsaga qiziqish bilan qaraydilar, barglar, ularning ranglari, shakllari o'quvchilarni ajablantiradi.

Ular tabiatning butun go'zalligini, uning ranglarini, to'kilgan barglar hidi va ular o'zining elastiklik xususiyatini yo'qotganligini, qattiqdashib, sinuvchan bo'lib qolganligini ko'radilar. O'quvchilar barglarni to'plar ekanlar, ularning ranglarini, shakllarini qiyoslashni o'rganadilar, bu ularning kuzatuvchanlik, diqqat qilish va ijodkorlik qobiliyatlarini o'stirishga yordam beradi.

To'plangan barglar oldindan tayyorlab qo'yilgan daftar varaqlari orasiga qo'yiladi. Shundan keyin bolalarga barglarning mehnat mashg'ulotlarigacha rangini yo'qotmasligi, buralib ketmasligi uchun qanday ishlov berish kerakligi tushuntiriladi.

12.2. Tabiiy materiallardan applikatsiyalar va o'yinchoqlar yasash texnologiyasi

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga texnologiya darslarida tabiiy va tashlandiq materiallardan foydalanib, har xil buyumlar yasashni o'rgatish mumkin. Bizning yurtimiz tabiiat mixoyatda boy, go'zal bo'lishi bilan birga o'simliklarning xilma-xilligi bilan ham ajralib turadi. Agar o'qituvchi ana shu o'simliklarning bir qismidan o'z o'rnida, foydalana bilsa, o'quvchilarga juda ham chiroyli buyumlar yasashni o'rgatadi, ularda tabiatga qiziqish uyg'otadi, atrof-muhit bilan yaqinroq tanishish va muhofaza qilish imkonini yaratadi.

Mahalliy sharoitdagi tabiiy materiallarga archa bo'qog'i, meva va yong'oq danaklari, meva urug'lari, somon, baliq tangachalari, loy, qum, qarag'ay va tilog'och qubbalari, barg va maysalar, chigit, makkajo'xori so'tasi, daraxt va butalarning shoxchalari, qushlarning pati, quritilgan gullar va boshqalar kiradi.

Tashlandiq materiallarga esa bo'shagan qutilar: choy qutisi, gungurt, dorivorlar, poyafzal qutilari, bo'shagan ip g'altaklari, tuxum po'chog'i, (butun va maydalangan holda), krem yoki tish pastasining bo'shagan g'itofi, telefonlinlari, gazlama va ip bo'lagi, kanop, sut maxsulotlarining idish qopqog'i va boshqalar kiradi.

Tabiiy va tashlandiq materiallar bilan ishlash darslari o'quvchilarning ijodkorlik va konstruktivlik qobiliyatini o'stiradi, oldingi olingan malaka va ko'nikmalarni mustahkamlaydi, tejamkorlikka o'rgatadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchisi bu darslarni o'zimizning mahalliy va tabiiy sharoitimizga moslab, ya'ni iqlimni, geografik o'rni tabiati, xalq amaliy san'ati ishlab chiqarish sanoati turiga qarab mo'ljallab o'tishi lozim. Masalan, qishloq sharoitida somondan, chigirdan, makkajo'xori so'tasidan, har xil urug' va mayсалardan, shahar sharoitida esa to'quvchilik, tikuvchilik, yog'ochsozlik ishlab chiqarish sanoatlari korxonasi bor joylarda chigindi ip bo'laklaridan, tolalardan, yog'och va gazlama bo'laklaridan, qirpidan, egiluvchan simlardan foydalanib buyumlar yasashni o'rgatish mumkin.

Tabiiy va tashlandiq materiallar bilan ishlash jarayonida o'quvchilar oldingi darslarda olingan umummehnat malakalaridan (bukish, qirgish, birlashtirish, bezash) foydalanadilar, o'z mehnatlarini rejalashtirish, tashkil etish usullarini o'rganadilar. Darslarda ayniqsa crak, hikoya, asar qahramonlarini va personajlarini tasvirlab buyumlar yasash o'quvchilarni mustaqil ijod qilishga undaydi. Bu darslarni tabiatshunoslik, o'qish, tasviriy san'at, sintidan tashqari o'qish darslari bilan bog'lab o'tish tarbiyaviy ahamiyatga ega. Ertak qahramonlari tasvirlangan buyumlarni o'qish darsi uchun ko'rgazmali qurol sifatida, urug' va mayсалardan yasalgan applikasiyalardan tabiatshunoslik darslarida foydalanish mumkin.

Tabiiy materiallarga ishlov berishda, har xil shakllar hosil qilishda plastilin ham ishlatiladi. Plastilin – narsalar yasashda qo'llaniladigan materialdir. U sun'iy plastik massa bo'lib, loydan hech qachon qurmasligi va doimo ishlatishta tayyorligi bilan farqlanadi.

O'quvchilarning badiiy ijodiyotini rivojlantirish uchun "Ertaklar olamiga sayohat", "Men sevgan qahramon", "Men nimaga qodimman" kabi erkin mavzularda dars o'tish mumkin. O'quvchi bunda bir-biriga o'xshamaydigan har xil qahramonlar bilan tanishadi, har bir o'quvchi o'zining mahoratini namoyish qilish bilan birga o'zining ichki kechinmalarini ham o'zi yasagan buyumda namoyon

qilib, ifodalaydi. Tabiiy materiallarni darsdan bo'sh paytlarda va ekskursiyalarda o'quvchi rahbarligida to'plash mumkin.

Mahalliy tabiiy materiallar to'plashda ular haqida ma'lumot berib, qaysi turga, oilaga mosligini gapirib, o'quvchilarning tabiatshunoslik fanidan olgan bilimlari mustahkamlab boriladi. Masalan chigirdan applikasiya tayyorlashdan oldin o'quvchilarga "Paxta – boyligimiz", somon to'plashdan oldin "Oltin boshog'", "Non - rizq-ozimiz", loy bilan ishlashda "Kulolchilik ishlari" kabi mavzularda suhbat o'tkaziladi. Suhbat jarayonida o'quvchilarning tabiiy material haqidagi tasavvuri kengaytirib borib, ularning fizikaviy, mexanik va texnologik xususiyatlari haqidagi bilimlari rivojlana boradi, har xil buyumlarga estetik bezak berish va har xil uskunalar (ombur, arracha, bolg'acha) bilan ishlash ko'nikmalari tarkib topa boradi.

Badiiy – ijodiy yo'naltirishdagi mashg'ulotlarni tashkil qilinishi o'quvchilarni chiroyli, bejirim buyumlarni yasashga o'rgatishdan tashqari, ularni mustaqil fikrlashga, o'z fantaziyasini namoyon qilishga ham undaydi, estetik zavq bog'ishlaydi, o'z ishini va jamoa ishini rejalashtirishga o'rgatadi. Buyumlarni yasash jarayonida o'quvchilar unga biror bir yangilik kiritishga, uni uzoq saqlanadigan qilib yasashga, ijodiy izlanishga harakat qiladilar.

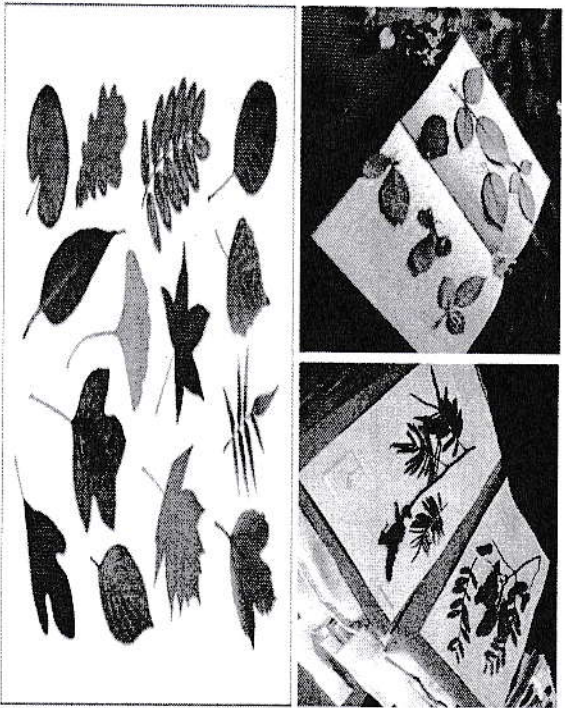
Shuningdek, tabiiy va tashlandiq materiallar bilan ishlash darslari tarbiyaviy ahamiyatga ega. Qog'oz va karton gazlama, plastilinni ota – onalar sotib olib bersa, tabiiy va tashlandiq materiallarni o'quvchilarning o'zi yig'ishga harakat qiladi, istirohat bog'ida daryo yoqasida, ko'chada, dalada, umuman tabiat quchoq'ida yuganda ham, uyda ham o'quvchi ko'rsatmasiga binoan bu materiallarni to'plab yuradilar. Tabiiy materiallar yig'ishda o'quvchilar diqqatini tabiatni asrashga, daraxt va butalarni sindirmaslikni, polizlardagi ekinlarni payxon qilmaslikni ogohlantiriladi. Tashlandiq materiallarni yig'ib borish haqida esa bir necha kun oldin ogohlantiriladi.

Tabiiy materiallardan applikasiyalar, o'yinchoqlar yasash hamda qo'l san'ati namunalarni yaratish mashg'ulligi, hayajonli va juda yoqimli ishdir. Quyida

texnologiya darslarida tabiiy va tashlandiq materiallar bilan ishlash texnologiyalarini ko'rsatishga harakat qilamiz.

Qurtilgan barg va o'simliklardan buyum yasash

Qurtilgan barg va o'simliklardan turli xil applikatsiyalar yasash mumkin. Bargning yoz paytdagisi yashil, kuz paytdagisi sarig' rangda bo'ladi. Shu sababli har ikkala rangdan oqilona foydalanib tasvir hosil qilish mumkin. Buning uchun bargni quritish lozim. Barg va o'simliklarni quritish uchun quritish usullaridan foydalani qo'yiladi. Qurtilgan barg va o'simliklarni yelimlash uchun PVA yoki BF yelimidan foydalaniladi.

36-rasm. Barg va o'simliklarni quritish usullari

Qurtilgan barg va o'simliklardan turli xil applikatsiyalar yasash uchun mavzusi tanlab olinadi va unung ma'lum bir tasviri chizib olinadi. Masalan jomivorlardan tipratkan va olmoxonni misol qilib olaylik.

1. Tipratkan va olmoxonni applikatsiya usulida shaklini yasash uchun uning rasmi chizib olinadi hamda tahtli qilinadi.

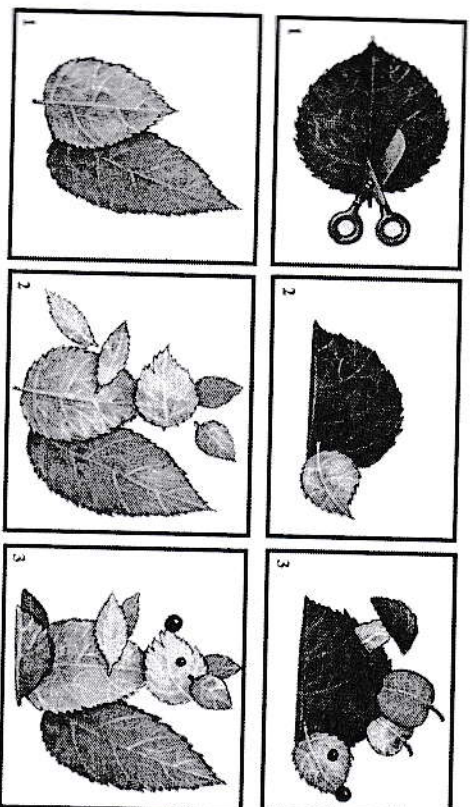
- a) Tipratkan va olmoxon rasmi qanday qismlardan tashkil topgan?
- b) Ularning qismlari bir – boriga qanday joylashgan?
- c) Ularni tasvirlashda qaysi daraxt barglaridan foydalanish mumkin?

2. Ishni bajarish tartibi aniqlanadi.

- a) Tipratkan va olmoxonning tana qismlarining joylashishini tasvirlash;
- b) Tipratkan va olmoxonning tanasi va boshqa qismlari uchun o'lehanlari bir xil bo'lgan barglarni topish;

c) Barglarni rasm tasvirlangan qog'ozga joylashtirish;

d) Ishni amaliy bajarish ya'ni barglarni yelimlash orqali tasvirga yopishtirish.

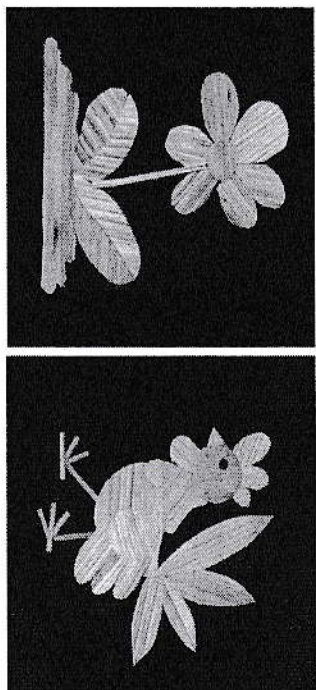

37-rasm. Tipratkan va olmoxonning applikatsiyasi

Somondan narsalar yasash

Somondan ham applikatsiyalar, dekorativ pannolar yasashni o'rgatish mumkin. Buning uchun avval somon kerakligicha mo'ljallab olinadi va har birini uzunasiga qaychi uchi bilan teng ikkiga ajratib qirqiladi. Qirqilgan poyalarni namli qilib, dazmollanadi. Dazmolning issiqdigi darajasi orqali somonga rang berish

mumkin. Ya'ni nimhol qizdirilganda och sariq, kuchli qizdirilganda qizg'ish sariq rangga kiradi.

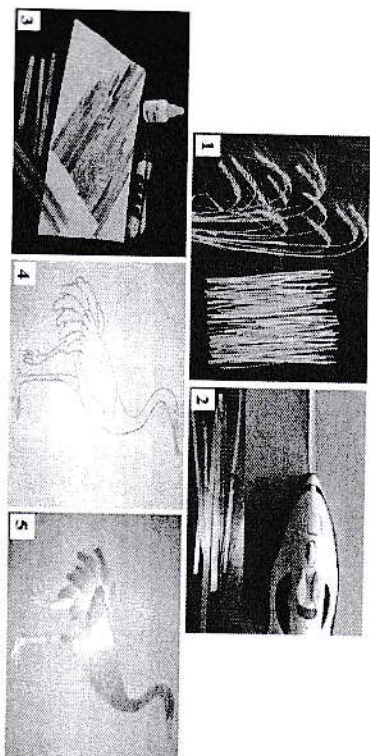

38-rasm. Somondan yasalgan applikatsiyalar

Buyunlardagi soya tasvirni berishda och va qizg'ish – sariq ranglardagi somondan foydalaniladi. Somon va shunga o'xshash tabiiy materiallar kartondan yasalgan quti yoki polietilen xaltachalarda saqlanadi.

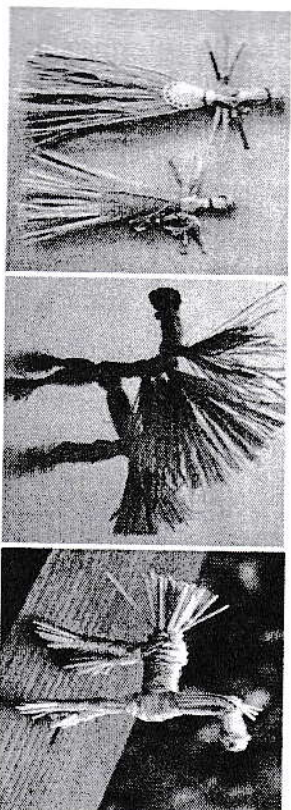
Somondan applikatsiyalar yasash uchun applikatsiya mavzusi tanlab olinadi va unung tasviri chiziladi. Keling, turna qushini misol qilib olaylik. Turna qushi applikatsiyalar yasash uchun ish quyidagi tartibda ish olib boriladi.

- Applikatsiyaning tasviri chizib olinadi;
- Rasmga qarab somon kerakligicha mo'ljallab olinadi;
- Tanlab olingan somonlar uzunasiga qaychi yoki pichoq uchi bilan teng ikkiga ajratib qirqladi.
- Qirqligan poyalarni namli qilib, dazmollanadi. (bunda dazmolling issiqliq darajasi qarab somonga och sariq, qizg'ish sariq rang berish mumkin.)
- Tayyor bo'lgan somonni qirqib, rasm tasvirlangan qog'ozga joylashtirish;
- Ishni amaliy bajarish ya'ni somonlarni yelimlash orqali tasvirga yopishtirish.

39-rasm. Somondan yasalgan Turna applikatsiyasi

Boshqa bir qancha tabiiy materiallarni deyarli ishlov bermasdan qo'shimcha qism va shakllarni plastilin, loy, qog'oz va karton, gazlama va ip bo'laklari, simlardan tayyorlab yopishtirib har xil shakldagi qush, hayvon va jonivorlarni tasvirlash mumkin.

40-rasm. Ip va sim yordamida somondan yasalgan shakllar

Shuningdek, yasalayotgan o'yinchoqlar uchun tabiiy materiallarga qimmatli qo'shimcha bo'lib daraxtlar, gullar, sabzavotlar urug'lari xizmat qiladi. Masalan, zarang, shumtol urug'lari. Ular o'quvchilarga qanoqchalar sifatida tanishtiriladi va ulardan ninachi qanoqlarini, quyon quloqlarini, baliq suzgichlari yasash mumkinligi tushuntiriladi. Poliz ekinlari (tarvuz, qovun kabilar)ning urug'laridan va don

maxsulotlari (bug'doy, arpa va kungaboqar kabilar)dan o'yinchoqlarga ko'zlar yasash, turli – tuman gullar va boshqa shakllar yasash mumkin.

12.3. Tabiiy materiallardan applikatoriyalar va o'yinchoqlar yasashda texnika xavfsizlik qoidalari

Texnologiya darslarida tabiiy materiallar bilan ishlashni boshlashdan oldin quyidagicha tayyorgarlik ko'riladi.

1. Stohning ustiga qog'oz yoziladi;
2. Stohning o'ng tomoniga qaychi, yelim uchun cho'tka, chizg'ich, qalam, avtoruchka qo'yiladi;
3. Stohning old tomoniga yelim, qiyqimlar uchun quti qo'yiladi;
4. Stohning chap tomoniga esa ish vaqtida xalaqit bermaydigan qilib ishlatiladigan tabiiy materiallar qo'yiladi.
5. Har bir o'quvchi o'qituvchining ko'rsatmalariga amal qilishlari shart.
6. Amaliy mashg'ulotdan so'ng ish joyina va sinfni tozalab qo'yishlari kerak. Kichik yoshdagi o'quvchilar tabiiy materiallardan applikatoriyalar va o'yinchoqlar yasash vaqtida quyidagi texnika xavfsizlik qoidalariga rioya qilishlari shart.

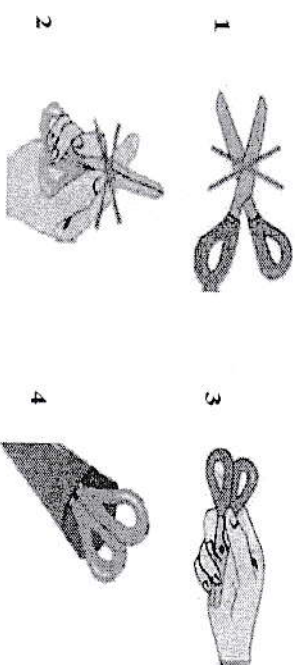
Pichoq bilan ishlash qoidalari

1. Kanselyariya pichog'idan o'qituvchingiz yordamida foydalaning.
2. Kanselyariya pichog'ini o'qituvchi ko'rsatganidek ishlatib.
3. Kanselyariya pichog'i bilan kesayotganda qattiq bosmang.

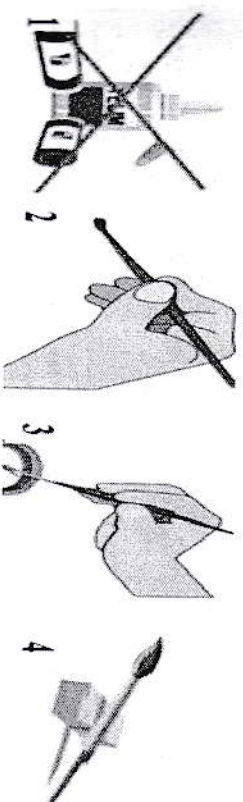
Qaychidan foydalanish qoidalari.

1. Qaychini belgilangan joyda, belgilangan holatda saqlang.
2. Qaychini uchini yuqoriga qarab ushlang.
3. Qaychini ishlatib bo'lgandan so'ng ochiq holda qoldirmang.
4. Qaychini yurib turganingizda ishlatmang.
5. Qaychini faqat yopilgan holda uchidan ushlab o'trog'ingizga uzating.

Yelim bilan ishlash qoidalari

1. Mo'yqalamni to'g'ri ushlang.
2. Mo'yqalam uchini yelimga botirib oling va yelimni detalning teskari tomonidan surting.
3. Ish jarayonida tozalikka rioya qilgan holda kerakli vositalardan foydalaning.
4. Detal bir tekis yopishishi uchun sal'etkadan foydalaning.
5. Yelim qopqog'ini ochiq qoldirmang.
6. Ish tugaganidan keyin, mo'yqalamni yaxshilab yuvib, taglikda quriting.

Nazorat uchun savollar

1. Tabiiy va turlí xil materiallarga nimalar kiradi?
2. Tabiiy materiallar qachon va qayerlardan to'planadi?
3. Barg va o'simliklarni qanday quritish usullarini bilasiz?
4. Turlí materiallar bilan ishlash qanday ahamiyatga ega?
5. Turlí materiallarni to'plash va ishga tayyorlash qanday amalga oshiriladi?
6. Tabiiy va turlí xil materiallar bilan ishlashga qanday talablar qo'yiladi?

XIII-BOB. GAZLAMA BILAN ISHLASH DARSLARINI TASHKIL ETISH

METODIKASI

13.1. Gazlama va ip turlari bilan tanishish

O'zbek milliy kiyimlarini tikishda ishlatiladigan asosiy matolarga ip-gazlama, ipak, nimshoyi va jun gazlamalar kiradi. Hozirgi vaqtda ip – gazlama matolarning turlari va navlari juda ham ko'pdir.

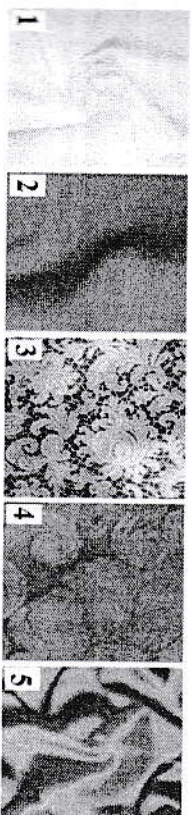
Gazlamalar – ikki turdagi iplar turkimi, ya'ni tanda va arqoq iplarining o'zaro ma'lum tartibda o'rinishi natijasida hosil bo'ladigan, pardozlangan hamda ishlatishga tayyor bo'lgan matodir. Gazlamada bo'ylamasiga joylashgan iplar **tanda** deb ataladi. Gazlamaning ko'ndalangiga joylashgan iplar esa **arqoq** deb ataladi. Gazlamalar o'lehab – gazlab sotilganligi uchun shunday deb nomlangan.

Gaz – uzunlik va masofani o'lchash uchun mo'ljallangan qadimiy o'lchov birligi hisoblanadi.

Gazlamalar qadimda daraxt po'stloqlaridan qo'lida, keyinchalik tolalardan yog'och dastigoxlar, do'konlar, to'quv stanoklarida to'qilgan. Hozir kunda gazlamalar asosan avtomat stanoklarda to'qiladi.

Gazlamalar tashqi ko'rinishiga ko'ra quyidagi turlarga bo'linadi.

1. Oqartirilgan gazlamalar;
2. Siding'ali (gulsiz) gazlamalar;
3. Gulli gazlamalar;
4. O'ng tomoni tukli gazlamalar;
5. O'ng tomoni tuksiz gazlamalar.

41-rasm. Gazlamalar tashqi ko'rinishiga ko'ra turlari

Gazlamalardan kiyim – kechak tikiladi, ro'zg'or buyumlari tayyorlanadi, u texnikaning turli sohaslarida ishlatiladi. Gazlamalar tanda (bo'yлама) va arqoq (ko'ndalang) iplarining o'rtilishi, ularning materiali, eni, pardoz turlari, ishlatilishi bilan bir-biridan ajraladi (ip gazlama, jun gazlama, ipak gazlama va boshqalar).

42-rasm. Gazlamalardan tikilgan kiyim – kechak turlari

Gazlamalar pishiqlik, kirishuvchanlik, cho'zluvchanlik, qalinlik kabi xossalarga ega.

Pshiqlik – tanda va arqoq iplarining pishitilishi va o'rtilishiga bog'liq, u maxsus dinamometr yordamida aniqlanadi.

Cho'zluvchanlik – tanda va arqoq iplari yo'nalishida tortilganda yirtilguncha uzayishi. Dinamometrda pishiqlikni o'lchash vaqtida aniqlanadi.

Kirishuvchanlik – saqlash, ho'llash, yuvish va boshqa hollarda o'lchamaning qisqarishi. U tanda va arqoq iplarining materiali va xossalari, to'qimaning tuzilishi hamda pardozlash xillariga bog'liq. Gazlamalar 3 – 10 % kirishishi mumkin.

Qalindigi tanda va arqoq iplarining yo'g'onligiga, zichligi va pardoz turlariga bog'liq. Kiyimlik gazlamalarning qalindigi 0,1 – 5,0 mm, texnika sohasida ishlatiladigan gazlamalariniki bundan qalin bo'ladi. Qalimlik maxsus asboblar bilan o'lchanadi.

Gazlamalarni pardozlashda tukini yo'qotish, ohorini to'kish, oqartirish, bo'yash, gul bosish, tarash va boshqa ishlar bajariladi.

Tukini yo'qotish – gazlama yuziga chiqib qolgan ip va tolalarni olib tashlash, kuydirish yoki qirg'ish yo'li bilan bajariladi. Kuydirish uchun gazlamalar qizitilgan metall yuzasidan yoki gaz alangasi ustidan tez o'tkaziladi. Qirg'ish esa maxsus mashinalarda tez aylanuvchi pichoqlar yordamida bajariladi. Bunda gazlama tekis va chiroyli bo'lib chiqadi.

Ohorini to'kish – tanda iplaridagi ohorni yuvish, bunda gazlama maxsus erimali hovuzda i'ritiladi, so'ngra yuvib ohordan tozalanadi. Ohori to'kilgan gazlama bo'yaladi, gul bosishda bo'yovchi moddalar iplarga yaxshi o'mashadi va yuvilganda aynimaydi.

Oqartirish – to'qimadagi tabiiy sarg'ish rangni yo'qotib, gazlamaga oq tus berish. Gazlamalar to'liq oqartirilgandan so'ng bo'yaladi yoki gul bosiladi.

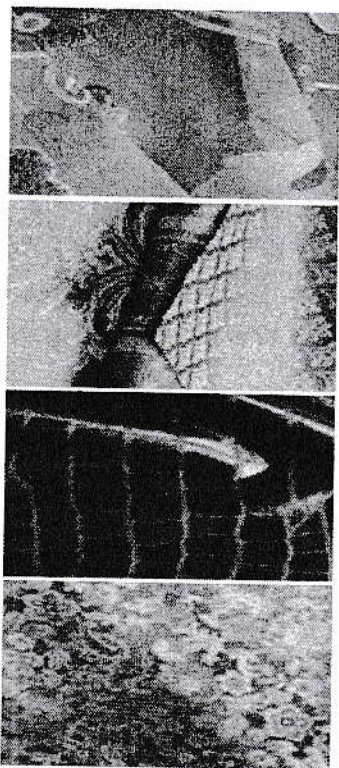
Sidrig'a bo'yash – gazlamalarni turli ranglar bilan bir xil qilib bo'yash.

Gul bosish – gazlamaning o'ng tomoniga turli ranglardan maxsus mashinalarda bezaklar tushirish.

Tarash – to'qimadagi arqoq iplarini titib, tolalarni yuzaga chiqarish jarayoni. Bu jarayon minalik tasma (kardolenta) yordamida tarashlash mashinalarida bajariladi. Bunda gazlamalar (movut, paxmoq va boshqa) issiq saqlaydigan va mayin bo'ladi.

Xonalarni bezash, mebellarga qoplash, eshik va derazalarga tutish uchun ishlatiladigan gazlamalar **bezak mato** deb ataladi. Bunday matolar to'qiladi yoki pardozlash vaqtida gul bosib tayyorlanadi. Ular pishitilgan har xil rangli iplardan (paxta, jun, ipak va kimyoviy tolalar hamda metall iplardan) to'qiladi. Bezak gazlamalar jakkard mashinasi yordamida yirik gulli o'rtilishda to'quv dashtgoxlarida

yoki qo'lda to'qiladi. O'ngi tekis, g'adirbudur va tukli bo'ladi. Bunday gazlamalar pishiq, yorug'bardosh bo'lishi kerak.

43-rasm. Bezak matolar turlari

O'tmishda o'lkamizdagi shaharlar fagat ma'lum bir nav va ranglardagi gazlamani to'qishga ixtisoslashgan edi. Badiiy to'quvchilikning mahalliy maktablari ham mavjud edi. Bularning bari matolarni bo'yash san'atining yuksakligi, mahalliy gazlama to'qish uslublari, ular qo'ldan chiqadigan matolar rang – bo'yog'i va gullarining bir – biriga o'xshashligi, nafisligi bilan ajralib turadi. Quyida mana shu matolarning ayrimlariga ta'rif berib o'tamiz.

Begasan – yo'l – yo'l gazmol bo'lib, undan erkak, ayol va bolalar uchun kundalik kiyiladigan to'nlarni, ko'pqa – ko'rpachalar tikilgan.

Banoras – beqasamdan rang turlari bilan farqlanib, undan ayollarning ust kiyimi bo'lmish paranjli tikilgan.

Paripashsha – beqasamdan qalinroq mato bo'lib, u paranjli, shuningdek, chopon tikishda ishlatilgan.

Adras – abr iplar bilan gul solingan nimschoy gazmoldir. Shuningdek, kanovuz, sho'yi, xonadas, guldor kimxob, du'xoba kabilar ham keng qo'llanilgan.

Shoyi va nimschoy matolar – beqasam, adras, yakro'yo, katak sho'yi, tovlanma sho'yi, abrschoy va hokazolarga turi – tuman gullar solingan.

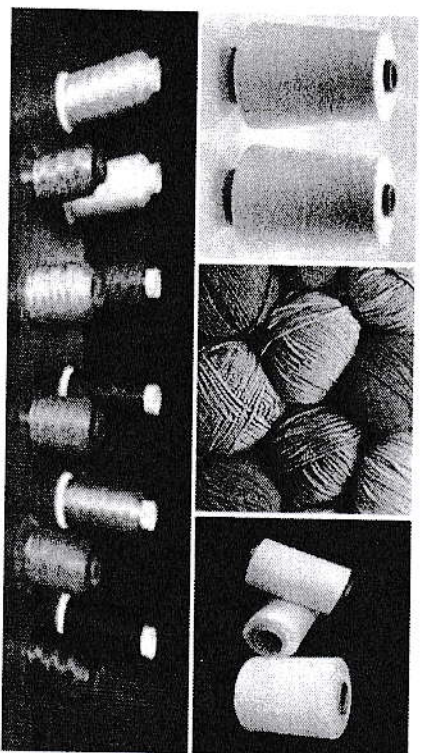
Iplar. Kiyim – kechak tikishda iplar juda kata ahamiyatga egadir. Ip – tolalar (paxta, ipak, jun, zig'ir va boshqalar)dan ingichka qilib yigirilgan yoki yigirilmagan to'quvchilik va tikuvchilik materiali, pishiq va qayishqoq mahsulotdir. Gazlamalar, trikotaj to'qish, kiyim – kechak tikish va boshqa ko'p maqsadlarda ishlatiladi.

Ip olish uchun ishlatiladigan tola turiga qarab ip tabiiy, sun'iy, sintetik xillarga bo'linadi. Suningdek, iplar dastlabki, birlamchi va ikkilamchi turlarga ham ajratiladi. Dastlabki ip bo'yлама yo'nalishda qismlarga bo'linmaydi. Bularga elementlar va yakka (mono ip) iplar kiradi. Birlamchi ip to'qimachilik to'plaridan tayyorlanadigan kalava ip, bir necha elementar iplardan eshib olinadigan kompleks iplardan iborat. Ikkilamchi iplar bir necha birlamchi ipni eshib (pishitib) olinadi.

Iplar bir xil toladan hamda har xil toladan (tabiiy tola bilan boshqacha tabiiy tola, sun'iy tola bilan tabiiy tolani aralashirib) tayyorlanishi mumkin. Iplarni pishitish yoki eshish darajasi ularning ishlatilishiga bogliq. Masalan, gazlama to'qish uchun asosiy ip (tanda) ko'p pishitiladi, arqoq ip esa kamroq pishitiladi, trikotaj to'qish uchun ip yanada kam pishitiladi. Pilla to'plaridan yigirilgan ipak ip; viskoza, atsetal, kapron va boshqa kimyoviy to'plardan kompleks iplar olinadi.

Bejamdor iplar olish texnologiyasi ham bor. Ular, asosan, matolar va trikotaj mahsulotlarning uski qismini bezashda ishlatiladi. Kaprondan olingan yakka ip puypoq to'qish sanoatida ishlatiladi.

To'qimachilik to'plaridan tashqari, qog'oz (Kordel), kauchuk va boshqalardan iplar olinadi. Yuqorida aytilgan iplarning hammasi to'qimachilik sanoatining xom – ashyosi hisoblanadi. Bularidan tashqari, uy ro'zg'orda va xalq xo'jaligida ishlatiladigan iplar ham mavjud. Bularga turi tikish (g'altak iplar), chatish, kashlachilik, attorechilik va jarroxlikda ishlatiladigan iplar kiradi.

44-rasm. Ip turlari

Iplarning yo'g'onligi uning zichligi bilan xarakterlanadi. Kiyim tikishda iplarning o'lchamlari gazlama qalinligiga, kiyimning turiga bajariladigan jarayonga qarab moslab tanlanadi. Iplar 0 dan 120 gacha raqamda bo'ladi. Iplning raqami oshgan sayin ip ingichkashib boradi. Iplar turi (assortiment)ni ko'paytirish uchun ularga qo'shimcha ishlov berilgan, ya'ni tuk kuydirish, ohborlash va bo'yash kabilar amalga oshiriladi.

13.2. Gazlama bilan ishlash metodikasi

Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida tashkil etiladigan tikish bo'yicha qo'l ishlari o'quvchilarning politexnik bilim doirasini kengaytiradi. O'quvchilarning tasavvurlarini insoniyat hayotida muhim o'rinni egallovchi gazlamalar va ularning xususiyatlari, sanoatning gazlama va tolali materiallar ishlab chiqaruvchi tarmoqlari, gazlamalardan texnika va insonning madaniy – maishiy ehtiyojlarini qondiruvchi ishlab chiqarilgan mahsulotlarning turlari va boshqalar bilan boyitadi.

Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida gazlamalar bilan ishlash mashg'ulotlari jarayonida o'quvchilar turi asbob – uskunalar: asosan qaychi, igna

va o'lehov asboblari bilan ishlash malakalarini egallaydilar hamda ushbu asbob – uskunalarning har xil turlari bilan tanishadilar.

Gazlama bilan ishlaganda o'quvchilarning mehnat madaniyati, o'z ishini rajalashirish hamda tashkil etish ko'nikmasi rivojlanadi hamda mahsulot tanlash didlari ham jiddiy o'sadi. Shuningdek, dazmol, ip va boshqa materiallarni bir – biriga moslab tanlash, o'quvchilarni ranglarning birikishi, gazlama va ipning rangi bir – biriga muvofiq kelishiga e'tibor berishga o'rgataadi.

Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida o'qituvchi kichik yoshdagi o'quvchilarni politexnik bilim bilan qurollantirish maqsadida gazlama bilan ishlash jarayonida ularning faolliklarini, aqliy va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda ta'limning metod va usullaridan foydalanadi.

Boshlang'ich sinflarda gazlama bilan ishlash jarayonida kichik yoshdagi o'quvchilari quyidagi bilim, ko'nikma va malakalarni egallab olishlari kerak:

1. Gazlama haqidagi umumiy tushunchalar bilan tanishtirish. Gazlamalarning turlari va gazlama to'qilishi haqidagi ilk ma'lumotlar beriladi.
2. Gazlamalar asosan nimalarga mo'ljallanganligi bilan tanishtirish. Kiyim – kechak, turmushning boshqa sohalaridagi ahamiyati va shu kabilar haqidagi ma'lumotlar beriladi.
3. Iplarning ishlatilishi (tikish, yamash, to'qish iplari) va yo'g'on – ingichkalgiga ko'ra farqlanadigan iplar bilan tanishtirish.
4. Tikish va to'qishda ishlatiladigan asosiy asbob – uskunalar (igna, qaychi, angishvona, to'g'nog'ich) va ularni saqlashning asosiy qoidalari bilan tanishtirish.
5. Sanchiluvchan asbob – uskunalarni ishlaganda texnika xavfsizligi qoidalari bilan tanishtirish. Tikish vaqtida to'g'ri o'tirish qoidalari, gigiyena talablari bilan tanishtirish.
6. Kerakli uzunlikdagi ipni o'lehash, uni qirg'ish yo'llari bilan tanishtirish (ularni tishlab, tortib uzishga yo'l qo'ymaslik).
7. Ip va to'laga ishlov berish usullari bilan tanishtirish.

8. Yo'g'on ip va toladan to'qishga o'rgatish.
9. Ignaga ip o'tkazish, tugun solish, ipni mustahkamlashni o'rgatish.
10. "Bahya chok" (birikiruvchi va bezovchi) tushunchalarini o'rgatish.
11. Oddiy andozalar tayyorlash. O'qituvchi chizmasiga muvofiq to'g'ri burchak shaklidagi andozalar qilish.
12. Gazlamani andozaga ko'ra chamalash.
13. Gazlamani qaychi bilan qirqish usullarini tanishtirish.
14. Gazlamani qalam yoki bo'r bilan belgilangan to'g'ri yoki egri chiziq bo'ylab qaychida qirqishni o'rgatish.
15. Gazlamadan har xil turdagi buyumlar tikishni o'rgatish.
16. Tugma qadash usullarini o'rgatish.

Gazlama bilan ishlash mashg'ulotlarida o'quvchilar tabiiy ipak va jun tolali materiallari, to'qimachilik sanoati mahsulotlari bilan tanishadilar. Namuna, rasm, chizma va berilgan o'lchamlar bo'yicha andoza olishni va gazlamaning xususiyatlarini (pishiqligi, egiluvchanligi, tuzilishi) ni o'rganadilar.

Shuningdek, gazlama bilan ishlash mashg'ulotlarida o'quvchilar gazlama va turlari va ularning xususiyatlari bilan tanishib bo'lgach, ulardan foydalanib, tikuvchiлик ishlarini amalga oshirishadi. Bunda ular birinchi navbada kiyim tikishda qo'llaniladigan qo'l choklarining turlari bilan tanishadilar.

Kiyim tikishda asosan qo'l choklari detallarini vaqtincha birlashtirish uchun va butunlay qoldirish uchun tikiladi.

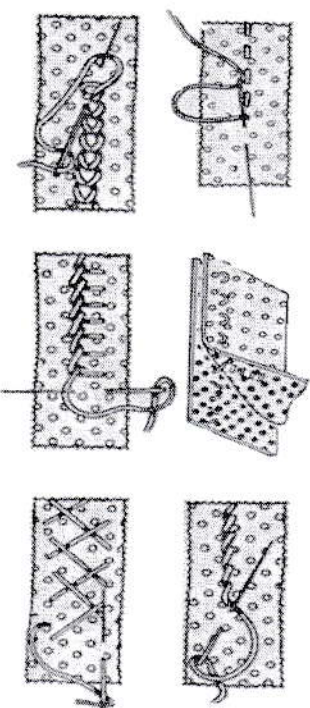
To'g'ri chok. Kiyim tikishda ko'pincha to'g'ri chok qo'llaniladi. Ular asosan kiyimni o'lchab ko'rishga, mashina ishlariga tayyorlashda bo'r chiziqalar va belgilarni tushurishda, burnalar hosil qilishda, detallarni vaqtincha biriktirish hamda mahkamlash uchun ishlatiladi. To'g'ri choklardan simna, bostirma, bukkit bo'klash, zeyni ko'klash, nusxalama qavvqatorlar va burnalar hosil qilishda foydalaniladi.

Bezak choki. Tikuvchiлик buyumlarining badiiy bezash uchun bezak qavvqlardan foydalaniladi. Bezak qavvqlar asosan ayollar va bolalar kiyimlarini

bezashda, shuningdek sochiq, dasturxon, salfetka, yostiq jildlari kabi buyumlarga bezak berishda ishlatiladi. Bezak choki sifatida qiya qavvq, halqasimon va yo'rma qavvqlar, iroqsimon qavvqlardan foydalaniladi.

Zanjirsimon chok – bir – birtan chiqqan halqalar qatori ko'rinishiga ega. Ishni bajarish doimo "o'ziga qarab", o'ngdan chapga yo'natiriladi. Ignani o'ng tomonga chiqarilib, ipni bosh barmog bilan halqa hosil qilib ishlab turiladi, ignani o'ng tomonga chiqarilib, ipni bosh barmog bilan halqa hosil qilib ishlab turiladi, ignani oldingi teshikdan kiritilib, halqa o'rtasidan chiqariladi.

Krest choki ham bezak choklariga kirib, tikuvchiлик buyumlarining badiiy bezash uchun foydalaniladi.

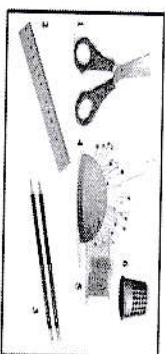
45-rasm. Kiyim tikishda qo'llaniladigan qo'l choklari

Choynak tagligini tayyorlash texnologiyasi

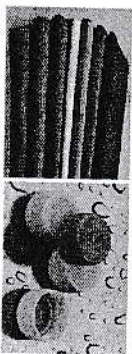
Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida gazlama bilan ishlash mashg'ulotlarida yasalayotgan buyunning turiga qarab gazlamadan tashqari turli materiallardan foydalanishi mumkin. Masalan, choynak tagligini yasashda gazlama bilan turli xil butilka qopqoqlardan foydalanadilar. Bunda faqat bir xil qopqoqlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Choynak tagligini yasashda asosan ichimlik suvlari butilka qopqoqlaridan foydalanish tavsiya etiladi. Chunki, mineral suv, pepsi, coco-cola yoki fanta ichimliklari bo'ladi, plastik butilkalar uchun qopqoqlar bo'ladi, ular yagona standart bo'yicha deyarli bir xil o'lchamda

ishlab chiqariladi. Keling endi choynak tagligini tayyorlash texnologiyasini ko'rib chiqamiz.

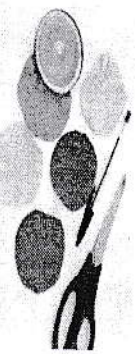
1. Choynak tagligini yasashda kerakli asbob – uskunalar (oddiy qalam, lineyka, qaychi, igna, ip va angishvona) ni tanlab olish va ularni ishga sozlash;

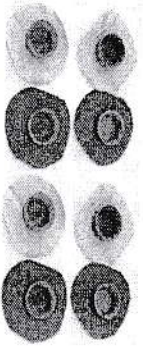
2. Choynak tagligini yasashda kerakli hom – ashyo (gazlama va butilka qopqog'i) lar tanlab olinadi. Choynak tagligini uchun 20 dan ortiq qopqoq kerak bo'ladi;

3. Tanlab olingan gazlama qoldiqlariga 20 ta doira chizish va kesib olish. Doirani chizish uchun bakal yoki stakandan foydalaning;

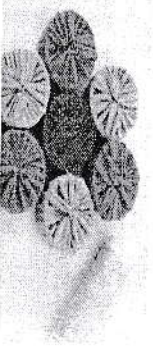
4. Butilka qopqoqlarini gazlamadan kesib olingan doiralalar markaziga teskari qilib qo'ying;

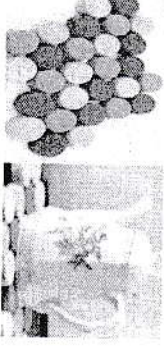
5. Gazlama bo'lagi atrofiga keng tikuvlar qiling va ipni torting. Hosil bo'lgan qopqoqni markazida bir nechta tikishlar bilan mahkamlang;

6. Tayyor qopqoqlarni namuna asosida bir – biriga tikib chiqing;

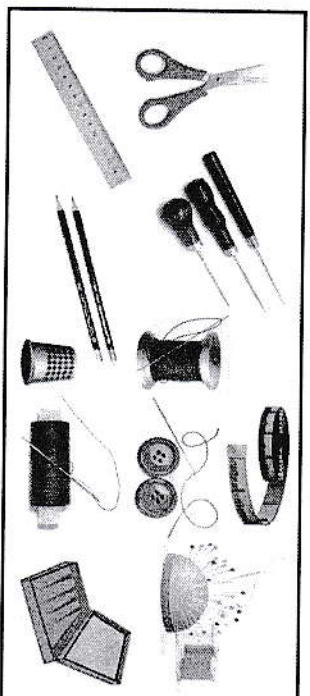
7. Natijada choynak tagligini hosil bo'ladi. Tayyor bo'lgan choynak tagligidan uy-ro'zg'or ishlarida foydalanish mumkin.

13.3. Gazlama bilan ishlashda ish joyini tashkil qilish talablari

Gazlama bilan ishlash mashg'ulotlarida odatda bir yoki bir nechta asbob – uskunalaridan foydalaniladi, ularni esa o'qituvchi tarqatadi. Stolning ustida diqqatni chalg'itadigan xech qanday oriqcha narsa bo'lmasligi kerak. Asbob – uskunalarni, ayniqsa kesuvchi va sanchiluvchi asboblarni o'z g'itofida yoki maxsus qutilarda saqlash maqsadga muvofiqdir. Har bir g'itof asbobning ma'lum turiga mo'ljallangan bo'ladi. Hamma foydalanadigan asboblalar sinf shkafida saqlanadi, ishdan so'ng asboblarni o'qituvchilar tozalab, yuviladiganini yuvib, artib navbatchi o'quvchiga topshiradilar.

Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida gazlamalar bilan ishlash mashg'ulotlari jarayonida o'quvchilar asosan qaychi, igna, angishvona, to'g'nog'ich va o'lchov asboblari bilan ishlaydilar.

46-rasm. Gazlama bilan ishlash uchun kerakli jihozlar.

Boshlang'ich sinf xonasida texnologiya fanidan o'quvchilarga asbob – uskunalarni ishlatish va saqlash qoidalarini eslatib turuvchi plakat – eslatmalar bo'lishi kerak. Xavfsizlik texnikasi qoidalariga to'liq rioya qilish baxtsiz hodisalarning oldini oluvchi ishoratli garovdir. Shuning uchun asbob – uskunalarni ishlatish qoidalarini o'quvchilar vaqti – vaqti bilan takrorlab turishi lozim. U yoki bu qoidani tushuntirishda o'qituvchi nima uchun aynan shunday qilish kerakligini, bu qoidalarga rioya qilmasa qanday xodisalarga olib kelishi

mumkinligini tushuntirishi lozim. Xavfsizlik texnikasining barcha qoidalari soʻzsiz bajarilishi lozim.

Boshlangʻich sinf xonasida gazlama bilan ishlashda texnika xavfsizligi qoidalarini quyidagicha umumlashtirish mumkin.

1. Amaliy ish vaqtida sinf xonasiga faqat oʻqituvchi ruxsati bilan kiriladi.
2. Har bir oʻquvchi faqat oʻz ish joyida ishlaydi. Agarda ish jamoa ravishda bajariladigan boʻlsa, oʻquvchilar oʻz majburiyatlarini yaxshi biladilar.
3. Bajarilishi lozim boʻlgan ish faqat oʻqituvchining ruxsati bilan boshlanadi.
4. Amaliy ishni boshlashdan oldin, ish joyingni tayyorla, asbob – uskunalarini toʻgʻri va qulay joylashirish: oʻng qoʻl bilan ushlanadigan asbob – uskunalarini oʻng tomonga, chap qoʻl bilan ushlanadiganini chap tomonga qoʻy.
5. Sanchiladigan, kesadigan asboblarni xech qachon giʻlolsiz qoʻyma, ularni doimo oʻz joyiga, oʻkir tomonini narigi, dastasini oʻzing tomonga qilib qoʻy.
6. Asbob – uskunalarini oʻynama, ular oʻyinchoq emas, yoʻqsa oʻzingga ziyon yetadi.
7. Amaliy ish vaqtida ish joyingni tartibli saqla.
8. Buzuq yoki oʻtmas asbob – uskuna bilan ishlama.
9. Asbob – uskunani ishlaganda, uni oʻqituvchi koʻrsatganidek ushla.
10. Asbob – uskunalarini asra, ularni toʻgʻri, oʻz oʻrnida ishlat, ishlatgandan soʻng ularni tozalab, yuviladiganlarini yuvib, artadiganlarini artib qoʻy.
11. Narsani, har bir detalni oldingi safarigdan yaxshiroq, chiroyliroq, tartibliroq qilishga harakat qil.
12. Ishni tugatdingmi, ish joyingni tezda tozalab tartibli qilib qoʻy.

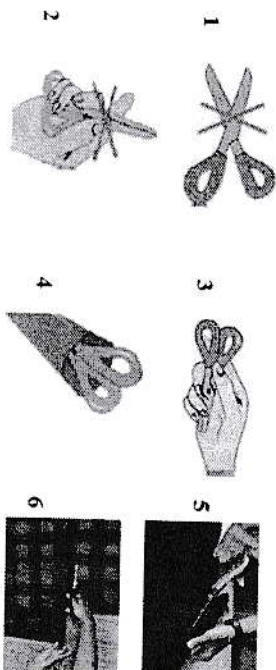
Gazlama bilan ishlashda qirguvchi va sanchiluvchi asbob - uskunalaridan foydalanishda xavfsizlik texnikasi qoidalari

Qaychidan foydalanish qoidalari

1. Qaychini belgilangan joyda, belgilangan holatda saqlang.
2. Qaychini uchini yuqoriga qaratib ushlamang.

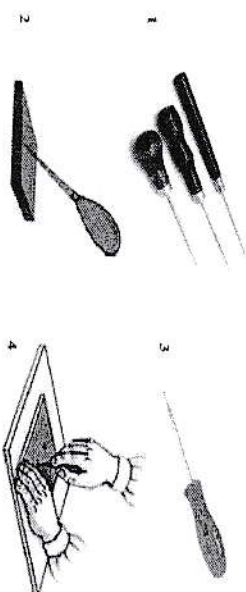
220

3. Qaychini ishlatib boʻlgandan soʻng ochiq holda qoldirmang.
4. Qaychini yurib turganingizda ishlamang.
5. Qaychini faqat yopilgan holda uchidan ushlab oʻtrogʻingizga uzating.
6. Qaychini ishlatayotganda qirgish chizigʻi yoʻnalishini hamda materialni ushlab turgan chap qoʻl barmoqlarini kuzatib turing.
7. Yarqosiz qaychini ishlamang, uni oʻqituvchingizga topshing.

Bigizdan foydalanish qoidalari

1. Avvalo bigiz bilan ishlaganingizda ustozingiz koʻmagiga tayyangan.
2. Bigizni oʻrinsiz ishlamang.
3. Sirti silliq va sirpanchiq boʻlgan qattiq predmetlarni bigiz bilan teshmang.
4. Teshiladigan predmetni stol ustida taglikka qoʻyib teshing.

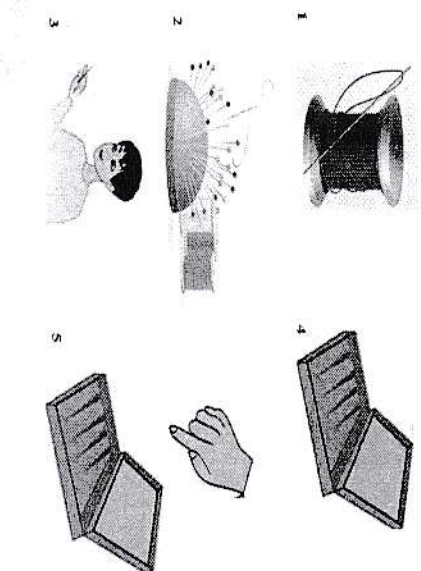
Igna bilan ishlash qoidalari

1. Ignani ishlatib boʻlgach, maxsus yostiqchaga sanchib qoʻying.
2. Ignani hech qachon ogʻzingizga solmang.

221

3. Ortiqcha ignalarni maxsus igna idishda saqlang.
4. Ishdan oldin va ishdan keyin ignalarni sanab ko'ring, yetishmagan ignalarni, albatta, toping.
5. Qog'oz va kartondan narsalarni yasaganda birinchi teshikni albatta bigiz bilan teshib oling.

Ko'rilgan choralarga qaramay sinda baxtsiz hodisa ro'y bersa, o'qituvchi birinchi yordamni ko'rsatishi va maktab hamshirasini chaqirishi lozim. Amaliy ish olib boriladigan sinf xonasida yod, bint solingan aptechka bo'lishi shart.

Nazorat uchun savollar

1. Gazlama deb nimaga aytiladi?
2. Qanday gazlama turlarini bilasiz?
3. Ip deb nimaga aytiladi?
4. Iplar qanday maqsadlarda ishlatiladi?
5. Gazlama bilan ishlashda qanday asbob – uskunalarni foydalaniladi?
6. Gazlama bilan ishlashda qanday talablar qo'yiladi?
7. Gazlama bilan ishlashda texnika xavfsizlik qoidalarini ayting?

XIV-BOB. O'QUVCHILARNING BILIM, KO'NIKMA VA MALAKALARINI TEKSHIRISH

14.1. Bilimlarni tekshirish va baholashning ta'limiy - tarbiyaviy ahamiyati

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'quvchilar tabiat va jamiyat haqidagi bilimlarni har tomonlama egallash orqali turmushga, mustaqil hayotga tayyorlanadilar va o'rta ta'lim ma'lumotiga ega bo'lgan kishi bo'lib yetishadilar.

O'zlashtirilgan bilim (o'quv material) larning qanday egallanganligini bilish o'quvchi uchun ham, o'quvchi uchun ham katta ahamiyatga ega. Shu sababli fan o'qituvchisi o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini o'z vaqtida tekshiradi, qo'l mehnatidagi faolliklarini hisobga oladi hamda baholab boradi.

Bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirish hamda baholash o'quv jarayonining eng muhim zaruriy qismlaridan biri bo'lib, uch asosiy vazifani bajaradi:

1. O'quvchilar tomonidan o'zlashtirilayotgan bilim, hosil qilingan ko'nikma va malakalarni nazorat qilish;
2. Bilimlarning sifatini aniqlash;
3. O'quv dasturida belgilangan materiallarni ongli, izchil va mustahkam o'zlashtirib olishga undash.

Nazorat qilish – (ta'lim jarayonida) o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash, o'lchash va baholash jarayonini anglatadi.

O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalari darajasini aniqlash va o'lchash esa **tekshirish** deb ataladi.

O'qituvchi o'qitish bilan bir vaqtda o'quvchilarning o'rganilayotgan mavzuni qanday qilib idrok etishini, esda saqlashga harakat qilishini va uni amalda qo'llash malakalarini egallashini hisobga olib borishi kerak.

Hisobga olish – bu o'qitishning muayyan bir davrida o'quvchilar va o'qituvchi faoliyatini umumlashtirib xulosalash demakdir.

Hisobga olish natijasida o'qituvchi ham, o'quvchilar ham o'zlarining keyingi bajaradigan ishlarining shaklini va mazmunini belgilaydi. O'zlashtirishni hisobga olish o'quvchilarning bilish faoliyatini rag'batlantirib, ma'lum bir harakatlarni bajarish uchun uning irodasini tarbiyalaydi. Shuningdek, o'zlashtirishni hisobga olish o'qituvchining faoliyatini ham tashkil etadi.

Tekshirishdan tashqari nazorat o'z ichiga baholashni (jarayon sifatida) va bahoni (natija sifatida) ham oladi.

Baholash deb bilim, ko'nikma va malakalarni o'quv dasturida ko'rsatilgan etalon (ko'rsatkich, qolip, o'lehangich)lar bilan solishtirishni aytamiz.

Baho deb baholashning ball shaklida ko'rsatilgan son jihatdan o'lehaniga aytiladi.

Yuqoridagi ushbu masalalar ta'limiy ahamiyatga egadir. Bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirish hamda baholash jarayonida o'quvchilar o'qishga ongli munosabatda bo'lishga, izchil ishlashga, ongli intizomga, qiyinchiliklarni yengish, o'zida irodaviy sifatlarni o'stirishga, o'ziga va boshqalarga nisbatan talabchan bo'lishga o'rgatib boradi. Bu masalalar esa katta tarbiyaviy ahamiyatga egadir.

Bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirish o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilgan bilimning sifatini aniqlash, ularni o'quv dasturida belgilangan materiallarni izchil va puxta o'zlashtirib olishga da'vat etish vositasidir. O'qituvchi bilimlarni tekshirish orqali o'quvchining o'quv materialini qanday idrok etib tushurganligini, qanday fikr yuritayotganligini, dasturda belgilangan o'quv materiallarini qay darajada o'zlashtirib olganligini aniqlaydi hamda keyingi o'quv materiallarini o'rganish, ta'lim sifatini yaxshilash yo'llarini belgilaydi. Shu bilan birga o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirishini o'rganish va tekshirish ularning o'qishga bo'lgan munosabatini, tirishqoqligini, o'ziga talabchanligini, bilinga, fanga bo'lgan qiziqishini bilishga imkon beradi. Shuningdek, o'quvchilarning xotirasi, bilish va jodiy qobiliyatining qay darajada o'sganligi, ularning mustaqil ishlashga ko'nikma va malakalarni qay darajada egallaganliklari aniqlanadi.

Bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirish vaqtida o'quv materiallari esga olinadi va o'quvchilarni sezish, idrok qilish, fikrlash qobiliyatlari ham o'sib boradi. Bu jarayonda o'quvchilar keng fikr yuritishga, o'quv materiallarini asoslashga va isbotlashga o'rganadilar.

O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirishning yana bir muhim tomoni shundaki, ana shu jarayonda o'quvchilarning bilimlari va bajaragan ishlaridagi kamchiliklar sezilib qoladi, shu orqali mazkur kamchiliklarning sabablari aniqlanadi, kamchiliklarni bartaraf etish choralari belgilanadi. Bilimni tekshirish va baholash darsning barcha qismlariga singib ketadi. Shunday ekan, u o'quvchi bilimidagi kamchiliklarni to'ldirishga, o'rganilayotgan masalaning asl mohiyatini anglashga yordam beradi va o'rganilayotgan materialni tushunishga keng imkoniyat yaratadi.

O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirish hamda baholash jarayonida o'qituvchi ayrim o'quvchilarga va butun sinf jamoasiga izchil ta'sir etadi, individual ishni sinf jamoasi ishi bilan qo'shib olib boradi. Tajribali o'qituvchilar o'quvchi bilimini baholash jarayonida sinf jamoasi fikriga suyanadilar va o'quvchilarga tarbiyaviy ta'sir etadilar. Bunda o'qituvchi sinf o'quvchilari diqqatini faollashtiradi, o'rtog'larining javobiga mas'uliyat bilan qarashga o'rgatadi, shuningdek, o'z bilimlarini mustahkamlashga, o'z bilimiga tanqidiy qarashga odatlantiradi. Bu esa o'quvchini o'z vaqtida vijdonli, rostgo'y bo'lishga o'rgatadi.

O'qituvchi bilimga baho qo'yish vaqtida o'quvchining materialni o'zlashtirish saviyasi, bola tafakkurining o'sish darajasi, zehning rivojlanishi kabi xususiyatlarni hisobga oladi: o'quvchilarning ishlash sur'ati, qobiliyati, o'qishga ishtiyoqi, mulqning o'sish darajasi o'rganiladi. Shuningdek, ayrim o'quvchilarda uchraydigan qo'rqoqlik, uyatchanlik, tortinchoqlik, o'z kuchiga ortiqcha baho berish, ishonmaslik, shoshqaloqlik, kamgaplik kabi xususiyatlari bartaraf etiladi. Buning natijasida ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi faoliyatining uyg'unligi ta'minlanadi.

Bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirish hamda baholashning tarbiyaviy ahamiyati shundaki, bunda o'quvchilarda o'qishga, o'z yutuqlari va muvaffaqiyatsizliklariga nisbatan munosabat shakllanadi, qiyinchiliklarni yengish istagi tug'liadi. Baho unda hamisha o'quvchi sifatida, shaxs sifatida o'ziga nisbatan muayyan bir munosabatni hosil qiladi, o'quvchining o'ziga nisbatan bu munosabatni, bu tuyg'ularni o'qituvchi uning xatti – harakatlardagi irodalilik, jamoatchilik, o'zaro bir – biriga yordam berish kabi sifatlarini shakllantirish borasida ustalik bilan ishlatadi.

O'quvchi o'troqlarining, ota – onalarining unga, uning maktablardagi yutuqlariga va muvaffaqiyatsizliklarga munosabatiga hech qachon befarq bo'lib qolmaydi. Uning bilimlariga berilgan, kundalik daftariga qo'yilgan baholar ushbu munosabatni belgilaydi. Mana shuning uchun ham maqrov, ma'qullash, tanbela berish, yaxshi yoki yomon baho qo'yish o'quvchi shaxsining fazilatlarini, uning tengdoshlari jamoasida va katta yoshdagilar orasidagi mavqeyini shakllantiradi. Bu ayniqsa, o'smirlar orasida katta ahamiyatga egadir. Kimki bilimlarni tekshirish va baholashning tarbiyaviy ahamiyatini to'g'ri qo'llay bilsa, har bir o'quvchi oldida o'qish sohasida qulay istiqbolarni ochib beradi.

Bilimlarni tekshirish va baholash davlat ahamiyatiga egadir. Ta'lim muassasalari o'quv faoliyatini tekshirish natijalariga, maktab o'quvchilari olgan bilimlar, malaka va ko'nikmalarning bahosiga binoan maktablar, o'qituvchilar jamoalarining ishi haqida, o'quvchilarning o'zlashtirishi haqida xulosa chiqaradilar.

14.2. Bilimlarni tekshirishga qo'yiladigan talablar

Bilimlarni tekshirish va baholash muayyan, didaktik talablariga javob berishi kerak. Tekshirish va nazorat qilish izchil, doimiy tarzda bo'lishi shart. Bu talabga rioya etilmasa, o'quvchilarning o'qishga nisbatan munosabati yomonlashadi, bilimlarning sifatiga salbiy ta'sir qiladi.

Umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quvchilari darsga har kuni tayyorlanib borishlari kerak. O'quvchilarni doimiy ravishda nazorat qilib tekshirish shunga majbur etadi. Bilimlarni baholash individual xarakterga egadir. Har bir o'quvchi uning bilimlari, ko'nikma va malakalari baholanayotganini tushunishi kerak. Uning o'troqlaridan birortasi ham u bilan na yaxshi, na yomon bahoni baham ko'ra olmaydi. O'qituvchining savollariga va vazifalariga javob berishga tayyorgarlik holati bilimlarni tekshirish va baholash, o'quv jarayonining muhim bir bo'lagiga aylangan.

Umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quvchilarining bilimlari, ko'nikma va malaklari davlat o'quv dasturlarining bajarilishi nuqtayi nazaridan tekshiriladi va baholanadi. Dasturlar mazmunini o'zlashtirish sifati bilimlarni baholashda asosiy mezonidir. O'qituvchi o'quvchining qanday qo'shimcha bilimlarga ega ekanligini, qanday qo'shimcha adabiyotlarni o'qishini bilishi kerak, ammo buning uchun baho qo'yinastik kerak. Maslahatlar, tavsiyalar, yo'l – yo'riqlar bilan yordam berishning o'zi kifoya qiladi.

Umumiy o'rta ta'lim maktabi o'quvchilarining nazariy va amaliy materialni o'zlashtirib olganliklarini tekshirish chog'ida olinayotgan bilimlar o'quvchilarning umumiy va aqliy jihatdan rivojlanishiga, shaxsiy fazilatlarining shakllanishiga, maktab o'quvchisining o'qishga munosabatiga ta'sirini ko'ra bilish kerak. Bilimlarni tekshirish o'qituvchi o'quvchining rivojlanish jarayonini, shaxsning aqliy, axloqiy, emosional va irodaviy fazilatlarining shakllanish jarayonini ko'z oldiga keltirishga yordam beradi.

O'qituvchi o'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirish hamda baholashda juda adolati, haqqoniy bo'lishi lozim. Bu hol o'z navbatida o'quvchi shaxsiga ijobiy va tarbiyaviy ta'sir etadi. Har qanday adolatsizlik, o'qituvchining bilimiga baho qo'yishdagi xatosi o'quvchilarga salbiy ta'sir etadi, ularda o'z kuchiga ishonchni yo'qotadi, o'qishga bo'lgan ishtiyoqini so'ndiradi. Oqibarda o'qituvchining tarbiyaviy ta'siriga putur yetadi.

O'quvchi o'quvchining bilimni har qanday holda ham to'g'ri baholashi kerak. Faqat o'ylab, haqqoniy qo'yilgan bahogina o'quvchilarga ijobiy ta'sir etadi, ularni ma'naviy qanoatlantiradi. O'quvchining sinfdagi xatti-harakati, savohning o'ylangan bo'lishi va to'g'ri qo'yilishi, bilimni tekshirish va baholashda qulay vaziyat yaratilishi bahoning tarbiyaviy ta'sirini kuchaytiradi.

O'quvchi bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirish hamda baholashda o'quvchi javobini tahlil qilib boradi va javoblar yuzasidan o'z mulohazalarini aytadi. O'quvchi javob berayotganida qanday xato, kamchiliklarga qo'yganini ko'pincha uning o'zi sezmaydi. Bunday holda o'quvchi o'quvchining javobini qisqacha tahlil qilib berishi talab etiladi. Shunda o'quvchi qo'ygan bahoning to'g'riligiga o'quvchida shubha qolmaydi. O'quvchi o'z bilimida qanday yutuq yoki kamchilik borligini, nima uchun uning bahosi oshirilgani yoki pasaytirilganini anglagandagina qo'yilgan baho rag'batlantiruvchi rol o'ynashi mumkin. O'quvchi o'z xatosini tushungandagina uni to'g'rilashga ongli ravishda intiladi.

O'quvchi o'quvchi bilimni baholar ekan, uni erishgan yutuq'i uchun rag'batlantiradi, yo'l qo'ygan xato kamchiliklarini qanday bartaraf etish yo'llarini, dars tayyorlash vaqtida asosiy e'tiborni nimalarga qaratish kerakligini ko'rsatadi. Bunday asoslash o'quvchining bundan keyingi faoliyatiga ham ijobiy ta'sir etadi.

O'quvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarini tekshirishning quyidagi turlari mavjud.

Kundalik tekshirish. Kundalik tekshirish maktablarimizda o'quvchilar bilimni hisobga olishda ko'p qo'llaniladigan tekshirish turidir. Bu bilan o'quvchilarning bilimlarni o'zlashtirish, ularni o'qishdagi muvaffaqiyati to'g'risida dastlabki tasavvur hosil qilinadi. O'quvchi o'quvchilarning darsga tayyorgarligini, yangi materialni o'zlashtirishini har darsda tekshirib boradi. Yangi materialni o'zlashtirishini esa butun dars davomida kuzatib boradi. Kundalik tekshirish o'quvchi tomonidan rejali va izchi olib borilishi lozim. Bunda o'tilayotgan materialning xarakteri, o'quvchilarning bilim darajasi va individual xususiyatlari hisobga olinadi. Kundalik tekshirish o'tganilgan o'quv materialini

o'quvchilar tomonidan qanday o'zlashtirilganini ko'rish, o'quvchi bilimidagi kamchiliklarni aniqlash va bu kamchiliklarni tugatish yo'llarini belgilash imkonini beradi. Kundalik tekshirish o'quvchilarni o'z ustida izchil ishlashga, puxta o'zlashtirishga, mustaqillikka odatlantiradi, shuningdek, tirishqoq, uyushqoq bo'lish, javobgarlikni sezish kabi axloqiy sifatlarni shakllantiradi.

O'quvchi kundalik hisobga olishning yakunini, ya'ni o'quvchilar bilimidagi yutuq va kamchiliklarni, kundalik o'zlashtirishini, baholarini sinf jumali va o'zining kundalik dafтарыga yozib boradi. Mazkur baholar keyinchalik choraklik va yarim yillik yakunlarni chiqarishga asos bo'ladi. Bu esa o'quvchilar bilimiga qo'yiladigan baholarning aniq, to'g'ri va obyektiv bo'lishini ta'minlaydi. Darsda kundalik tekshirishning asosiy ko'rinishi o'quvchilardan frontal va individual so'rashdir. Demak, kundalik tekshirish jarayonida o'quvchilar bilimni hisobga olish bilan birga, ularga yangi bilimlar berish hamda ularda malaka va ko'nikmalar hosil qilish ham nazarda tutiladi.

Mavzu bo'yicha tekshirish. Mavzu bo'yicha tekshirish dastur materialining bir bo'lim, bob, paragraf, katta mavzu yoki bir – biriga yaqin bo'lgan bir nechta kichik mavzular yuzasidan o'quvchilarning bilim sifati qandayligini aniqlashdan iboratdir. Ona tili, matematika, texnologiya kabi fanlar bo'yicha o'quvchilar bilimni mavzu bo'yicha tekshirish nazorat ishi, yozma ish olish shaklida o'tkaziladi.

Mavzu bo'yicha tekshirishda ilgari o'tilgan mavzular yuzasidan olingan savollar va topshiriqlardan foydalanish mumkin. Bilimlarni ana shunday tekshirish natijasida o'quvchilar bilimni har tomonlama hisobga olinadi, ularning bilimlarini qay darajada o'zlashtirib olganliklari aniqlanadi. Takroriy-umumlashtiruvchi darslar mavzu bo'yicha tekshirishning zaruriy shaklidir. Unda o'tilgan mavzular bo'yicha xulosalar chiqariladi va bilimlar tuzimga solinadi.

Yakuniy tekshirish. Yakuniy tekshirishda o'quvchilarning bir necha hafta, chorak, yarim yil, yillik va shuningdek bir necha yillik bilimlari hisobga olinadi. Bunday tekshirishda ma'lum vaqtda o'zlashtirilgan bilim, hosil qilingan ko'nikma

GLOSSARIY

va malakalarni hisobga olish ko'zda tutiladi. Masalan, kursning asosiy masalalarini esga tushirish, o'rilgan materialni qisqacha tavsif qilishga qaratilgan bo'lishi mumkin. Bunday tekshirishda o'quvchilar nimani takrorlash va qanday takrorlash haqida to'liq ma'lumot oladilar. Yakuniy tekshirishning vazifasi o'quvchilarning ma'lum davrlardagi bilimni esga olish, qayta tiklash va sistemaga solishdir.

Yakuniy tekshirishda bilimlar mustahkamlanadi, malaka va ko'nikmalar hosil bo'ladi. Shuningdek, bilim, ko'nikma va malakalar umumlashtiriladi. Bu tekshirishlar imtixon tusini oladi. Tekshirishning bu turlari og'zaki ko'rinishda va yozma nazorat ishlarda, amaliy mashg'ulotlarda, maxsus topshiriqlari bajarishda qo'llaniladi. Bu o'quvchilar bilimlarning sifatini, aqliy rivojini va ularning bundan keyingi o'qishga tayyorgarlik darajasini chuqur o'rganish imkonini beradi.

Nazorat uchun savollar

1. Ko'nikma va malakalarni nazorat qilish deb nimaga aytiladi?
2. Bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirish deb nimaga aytiladi?
3. Bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirishning qanday turlarini bilasiz?
4. Bilim, ko'nikma va malakalarni baholash deb nimaga aytiladi?
5. Bilim, ko'nikma va malakalarni tekshirish hamda baholash qanday vazifalarni bajaradi?
6. Bilimlarni tekshirishga qanday talablar qo'yiladi?

No	O'zbekcha	Inglizcha	Izoh
1.	Aqliy va jismoniy mehnat	Mental and physical labor	o'quvchining aqliy va jismoniy mehnati turi darslarda turli tartibda tashkil etiladi.
2.	Anglash qobiliyati	Ability to comprehend	o'quvchilarning ta'lim va tarbiya jarayoni mohiyati, qonuniyatlari, psixologik va shaxsiy xususiyatlari, ta'lim ishtirokchilari o'rtasidagi munosabat mazmuni, pedagogik faoliyatni samarali tashkil etish shartlari hamda kutiladigan natijalarni anglashga imkon beradigan individual psixologik xususiyat.
3.	Amaliy mashg'ulot	Practical exercise	ma'ruza kursida olingan bilimlarni amalda tadbiq qilish maqsadida o'kaziladigan dars shakllaridan biridir.
4.	Applikatsiya	Application	lotincha <i>applicatio</i> – yopishtirish – gazlama, qog'oz va boshqa materiallarga rang-barang gazlama. qog'oz bo'taklarini tiklash yoki yopishtirish yo'li bilan naqsh ishlash, bezash demakdir.
5.	Bilim	Knowledge	o'rganilgan ma'lumotlarni eslab qolish va qayta tushuntirib berish
6.	Baholash tizimi	Grading system	davlat ta'lim standartlari bo'yicha umumiy o'rta ta'limning malaka

			talablarini o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishi darajasini hamda umumiy o'rta ta'lim muassasasining faoliyati samaradorligini aniqlaydigan mezonlar majmui.
7.	Baholash madaniyati	Grading culture	pedagogning u yoki bu pedagogik voqelik, hodisa, jarayonlar bo'yicha ularning mohiyatidan keib chiqqan holda to'g'ri xulosa chiqarish, oqilona qaror qabul qilish qobiliyatiga egaligini anglatuvchi sifat.
8.	British qobiliyati	Knowledge ability	o'qituvchining ta'lim jarayonining ishtirokchilari – talabalar, ota-onalar, hankasblar va ta'lim muassasasining rahbarlari bilan oson mulqotga kirishish, ular bilan munosabati to'g'ri yo'lga qo'yishga yordam beradigan individual psixologik xususiyat.
9.	Dars	Lesson	umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'quv faoliyatini tashkil etishning asosiy shakli hisoblanadi.
10.	Ekskursiya	Excursion	bilimni boyitish, amaliy tajriba hosil qilish yoki madaniy – ma'rifiy maqsadida diqqatga sazovor joylarga jamoa bo'lib borishdir.
11.	Eskiz	Sketch	xomaki tasvir, chizma. Chizmachilik asboblardan foydalanmasdan qo'lida.

			ko'z bilan chamalab obyektning taxminiy o'lchamlarida bajariladi.
12.	Gazlamalar	Fabrics	ikki turdagi iplar turkimi, ya'ni tanda va arqoq iplarining o'zaro ma'lum tartibda o'rtilishi natijasida hosil bo'ladigan, pardozlangan hamda ishlatishga tayyor bo'lgan matodir.
13.	Gaz	Gaz = 0,71 metr	uzunlik va masofani o'lchash uchun mo'ljallangan qadimiy o'lchov birligi hisoblanadi.
14.	Individual o'qitish	Individual training	o'quvchi shaxsiga alohida yondoshgan holda ta'lim-tarbiya berish.
15.	Innovatsion vaziyat	Innovative situation	pedagogik yangiliklarni yaratish, o'zlashtirish va tatbiq etishga qaratilgan vaziyat.
16.	Innovatsiya	Innovation	yangidan kiritilgan tushunchalar, tartib qoidalar, texnologiyalar va yangiliklar.
17.	Interfaol	Interactive	ingliz tilidagi "interact" (rus tilida "interaktiv" so'zidan olingan bo'lib, lug'aviy nuqtai nazardan "inter" – o'zaro, ikki tarafdin, "act" – harakat qilmoq, ish ko'rmog kabi ma'nolarni anglatadi.
18.	Interfaol ta'lim	Interactive education	ta'lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko'nikma, malaka hamda muayyan axloqiy sifatlarni

			o'zlashtirish yo'llida birgalikda, o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etishga asoslanuvchi ta'lim.
19.	Interfaollik	Interactivity	ta'lim jarayoni ishtirokchilarining bilim, ko'nikma, malaka hamda muayyan axloqiy sifatlarni o'zlashtirish yo'llida birgalikda, o'zaro hamkorlikka asoslangan harakatni tashkil etish layoqatiga ega ekanliklaridir.
20.	Interfaol usul	Interactive method	ta'lim beruvchi va ta'lim oluvchi o'rtasidagi faol hamkorlik mulqoti.
21.	Ip	Thread	tolalar (paxta, ipak, jun, zig'ir va boshqalar)dan ingichka qilib yigirilgan yoki yigirilmagan to'quvchilik va tikuvchilik materiali, pishiq va qayishqoq mahsulotdir.
22.	Karton	Cardboard	fransuzcha <i>carton</i> , italyanча <i>carto</i> - qog'oz so'zidan olingan – yuza birligining massasi yoki solishtirma og'irligi oddiy qog'oznikidan katta bo'lgan qog'oz turidir.
23.	Kaspga yo'naltirish	Profession guidance	bu yoshlarni ongeli ravishda kash tanlashga tayyorlash.
24.	Ko'nikma	Skill	bu kishining bilim va elementar tajriba asosida egallagan, ma'lum harakatni ongeli bajarishga bo'lgan qobiliyatidir.

25.	Kompetensiya	Competence	mavjud bilim, ko'nikma va malakalarni kundalik faoliyatda qo'llay olish qobiliyati.
26.	Kompozitsiya	Composition	lotincha composition – tuzish, ya'ni badiiy asarni uning mazmuni va xususiyatiga ko'ra tuzish hisoblanadi.
27.	Kreativlik	Creativity	(ingl. "create" – yaratish, "creative" – "yaratuvchi", "ijodkor") – individning yangi g'oyalarni ishlab chiqarishga tayyorlikni tavsiflovchi hamda mustaqil omil sifatida iqtidorlikning tarkibiga kiruvchi ijodiy qobiliyati
28.	Kreativlik (ijodiylik)	Creativity	qandaydir yangi, betakror narsa yaratish olish layoqati, badiiy shakl yaratish, fikrlash, g'oya va yechimga olib keluvchi aqliy jarayon.
29.	Kuzatish	Observation	atrof olam alohida obyektlar va hodisalarning xossalari va munosabatlarini ular mavjud bo'lgan tabiiy sharoitlarda o'rganish usuliga aytiladi.
30.	Kirishuvchanlik	Initiative	saqlash, ho'llash, yuvish va boshqa hollarda o'tchanning qisqarishi.
31.	Kundalik tekshirish	Daily checking	maktablarimizda o'quvchilar bilimni hisobga olishda ko'p qo'llaniladigan tekshirish turidir.
32.	Laboratoriya	Lab exercise	oliy va o'rtta maxsus, kash – hunar

	mas'uloti		ta'limni o'quv jarayonida talabalar mustaqil surarda bajaradigan amaliy ish turlaridan biridir.
33.	Ma'ruza	Lecture	bu, o'quvchi tomonidan bilimni bayon etish.
34.	Malaka	Qualification	o'rganilgan bilim va shakllangan ko'nikmalarni notanish vaziyatlarda qo'llay olish va chngi bilimlar hosil qilish.
35.	Mavzu	Topic	ijodkor rasmida o'z fikrini ifodalashi uchun zarur bo'lgan mavjud voqe'liklar doirasi.
36.	Mavzu bo'yicha tekshirish	Checking on topic	dastur materialining bir bo'lim, bob, paragraf, katta mavzu yoki bir – biriga yaqin bo'lgan bir nechta kichik mavzular yuzasidan o'quvchilarning bilim sifati qandayligini aniqlashdan iboratdir.
37.	Mehnat	Labor	jamiyatning moddiy va ma'naviy boyishining asosiy manbaidir.
38.	Mehnat ta'limi	Labor education	yosh avlodni tarbiyalash tizimining a'zrahnas qismi bo'lib, umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarida mehnatga bo'lgan munosabatni, politexnik ta'limni kengaytirish va chuqurlashtirish, o'quvchilarni mehnat tarbiyasiga va kasb tanlashgacha tayyorlashni hamda

			umumiy mehnat madaniyati ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan.
39.	Mehnatga axloqiy tayyorlash	Ethical preparation for labor	o'zaro do'stona yordamni berishni, ijodiy tashabbuskorlik, tashkilotchilik qobiliyatlarini namoyish qilishni, mehnatkash odamlarni va mehnat natijalarini hurmat qilishni o'rgatishdan iboratdir.
40.	Mehnatga ruhiy tayyorlash	Mental preparation for labor	murakkab, uzoq davom etuvchi va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u butun mehnat ta'limi va tarbiyasiga singib ketgandir.
41.	Mehnatga amaliy tayyorlash	Practical training for labor	bu maktab o'quvchilarida mehnat ko'nikma va malakalarini shakllantirish hamda ular tomonidan biror-bir politexnik kasblardan birini o'zlashtirishda mehnat tajribasini to'plashdan iboratdir.
42.	Mehnat tarbiyasi	Labor upbringing	tarbiyaning muhim turi, shaxsni shakllantirishning zarur shartlaridan biri bo'lgan pedagogik jarayon.
43.	Metod	Method	keng ma'noda yo'l, ijodiy faoliyatning har qanday shakli kabi ma'nolarni anglatadi.
44.	Metodika	Methodology	qat'iy ketma-ketlikka (algoritmik xarakterga), ilgari o'rnatilgan reja (qoida), tizimga aniq rioya qilish

			bo'lib, biror bir ishini maqsadga muvofiq o'tkazish metodlari, yo'llari majmuasi.
45. Model	Model		ko'rinishi, shakli, materiali yangi bo'lgan namuna.
46. Mosaic	Mosaic		fransuzcha <i>mosaïque</i> – muzalarga bag'ishlangan – bir xil yoki turli xom ashyo (koshin, tosh, yogoch, marmar, metall va boshqalar) bulaklaridan ishlangan tasvir, naqshdir.
47. Mo'yqalam	Brush		dastakka mahkamlangan bir xil dag'al junlar to'pi, tekislikka bo'yoq, yelim surtish uchun qo'llaniladi.
48. Multimediali vositalar	Multimedia tools		bularga turli tipdagi axborotlarni va jarayonlarni matn, rasm, sxema, jadval, diagramma va virtual muxitlarni yaratish, saqlash, ishlov berish, rakamlashtirilgan va jarayoni ko'rinishda amalga oshirishning kompyuterli vositalari kiradi.
49. Obraz	Image		san'atda butun borliqdagi hodisalar, voqealarni badiiy tasvirlash shakli.
50. Pedagogik texnologiya	Pedagogical technology		ta'lim shakllarini takomillashtirish vazifasini ko'zlagan o'qitish va boshqalarni o'zlashtirishning barcha jarayonlarini texnika va inson omillarida, ularning birgalikdagi harakatlari vositasida yaratish, tadbir

			etish va aniqlashning izchil metodi (YUNESKO).
51. Pishiqlik	Fastness		tanda va arqoq iplarining pishitilishi va o'rtilishiga bog'liq, u maxsus dinamometr yordamida anikdanadi.
52. Politehnik ta'lim	Polytechnic education		sanoat va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishining asosiy tarmoqlari asosari to'g'risidagi bilimlarni hamda ishlab chiqarish mehnatida ishtirok etish uchun zarur bo'lgan amaliy ko'nikmalarni ta'minlaylashga qaratilgan.
53. Qobiliyat	Ability		shaxsning osonlik bilan biron faoliyatni egallay olishini ta'minlaydigan individual psixologik xususiyat.
54. Qog'oz	Paper		vodorod bog'lanish bilan birlashtirilgan selyuloza tolalaridan iborat yupqa materialdir.
55. Tasvir	Image		belgilangan obyektini tasvirovchi buyum, obraz va rasm.
56. Ta'lim tamoyillari	Principles of education		ta'lim jarayonining qurilishini, o'qitish va o'qitishning butun kursini belgilovchi ko'rsatmalar degan ma'noni bildiradi.
57. Ta'lim metodi	Teaching methods		o'qituvchining o'quvchilar bilan munozam qo'llaydigan, o'quvchilarga o'z aqliy qobiliyatlarini

			va qiziqishlarini rivojlantirish, bilim va ko'nikmalarni egallash hamda ulardan amalda foydalanish imkonini beruvchi ish usulidir.
58.	Ta'lim usuli	Teaching technique	ta'lim metodining tarkibiy qismini yoki alohida tomoni. metodlar bilan usullar munosabati o'zaro bir-biriga bog'langan.
59.	Ta'lim vositasi	Educational tool	muayyan o'qitish metodi yoki usullaridan muvaffaqiyatli foydalanish uchun zarur bo'lgan yordamchi o'quv materiallari.
60.	Ta'limning texnik vositalari	Technical tool of education	bu o'zida o'quv – axborotlarini ekranli – ovozi aks ettiruvchi asbob va moslamalardir.
61.	Taqqoslash	Comparison	o'rganilayotgan obyektlarning o'xshashlik va farqlarini fikran ajratishdan iborat.
62.	Tafakkur	Intelligence	inson ongida ask etgan obyektlar tomonlar va xossalarni ajratish va ularni yangi bilim olish uchun boshqa obyektlar bilan tegishli munosabatlarda qo'yish jarayoniga ayladi.
63.	Tahlil	Analysis	muayyan obyekt, voqea-hodisani har tomonlama tahlil qilish, chuqur tekshirish, o'rganish.
64.	Tayanch o'quv	Basic	o'qitiladigan fanlar nomi, hajmi

	reja	curriculum	handda ularning sinflar bo'yicha taqsimoti belgilangan meyoriy hujjat.
65.	Tabaqalashirish	Stratification	o'qitishda o'quvchilarni o'z bilim saviyasi va qobiliyatlariga ko'ra guruhlarga ajratgan holda, tabaqalarga bo'lgan holda o'qitishni nazarda tutadi.
66.	Ta'limni texnologiyalashirish	Technology of education	bu o'qitish jarayoniga texnologik yondashish asosida ta'lim maqsadlariga erishishning eng maqbul yo'llari va samarali vositalarni tadqiq qiluvchi va qonuniyatlarini ochib beruvchi pedagogik yo'nalishdir.
67.	Tabiiy material	Natural material	bu ibtidoiy rus bezak materialidir. Qadimgi Rossiya davridan beri u uy – ro'zg'or buyumlari (savatlar, choy savatlari, idish – tovoqlar), o'yinchoqlar (somon buqalar, yog'och otlar), kiyim – kechak (kokoshniklar, bast poyabzallari), qo'l san'atlari (qayin po'stlog'i piktogrammalari, qutilar), yozish uchun asos sifatida (qayin po'stlog'i harfi) ishlatilib kelingan.
68.	Texnologik ta'lim	Technological education	politexnika va mehnat ta'limining eng muhim tarkibiy qismi bo'lib, barcha turdagi ishlab chiqarish faoliyati asoslari bilan tanishish. har xil turdagi

			xom ashyo, yarim tayyor mahsulotlar, mahsulotlarni qayta ishlash va qayta ishlash sohasidagi bilim va ko'nikmalarni egallashga qaratilgan o'qitish jarayoni hisoblanadi.
69.	Texnologiya	Technology	yumoncha ikki so'zdan – "texnos" (techne) – mahorat, san'at va "logos" (logos) – fan, ta'limot so'zlaridan tashkil topgan.
70.	Tejamkorlik	Savings	kam kuch, material va vaqt sarflab arzonroq mahsulot tayyorlash jarayoni nazarda tutiladi.
71.	Tushunchalar	Concepts	obyektlarning turli xil sifatлари, belgilari va xususiyatlarini aks ettiradi.
72.	To'garak	Circle	sinfdan tashqari mashg'ulotlarning eng ko'p tarqalgan shakllaridan biridir.
73.	To'g'ri chok	Straight seam	asosan kiyimni o'lchab ko'rishga, mashina ishlariga tayyorlashda bo'r chiziqdar va belgilarni tushurishda, burmalar hosil qilishda, detalarni vaqincha biriktirish hamda mahkamlash uchun ishlatiladi.
74.	Uzluksiz ta'lim	Continuous education	o'zaro mantiqiy izchillik asosida bog'langan hamda soddadan murakkabga qarab rivojlanib boruvchi va bir-birini taqozo etuvchi

			hosqichlardan iborat yaxlit ta'lim tizimi.
75.	Usul	Method	biror narsa, hodisa, jarayonni o'rganish yoki amalga oshirish tartibidir.
76.	Uslub	Style	biror narsa, hodisa, jarayonni o'rganish yoki amalga oshirish uchun qo'llash lozim bo'lgan usullar majmuasi.
77.	Yakuniy tekshirish	Final exam	bunda o'quvchilarning bir necha hafta, chorak, yarim yil, yillik va shuningdek bir necha yillik bilimlari hisobga olinadi.
78.	Yo'l (ruscha – sposob)	Way	biror maqsadni amalga oshirish uchun tanlangan harakat turi hisoblanadi.
79.	O'quv mehnati	Academic work	o'quvchilarning asosiy mehnat turi hisoblanib, u o'quvchidan katta axloqiy, irodaviy va jismoniy zo'r berishni kuchli talab qiladi.
80.	O'z ustida ishlash	Work on yourself	shaxs yoki mutaxassis tomonidan o'zini ijtimoiy hamda kasbiy jihatdan rivojlantirish, kamolotga erishish yo'lida maqsadli, izchil, tizimli harakatlarning tashkili etishi.
81.	Shablon	Template	quruq tikishda gazlamani bichib olish uchun mo'ljallangan turli shakldagi karton bo'lagi.
82.	Shakl	Form	lotincha so'zdan olingan bo'lib,

ILOVLAR

“Texnologiya va uni o‘qitish metodikasi”

fanidan test topshiriqlari

1. Yangi davlat ta'lim standartiga ko'ra “Mehnat ta'limi” fani qanday nom bilan o'zgartirildi?

- a) O'zgarishsiz qoldi
- b) “Amaliyot” fani deb o'zgartirildi
- c) “Mehnat ta'limi texnologiyasi” fani deb o'zgartirildi
- d) “Texnologiya” fani deb o'zgartirildi

2. Motivatsiya nima?

- a) Xatti – harakatni yuzaga keltiruvchi kuch
- b) His – tuyg'ular
- c) Qiziqitirish jarayoni
- d) Faollik jarayoni

3. Bilim nima?

- a) Mavzuga oid nazariy ma'lumotlar, atama va tushunchalar
- b) O'rganilgan ma'lumotlarni eslab qolish va qayta tushuntirib berish
- c) O'quv fani bo'yicha materiallarni tushuntirib berish
- d) Mavzuga oid davlat ta'lim standarti talablari

4. Ko'nikma nima?

- a) O'rganilgan bilimlarni amalda qo'llay olish
- b) Nazariy bilimlarni amalda qo'llay olish
- c) O'rganilgan bilimlarni tanish vaziyatlarida qo'llay olish
- d) Nazariy ma'lumotlarni amalda qo'llay olish

5. Malaka nima?

- a) O'rganilgan bilim va shakllangan ko'nikmalarni amalda qo'llay olish
- b) Nazariy bilimlarni amalda qo'llay olish

		forma, tashqi ko'rinish ma'nolarini bildiradi.
83. Cho'ziluvchanlik	Elongation	tanda va arqoq iplari yo'nalishida tortilganda yirtilguncha uzayishi.
84. Qo'l ishi	Handicraft	qo'l mehnati maktabgacha va kichik maktab o'quvchilari uchun mehnat talimi tizimining ajralmas qismidir.
85. Rasm	picture	tekis yuzga qo'lda chiziq va nursova (oqqora bo'y oq dog'lari) yordamida ishlangan tasvir

c) Nazariy va amaliy bilim, ko'nikmalarni amalda qo'llash va yangi bilimlar hosil qilish

d) O'rganilgan bilim va shakllangan ko'nikmalarni notanish vaziyatlarda qo'llay olish va yangi bilimlar hosil qilish

6. **“Texnologiya” so'zining izohiy lug'atdagi ma'nosi qaysi bandeda to'g'ri ko'rsatilgan?**

a) Texnikaga bog'liq masalalar

b) Biror ishda, mahoratda, san'atda qo'llaniladigan usullar, yo'llar yig'indisi

c) Ketma – ketlikda bajarilmaydigan operatsiyalar

d) Kasb – hunarni o'rganuvchi fan

7. **Pedagogik texnologiya – bu ....**

a) Ta'lim shakllarini optimallashtirish maqsadida texnik vositalar, inson salohiyati hamda ularning o'zaro ta'sirini inobatga olib o'qitish va bilim o'zlashtirishning barcha jarayonlarini aniqlash, yaratish va qo'llashning tizimli metodidir

b) Pedagogik amaliyotga joriy etishi mumkin bo'lgan pedagogik tizim loyihasi

c) Ta'limning rejalashtirilgan natijalarga erishish jarayoni tafsiloti

d) Ta'lim shakllarini optimallashtirish maqsadida texnik vositalarni yaratish va qo'llashning tizimli metodidir

8. **O'quvchilarni mehnatga axloqiy tayyorlash nima?**

a) Bolalarga jamoada ishlashni, o'zaro do'stona yordam berishni, ijodiy tashabbuskorlikni, tashkilotchilik qobiliyatlarini namoyish qilishdan iborat

b) O'quvchilarni mehnat natijalariga hurmat bilan yondashishlari nazarda tutiladi.

c) Mehnat ta'limi va tarbiyasi bilan o'quvchilarni mehnatga tayyorlash.

d) O'quvchilarni mehnat kishilariga va mehnat natijalariga yaxshi munosabarda bo'lish.

9. **Mehnatning psixologik komponentlari qaysi qatorida to'g'ri ko'rsatilgan?**

a) Diqqat, idrok, xotira, tafakkur.

b) Idrok, ko'rish, eshitish.

c) Sezib-anglash, idrok, diqqat, xotira, tafakkur.

d) Sezib-anglash, psixomotor, emosional, idrok, diqqat, xotira.

10. **Applikatsiya nima?**

a) Sa'nat asari yaratishning eng sodd va oson usuli.

b) Turli shakllarni qirg'ish va ularni fontarziida qabul qilingan materiallar hisobiga mustahkamlashga asoslanuvchi turidir.

c) Qog'oz va kartondan yasaladigan maketlar.

d) Tabiatdagi mavjud bo'lgan barcha go'zallikni, borligini yasash

11. **Mehnat ta'limida nechta ish turi mavjud?**

a) 5 ta ish turi

b) 10 ta ish turi

c) 7 ta ish turi

d) 6 ta ish turi.

12. **Qanday qog'ozga karton deyiladi?**

a) 1 kv. metri 250 grammga teng qog'ozga.

b) 1 kv. metri 250 grammdan ortiq qog'ozga.

c) Buktilishi va qirg'ilib qiyin qog'ozga.

d) Og'irligi 500 gramm bo'lgan qog'ozga.

13. **Applikatsiyaning nechta turi mavjud?**

a) 7 ta turi mavjud

b) 4ta turi mavjud

c) 6 ta turi mavjud

d) 5 ta turi mavjud

14. **Texnologiya darsida o'qitish nechta usuldan iborat?**

a) 10 ta usuldan.

b) 6 ta usuldan.

c) 12 ta usuldan.

d) 5 ta usuldan

15. Texnologiya fanidan sinfdan tashqari ishlarining shakllari.

- a) Ommaviy ishlar, to'g'arak ishlari, yakka tartibdagi mashg'ulotlarga qatnashish.
- b) Darsdan tashqari bajariladigan ishlar, ommaviy ishlar, maktab ishlari.
- c) Ommaviy ishlar, maktab ishlari, yakka tartibdagi mashg'ulotlarga qatnashish.
- d) Ommaviy ishlar, yakka tartibdagi ishlar.

16. Mehnatga ruhiy tayyorlashni nimalar tashkil etadi?

- a) Bolani ijodiy mehnatga tayyorlash.
- b) Bolaning yoshini, aqlini, imkoniyatini takomillashtirish.
- c) Mehnatga nisbatan aqliy va ruhiy imkoniyatlarini o'rganish
- d) Bolalarning yoshiga va qobiliyatiga mos keluvchi ongli va ijodiy mehnatga o'rgatish.

17. Mehnat darslarida ish joyini to'g'ri tashkil qilish qanday amadga oshiriladi?

- a) Stol ustiga qog'oz yozib darsga kerakli bo'lgan buyumlarni tayyorlab qo'yish.
- b) Bolalarni harakatlariга halqit bermaydigan qilib darsga kerakli ish qurollarini tayyorlab qo'yish.
- c) Stol ustiga saffetka yozib, o'ng tomoniga kerakli asbob uskunalar cha'tomoniga kerakli materiallar to'lamu, old tomoniga chiqindilar uchun quticha, yelim va sochiq qo'yiladi.
- d) Sanitariya-gigiena, texnika xavfsizligi, to'g'ri o'tirish qoidasiga amal qilish.

18. Dars rejasini nimalar tashkil etadi?

- a) Tashkiliy qism, asosiy qism, yakuniy qism.
- b) Yangi mavzu, darsning yakuniy qismi.
- c) Tashkiliy qism va yakuniy qism.
- d) Asosiy qism va tashkiliy qism.

19. Boshlang'ich sinflarda qo'l mehnati turlari qaysi qatorida to'g'ri ko'rsatilgan?

- a) Turli materiallar bilan ishlash, loyihalash va modellash ishlari, qishloq xo'jalik ishlari, qog'oz va karton bilan ishlash.

- b) Turli materiallar bilan ishlash, gazlama va ip turlari bilan ishlash, loyihalash va modellash ishlari, qishloq xo'jalik ishlari, qog'oz va karton bilan ishlash.
- c) Turli materiallar, gazlama bilan ishlash, qishloq xo'jalik ishlari.
- d) A'plikatsiya va mozaika ishlari, qog'oz va karton bilan ishlash.

20. Turli materiallar bilan ishlash ish turi qaysi qatorida ko'rsatilgan?

- a) Applikatsiya va mozaika, pape-mashe, qog'oz va karton bilan ishlash.
- b) Tabiiy materiallar, loy va plastilin, qog'oz va karton bilan ishlash.
- c) Applikatsiya, mozaika va turli materiallar bilan ishlash.
- d) Applikatsiya va mozaika, loy va plastilin, turli tabiiy materiallar bilan ishlash.

21. Qog'ozdan muketlar yasaganda nimalarga e'tibor berish kerak?

- a) Qog'ozning sifatiga, buklash chiziqlariga, shakliga.
- b) Qog'ozning sifatiga, buklash chiziqlariga.
- c) Qog'ozning shakliga, buklash chiziqlariga, to'g'ri buklashga va yelimlashga.
- d) Qog'ozning rangiga va sifatiga, buklash chiziqlariga, qog'ozning shakliga, to'g'ri buklashga.

22. Muketlar yasashda ishlatiladigan ish qurollari va materiallar.

- a) Yozuv qog'oz, rangli qog'oz, yelim.
- b) Rangli qog'oz, rangli karton, qaychi, yelim, qalam, chizg'ich.
- c) Rangli qog'oz, qaychi, yelim, qalam, chizg'ich, yozuv qog'oz.
- d) Qaychi, rangli qog'oz, rangli karton, yelim.

23. Qog'oz qanday tayyorlanadi?

- a) Sellyulozadan tayyorlanadi
- b) Yog'och tarkibiga 25% sellyuloza qo'shib tayyorlanadi.
- c) Yog'ochdan tayyorlanadi.
- d) Yelim aralashtirilgan yog'och qipqlaridan.

24. Kartondan tayyorlangan "Sanog' sonlari" ko'rgazmali quruli qaysi fanda qo'llaniladi?

- a) Matematika darslarida.
- b) O'qish darslarida.

- c) To'garaklarda.
d) Ona tili darslarida
- 25. Jismoniy mehnat nima?**
a) Insonning tana a'zolari orqali ongli ravishda faoliyat ko'rsatish.
b) Insonni mehnat qilish faoliyati.
c) Jismoniy harakat.
d) Mehnatning hamma turi jismoniy mehnatdir.
- 26. Mehnat darslarida kartondan nimalar yasaladi?**
a) Maketlar.
b) Ko'rgazmali qurollar
c) Kitoblar.
d) Foto rankalar.
- 27. Mehnat-bu nima?**
a) Mehnat odam uchun kerakli va zarur faoliyat.
b) Tabiatga ta'sir qilib undan o'ziga kerakli maqsadda foydalanish.
c) Maqsadga yo'naltirilgan aqliy va jismoniy faoliyat.
d) Mehnat moddiy ehtiyojlarini qondirish
- 28. Mehnatga amaliy tayyorlash nima?**
a) Mehnat ta'limining muhim omillaridan biridir.
b) Asbob va uskunalaridan foydalana bilish.
c) Mehnat malaka va ko'nikmalarini shakllantirish.
d) Asbob va uskunalaridan foydalana bilish, materialga ishlov bera olish, xatoni o'z vaqtida aniqlash va to'g'ri lay olishga o'rgatish.
- 29. Texnologiya o'qituvchisi darsda nimalarga e'tibor berishi kerak?**
a) Darsni tushuntirish, materiallar va buyumlar namunasini, asboblarni materiallarga ishlov berish usullarini va bosqichlar izchilligini ko'rsatishga.
b) Bolaning qobiliyatiga, qiziqishiga, imkoniyatlariga e'tibor berish kerak.
c) Darsni rejalashtirishga, vaqtdan unumli foydalanishga, ko'rsatmaga amal qilishga, ish joyini to'g'ri tashkil etishga

- d) Ish joyini to'g'ri tashkil etishga
- 30. Ommaviy ish turlariga nimalar kiradi?**
a) Kechalar, konkurslar, musobaqalar, viktorinalar, ekskursiyalar, ko'rgazmalar.
b) Jamoada ishlash.
c) To'garaklarda ishlash.
d) Kichik guruhlarda ishlash.
- 31. Mehnat fanining vazifasi nimadan iborat?**
a) Iroda, axloqiy sifatlarni, mehnatsevarlik, intizomlilik, burch hissini tartibyalab, aqliy va jismoniy o'sishiga yordam beradi.
b) Mehnatga muhabbat ruhida, mehnat madaniyatini, do'stlik, birodarlilik, umunmlashish, jamoatchilikni shakllantiradi.
c) Mehnatga axloqiy, ruhiy va amaliy tayyorlaydi.
d) Mehnatga axloqiy, ruhiy va amaliy tayyorlash. Mehnatga muhabbat ruhida, mehnat madaniyatini, do'stlik, birodarlilik, umunmlashish, jamoatchilik kabi fazilatlarni shakllantiradi.
- 32. Qo'l mehnatiga o'rgatishdagi qanday usullardan foydalaniladi?**
a) Tushuntirish va hikoya qilish, og'zaki bayon qilish, suhbat, kitob bilan ishlash, laboratoriya ishlari, amaliy ishlar, mashqlar, ekskursiya, ta'limning texnik vositalari, mustaqil ish.
b) Og'zaki bayon qilish, tushuntirish va hikoya qilish, ko'rgazmalilik, suhbat, mashqlar, amaliy ishlar, laboratoriya ishlari, mustaqil ish, ekskursiya, kitob bilan ishlash, kino (ta'limning texnik vositasi).
c) Og'zaki bayon qilish, tushuntirish va hikoya qilish, instruktaj, suhbat, mashqlar, amaliy ishlar, laboratoriya ishlari, mustaqil ish, ekskursiya, kitob bilan ishlash, kino, ta'limning texnik vositasi, ko'rgazmalilik.
d) Amaliy ishlar, laboratoriya ishlari, ta'limning texnik vositalari, og'zaki bayon qilish, mustaqil ishlar.

33. Texnologiya fani o'qituvchisining vazifasi nimadan iborat?

- a) O'quvchilarda mehnat malaka va ko'nikmalarini shakllantirish, kasb-hunarga qiziqitish ishlarini amalga oshirish.
- b) O'quvchilarni jamoada ishlashga o'rgatish.
- c) O'quvchilarni kasb tanlashga o'rgatish.
- d) Amaliy mehnat ko'nikmalarini shakllantirish.

34. *Texnologiya fani xonalarini jihozlashga qanday talablar qo'yilgan?*

- a) Sanitariya-gigiena talablariga javob bera oladigan.
- b) Xona toza, yorug'lik tushib turadigan, ish qurollaridan namunalar tashkil qilingan, o'quvchilarni harakatlanishi uchun qulay bo'lgan, ish materiallari bilan jihozlangan.
- c) Mehnat fani uchun kerakli bo'lgan ish qurollari mavjud bo'lishi kerak.
- d) Toza, yorug'lik tushib turadigan xona.

35. *Texnologiya fanining maqsadi nima?*

- a) O'quvchilarni mustaqil hayotga tayyorlash.
- b) O'quvchilarni kasb-hunarga o'rgatish.
- c) O'quvchilarni axloqiy, estetik, iqtisodiy-ekologik, aqliy va jismoniy mehnatga o'rgatish.
- d) O'quvchilarni mehnat qilishga o'rgatish

36. *Qaychi ish stolining qaysi tomonida turishi kerak?*

- a) Ish stolining o'ng tomonida
- b) Ish stolining old tomonida
- c) Ish stolining chap tomonida
- d) Ish stolining yon tomonida

37. *Qog'oz birinchi qaysi mamlakatda ixtiro qilingan?*

- a) Yunonistonda
- b) Amerikada
- c) Yaponiyada
- d) Xitoyda

38. *Mehnat qilish organi inson nimalariga erishadi?*

- a) Obro'-e'tiborga
- b) Moddiy boylikka
- c) Hurmatga
- d) Obro'-e'tiborga, moddiy boylikka, hurmatga

39. *Texnologiya darslarida qaysi ish turiga ko'p soat ajratilgan?*

- a) Gazlama va ip turlari bilan ishlashda
- b) Qog'oz va karton bilan ishlashda
- c) Plastilin va loy bilan ishlashda
- d) Turli tabiiy materiallar bilan ishlashda

40. *Qaysi jihozlar bilan ishlaganda texnika xavfsizligi qoidalariga amal qilish kerak?*

- a) Qog'oz bilan ishlashda
- b) Qaychi, igna, bigiz
- c) Plastilin va loy bilan ishlashda
- d) Karton bilan ishlashda

41. *Daraxt va o'simlik barglari qanday yo'llar organi quritiladi?*

- a) Kitob orasida quritish, dazmollab quritish, presslab quritish
- b) Dazmollab quritish, kitob orasiga solib quritish.
- c) Dazmollab, presslab va gerbariy qutilarida quritish
- d) Dazmollab quritish, presslab quritish

42. *Gazlama bilan ishlaganda qanday asboblardan foydalaniladi?*

- a) Qaychi, igna va ip.
- b) Qaychi, igna, ip va angishvona.
- c) Qaychi, igna, angishvona
- d) Qaychi va ip

43. *Qaychidan foydalanish qoidalari nechta?*

- a) 4 ta
- b) 5 ta

- c) 6 ta
- d) 7 ta

44. *Nimadan foydalanish goidalari mecha?*

- a) 5 ta
- b) 6 ta
- c) 7 ta
- d) 8 ta

45. *Bigizdan foydalanish goidalari mecha?*

- a) 3 ta
- b) 4 ta
- c) 5 ta
- d) 6 ta

46. *Mustaqil ish bu...*

- a) Mustaqil ishlarda yangi bilimlarni berish maqsadlari qo'yiladi.
- b) O'quvchilar o'z kuchlari, bilim va qobiliyatlarini sinovdan o'tkazadigan ishlar.
- c) O'quvchining bevosita ishtirokisiz, biroq uning topshirig'i bilan maxsus ajratilgan vaqtda bajariladigan ishlar.
- d) Ishga ijodiy yondashishni, olingan bilimlarni amalda qo'llay bilishni o'rganadilar.

47. *Qog'ozga ishtirok berish usullari qaysi qatorlarda to'g'ri ko'rsatilgan?*

- a) O'lchash, buklash, kesish, yelimlash, g'jimplash, yo'ishtirish.
- b) O'lchash, buklash, yirtirish, qirqirish, yelimlash.
- c) Qirqirish, yelimlash, o'lchash.
- d) Buklash, yirtirish, qirqirish, yelimlash, yopishtirish, o'lchash, kesish.

48. *Mehnat ta'limining asosiy vazifalari nima?*

- a) Mehnatga axloqiy, ruhiy va amaliy tayyorlash.
- b) Bolalarning yoshiga mos keluvchi ongli va ijodiy qobiliyatlarini tarkib topdirish.
- c) Mehnatga o'rgatish, psixologik tayyorlash

254

- d) Bolaning yoshini, aqliy, imkoniyatini takomillashdirish.

49. *Rangli qog'ozdan maketlar yasashda qanday bosqichlar amalga oshiriladi?*

- a) Qirqirish, buklash, yelimlash.
- b) Buklash, yasash, qirqirish.
- c) Qog'ozni buklab yasash.
- d) Shaki berish, buklash, yelimlash.

50. *Darsning yakuniy qismida qanday ishlar amalga oshiriladi?*

- a) Xato va kamchiliklar to'g'ri tanadi.
- b) Amaliy ishlar tahlil qilib, baholanadi, ish o'zini tozalanadi va uyga vazifa beriladi.
- c) Amaliy ishlar tahlil qilib, baholanadi.
- d) Ish o'zini tozalanadi va uyga vazifa beriladi.

51. *Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar qanday mehnat turi bilan shug'ullanadi?*

- a) Texnik mehnat turi bilan shug'ullanadi
- b) Maishiy mehnat turi bilan shug'ullanadi
- c) Qo'l mehnati turi bilan shug'ullanadi.
- d) Amaliy mehnat turi bilan shug'ullanadi

52. *Qog'oz qanday xususiyatga ega?*

- a) Yonadi, qirqiladi, yelimlanadi, g'jimplanadi, chiziladi.
- b) Qirqiladi, g'jimplanadi, yonadi, yirtiladi, yoziladi, chiziladi, yelimlanadi, namlikni o'ziga singdiradi.
- c) Qirqiladi, g'jimplanadi, yonadi, yirtiladi, yoziladi, chiziladi, yelimlanadi
- d) Yonadi, qirqiladi, chiziladi, g'jimplanadi, yelimlanadi, yirtiladi, bo'yaladi, yoziladi, namlikni o'ziga singdiradi.

53. *Lola maketi qanday shakldagi qog'ozdan yasalanadi?*

- a) To'rtburchak shakldagi qog'ozdan
- b) Kvadrat shakldagi qog'ozdan
- c) To'rtburchak
- d) To'g'ri to'rtburchak shakldagi qog'ozdan

255

54. *Boshlang'ich sinfdagi texnologiya fanini qaysi fanlar bilan integratsiyalash mumkin?*

- a) Tabiat, rasm, odobnoma, matematika, o'qish.
- b) Rasm, chizmachilik, odobnoma, biologiya
- c) Mehnat fani hech qaysi fan bilan integratsiyalashmaydi
- d) Tabiat, rasm, chizmachilik, odobnoma, biologiya, matematika, ximiy.

55. *Qog'ozni buklab turli shakllar yasash qanday nomlanadi?*

- a) Applikasiya va mozaika ishlari deb nomlanadi.
- b) Pape-mashe ishlari deb nomlanadi.
- c) Maket yoki origament deb nomlanadi.
- d) Kvilling deb nomlanadi.

56. *Texnologiya darslarini rejalashtirishda nimalar e'tibor berishi kerak?*

- a) Bolaning qobiliyatiga, qiziqishiga, imkoniyatlariga.
- b) Mehnat darsida bilim va ko'nikmalar berishga.
- c) Mehnat darsida yangidan-yangi bilim va ko'nikmalar berishga.
- d) Kerakli ish qurollari va ko'rgazmalarni tayyorlashga

57. *Boshlang'ich sinflarda texnologiya fanidan qanday to'garaklar mavjud?*

- a) Dizaynerlik to'garagi
- b) Tikuvchilik to'garagi
- c) To'quvchilik to'garagi
- d) Mohir qo'llar to'garagi

58. *Qog'ozni ketma-ket buklash usulida nimalar yasash mumkin?*

- a) Uycha, paraxod, pirpirak, qo'shqayiq, qushcha, samalyot, baliqcha.
- b) Uycha, paraxod, pirpirak, qo'shqayiq, yelkanli qayiq, qushcha, samalyot, kuchukcha.
- c) Uycha, paraxod, pirpirak, qo'shqayiq, yelkanli qayiq, samalyot, baliqcha.
- d) Uycha, paraxod, pirpirak, qo'shqayiq, yelkanli qayiq, qushcha, samalyot, baliqcha.

59. *Amaliy ish darsining qaysi bosqichida amalga oshiriladi?*

- a) Tashkiliy qismida
- b) Yakuniy qismida
- c) Mustahkamlash qismida
- d) Asosiy qismida

60. *O'qituvchi mehnat darsining yakuniy qismida qanday ishlarni amalga oshiradi?*

- a) Savol-javob o'tkazadi va mustahkamlaydi.
- b) O'quvchilarni dars jarayonidagi faoliyatini mustahkamlaydi va baholaydi
- c) O'quvchilarni amaliy faoliyatini baholaydi, uyga vazifa beradi.
- d) Uygua vazifa beradi va ish joyini tozalaydi.

61. *"Bayram tabriknomasi tayyorlash" mavzusi qaysi ish turiga kiradi?*

- a) Karton va rangli qog'oz bilan ishlash turiga kiradi
- b) Applikasiya va mozaika ishlari turiga kiradi
- c) Konstruktorlik va modellashirish ishlar turiga kiradi
- d) Qog'oz va karton bilan ishlash turiga kiradi

62. *Darsga qo'yiladigan maqsadlarini belgilang?*

- a) Ta'limiy, tashkiliy, yakuniy
- b) Ta'limiy, tarbiyaviy, tashkiliy
- c) Rivojlantiruvchi, tashkiliy
- d) Ta'limiy, tarbiyaviy, rivojlantiruvchi

63. *Uzlaksiz ta'lim tizimi qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?*

- a) Maktabgacha ta'lim, umumiy o'ra ta'lim, o'ra maxsus kasb-hunar ta'limi, oliy ta'lim, oliy ta'limdan keyingi ta'lim, kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash, maktabdan tashqari ta'lim.
- b) Boshlang'ich ta'lim, o'ra maxsus bilim va kasb-hunar ta'limi.
- c) Maktabgacha ta'lim, oliy ta'lim (bakalavr va magistratur.
- d) Umumiy o'ra ta'lim, boshlang'ich ta'lim, oliy ta'lim.

64. *Og'zaki bayon qilish metodi qanday amalgga oshiriladi?*

- a) Yangi mavzu tushuntiriladi.
- b) Monologik va dialogik bayon qilinadi.
- c) Yangi ma'lumotlar beriladi.
- d) Suhbat, savol-javob o'tkaziladi

65. *Suhbat metodining maqsadi nimadan iborat?*

- a) O'qituvchi to'g'ri qo'yilgan savollar bilan o'quvchilarga ilgari o'zlashtirgan bilimlarni esga tushiradi va shu asosda mustaqil ravishda yangi bilimlar hosil qilishga undaydi.
- b) Yangi mehnat tushunchalari ochib beriladi, mehnat va texnologik jarayonlari haqidagi ma'lumotlar o'rganilib chiqiladi.
- c) O'quvchilar o'qituvchilar savoliga javob berib boradi.
- d) O'quvchilardan intervyu oladi.

66. *Ko'rgazmali qo'llanmalarni namoyish qilish metodi nimalariga asoslanadi?*

- a) Mehnat va hunar ta'limining o'rganilayotgan ob'ektlarini ko'rgazmali hissiy idrok qilishga asoslangan metoddir.
- b) O'qituvchi to'g'ri qo'yilgan savollar bilan o'quvchilarga ilgari o'zlashtirgan bilimlarini esga tushiradi va shu asosida yangi bilimlar hosil qilishga undaydi.
- c) O'quvchilarning o'rganayotgan ob'ektlarini hodisalar va ishlab chiqarish jarayonlarini ko'rgazmali hissiy idrok qilishni ta'minlaydi.
- d) Darsda ko'rgazma va slaydlardan foydalaniladi.

67. *Texnologik ta'limni rejalashtirishda nimalariga e'tibor berish kerak?*

- a) Darsni tashkil etilishiga, kirish, joriy va yakuniy instruktajlarga.
- b) DTS talablariga, o'quv dasturiga, o'quv rejaga.
- c) O'quv jarayonini aniq tashkil etishdan iborat bo'lib, u didaktika printsiplariga to'la to'kis mos keladigan bo'lishi kerak.
- d) Davlat ta'lim standartlariga e'tibor berish kerak.

68. *Mehnat ta'limi bo'yicha kalendar mavzuli rejasi dastur asosida qancha muddatga tuzib chiqiladi?*

- a) 3 yilga.
- b) Yarim yilga yoki 1 yilga.
- c) 2,5 yilga.
- d) 2 yilga.

69. *Amaliy darsning so'ngi bosqichi nima?*

- a) Mustahkamlash.
- b) Savol-javob o'tkazish.
- c) Ish o'rinni tartibga solish.
- d) O'quvchilarni baholash.

70. *Berilgan tushunchalarni shakllantirish kema-keligi qaysida javobda to'g'ri ifodalangan?*

- a) Ko'nikma-bilim-malaka-tushuncha
- b) Bilim-tushuncha-ko'nikma-malaka
- c) Ko'nikma-bilim-tushuncha-malaka
- d) Tushuncha-bilim-ko'nikma-malaka

71. *Ekskursiya tushunchasining javobi qaysi qatorda to'g'ri ko'rsatilgan?*

- a) Narsa va hodisalarni tabiiy sharoitda yoki maxsus muassasalarda tashkiliy ravishda o'rganish
- b) Ishlab chiqarish korxonalariga sayohatlar uyushtirish
- c) Nazariya va amaliyotni o'zaro bog'liq holda amalga oshirishning asosiy metodi
- d) Bo'lajak mutaxassislarni kasbga moslashuvini ta'minlashning asosiy omili

72. *Dars nima?*

- a) O'quv ishlarining asosiy shakli va metodi
- b) O'quv ishlarining bajarilish
- c) Bevosita o'qituvchining rahbarligida muayyan o'quvchilar guruhi bilan olib boriladigan ta'lim mashg'uloti

d) O'quvchilarning mavzudagi muhim masalalarni chuqur o'rganish yuzasidan mustaqil ishlash

73. Metod tushunchasi nimani ifodalaydi?

- a) Ta'lim berish usullari va shakllari
- b) Tadqiq qilish yoki bilish yo'li
- c) Tushuntirish uslubini
- d) O'quvchilarga bilim berish va baholash jarayoni

74. Ta'lim vositasi nima?

- a) Dars jarayonida tabiiy va sun'iy ko'rgazmali vositalardan foydalanish
- b) Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilarning kutilgan maqsadga erishishga qaratilgan birgalikdagi faoliyati
- c) Ta'lim-tarbiya jarayonidagi vosita
- d) Ma'lum o'qitish usulini muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun zarur bo'lgan yordamchi o'quv materiallari

75. Boshlang'ich sinflarda texnologiya darslari qanday shaklda olib boriladi?

- a) Ma'ruza shaklda olib boriladi
- b) Amaliy shaklda olib boriladi
- c) Seminar shaklda olib boriladi
- d) Aralash shaklda olib boriladi

76. Texnologiya darslarida ko'rgazmali qo'llanmalardan foydalanishning samarasi nimaga bog'liq?

- a) Ko'rgazmali qurollarni namoyish qilish vaqtida ularning barcha o'quvchilarga yaxshi ko'rinadigan bo'lishini ta'minlash zarur, estetik jihatdan talab darajasida bo'lishi kerak.
- b) Ko'rgazmali qurollar o'quv materialini mazmunining eng muhim mazmunini aks ettirishi lozim.
- c) Ko'rgazmali qo'llanmalar o'quv materialini mazmunining eng muhim belgilarini aks ettirishi lozim, ortiqcha kuzatish ob'ektlari bo'lmasligi lozim.

d) O'qituvchi ko'rsatayotgan narsaning o'quvchilar tomonidan idrok etilishi jarayoniga aniq rahbarlik qilishi lozim.

77. O'quvchilardagi qaysi fazilatlarini texnologiya darslarida muhim sanaladi?

- a) Tejamkorlik, vatangparvarlik fazilatlarini.
- b) Mustaqillik, irodaviylik fazilatlarini.
- c) Ijodkorlik, tashkilotchilik fazilatlarini.
- d) Tejamkorlik, ijodkorlik fazilatlarini.

78. Boshlang'ich sinf texnologiya xonasida nimalarga amal qilish kerak?

- a) Ish joyini to'g'ri tashkil etishga, sanitariya-gigienik talablarga rioya qilishga, texnika xavfsizligi qoidalariga amal qilishga.
- b) Ish joyini to'g'ri tashkil etishga, texnika xavfsizligi qoidalariga amal qilishga.
- c) Sanitariya-gigienik talablarga rioya qilishga va ish joyini to'g'ri tashkil etishga.
- d) Ish joyini to'g'ri tashkil etishga, sanitariya-gigienik talablarga rioya qilishga, texnika xavfsizligi qoidalariga amal qilishga, navbatchilik qilishga.

79. Qog'ozdan qanday amaliy ishlar bajariladi?

- a) Applikatsiya va mozaika ishlari va qog'ozdan maketlar yasaladi.
- b) Applikatsiya
- c) Ko'rgazmali qurollar va maketlar yasaladi
- d) Applikatsiya va mozaika ishlari, maketlar yasash, pape-mashe ishlari bajariladi.

80. Texnologiya fanidan amaliy darslarida asosan nimalarga e'tibor berish kerak?

- a) Ish joyini tayyorlashga.
- b) Ish sifatini ta'minlovchi omillarga.
- c) Aniqlik va tozalikka rioya qilishga.
- d) Ishlov berishda olingan aniqlik va tozalikka rioya qilishga.

81. Mehnat malakasi nima?

- a) Amaliy ish faoliyatining mashq qilishlar jarayonida yetilgan, mujassamlashtirilgan tajribasi.

- b) Tez va aniq bajarish malakasi.
- c) Darsda egallangan ko'nikmani mashqlar orqali takomillashib malakaga aylanishi.
- d) Amaliy ish faoliyatining mashq qilishlar

82. 1-sinflarda mehnat ta'limi darsi necha soatni tashkil etadi?

- a) 28 soat
- b) 36 soat
- c) 18 soat
- d) 34 soat

83. Mehnat darslarida amaliy mashg'ulotlarni bajarish uchun nimalarga e'tibor berish kerak?

- a) Texnika xavfsizligi qoidalariga
- b) Kerakli materiallarni to'g'ri tanlashga.
- c) Amaliy ish faoliyatini mashq qilishga
- d) Jamoa bo'lib ishlashga xavfsizligi qoidalariga

84. 3-sinflarda mehnat ta'limi darsi necha soatni tashkil etadi?

- a) 32 soat
- b) 33 soat
- c) 34 soat
- d) 24 soat

85. Samon bilan ishlash darslarida qanday ish qurollaridan foydalaniladi?

- a) Maxsus pichoq, dazmol, igna
- b) Maxsus pichoq, yelim, qaychi, dazmol
- c) Dazmol, yelim, qaychi
- d) Yelim, qaychi, ip va nina

86. Qog'ozni murakkab usullarda birlab qanday maketlar yasash mumkin?

- a) Lola, qurtbaqa, savatcha, qaldirg'och
- b) Stakan, tuzdon, lola
- c) Xo'tikecha, pipirak, paroxod

- d) Bo'zoq boshi, pipirak

87. Bigizdan qaysi ish turlarida foydalaniladi?

- a) Qog'oz bilan ishlashda
- b) Gazlama bilan ishlashda
- c) Plastilin bilan ishlashda
- d) Karton, texnik modellash va tabiiy materiallar bilan ishlashda

88. Pape-mashe ish turida qanday materiallardan foydalaniladi?

- a) Karton, yelim, ip
- b) Yelim, qog'oz, ip
- c) Qog'oz bo'laklar, yelim, suv, vazilen
- d) Gazlama, yelim, vazilen

89. Svetafor maketini yasashda qanday materiallar ishlatiladi?

- a) Turli qutilar, qog'oz, yelim, qaychi
- b) Karton, rangli qog'oz, qaychi, yelim, qalam, chizg'ich
- c) Karton, ip, nina, yelim
- d) Qaychi qog'oz, karton

90. 1-sinf mehnat darslarida qaysi chok turlari o'rgatiladi?

- a) Zanjir chok
- b) Pelya chok
- c) To'g'ri chok va aylanna chok
- d) Eksimon chok

91. Paraxod moedilini yasashda qanday ish materiallaridan foydalaniladi?

- a) Karton, rangli qog'oz, qaychi, yelim, ip, nina
- b) Rangli qog'oz, karton, qaychi
- c) Karton, qaychi, yelim
- d) Qaychi, yelim, ragli qog'oz, ip

92. Avtomobil modelini yasashda qaychi ish materiallaridan foydalaniladi?

- a) Rangli qog'oz, qaychi
- b) Karton, qaychi, yelim

- c) Qaychi, yelim, ragli qog'oz, ip
- d) Karton, rangli qog'oz, qaychi, yelim

93. Suzuvchi texnik modellarga nimalar kiradi?

- a) Kemalar
- b) Paraxod
- c) Suvda suzuvchi texnikalar
- d) Paraxod, suv osti kemalari, qayiqlar

94. Applikatsiya ishida qanday materiallardan foydalaniladi?

- a) Qog'oz va karton, urug'lardan
- b) Turli tabiiy materiallar, turli qog'ozlar, gazlama turlaridan
- c) Gazlama va barglardan
- d) Rangli qog'oz, karton, gazlamalardan

95. Texnika xavfsizligi qoidalari darslarida nimalar o'rgatiladi?

- a) Ish qurollaridan foydalanish qoidalariga amal qilish
- b) Ish jarayoniga ehtiyotkorlik bilan yondashish
- c) Ishga to'g'ri munosabarda bo'lish
- d) Ish qurollaridan foydalanish qoidalariga amal qilish

96. 2-sinflarda mehnat at'limi darsi necha soatni tashkil etadi?

- a) 30 soat
- b) 34 soat
- c) 32 soat
- d) 22 soat

97. Amaliy mehnat jarayonida qaysi yelimdan foydalanish tavsiya etiladi?

- a) Gelli yelimdan
- b) PVA yelimidan
- c) Oddiy suyuq yelimdan
- d) Turli yelimlardan

264

98. Texnik modellashirish ishlarining ahamiyati nimalardan iborat?

- a) Texnik model va maketlar xaqida tasavvurga ega bo'ladilar va poltexnik bilim doiralari kengayadi
- b) Texnik modellar bilan tanishadi
- c) Poltexnik bilimga ega bo'ladi
- d) Maket turlari bilan tanishadi

99. Boshlang'ich sinflarda iqtisodiy tarbiya...

- a) O'quvchilarning iqtisodiy bilim olishida faolligini oshirish va tadbirkorlik mehnat faoliyati ko'nikmalarini shakllantirish.
- b) Tadbirkorlikka qiziqtirish
- c) Iqtisodiy bilimga ega bo'lish
- d) Iqtisodiy bilim olishida faolligini oshirish

100. Rasm rangkasini yasashda asosiy material nima?

- a) Karton va rangli qog'oz
- b) Rangli qog'oz
- c) Karton
- d) Karton, qaychi

101. Tuxum po'chog'idan nimalar yasaladi?

- a) Applikatsiyalar
- b) Gullar
- c) Maketlar
- d) Hajmdor o'yinchoqlar

102. Mozaika ish turida nimalardan foydalaniladi?

- a) Qog'oz bo'laklari
- b) Tabiiy urug'lar
- c) Tuxum po'choqlari
- d) Qog'oz bo'laklari, tabiiy urug'lar po'choqlari

103. Barglardan nimalar yasaladi?

- a) Quyvon

265

- b) Baliq
- c) Turli maketlar
- d) Qushlar va uy hayvonlari

104. *Tong'och po'chog'tidan plastilin yordamida qaysi hayvonni yasash mumkin?*

- a) Qurbaga
- b) Kuchukcha
- c) Toshbaga
- d) Ayiqcha

105. *Gullarni parvarishlashda qaysi ish qurollaridan foydalaniladi?*

- a) Belkurak, suv purkagich, chelak, tokqaychi
- b) Belkurak, ketmon, xaskash, suv purkagich, chelak, tokqaychi
- c) Suv purkagich, chelak, tokqaychi
- d) Ketmon, xaskash, suv purkagich, qaychi, sochiq

106. *Angishvondan qaysi ish turida foydalaniladi?*

- a) Applikatsiya va mozaika ish turida
- b) Qog'oz va karton bilan ishlashda
- c) Gazlama va ip turlari bilan ishlashda
- d) Plastilin bilan ishlashda

107. *Geometrik shakllardan robotni qurish-yasashda qanday figuralardan foydalaniladi?*

- a) Kvadrat, uchburchak, doira
- b) Uchburchak, to'g'ri to'rtburchak, kvadrat
- c) Doira, to'g'ri to'rtburchak, kvadrat
- d) Doira, uchburchak, to'g'ri to'rtburchak, kvadrat

108. *Applikatsiya usulida tabriknoma yasashda nimalardan foydalaniladi?*

- a) Rangli qog'oz, yelim
- b) Karton, yelim, qaychi, yelim uchun cho'tka
- c) Rangli qog'oz, karton, chizg'ich, qalam, yelim, qaychi, yelim uchun cho'tka

266

- d) Qog'oz, yelim, qaychi cho'tka

109. *Qog'ozni bukklashda nimaga ahamiyat berish kerak?*

- a) Kesishga
- b) Qirgish va chizishga
- c) To'g'ri va tekis bukklashga
- d) To'g'ri bukklash va kesishga

110. *Chiqindi materiallari bilan ishlash nimaga o'rgatadi?*

- a) Ehtiyokkorlikka
- b) Tejamkorlikka
- c) To'g'ri o'lchashga
- d) Yelimlash va bukklashga

111. *Badiiy kashchilik sinfdan tasqari ishlarning qaysi turiga kiradi?*

- a) Ommaviy ishlar
- b) Ekskursiya
- c) To'garak ishlariga
- d) Turlari tadbirlarga

112. *O'quvchilarda kasb-hunar tushunchalarini shakllantirishda qiziqirishda qaysi ish turlaridan foydalanish mumkin?*

- a) Mehnat darslaridagi barcha ish turlaridan
- b) Qog'oz va karton bilan ishlash turida
- c) Gazlama bilan ishlash turida
- d) Tabiiy materiallar bilan ishlash turida

113. *Amaliy mehnat jarayonida qanday pichoqlardan foydalanish tavsiya etiladi?*

- a) O'tmas pichoq
- b) O'kir pichoq
- c) Uchi to'mtoq pichoq
- d) Uchi yumolqoq maxsus pichoq

267

114. *Kartoni teshishda qaysi asbobdan foydalaniladi?*

- a) Ignadan
- b) Bigizdan
- c) Qaychidan
- d) Mixdan

115. *Davlat ta'lim standarti qanday tarkibiy qismlardan iborat?*

- a) Umumiy o'rtta ta'limning tayanch o'quv rejasi, umumiy o'rtta ta'limning o'quv dasturi, umumiy o'rtta ta'limning malaka talablari, baholash tizimi
- b) Umumiy o'rtta ta'limning tayanch o'quv rejasi, ichki va tashqi monitoring, umumiy o'rtta ta'limning o'quv dasturi, umumiy o'rtta ta'limning malaka talablari
- c) Umumiy o'rtta ta'limning tayanch o'quv rejasi, umumiy o'rtta ta'limning malaka talablari, ichki va tashqi monitoring, baholash tizimi
- d) Umumiy o'rtta ta'limning tayanch o'quv rejasi, umumiy o'rtta ta'limning o'quv dasturi, umumiy o'rtta ta'limning malaka talablari, baholash tizimi

116. *Baholash tizimi – bu ....*

- a) Davlat ta'lim standartini bo'yicha umumiy o'rtta ta'lim muassasasining faoliyati samaradorligini aniqlaydigan mezonlar majmuidir
- b) Davlat ta'lim standartini bo'yicha umumiy o'rtta ta'lim muassasasining malaka talablarini o'zlashtirilishi darajasini hamda umumiy o'rtta ta'lim muassasasining faoliyatini aniqlaydigan mezonlar majmuidir
- c) Davlat ta'lim standartini bo'yicha umumiy o'rtta ta'lim muassasasining malaka talablarini o'zlashtirilishi darajasini hamda umumiy o'rtta ta'lim muassasasining faoliyati samaradorligini aniqlaydigan mezonlar majmuidir
- d) Davlat ta'lim standartini bo'yicha umumiy o'rtta ta'lim muassasasining malaka talablarini o'zlashtirilishi darajasini aniqlaydigan mezonlar majmuidir

117. *Davlat ta'lim standartini talablariga rioya qilish usulidan nazorat qaysi tashkilot tomonidan amalga oshiriladi?*

- a) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi
- b) Respublika ta'lim markazi
- c) O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi
- d) O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi va Respublika ta'lim markazi

118. *Umumiy o'rtta ta'limning malaka talablari qanday tarkibiy qismlardan iborat?*

- a) Nazariy bilim, ko'nikma, malaka, kompetensiya
- b) Bilim, ko'nikma, malaka, kompetensiya
- c) Bilim, amaliy ko'nikma, malaka, tayanch va xususiy kompetensiya
- d) Bilim, ko'nikma, amaliy malaka, kompetensiya

119. *Umumiy o'rtta ta'limning tayanch o'quv rejasi umumiy necha soatni tashkil etadi?*

- a) 314 soat
- b) 265 soat
- c) 300 soat
- d) 280 soat

120. *Boshlang'ich sinf texnologiya darslarida ishlov beriladigan materiallar qaysi javobda to'g'ri ko'rsatilgan?*

- a) qog'oz, karton, gazlama, ip, loy
- b) qum, sement, slola, alabaster
- c) gazlama, loy, sim, po'lat
- d) qog'oz, choyan, po'lat

FOYDALANILGAN ADAVIYOTLAR RO'YHATI

Asosiy adabiyotlar

1. Mavlolova R.A., Sanatqulov X.R., Xodiyeva D.P. "Mehnat va imn o'qitish metodikasi". – T.: "TDPU", 2007.
2. Sanatqulov X.R., Xodiyeva D.P., Saibayeva M. "Mehnat va imn o'qitish metodikasi". – T.: "Tafakkur bo'stoni", 2015.
3. Mavlolova R.A., Saibayeva M.T. "Mehnat o'qitish metodikasi". – T.: "Noshir", 2013.
4. Перевагова Т.В. "Теория и методика обучения технологии". – Екатеринбург.: 2016.
5. Кonyaшева Н.М. "Теория и методика преподавания технологии в начальной школе". – Смоленск.: "Ассоциация XXI век", 2006.
6. Плотникова Е.Н. "Методика преподавания предмета "Технологии"" методическое пособие для студ. высш. учебн. Зведений. – Екатеринбург.: "Евпаторийская городская типография", 2019.
7. LaFosse and Alexander's "Essential book of origami". – Tokyo.: Rutland, Vermont: Tuttle Publishing, 2016.
8. Benjiamin John Coleman "Origami ikerbana". – Japan, Yaekari Building: Tuttle Publishing, 2014.
9. Miraxmedova D.S., Shamsiyeva Z.S. "Технология". 1-sinf uchun darslik. – T.: Respublika ta'lim markazi, 2021.
10. Sanatqulov X.R., Abdulyeva D.X. "Технология". 2-sinf uchun darslik. – T.: Respublika ta'lim markazi, 2021.

Qo'shimcha adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni va "Kadrlar tayyorlash bo'yicha Milliy dastur"i. 464-1-sop. – T.: "O'zbekiston", 1997.

2. Karimov I.A. "Yarqamol avlod – O'zbekiston taraqqiyotining roydevoti". – T.: "Sharq", 1997.

3. O'zbekiston Respublikasini Prezidentining Fatmoni "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida". O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947 sonli Fatmoni.
4. Mirziyoyev SH.M. "Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik-lar bir galbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak". – T.: – "O'zbekiston"-2017.104 b.
5. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 15 martdagi "Ummiy o'ta ta'lim to'g'risida nizomni tasdiqlash to'g'risida"gi 140-sonli Qarori.
6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi "Ummiy o'ta va o'ta maxsus, kasb-hunar talimining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi 187-sonli Qarori.
7. "Pedagogika". A.K. Mullaevog'ov tahriri ostida. – T.: "O'qituvchi", 1996.
8. Mavlolova R.A., To'rayeva O.T., Xolifberdiyev K. "Pedagogika". – T.: "O'qituvchi", 2008.
9. Avlyaqulov N.X., Musaev N.N. "Pedagogik texnologiya". – T.: "Cho'iron NMIU", 2012.
10. Abdurqodirov A., Paridayev A. "Ta'lim va tarbiyada zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish uslubiyoti". – T.: 2014.
11. Muslimov N.A., Sharipov SH.S., Sattorov V.N., Davlatov K., "Mehnat ta'limi o'qitish metodikasi". – T.: TDPU, 2009.
12. Davlatov K.D. "Mehnat va kasb ta'limi kasb tamlash, mehnat tarbiyasi nazariyasi va uslubiyoti" – T.: 1994.
13. Magdiev O., Voltaev S.A., Avazboev O., Sattorov V.N. "Mehnat ta'limi metodikasi". – T.: TDPU, 2000.

14. Muslimov N.A., Usmonboeva M.N., Sayfirov D.M., To'rayev A.B. "Innovation ta'lim texnologiyalari". – T.: 2015.

15. Yunusova Sh. "Interfaol usullardan foydalanish". Boshlang'ich ta'lim. 2004. 5-son. 15-20 b.

16. Hasanov S. "Mufakkatlar mehnat tarbiyasi haqida". – T.: "O'qituvchi" 1993.

17. Rasulova Z.D., Quliyeva Sh.N., Jo'rayev A.R. "Texnologiya fanini o'qitish metodikasi". – Buxoro, 2020.

18. Peregveten A. "O'quvchilarda ijodkorlikni shakllantirish". – T.: "O'qituvchi", 1992.

19. Egatov X. "O'zingiz qiling va yasang". 1-sinf uchun. – T.: "O'qituvchi", 1998.

20. Egatov X. "O'zingiz qiling va yasang". 2-sinf uchun. – T.: "O'qituvchi", 1999.

21. Нигоми Науаши "Origami Flowers". Издание: иллюстрированное. Издатель Joie, 2003.

22. Томко Fuse "Origami Rings". Издание: иллюстрированное. Издатель Уаролиа, Trading Company, 2007.

MUNDARIJA

KIRISH..... 3

I-BOV. TEXNOLOGIYA TA'LIMI VA TARBIYASINING MAQSAD VA VAZIFALARI

1.1. Texnologiya va uni o'qitish metodikasi fanining mazmuni. Fanining oldiga qo'ygan maqsad va vazifalari..... 6

1.2. Boshlang'ich ta'limda texnologiya ta'limi va tarbiyasining vazifalari..... 8

1.3. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini mehnatga axloqiy, ruhiy va amaliy tayyorlash..... 11

1.4. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida mehnat malakalari va ko'nikmalarini shakllantirish..... 16

II-BOV. TEXNOLOGIYA VA UNI O'QITISH METODIKASI

FANINING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI

2.1. Texnologiya va uni o'qitish metodikasi fanini o'qitish metodologiyasi..... 22

2.2. Texnologiya fanini o'qitish tamoyillari..... 24

2.3. Texnologiya fanining boshqa fanlar bilan uzviyligi..... 31

III-BOV. BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA MEHNATSEVARLIK TARBIYASINI RIVOJLANTIRISH

3.1. Mehnat tarbiyasi va uning mohiyati..... 34

3.2. O'quvchilarda mehnatsevarlikni rivojlantirishda texnologiya fanining maqsad va vazifasi..... 36

3.3. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida iqtisodiy bilim tushunchalarini shakllantirish..... 39

3.4. O'quvchilar mehnati faoliyatini turlari va ularga qo'yiladigan pedagogik talablar..... 41

IV-BOV. BOSHLANG'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA TA'LIMINING MAZMUNI

4.1. Umumiy o'ta ta'lim maktablarida texnologiya fanining tarixi

tarqiyoti va isitqibollari.....	46
4.2. Boshlang'ich sinf texnologiya fani DTS tahlili.....	48
4.3. Umumiy o'rta ta'limning tayanch o'quv rejasining mazmuni.....	53
4.4. Umumiy o'rta ta'limning o'quv dasturi va unga qo'yiladigan talablar...	56
V-BOB. BOSHLANG'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA O'QUV	
DASTURI MATERIALINING MAZMUNI	
5.1. Texnologiya o'quv dasturi materialining mazmuni.....	61
5.2. I-sinf dastur materialining mazmuni.....	62
5.3. II-sinf dastur materialining mazmuni.....	66
5.4. III-sinf dastur materialining mazmuni.....	69
5.5. IV-sinf dastur materialining mazmuni.....	71
VI-BOB. TEXNOLOGIYA TA'LIMINING SHAKL VA METODLARI	
6.1. Boshlang'ich sinflarda "Texnologiya" fanining shakl va usullari.....	74
6.2. Metod tushunchasi va uning turlari.....	81
6.3. O'quv – bilish faoliyatini tashkil qilish metodlari.....	89
VII-BOB. MUTAFAKKIRLAR MEROSIDA MEHNAT TARBIVASI	
7.1. Mutafakkirlar merosida mehnat tarbiyasining targ'ib etilishi.....	99
7.2. Mutafakkirlar kash – hunarga oid fikrlari.....	104
7.3. Texnologiya darslarida kash – hunarga yo'naltirish tadbirlari.....	111
VIII-BOB. BOSHLANG'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA	
TA'LIMIDAN AMALIY ISHLAR	
8.1. Boshlang'ich sinflarda texnologiya darsining olib borilishi.....	118
8.2. Boshlang'ich sinflarda texnologiya darslarida amaliy ish turlari.....	124
8.3. Boshlang'ich sinflarda texnologiya darslarida ish qurullaridan foydalanishda texnika xavfsizlik qoidalari.....	131
8.4. O'z - o'ziga xizmat ko'rsatish texnologiyasi.....	135
8.5. Texnologiya faniga oid sinfdan tashqari ishlar.....	137
IX-BOB. INTERFAOL METODLARNI TEXNOLOGIYA	
DARSLARIDA FOYDALANISH USULLARI	

9.1. Interfaol talim texnologiyalarining didaktik mohiyati.....	143
9.2. Interfaol talim metodlari.....	149
9.3. Texnologiya darslarida interfaol talim metodlaridan foydalanish.....	153
X-BOB. APPLIKATSIYA VA MOZAIKA BILAN ISHLASH	
DARSLARINI TASHKIL ETISH METODIKASI	
10.1. Applikatsiya va mozaika san'ati haqida tushuncha.....	166
10.2. Applikatsiya va mozaika bilan ishlash texnologiyasi.....	168
10.3. Applikatsiya va mozaika ishlarida texnika xavfsizlik qoidalari.....	179
XI-BOB. QOG'OZ VA KARTON BILAN ISHLASH DARSLARINI	
TASHKIL ETISH METODIKASI	
11.1. Qog'oz va karton haqida ma'lumot.....	181
11.2. Qog'oz va karton turlari, ularning xususiyatlari.....	183
11.3. Qog'oz va karton bilan ishlash texnologiyasi.....	186
11.4. Qog'oz va karton bilan ishlashda texnika xavfsizlik qoidalari.....	191
XII-BOB. TABIIY MATERIALLAR BILAN ISHLASH DARSLARINI	
TASHKIL ETISH METODIKASI	
12.1. Tabiiy materiallar, ularni to'plash va ishga tayyorlash.....	194
12.2. Tabiiy materiallardan applikatsiyalar va o'yinchoqlar yasash texnologiyasi.....	199
12.3. Tabiiy materiallardan applikatsiyalar va o'yinchoqlar yasashda texnika xavfsizlik qoidalari.....	206
XIII-BOB. GAZLAMA BILAN ISHLASH DARSLARINI TASHKIL	
ETISH METODIKASI	
13.1. Gazlama va ip turlari bilan tanishish.....	209
13.2. Gazlama bilan ishlash metodikasi.....	214
13.3. Gazlama bilan ishlashda ish joyini tashkil qilish talablari.....	219
XIV-BOB. O'QUVCHILARNING BILIM, KO'NIKMA VA	
MALAKALARINI TEKSHIRISH	
14.1. Bilimlarni tekshirish va baholashning ta'limiy - tarbiyaviy ahamiyati....	223

14.2. Bilimlarni tekshirishga qo'yiladigan talablar.....	226
GLOSSARIY	231
PROVALAR	245
FOYDALANILGAN ADAVIYOTLAR RO'YHATI	270

СОДЕРЖАНИЕ

ВВЕДЕНИЕ	3
ГЛАВА I. ЦЕЛИ И ЗАДАЧИ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ВОСПИТАНИЯ	
1.1. Содержание предмета Технологии и методика ее преподавания. Цели и задачи предмета.....	6
1.2. Задачи технологического образования и обучения в начальных классах.....	8
1.3. Этическая, духовная и практическая подготовка к труду учащихся младших классов.....	11
1.4. Формирование трудовых навыков и умений учащихся начальных классов.....	16
ГЛАВА II. ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРЕДМЕТА ТЕХНОЛОГИИ И МЕТОДИКА ЕЕ ПРЕПОДАВАНИЯ	
2.1. Методология преподавания предмета Технологии и методика ее преподавания.....	22
2.2. Принципы обучения предмета Технологии	24
2.3. Интеграция предмета Технологии с другими предметами.....	31
ГЛАВА III. РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ	
3.1. Трудовое воспитание и его сущность.....	34
3.2. Цель и задача предмета Технологии в развитии трудолюбия у учащихся.....	36
3.3. Формирование представлений об экономических знаниях у учащихся начальных классов	39
3.4. Виды трудовой деятельности учеников и педагогические требования к ним	41
ГЛАВА IV. СОДЕРЖАНИЕ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ	
4.1. Историческое развитие и перспективы предмета Технологии в общеобразовательной школе	46
4.2. Анализ государственного образовательного стандарта предмета Технологии в начальных классах.....	48
4.3. Содержание основной учебной программы общего среднего образования.....	53
4.4. Учебный план общего среднего образования и его требования.....	56

ГЛАВА V. СОДЕРЖАНИЕ ПРОГРАММНОГО МАТЕРИАЛА ПО ТЕХНОЛОГИИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ	
5.1. Содержание учебного материала по Технологии.....	61
5.2. Содержание программного материала I-класса.....	62
5.3. Содержание программного материала II-класса.....	66
5.4. Содержание программного материала III-класса.....	69
5.5. Содержание программного материала IV-класса.....	71
ГЛАВА VI. ФОРМЫ И МЕТОДЫ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ОБУЧЕНИЯ	
6.1. Формы и методы изучения предмета «Технология» в начальных классах.....	74
6.2. Понятие метода и его виды.....	81
6.3. Методы организации учебно-познавательной деятельности.....	89
ГЛАВА VII. ТРУДОВОЕ ВОСПИТАНИЕ В НАСЛЕДИИ МЫСЛИТЕЛЕЙ	
7.1. Пропатандя трудового воспитания в наследии мыслителей.....	99
7.2. Выражение мыслителей о профессии.....	104
7.3. Профориентационные мероприятия в уроках Технологии.....	111
ГЛАВА VIII. ПРАКТИЧЕСКИЕ РАБОТЫ ПО ТЕХНОЛОГИЧЕСКОМУ ОБРАЗОВАНИЮ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ	
8.1. Проведение уроков технологии в начальных классах.....	118
8.2. Виды практических работ на уроках технологии в начальных классах.....	124
8.3. Правила техники безопасности при использовании рабочих инструментов на уроках технологии в начальных классах.....	131
8.4. Технология самообслуживания.....	135
8.5. Внеклассные мероприятия по предмету Технологии.....	137
ГЛАВА IX. МЕТОДЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ НА УРОКАХ ТЕХНОЛОГИИ	
9.1. Дидактическое значение интерактивных технологий обучения.....	143
9.2. Интерактивные методы обучения.....	149
9.3. Использование интерактивных методов обучения на уроках технологии.....	153
ГЛАВА X. МЕТОДИКА ОРГАНИЗАЦИИ УРОКОВ ПО РАБОТЕ АППЛИКАЦИЕЙ И МОЗАКОЙ	
10.1. Понятие об искусстве аппликации и мозаики.....	166
10.2. Технологии работы аппликацией и мозаикой.....	
10.3. Правила техники безопасности при работах аппликацией и мозаикой.....	168
ГЛАВА XI. МЕТОДИКА ОРГАНИЗАЦИИ ЗАНЯТИЙ ПО РАБОТЕ БУМАГОЙ И КАРТОНОМ	
11.1. Информации о бумаге и картоне.....	181
11.2. Виды бумаги и картона, их свойства.....	183
11.3. Технология работы бумагой и картоном.....	186
11.4. Правила техники безопасности при работе бумагой и картоном.....	191
ГЛАВА XII. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕНИЯ ЗАНЯТИЙ ПО РАБОТЕ ПРИРОДНЫМИ МАТЕРИАЛАМИ	
12.1. Природные материалы, их сбор и подготовка к работе.....	194
12.2. Технологии изготовления аппликаций и игрушек из природных материалов.....	199
12.3. Правила техники безопасности при изготовлении аппликаций и игрушек из природных материалов.....	206
ГЛАВА XIII. МЕТОДИКА ОРГАНИЗАЦИИ ЗАНЯТИЙ ПО РАБОТЕ ТКАНЯМИ	
13.1. Знакомство типами ниток и тканей.....	209
13.2. Методика работы тканями.....	214
13.3. Требования к организации рабочего места при работе тканями.....	219
ГЛАВА XIV. ПРОВЕРКА ЗНАНИЙ, УМЕНИЙ И НАВЫКОВ УЧЕНИКОВ	
14.1. Учебно-воспитательное значение проверки и оценки знаний.....	223
14.2. Требования к проверке знаний.....	226
ПРИЛОЖЕНИИ	231
СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ЛИТЕРАТУР	245
	270

CONTENT	
INTRODUCTION	3
CHAPTER I. GOALS AND OBJECTIVES OF TECHNOLOGICAL EDUCATION	
1.1. The content of the subject Technology and methods of its teaching. Goals and objectives of the course.....	6
1.2. Objectives of technology education and primary school education.....	8
1.3. Ethical, spiritual and practical preparation for work of primary school students.....	11
1.4. Formation of labor skills and abilities of primary school students.....	16
CHAPTER II. THEORETICAL AND PRACTICAL PRINCIPLES OF THE COURSE OF TECHNOLOGY AND THE METHODOLOGY OF ITS TEACHING	
2.1. Methodology of teaching the subject of Technology and methods of its teaching.....	22
2.2. Principles of teaching the subject of Technology.....	24
2.3. Integration of the subject of Technology with other subjects.....	31
CHAPTER III. DEVELOPMENT OF HARDWORKING EDUCATION AMONG PRIMARY SCHOOL STUDENTS	
3.1. Labor education and its essence.....	34
3.2. The purpose and objective of the course of Technology in the development of hardworking education of students.....	36
3.3. Formation of ideas about economic knowledge in primary school students.....	39
3.4. Types of labor activities of students and pedagogical requirements for them.....	41
CHAPTER IV. CONTENT OF TECHNOLOGICAL EDUCATION IN THE PRIMARY SCHOOLS	
4.1. Historical development and prospects of the course of Technology in secondary schools.....	46
4.2. The State Educational Standard Analysis of the course of Technology in Primary Schools.....	48
4.3. Content of the core curriculum of general secondary education.....	53
4.4. The curriculum of general secondary education and its requirements.....	56
CHAPTER V. CONTENT OF PROGRAM ON TECHNOLOGY IN PRIMARY SCHOOLS	
5.1. The content of the course syllabus on Technology.....	61

5.2. The content of the first grade course syllabus.....	62
5.3. The content of the second grade course syllabus.....	66
5.4. The content of the third grade course syllabus.....	69
5.5. The content of the fourth course syllabus.....	71
CHAPTER VI. FORM AND METHODS OF TECHNOLOGICAL TRAINING	
6.1. Form and methods of the course of "Technology" in elementary grades.....	74
6.2. The concept of Method and its types.....	81
6.3. Methods of organizing educational and cognitive activities.....	89
CHAPTER VII. LABOUR EDUCATION IN THE HERITAGE OF THINKERS	
7.1. Promotion of labor education in the legacy of thinkers.....	99
7.2. Opinions of thinkers about the profession.....	104
7.3. Career guidance activities in Technology lessons.....	111
CHAPTER VIII. PRACTICAL WORKS ON TECHNOLOGICAL EDUCATION IN PRIMARY SCHOOLS	
8.1. Conducting technology lessons in elementary grades.....	118
8.2. Types of practical work at technology lessons in elementary grades.....	124
8.3. Safety rules in using working tools in technology lessons in primary grades.....	131
8.4. Self-service technology.....	135
8.5. Extracurricular activities in the course of Technology.....	137
CHAPTER IX. TECHNIQUES FOR USING INTERACTIVE METHODS IN TECHNOLOGY LESSONS	
9.1. Didactic essence of interactive teaching technologies.....	143
9.2. Interactive teaching methods.....	149
9.3. Using interactive teaching methods in technology lessons.....	153
CHAPTER X. METHODOLOGY FOR ORGANIZING LESSONS ON WORKING WITH APPLICATION AND MOSAIC	
10.1. The concept of the art of appliqué and mosaic.....	166
10.2. Technology of working with application and mosaic technology.....	168
10.3. Safety regulations on working with appliqué and mosaic.....	179
CHAPTER XI. METHODOLOGY FOR ORGANIZING CLASSES ON WORKING WITH PAPER AND CARDBOARD	
11.1. Information about paper and board.....	181
11.2. Types of paper and cardboard, their properties.....	183

11.3. Technology of working with paper and cardboard technology.....	186
11.4. Safety regulations on working with paper and cardboard.....	191
CHAPTER XII. METHOD OF ORGANIZING LESSONS ON WORKING WITH NATURAL MATERIALS	
12.1. Natural materials, their collection and preparation for work.....	194
12.2. Technology for the manufacture of applications and toys from natural materials.....	199
12.3. Safety regulations for the manufacture of applications and toys from natural materials.....	206
CHAPTER XIII. METHODOLOGY FOR ORGANIZING CLASSES ON WORKING WITH FABRIC	
13.1. Getting to know with types of threads and fabrics.....	209
13.2. The technique of working with fabric.....	214
13.3. Requirements for the organization of the area working with fabric.....	219
CHAPTER XIV. EXAMINING THE KNOWLEDGE, SKILLS AND QUALIFICATIONS OF STUDENTS	
14.1. Educational significance of testing and assessing knowledge.....	223
14.2. Requirements for examining the knowledge.....	226
GLOSSARY.....	231
APPENDICES.....	245
REFERENCES.....	270

-14063/100-

XAMIDOV JAMSHID ABDISAMIYEVICH

TEKNOLOGIYA VA UNI O'QITISH

METODIKASI

O'quv qo'llanma

Muharrir: X. Taxirov
 Tehnik muharrir: S. Melikuziyeva
 Musahhib: M. Yunusova
 Sahifalovchi: A. Ziyamuhamedov

Nashriyot litsenziya № 2044, 25.08.2020 й

Bichimi 60x84¹/₁₆. "Times new roman" garniturası, kegli 17.

Offset bosma usulida bosildi. Shartli bosma tabog'i 17,75. Adadi 100 dona.
 Buyurtma № 141

Zebo prints MCHJda chop etildi.

Manzili: Toshkent shahar, Yashnobod tumani,
 22-harbiy shaharcha

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI VAZIRLARI KABINATI
 FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
 CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI
 2-FILIALI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TALIM,
 FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
 CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI
AXBOROT RESURS MARKAZI